حديقة الاولياء

تاليف

سيد عبدالقادر بن سيد هاشم

بن سيد محمد تتوي

تصحيح

سيد حسام الدين راشدي

منشور الوصیت:

(مع هشت ضمیمه راجع بدوره‌ٔ کلهوره و نادرشاه افشار) مجموعه فارسي بسیار مفیدی است که یکي از برگزیدگان محققان پاکستان و شیفتگان ادب فارسی، به طبع رسانیده است- دکتر ایرج افشار در راهنمائي کتاب.

مقالات الشعرا:

درین کتاب مصحح فاضل آن، مقدمه‌ٔ مفید و ارزنده ای را در باره مؤلف و آثار اونوشتة است، درحواشي کتاب .... شرح بسیار مفیدی را از کتب تاریخ و تذکره وغیره اضافه کرده است و این حواشی مفصل رابجائي خودش باید تکمله ای براین تذکره حساب کرد. خلاصه، زحمات مصحح فاضل آن، سزاوار ستآیش و تمجید و تشویق فراوالي میباشد. واین روش، درتصحیح و چاپ کتب تذکره و تاریخ، بوسیله سایرین باید ,,شمع راه،، و مورد تقلید و تتبع قرارگیرد — دکتر نقوي در کتاب تذکره نویسي فارسي در هند و پاکستان.

تکمله مقالات الشعرا:

گرد آورنده آن، دانشمند جلیل القدر آقائی سید حسام‌الدین که از فضلاي‌ٔ فارسی شبه قاره پاکستان وهند میباشد، درترتیب و تصحیح این تذکره بسیار زحمت کشیده و دراین چاپ حواشي و تعلیقات که گرد آورنده فاضل مزبور، بمتني کتاب علاوه کرده است، خیلي پرمایه و باارزش و مطالب آن خیلي بیشتر از متن خود تذکره است .....مساعي گرد آورنده در تهیه این مطالب و زحماتي کے دراین زمینه متحمل شده است، سزاوار بسیار تحسین و آفرین است و براي‌ٔ گرد آورندگان کتب تذکره و تاریخ، بمثابه ,,شمع راه،، و بهترین نمونه و مثال است. انتشار این کتاب از جمله خدمات مهمی است که، انجمن ادبی سند بد نیای‌ٔ ادب فارسی انجام دادة است که مجال شرح و وصف آن اینجانیست — دکتر علیرضا نقوي در کتاب تذکره نویسي فارسي در هندو و پاکستان.

٢٤٧٦٦

حدیقۃ الاولیا

٩٣٩٦

حديقة الاوليا

تاليف

سيد عبدالقادر بن سيد هاشم بن
سيد محمد تتوي

(در سال ١٠١٦ ه‍. نوشته شد)

بتصحيح و اهتمام

سيد حسام الدين راشدي

طبع كرده
سندی ادبی بورد
حيدرآباد سند
پاكستان

١٩٦٧ ع

جمله حقوق طبع این کتاب مخصوص بانجمن
ادبی سندی حیدرآباد است.

بها ۰-۰-۸ روپیه

طبع اول ۱۹۶۷ع

تعداد ۱۰۰۰

نشر کرده
محمد ابراهیم جویو
دبیر افتخاری انجمن ادبی سندی
۳- سول لین - حیدرآباد سند
پاکستان

باهتمام علی نواز وفائی
در وفائی پرتنگ پریس، پاکستان چوک،
کراچی (پاکستان) طبع شد.

مرام ناشر

این کتاب در سلسلهٔ نشریات انجمن ادبی سندی، تحت برنامهٔ - وسائل تکامل تاریخ و ادبیات ملي - ترتیب و طبع گردید .

برخوانندگان محترم پوشیده نیست که ، بسا آثار گرانبهائ عربی و فارسی از طرف محققین بزرگ سندی ، در زمینهٔ تاریخ و سیر و حدیث و تصوف و ادب و شعر نوشته شده و تاکنون برخي ازان بصورت مخطوطات در زوا یائ وکتبخانهائ شخصی بطاق نسیان افتاده اند .

این انجمن میخواهد که چنین آثارگزیده را ازگوشهٔ تاریکي وگمنامي بر آورده و بنظر ارباب ذوق و دانش برساند . و در مدت ده سالیکه این برنامه از ۱۹۵۶ تا ۱۹۶۸ع دوام میکند، در نظر درایم که (۱۳) کتاب عربي و (۳۰) کتاب تاریخی فارسي و (۷۵) کتاب شعر و ادب فارسی و (۷) کتاب اردو و (۷) کتاب انگلیسی را طبع و نشر نمائیم .

کتابیکه اکنون بخوانندگان گرامی تقدیم میشود ، از سلسلهٔ نشریات فارسی کتاب بیست و یکم (۲۱) است و از جملهٔ آثاریکه، تاکنون بطبع و نشر آن موفق آمده ایم ، کتاب سی و چهارم (۳۴) شمرده میشود ، که اینک از نظر خوانندگان عزیز میگذرد .

اعتراف

انجمن ادبي سندی ، از مساعدات مالی وزارت معارف حکومت پاکستان ، که از روی کمال معارف خواهی در راه طبع و نشر سلسله مطبوعات این انجمن فرموده است ، خیلی متشکر است و این اقدام نیکو را بنظر استحسان مینگرد .

بیاد

یار جانی

آغا بدر الدین خان درانی

(مرحوم و مغفور)

عفت الدیار محلها فمقامها

بمنی تأبد غولها فرجامها

فمدافع الریان عری رسمها

خلقا کما ضمن الوحی سلامها

دمن تجرم بعد عهد انیسها

حجج خلون حلالها و حرامها

رزقت مرابیع النجوم و صابها

و دق الرواعد جودها فرهامها —— لبید

●— آهي وسئون ـ جتي ٻـل پهر آجهـاپ ڪندا هئاسي ۽
آهي وستيون — جتي رهائيـون ڪندي وقت گذاريامي
— ويرانان ۾ ويون ! .

●— واءِ قسمت ! سر زمين سنڌ اندر غـول ۽ رجام وارين
ٽڪرين جي ڍڪ ۾، اڄ انهن جا نشان به ڪونه بچيا!.

●— ريان جي چشم و ٿان ٽڙي پکڙي هليا ويا ! رڃ جي
ويرن ، جيتوڻيڪ انگن ڍاهيندي کين گهٽايو، ليڪن
اڃا به انهن جون يادگيريـون ، اڃين موجـود آهن —
جيئن پٿر تي ليڪو ! .

●— اهي نشان انهن ماڳن جا آهـن ، جن منجهان ساٿ ڏٽي
هليو ويو آهي . مهينا ٿي ويا ۽ سال گذري چڪا ! .

●— متن بهار جون بوندون بار بار پيون ۽ ڪيترا پيرا اتر ٻهار
جا ڪارا ڪڪر وڏا ڦڙا وسائي چڪا ! .

●— ويران هجڻ سبب هاڻي مٿن گاهه ڄمي ويو آهي ! .
واءِ قسمت ! . (آزاد ترجمو)

فهرست

	مهاڳ سيد حسام الدين راشدي	٩-١٦
	عڪس چئن خطي نسخن جا	٩٧-١٠٢
	ديباچہ مؤلف	١-١٥
١	ذڪر شيخ بهاءُالدين ذڪريا ملتاني	١٧
٢	ذڪر شيخ صدرالدين ملتاني	٢١
٣	ذڪر شيخ رڪن الدين قدس سره ملتاني	٢٥
٤	ذڪر عثمان شهباز مرندي قدس سره سيوستاني متوفي ٦٧٣ هہ (نظم)	٣٩
٥	ذڪر شيخ پتہ قدس سره متوفي ٦٨٠ هہ	٣٥
٦	ذڪر شيخ حماد جمالي تتوي - مدفن مڪلي	٤٩
٧	ذڪر شيخ جيہ ولد شيخ نعمت الله قدس سره (نظم) مدفن مڪلي	٦١
٨	ذڪر پير مراد شيرازي تتوي قدس سره (نظم) متوفي ٨٩٣ هہ - مدفن مڪلي	٦٣
٩	ذڪر سيد علي شيرازي تتوي قدس سره متوفي ٩٨١ هہ (نظم) مدفن مڪلي	٦٥
١٠	ذڪر سيد نظام ولد سيد ناصر بڪري قدس سره مدفن روهڙي	٦٧
١١	ذڪر شيخ نوح بڪري قدس سره . مدفن قلعہ بڪر	٦٩

١٢ ذڪر مخدوم حسام الدين ملتاني قدس سره
مدفن حسام پوره ملتان ٧٣

١٣ ذڪر مخدوم بلال قدس سره ـ متوفي ٩٣١ هه
مدفن باغبان (تلتي) ٧٩

١٤ ذڪر قاضي دته سيوستاني متوفي ٩٧٠ هه
مدفن باغبان (تلتي) ٨٣

١٥ ذڪر درويش احمد و محمد ولدان مخدوم
اسحاق هالائي قدس الله ارواحهم متوفي
٩٣٤ هه ـ مدفن هالا ٨٧

١٦ ذڪر شيخ هوتي لاکه قدس سره ـ مدفن موريائي ١٠١

١٧ ذڪر احمد و محمد ولدان شيخ هوتي لاکه
قدس سره ـ مدفن موريائي ١٠٩

١٨ ذڪر درويش حسن مقري قدس سره
مدفن بانوت (ٻاٺوٽ) ١١٥

١٩ ذڪر مخدوم ساهر لنجار قدس سره ـ
متوفي ٩٨٠ هه مدفن انرپور (انڙپور) ١٢١

٢٠ ذڪر مخدوم عربي ديانه هالائي قدس سره
متوفي ٩٨٠ هه مدفن هالا ١٢٧

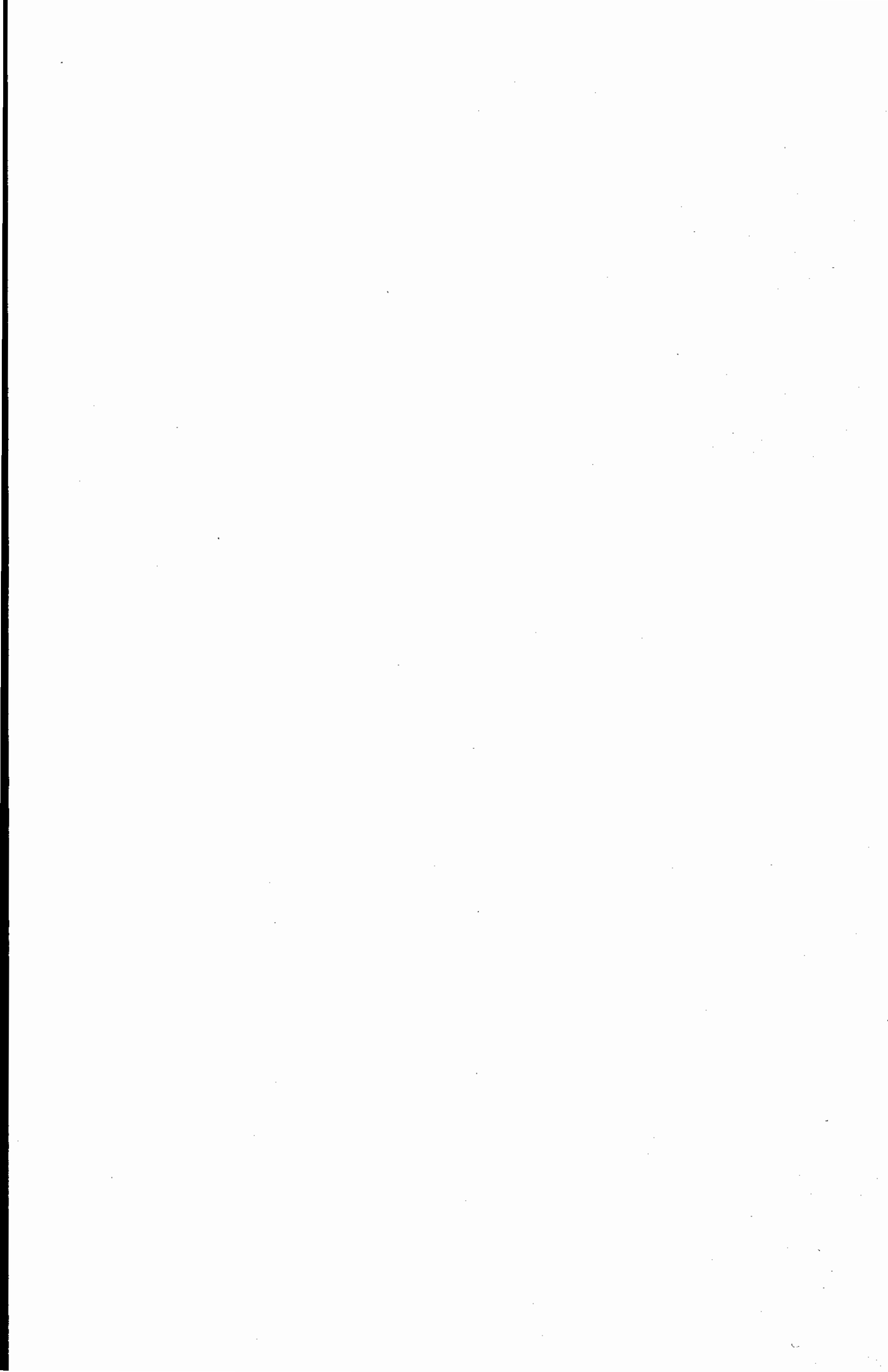
٢١ ذڪر مرحوم مخدوم نوح هالائي عليه رحمة
متوفي ٩٩٨ هه ـ مدفن هالا ١٣١

٢٢ ذڪر درويش وهيه قدس سره ـ متوفي ١٠٠١ هه
مدفن تورڪي ١٤١

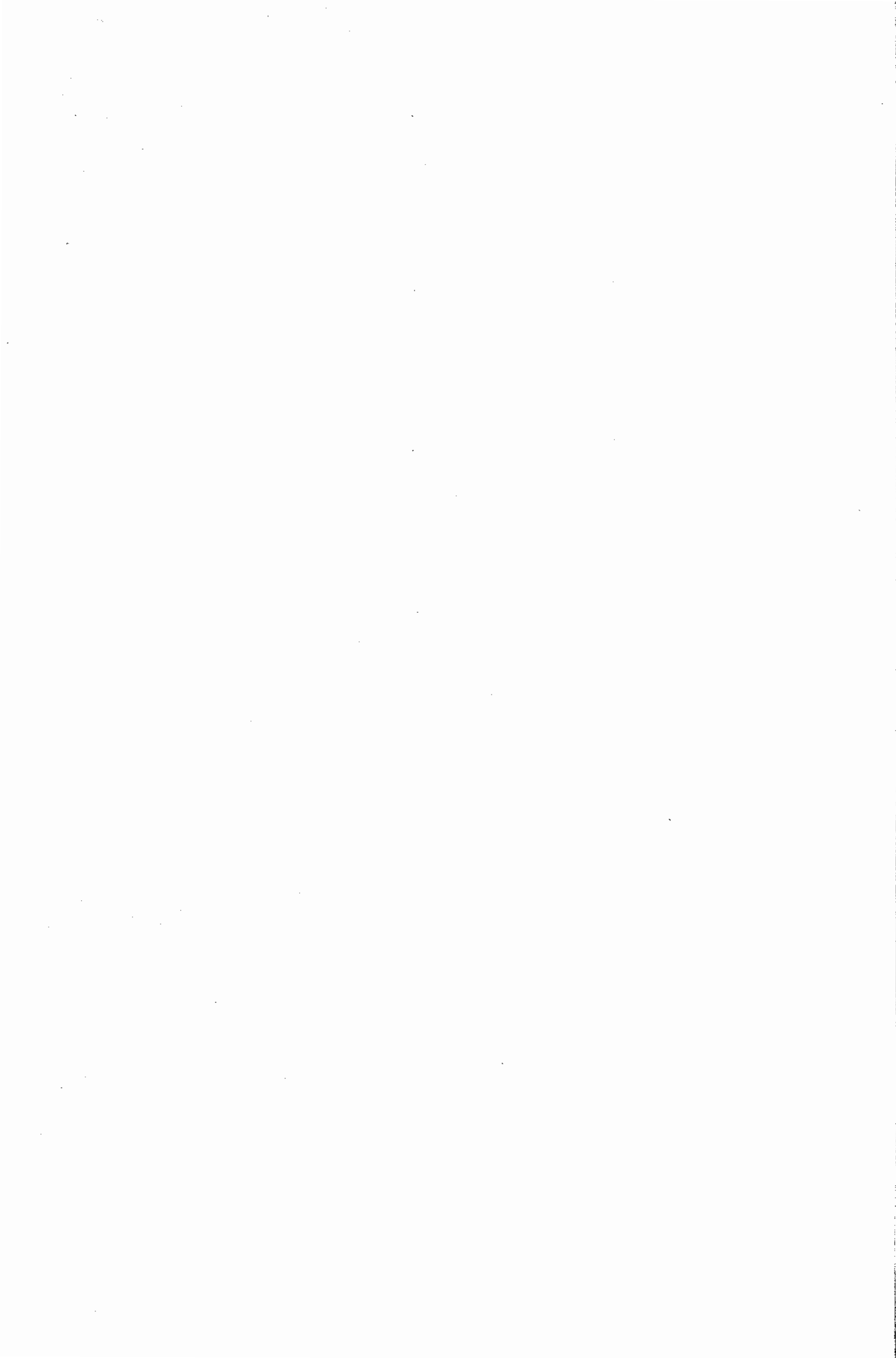
۲۳	ذکر محمد اسماعیل سومره قدس سره متوفي ۹۹۸ هـ . مدفن اگهم	۱۰۳
۲۴	ذکر درویش رکن‌الدین ولد د تو (یا وسیو) قدس سره . متوفي ۹۸۸ هـ . مدفن دشت	۱۰۷
۲۵	ذکر راجا ستي د‌َل قدس سره . متوفي ۹۷۹ هـ مدفن رائدن	۱۶۵
۲۶	ذکر شیخ برکیه کاتیار قدس سره . متوفي ۹۹۸ هـ . مدفن کاتیار	۱۷۰
۲۷	ذکر درویش چرکس ولد دن سرکي قدس‌سره مدفن ونگه	۱۸۰
۲۸	ذکر شیخ موسیٰ آهیداني قدس سره	۱۸۹
۲۹	ذکر درویش صدر ولد کیهور اوٺ قدس سره مدفن ولهار	۱۹۳
۳۰	ذکر درویش پنیه ناریجه قدس سره . متوفي ۹۰۰ هـ . مدفن رین	۱۹۷
۳۱	ذکر درویش هالہ سعته قدس سره . مدفن آمري	۲۰۱
۳۲	ذکر درویش ابراهیم ولد ناکودر تهیه قدس‌سره	۲۰۳
۳۳	ذکر درویش علاوالدین بکیه قدس سره متوفي ۹۰۹ هـ . مدفن دشت نزد برهمن آباد	۲۰۹
۳۴	ذکر قاضي صدهو ولد حماد قدس سره متوفي ۹۰۰ هـ . مدفن وهیرو	۲۱۳
۳۵	ذکر درویش یحییٰ ولد عالم البکري القریشي ریلائي قدس سره	۲۱۷

٣٦ ذکر قاضي خيرالدين قدس سره .
مدفن قريب نصرپور ٢١٩
٣٧ ذکر درويش يعقوب پليجه قدس سره . ٢٢١
٣٨ ذکر شيخ مغل چاچڪ قدس سره . و شيخ
موسيٰ چاچڪ قدس سره . مدفن مڪلي و چاچڪ ٢٢٧
٣٩ ذکر شيخ پريه ويرداس . متوفي ٩٣٠ ھ
مدفن ڪوه گنجه ٢٣١
٤٠ ذکر درويش عمر بودله قدس سره .
مدفن اگهم کوت ٢٣٥
٤١ ذکر درويش آلو قدس سره . مدفن کنار سانکره ٢٣٩
خاتمه . (منظوم) ٢٤٠
رساله در شرح حال سيد عبدالهادي جميل شاه
گرناري ٢٤٣

———

مقدمة

مهاڳ

سنڌ اندر، صوفي سڳورن ساداتن ۽ مشائخن جي سوانح ۽ تذڪرن تي ڪافي ڪتاب لکيا ويا آهن. ڪي ڪتاب عمومي تذڪرا آهن ۽ ڪي ڪن خاص خاندانن جي احوال ۽ نسبي سلسلن تي مشتمل آهن. مڪتوبات ۽ ملفوظات جا مجموعا ڪثير تعداد ۾ ان آڳراند موجود آهن.

گهڻا ڪتاب ضايع ٿي ويا آهن، ڪن جو هاڻ ڪي پتو ڪونه آهي، ليڪن جيڪي راقم‌الحروف جي پنهنجي ڪتب خاني ۾ موجود آهن يا نظر مان گذريا آهن، تن جي تعداد مان اندازو ٿئي ٿو ته ماضيءَ ۾ انهيءَ ڏس اندر پنهنجي سنڌي بزرگن ۽ اهل قلم حضرات وڏو خزانو ۽ بيش بها ورثو پيدا ڪيو آهي.

انهيءَ قسم جي ڪتابن جي فهرست مختصر جائزي سميت هن هيٺ درج ڪجي ٿي. اهي ڪتاب مشائخن ۽ صوفين جي سلسلي ۾ يا سنڌ جي ديني خواه تصوف جي تحريڪ ۽ تاريخ ۾ سڌي ۽ ضروري ماخذ جي حيثيت رکن ٿا. سنڌ ۾ تصوف جي تاريخ لکڻ وقت انهيءَ ذخيري کي ڏسڻ ۽ منجهانس مواد وٺڻ از بس لازمي ٿيندو.

آسانيءَ خاطر فهرست کي مختلف خاندانن تي تقسيم ڪري درج ڪيون ٿا، جيئن معلوم ٿئي تہ سنڌ جي هر هڪ سلسلي تي پاڻ وٽ ڪيترو مواد موجود آهي .

ا- عمومي تذڪرا

ا- تذڪرة الاوليا: علامہ قاضي محمود ٺٽوي. تاليف ٩٨٠هہ. هن وقت تائين جي معلومات مطابق، هي پهريون تذڪرو آهي جيڪو سنڌ جي صوفين ۽ اهل طريقت جي حالات تي لکيو ويو آهي . افسوس آهي جو هنجو ڪو بہ نسخو ملي نہ سگهيو آهي .

٢- حديقةالاوليا: عبدالقادر ٺٽوي . تاليف ١٠١٦ هہ. ايندڙ صفحن ۾ تذڪروءَ ان تي تبصرو ملاحظي هيٺ ايندو.

٣- گلزار ابرار: غوثي حسن مانڊوي . تاليف ١٠٢٧ هہ. هي فارسي تذڪرو هندوستان ۾ لکيو ويو آهي . ارغونن جي گهل کان متاثر ٿي جيڪي مشائخ سنڌ مان هجرت ڪري هند هليا ويا انهن جو قيمتي مذڪور ملي ٿو. اردو ترجمو **اذڪار ابرار** جي نالي ١٣٢٦ هہ ۾ ڇپيو آهي . اصل فارسي ڇاپي هيٺ ڪونہ آيو آهي . هيٺين سنڌي بزرگن جو احوال ڪتاب ۾ موجود آهي :

شيخ ابراهيم بن عمر سنڌي - شيخ ابراهيم ڪلهوڙو - شيخ ابراهيم قادري شطاري سنڌي - مولانا اسماعيل سومرو - سيد ابراهيم بکري - شيخ اسحاق قلندر سنڌي - شيخ بنان برهانپوري قطب عالم سيد برهان الدين - مخدوم با يزيد لاکو - مخدوم بلال سنڌي - شيخ بابو سنڌي - شيخ تاج العاشقين بن عبدالله سنڌي - مخدوم جهانيان بخاري - مخدوم جعفر بوبڪائي -

سيد حيدر سنائي - مولانا حافظ سنڌي - شيخ ڏيان سنڌي - شيخ طاهر سنڌي - شيخ طيب سنڌي - شيخ عالم گجراتي - شيخ عربي ڏياٿو - مخدوم عباس ابن جلال سنڌي - شيخ علاءُالدين ثاني مجذوب جي ذڪر ۾ سنڌ تي خانخانان جي ڪاه جو واقعو- حڪيم عثمان بوبڪائي - شيخ عبدالله ۽ شيخ رحمت الله سنڌي - شيخ عيسيٰ سنڌي برهان پوري - شيخ عبدالستار بن شيخ عيسيٰ مسيح الله - قاضي قاضن سنڌي - شيخ قاسم بن شيخ يوسف سنڌي- شيخ عيسيٰ لاڪو - شيخ لشڪر محمد عارف بن ملڪ راڄن جي ذڪر ۾ سيد عبدالغفور سنڌي ۽ مولانا صالح سنڌي جو ذڪر - شيخ لاڏو جيو سنڌي - شيخ موسيٰ ٺٽوي - شيخ مبارڪ سنڌي - شيخ معروف ۽ شيخ عثمان سيت پوري - مخدوم نوح هالائي - شيخ نظام مريد سيد ابراهيم بکري - شيخ ڏيان سنڌي - ميان وجيهہ سنڌي- مولانا موسيٰ بوبڪائي- شيخ طيب بن مخدوم هارون سنڌي - مولانا يونس مفتي سنڌي - شيخ مرتضيٰ جي ذڪر ۾ ملا يونس سنڌيءَ جو ذڪر.

٤- **تحفة الڪرام:** مير علي شير قانع ٺٽوي. تاليف ١١٨١ ھ. سنڌ جي عمومي تاريخ ۽ مشائخن جو تذڪرو.

٥- **تذڪره غياثيه:** مولانا غياث الدين سنڌي. هي تذڪرو سيد محمد امام الدين گلشن آباديءَ تاريخ اولياءُ (١١٩١ ھ) ۾ ماخذ طور ڪتب آندو آهي.

٦- **طومار سلاسل گزيده:** مير علي شير قانع ٺٽوي. تاليف ١٢٠٢ ھ. هن ۾ سنڌ جي اهل طريقت جا سلسلا ڏنا ويا آهن.

۷- **معيار سالڪان طريقت:** مير عليشير قانع ٺٽوي. تاليف ۱۲۰۲ هه . تحفة الڪرام ۾ جن بزرگن جو ذڪر آهي، هن ۾ انهن جو احوال تاريخ يا زماني جي تعين سان درج ڪيو ويو آهي.

۸- **شجره اطهر اهل بيت :** مير عليشير قانع ٺٽوي. تاليف ۱۲۰۲ هه . سنڌ جي مختلف سادات خاندانن جا نسلي شجرا درج ڪيا ويا آهن . هن ڪتاب جو ڪو بہ نسخو موجود نہ آهي .

۹- **گلشن اولياء :** خليفو محمود نظاماڻي. تاليف ۱۲۵۸ هه. پيرصاحب روضي واري رحمة الله عليه جي خليفي ۽ 'ملفوظات' جي مؤلف محمود خان ولد گهنور خان نظاماڻي (ڪڙئي واري) جي تصنيف آهي. هن ۾ ڪيترن اهڙن متاخرين بزرگن جو حال آهي، جنجو ذڪر ڪنهن بہ ٻئي ڪتاب ۾ آيل نہ آهي . مؤلف جي سامهون حديقة الاولياءُ، بيان العارفين، تنبيہ الغافلين ۽ تحفة الطاهرين رهيا آهن . منهنجي نظر مان استاد فاضل مولانا غلام مصطفيٰ صاحب قاسميءَ جو نسخو گذريو جيڪو نا مڪمل ۽ وچان وچان خالي آهي . هيٺين بزرگن جو حال انهيءَ نسخي ۾ مليو آهي :

خواجہ غلام محي الدين سرهندي- خواجہ محمد زمان لنواري- خواجہ محڪم الدين سيلاني - مخدوم ميان عبدالله - (مريد شاه عبدالڪريم سنڌي) - پير ميان قائم شاه بڪيرا - مخدوم محمد امين راڻي پور - مخدوم عبدالرحيم گروهڙي - شاه پناڻي -

ميان مڪڻون مجذوب - سيد ناڪو شاه - مخدوم محمد مقيم ولد مخدوم سعدالله- مخدوم ميان سچيڏنو- مخدوم عبدالله نصرپوري- انهن بزرگن جي احوال ۾ ضمناً ڪيترن ٻين صوفين جو ذڪر ٻ اچي ويو آهي. هن ڪتاب ۾ بزرگن جي حالات کان علاوه ٻيون ٻ ڪيتريون خوبيون آهن. مثلاً جغرافيائي حالات خاص طرح اهم آهن. ٽالپرن ۽ ڪلهوڙن جي دور جا ڪيترا تاريخي ۽ سياسي احوال ۽ واقعا درج آهن. ڪيترا سنڌي لفظ عبارت ۾ آيل آهن جهڙوڪ: ڏڪو- اجرڪ- ڦرتو ڪهه، پريل- وغيره وغيره.

١٠- سراج العاشقين: خليفو محمد ملوڪ. هي تذڪرو مولانا قاسمي صاحب جن ڏنو آهي. راقم الحروف معلوم ڪري نه سگهيو ته منجهس ڪهڙو مواد آهي.

٢- ٺٽي جي بزرگن جا تذڪرا

هيٺيان تذڪرا ٺٽي ۽ مڪليءَ جي مشائخن ۽ اهلِ طريقت جي احوال ۾ آهن:-

١١- تذڪرة المراد: (عربي) شيخ حسين صفائي ٺٽوي. پير مراد شيرازي ۽ سندس خانداني حالات تي سندس مريد هي تذڪرو لکيو آهي.

١٢- معارف الانوار: محمد صالح بن ملا زڪريا ٺٽوي. تاليف ١١٤٠هه. هن ڪتاب جو پورو نالو آهي: معارف الانوار في بيان فضائل سيد الابرار و ائمه اطهار و احوال قطب المختار -

ڪتاب ۾ ٻارهن باب آهن، جن مان پويان پنج باب سيد مراد جي تذڪري تي ۽ ڇهون باب موسوي شيرازي انجوي ساداتن جي احوال ۾ آهي .

١٣- **آداب المريدين :** سيد علي شيرازي (ثاني) تاليف ٩٥٤ هه . هي ڪتاب سيد مراد شيرازيءَ جي تعليمات تي عربيءَ ۾ لکيو ويو آهي .[١]

تحفة الطاهرين : شيخ محمد اعظم ٺٽوي . تاليف ١١٩٠ هه . ٺٽي ۽ مڪليءَ جي اوليائن جو تذڪرو مرحوم آغا بدرالدين دُرانيءَ مرتب ڪري سنڌي ادبي بورڊ مان شايع ڪيو آهي .

١٥- **مناقب مخدومين معظمين :** ميان محمد امين چنيڙائي . مخدوم محمد هاشم ٺٽوي (١١٦٣ هه) ۽ سندس پٽ ۽ پوٽي مخدوم محمد ابراهيم ۽ مخدوم عبداللطيف جي احوال ۾ آهي .

---

[١] انهيءَ خاندان جو هڪ فرد سيد احمد جعفر احمد آباد هليو ويو هو، جنهن جو خاندان اتي وڏيو ۽ رهيو . هن وقت انهيءَ گهراڻي ۾ هنهنجي گهراڻي متعلق هي ڪتاب آهن :

١- **منبة العارفين :** از سيد احمد بن رفيع الدين بن سيد جلال محمد بن سيد احمد جعفر شيرازي . مڪتوبه ١٠٢٠ هه .

٢- **فتوحات احمديه :** از سيد احمد رفيعي .

٣- **شجرة مباركه:** مڪتوبه سيد جلال بن سيد رفيع الدين بن سيد جلال محمد بن سيد احمد جعفر .

٤- **حالات خاندان :** ؟

١٦- تڪملة مقالات الشعراء: مخدوم محمد ابراهيم خليل ٺٽوي . هن ۾ ٺٽي جي نقشبندي مشائخن ، لنواريءَ وارن بزرگن ، سرهندي پيرن ۽ مخدوم محمد هاشم جي گهراڻي جو احوال آيل آهي . راقم الحروف هي ڪتاب شايع ڪيو آهي .

٣- سيوهڻ جي مشائخن جا تذڪرا

هن هيٺ انهن تذڪرن جا نالا ڏجن ٿا ، جيڪي خاص سيوهڻ ۽ ان جي آس پاس جي مشائخن تي آهن :-

١٧- تذڪره اولياءِ سيوستان: هن جو نالو تذڪرهٔ حبيبيه ۾ - ميان مير سيوستانيءَ (لاهوري) جي سلسلي ۾ - آيو آهي. راقم الحروف کي هنجي ڪنهن ٻ، نسخي جي ڄاڻ نہ آهي.

١٨- حالات بزرگان سيوستان : هن جو نسخو ٻہ ڏسڻ ۽ ڄاڻ ۾ نہ آيو آهي .

١٩- قلندر نامہ : مخدوم عبدالواحد نعمان ثاني سيوستاني. تذڪرهٔ حبيبيه ۾ هن جو ذڪر آيو آهي . قلندر لعل شهباز ۽ سندس مريدن جي سوانح تي مشتمل آهي .

٢٠- رسالهٔ قلندري : خضر علي سيوستاني . نسخو نظر ۾ نہ آهي .

٢١- تذڪره مشائخ سيوستان : عبدالغفور سيوستاني . هن جو نسخو پڻ راقم جي علم ۾ نہ آهي .

٢٢- تذڪره قلندري: حضرت قلندر لعل شهباز جي سوانح ۽ ڪرامتن تي مشتمل هي ڪتاب، نهايت غير مستند ۽ غير

معتبر آهي . راقم وٽ هن جو نسخو آهي . تصوف جي تاريخ لکندڙن لاءِ سرسري مطالعو ضروري آهي .

٢٣- **سڪينة الاوليا :** داراشڪوه تاليف ١٠٥٢هه . ميان مير سيوستاني (لاهوري) ۽ سندس مريدن تي هي نهايت معتبر ۽ معاصرانه ڪتاب آهي .

٢٤- **مڪتوبات واحدي :** جامع ميان فضل الله . هن جو ذڪر تذڪرهٔ حبيبيه ۾ آهي . هن ۾ مخدوم محمد احسان عبدالواحد ثاني الملقب به نعمان ثاني سيوستاني صاحب ’ البياض‘ و ’ قلندر نامه ‘ ۽ مخدوم دين محمد (مفتي بي ريا) بن مخدوم عبدالواحد ڪبير (١٠٧٢هه . مفتي اسلام) صاحب ’ڪشف الاسرار‘ جا خط، پنهنجي دور جي مختلف عالمن ۽ مشائخن ڏانهن جمع ٿيل آهن .

٢٥- **رسالهٔ حبيبيه :** مخدوم حبيب الله صديقي پاٽائي . تاليف ١٣٠٠هه کان بعد . هي تذڪرو پاٽ ۽ سيوهڻ جي صديقي مخدومن جي احوال ۾ آهي . اهي بزرگ شيخ شهاب الدين سهروردي ؒ جي اولاد مان آهن . ابتدا ۾ شيخ جي نسب جو بيان آهي . شيخ عيسيٰ سنڌي برهانپوري ۽ مخدوم نوح هالائي جو نسب پڻ ڏنل آهي .

تذڪري مان معلوم ٿئي ٿو ته مخدوم غلام عباس هنگورجو پاٽائي حضرت مسيح الاوليا (عيسيٰ برهانپوري) جو چاچو هو . مخدوم نوح جي نسب تي ڪافي بحث ٿيل آهي .

سرهنديءَ بزرگن مان شاه صفي الله ڪابليءَ جي سوانح ۽ سندس تعليمات ۽ سنڌ اندر سندس سلسلي تي چڱو مواد مليل آهي. مخدوم محمد ابراهيم ٺٽوي (مڏئي واري) ۽ مخدوم عبدالواحد ڪبير ۽ صغير جي احوال تي پڻ روشني پيل آهي.

٢٦- يمن البرڪت: مهتہ مولچند. تاليف ١٠٧٢هہ. هي ڪتاب فارسيءَ ۾ سيوهڻ جي هڪ اهلِ علم ۽ صوفي منش هندوءَ فارسيءَ ۾ تاليف ڪيو آهي. 9x5 سائيز جي ٢١٧ صفحن تي آهي. ابتدائي چند ورقن تي مختلف شاعرن جا غزل رباعيون فرد قطعا ۽ قصيدا آهن. جن مان ڪي قصيدا لعل شهباز جي مدح ۾ آهن، جيڪي ڪرپال نالي هندو شاعر جا تصنيف آهن. سکر جي خواجہ خضر واري آستان تي سنڌو دريا ۽ ٻين هندو تيرٿن تي پڻ قصيدا آهن.[1]

هي ڪتاب مرحوم ڊاڪٽر دائود پوٽي ٢٢ مارچ ١٩٥٨ع جو سنڌي ادبي بورڊ کي هديتاً ڏنو هو. ڪتاب ۾ قلندر لعل شهباز جي سوانح آهي، جيڪا غير مستند ۽ ڏند ڪٿائن تي مشتمل آهي. مؤلف پنهنجي خاندان جو شجرو ڏنو آهي.

---

[1] انهن ورقن مان هڪ تي هيءَ چوبيتي مرقوم آهي:

ای یار! بکوئی تو رسیدن مزه دارد
شلوار ز پائی تو کشیدن ، مزه دارد
ساقت بہ هوا بردن و بر دوش نهادن
انداختن و باز کشیدن مزه دارد

ڪتاب ۾ درگاه سان هندن جي تعلق تي ڪافي معلومات آهي.

٤- لنواريءَ وارن جا تذڪرا

لنواريءَ وارن مشائخن جي سلسلي ۾ جيڪي ڪتاب ڏسڻ ۾ آيا آهن يا معلوم ٿيا آهن، انهن جي فهرست هن ريت آهي:-

٢٧- **لطيفة التحقيق**: سيد رفيق علي حسيني پشنگي. هي تذڪرو ١١٢٠ هه ۾ لکيو ويو آهي.

٢٨- **فردوس العارفين**: مير بلوچ خان ولد مڪرم خان ٽالپور. ١٢٠١ هه ۾ تاليف ٿيو. خواجه محمد زمان (١١٢٥-١١٨٨ هه) جي سوانح ۾ آهي. مختلف مريدن جون روايتون جمع ڪيون ويون آهن جن مان خواجه جي سوانح اخلاق عادات ۽ تعليمات تي روشني پوي ٿي. ضمناً ڪيترن نقشبندي اصحاب تصوف جو تذڪرو پڻ اچي ويو آهي. مثلاً:
مخدوم آدم (آدو) نقشبندي ٺٽوي (خليفه حضرت عروة الوثقيٰ) مخدوم ابوالقاسم نقشبندي ٺٽوي - شيخ ابراهيم- سيد فتح محمد- شيخ انس- ميان صابر ولهاري ۽ مخدوم ابراهيم نقشبندي ٺٽوي (خلفاء مخدوم آدم)- شيخ فيض الله ۽ شيخ محمد اشرف ٺٽوي (پسران مخدوم آدم) - ابوالمساڪين شيخ محمد و شيخ احمد (پسران شيخ محمد اشرف ٺٽوي) - شاه عبداللطيف ڀٽائي - مخدوم محمد هاشم ٺٽوي - مخدوم معين ٺٽوي - مخدوم محمد اشرف ٺٽوي- شيخ عبداللطيف متوفي ١١٢٥ هه (والد خواجه محمد

زمان) ـ شيخ ابراهيم نرئ وارو (جد مخدوم محمد زمان) مخدوم محمد صادق ٺٽوي (صاحب مدرسہ) ـ شيخ عبدالرحيم گروهري ـ حاجي ابو طالب اگهماٽي (مدفون سعيدپور) ـ حاجي صالح کهڙائي ـ خواجہ سيف الله ـ حافظ هدايت الله ـ شيخ حاجي طاهر ـ خواجہ مومن مست ـ شيخ محمد عيسىٰ ـ خواجہ گل محمد (بن خواجہ محمد زمان) .

٢٩ـ مرغوب الاحباب : نظر علي خان ٽالپور 'خاڪي' .
ٽاليف ١٢٥٣ هہ (١٨٤٠ع) . ڪتاب جو پورو نالو آهي 'مرغوب‌الاحباب في النساب‌الاقطاب' . خواجہ محمد زمان ثاني (١١٩٩-١٢٤٧ هہ) بن ميان گل محمد (١١٧٨-١٢١٨ هہ) بن خواجہ محمد زمان اول جي حالات ۾ آهي .

ڪتاب ۾ ڪيترن مشائخن جو ضمناً مذڪور موجود آهي . جهڙوڪ : مخدوم آدم ٺٽوي صديقي مالڪي يماني (بن عبدالاحد بن عبدالرحمان بن عبدالباقي بن محمد بن احمد بن آدم بن عبدالهادي بن محسن بن علي بن محمد بن عبدالخالق بن محمد بن عبدالهادي بن عبدالباري) هن پوئين لاءِ لکيل آهي: بملک‌ڪڇهہ رفت درسال ٤١٧هہ و برادرش عبدالخالق پيش سلطان محمود غزنوی بگجرات رفتہ بود ـ شيخ سڌاتورو ـ شاه حاجي فقيرالله علوي شڪارپوري- شيخ عبدالحي نوشهرائي- خواجہ محمد حسن لنواري (تولد ١٢٣٥هہ) ـ شيخ ابوالقاسم نقشبندي ـ شيخ ابراهيم روهڙيائي ـ سيد فتح محمد ـ شيخ ـ انس‌مخدوم صابر ولهاري ـ مخدوم فيض الله و مخدوم محمد

اشرف (پسران مخدوم آدم) خواجه ابوالمساكين محمد (المتوفي ١١٤٩ هه - قبر متصل دروازه حجره امالمومنين خديجة الكبرئ رض، بر دست راست - مكه معظمه) بن مخدوم محمد اشرف - خواجه حاجي محمد روشن پسر محمد اشرف (بعد ازين هيچ اولاد نماند. از مخدوم فيضالله يک دختر بي بي اسماء بود که از او اولاد باقي ماند) - شيخ حافظ ابوالقاسم (که از اولاد ايشان بود. اولاً طريقهٔ سهرورديه را اختيار کرد بعد به طريقهٔ آبائي نقشبنديه آمد) علامه مخدوم عبدالباقي متعلوي. مخدوم محمد هاشم (کيس هاشم فقيه لکيو ويو آهي - حضرت ابوالمساكين ۽ مخدوم محمد هاشم جي وچ ۾ اختلاف هو) - حاجي عبداللطيف نقشبندي معروف به پنجابي (مريد خواجه فيضالله فرزند مخدوم آدم) - حافظ ابوالقاسم بن ابراهيم - مولوي محمد صادق (صاحب مدرسه و مريد سيد عبداللطيف و داماد خواجه محمد اشرف. بعد وفات از پائين حضرت مخدوم دفن شد) خواجه محمد عيسىٰ دشتي - حافظ عبدالمالک مشهور به سائينڏنو خواجه محمود مجذوب - برهان ڪاڪي مجذوب - حافظ صدرالدين - حافظ ڪبير - مير بجار ٽالپور - شيخ محمد عابد سنڌي مدني محدث - مجذوب ساهڙ - شيخ حامد - حاجي ابو طالب اگهمي شيخ محمد صالح کهڙائي - شيخ سيفالدين - شيخ حافظ طاهر - ڪمال محمد مجذوب - شيخ محمود مجذوب هالائي - شيخ مومن - شيخ الياس -

٣٠- **الجواهر البدايع :** ميان بلال . تاليف ١٢٢١ هه. هن

۾ مخدوم محمد زمان ۽ محبوب الصمد جو احوال آهي .

٣١- رسالہ مخدوم گرهوڙي : مرغوب الاحباب ۾ هن جو حوالو آهي. ڪتاب خواجہ محمد زمان جي احوال ۽ تعريف ۾ آهي .

٣٢- صقال الصدور : خواجہ محمد سعيد . تاليف ١٣٠٣ هہ. هن ۾ شاه مدنيءَ جو احوال آهي .

٣٣- فتح الفضل : مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي (١١٥٢- ١١٩٢ هہ) . خواجہ محمد زمان جا اقوال گڏ ڪيا ويا آهن ، جيڪي اصل سنڌيءَ ۾ هئا ليڪن مخدوم انهن جو عربيءَ ۾ ترجمو ڪيو . هن جو شرح ' ورد محمدي ' جي نالي سان خواجہ گل محمد ڪيو .

٣٤- ورد محمدي : از خواجہ گل محمد . فتح الفضل جو شرح . هنجو حوالو فردوس العارفين ۾ آيل آهي .

٥- مخدوم نوح هالائي تي مواد

مخدوم نوح هالائي عليه رحمة (٩١١-٩٩٨ هہ) جي حالات تعليمات ۽ اولاد جي سلسلي ۾ هيٺيون مواد ياڻوٺ موجود آهي :

٣٥- رسالہ ملا خيالي : ملا حسين خيالي. دليل الذاڪرين ۾ هنجو حوالو آيو آهي . ملا حسين غالباً مخدوم نوح جو معاصر هو چاڪاڻ ته ڪئي روايتون سڌيون مخدوم جي زبانيءَ بيان ڪري ٿو (مخدوم معظم فرمودند ...) منجهس مخدوم عليه رحمة جي سوانح تي ڪافي مواد موجود آهي .

٣٦- **رسالة بهاءالدين دلق پوش :** هي مؤلف مخدوم نوح جـو خاص مريد هو. رسالي ۾ مخدوم جي سوانح ۽ اقوال جمع ڪيا اٿس . دليل الذاڪرين واري هن تان روايتون نقل ڪيون آهن . بهاءُالدين ابتدا ۾ حضرت بهاءُالدين ملتانيءَ جي خاندان جـو مريد هو بعد ۾ درويش جمعہ جاڙيجي جي وساطت سـان مخدوم نـوح جـو مريد ٿيو ۽ باقـي چمار مرشد جـي خدمـت ۾ ختم ڪيائين . مـخدوم جي فرزندن جـو استاد هـو . قـرآن حـديث فقه ۽ تصوف تي ڪيئي رسـالا لکيائين جيڪي هنوقت ڪونہ ٿا ملن . دلـق پوش جي قبر مـڪليءَ تي پير آسات جي پرسان آهي .

٣٧- **رسالة فتحية :** مخدوم فتح محمد (مخدوم نـوح جـو پوٽو) . ڪتاب ٽن جلدن (١-٨٣٢-٢-٨٩٢-٣-٢٠٧) ۾ آهي. ڪتاب جي تاليف جو سال (فتوحات سندي ١٠١٩ هہ) مـان نڪري ٿو. مؤلف شاعر هو ۽ فقير تخلص هيس . سراج العارفين جي روايت آهي تہ : مخدوم پنهنجي هن پوٽي سان تصوف تي گفتگو ڪندو هـو . پهرين جلد جي ٦٥٨ صفحي کان مخدوم نوح جي سوانح شروع ٿئي ٿي. هي ڪتاب مخدوم محمد زمان صاحب جي ڪتب خاني ۾ آهي . ’ تحفةالمريدين في مناجات مخدوم المرشدين ‘ جي نالي سان ’نورنامہ‘ جي طرز تي انهيءَ ڪتاب جو سنڌي نظم ۾ ترجمو آهـي، جنهنکي نامعلوم شاعـر ٢٥ جماديالاول ١٢٨٨ ھ جو نظم ڪرڻ شروع ڪيو . اول آخر ناقص آهي جنهنڪري شاعر جي نالـي جو پتـو نٿو پوي .

جملہ ۴۳۲ صفحا آهن . ڪتاب جو نسخو مخدوم محمد زمان صاحب وٽ آهي .

٣٨- **دليل الذاڪرين:** حاجي پهنور . تاليف ١٣ رمضان ١١٠٦ هه . مخدوم محمد زمان اول (١٠٥٠-١١١٧هه) جي زماني ۾ تاليف ٿيو . ڪيترن معاصر مشائخن جو مذڪور ڪتاب ۾ اچي ويو آهي . ڪتاب هن ڪري پڻ اهم آهي جو انهيءَ دور جي معاشري ۽ سماجي خواه سياسي صورتحال جا ڪيترا واقعا ملن ٿا . بزرگن جي باهمي صحبت ۽ رهاڻ جا مناظر منجهس موجود آهن . ڪيترن بزرگن جي ذاتي ڪردار ۽ شخصيت تي روشني پوي ٿي . سنڌ جي ڪيترن تاريخي جاين ۽ آثارن جو حال اچي ويو آهي . مثلاً: جامع خسروي ناهيہ ڳوٺ واري ۽ ٺٽي جي مسجدن مان جامع فرخ مسجد جامع خواجہ شمشاد ۽ مسجد قمري جو بار بار ذڪر آيو آهي .

هيٺين مشائخن جو ضمناً احوال آيو آهي: ميان رڪن الدين- مخدوم جعفر بوبڪائي - سيد ساجن متعلوي - سيد رڪن الدين متعلوي - سيد عبدالله متعلوي (مخدوم صاحب جو نياڻو) - ساهڙ لنجار - حضرت يحيٰ ولد مخدوم اسماعيل سومرو- علامہ حضرت يار محمد ساڪن درپيلو- درويش محمود بوبڪائي - سيد عبدالرحمان - پرڪيو ڪاتيار (کہ در جوار مخدوم جمع برکوه مکلي خوابيده است) عثمان عصار- مخدوم بلال- سيد حيدر

مجذوب وهيو- مخدوم حامد اگهمي- سيد علي شيرازي- مخدوم ابراهيم بن مخدوم معزالدين- شاه خيرالدين بکري - شيخ محمود ولد صديق فخريو (عالمِ روزگار)- نوح ولد هوتي ڪبير- شيخ عالي تتوي - مولانا عبدالغفور بن مخدوم ناصر - درويش دائود بصير - ميرڻ ڪاتيار - سيد جعفر بکري - حسين ٿهيم ساڪن بکيرا- شيخ حمزو ۽ شيخ محمود ولدان صديق فخريو- شاه اسماعيل بخاري- درويش يحيٰ راتيو- سيد نصيرالدين - حضرت هاشم ابن حضرت حماد - درويش ابوبکر هوتي - درويش امين ڳوٺ ڪکري - مولانا يوسف فقيه - ملا سائينڏنو .

ڪتاب ۾ چار باب آهن، پهريون باب خانداني بزرگن جي احوال ۾ ۽ باقي ٽي باب مخدوم نوح ۽ سندس معاصر مشائخن تي لکيا ويا آهن .

٣٩- ڪوُس فخريہ : مؤلف غالباً حاجي يعقوب. ڪتاب چئن بابن (ڪوُس) تي مشتمل آهي. جنهن دستوري طرح مخدوم نوح جي سوانح سان گڏ ڪيترن ٻين مشائخن جي حياتيءَ جا پهلو پڻ اچي ويا آهن . تصوف خواه تاريخ تي مفيد معلومات ملي ٿي . اهي اوراد ۽ وظائف پڻ ڏنا ويا آهن جيڪي مخدوم نوح پڙهندو هو. مخدوم عليہ رحمة جي وڏي ڏاڏي مخدوم فخرالدين جي نالي پٺيان ڪتاب جو نالو ' ڪوُس فخريہ ' رکيو ويو آهي . ڪتاب ' دليل الذاڪرين ' جو ضميمو آهي .

٤٠- ارشاد الطالبين : غلام رسول قريشي هالائي. مخدوم محمد زمان صاحب وٽ ڪتاب موجود آهي . (ڪاتب علي محمد

متعلوي ٣٠ محرم ١٣٠٥ ھ) ڪتاب ۾ ٤٧٥ صفحا ۽ ڏہ باب آهن . ڇهين باب ۾ سنڌ جي ١٦٤ بزرگن جو ذڪر ڪيو ويو آهي. جنهن بعد مخدوم نوح جي سوانح آهي. ٢١٩ صفحي تي آهي تہ: بهاءُالدين دلق پوش ذات جو ميمڻ هو. صفحہ ١٣٠ تي آهي تہ : پاڻ ٺٽي جو رهاڪو هو . ڪتاب جو پورو نالو آهي 'دليل الايمان و ارشادالطالبين' . پيو نسخو جان محمد صوفيائي هالائي جي هٿ اکرين آهي جنهن جي تاريخ ١٧ محرم ١٢٦٥ ھ آهي .

١٣- **سراج العارفين :** غلام رسول صديقي قريشي هالائي . هي ڪتاب ١٢١٥ ھ ۾ تاليف ٿيو . مؤلف مخدوم نوح جي اولاد مان هو. پهريون جلد ٢٣٠ صفحن ۾ آهي . پيو جلد موجود نہ آهي . تصوف جي طريقن ۽ مختلف رمزن بيان ڪرڻ کان علاوه ڪتاب ۾ مخدوم نوح ۽ سندس اولاد خواه سنڌ جي پين ڪيترن مشائخن متعلق معلومات موجود آهي . ترخاني عهد جا ڪيترا سياسي واقعا منجهس درج آهن جيڪي سنڌ جي تاريخ لاءِ قيمتي وٿ آهن . شاه ڪريم ۽ سندس اولاد متعلق چڱي معلومات آهي. ڪتاب جي ٢٨٧ صفحي تي ملا حسين خيالي جي رسالي جو حوالو ملي ٿو .

١٤- **گنجينهٔ اوليا :** آخوند محمد صالح ولد آخوند ويڏو. تاليف ١٣٤١ ھ . مخدوم محمد زمان خامس (ولادت ١٢٧٩ ھ) جي دور ۾ لکيو ويو . مؤلف لکي ٿو تہ : هن ڪيترن قديم ڪتابن تان مواد ورتو آهي. ازانسواءِ آخوند لطف الله عرف ميان

غريب الله ولد آخوند عبدالله، آخوند رحيم ڏني ۽ آخوند جمن جي لکتن مان به فائدو ورتو اٿس. ڪتاب ۾ مخدوم ۽ سندس سڀني فرزندن جو احوال آهي. ٤٨٨ صفحي تي ڪاتب جو نالو محمد عمر نقشبندي لکيل آهي.[1]

٦- گيلاني سادات جا تذڪرا

هيٺيان ڪتاب سنڌ جي گيلاني ساداتن ۽ مشائخن جي سلسلي تي آهن:-

٤٢- صبح السبطين: گل محمد. تاليف ١٣١٨ هه. صفحا ٦٨ سائيز 20x30-8. مؤلف جي قول مطابق جيلاني ساداتن جو هي تذڪرو ڪيترن ڪتابن ۽ ملفوظاتن تان مرتب ڪيو ويو آهي. ڪتاب ۾ ٻه باب ۽ ست فصل آهن. تاريخ آهي:

گل محمد مؤلف و کاتب

ڪه همين نامه را بفضل خدا

درسن سيزده صد و هژده

کرد کامل به همت مولا

ڪتاب ۾ هنن بزرگن جو احوال آهي: مخدوم سيد حامد گنج بخش آچي - سيد محمد مڪرم - سيد نقيب سليمان ثاني -

---

[1] ويجهي زماني ۾ به ڪتاب انهيءَ سلسلي ۾ لکيا ويا آهن: سفينة النوح (فارسي) تاليف مخدوم غلام حيدر (١٣٤٤ هه) ۽ راحت الروح (سنڌي) مولانا دين محمد وفائي. مٿي بيان ڪيل ڪتابن متعلق سموري معلومات جناب مخدوم محمد زمان صاحب جن مهرباني ڪري موڪلي آهي جنهن لاءِ راقم الحروف سندن ٿورائتو آهي.

مخدوم غلام محي الدين جيلاني - پير صالح شاه - سيد عبدالجبار ۽ سندس اولاد - سيد غياث الدين - مخدوم سيد ابو جعفر محمد مبارڪ - مخدوم شاه مبارڪ عادلپوري- سيد شاه جعفر- مخدوم سيد حامد - سيد محب شاه - سيد احمد - سيد باغ علي - مخدوم سيد حيدر شاه - سيد شاه جعفر - سيد حيدر شاه ثاني - مخدوم سيد شاه جعفر ثالث - سيد محمد شريف - سيد شاه نهال حيدر ۽ سيد سلطان شاه .

انهن ساداتن کانسواء گهوڙڪي جي ساداتن جو مذڪور راڻي پور ۽ کمبٽ جي گيلانين جو ذڪر ۽ سيد موسيٰ شاه گيلاني ۽ شاه عبداللطيف ڀٽائي جو احوال ۽ واقعا - مخدوم سيد شرف الدين- محمد صالح - مخدوم سيد سراج الدين ۽ حضرت جمال محمد جا تذڪرا موجود آهن .

ڪتاب جو نسخو مولانا غلام مصطفيٰ قاسمي صاحب جن وٽ آهي جنهن تان راقم نقل ورتو آهي .

٤٣- انساب سادات گيلاني : هي ڪتاب گيلاني ساداتن جي شجرن تي آهي . هن ۾ احوال تمام مختصر ليڪن قيمتي آهي . شيخ عبدالقادر سندس اولاد ۽ مختلف شاخن جا مفصل شجرا ڏنل آهن . ڪتاب جمادي الثاني ١٢٩٢ هه ۾ گل محمد بن خليفه امام بخش بن خليفه حافظ گل محمد صاحبن جي لوءِ (گهوڙڪي) واري سيد سيف الدين ابوالفيض محمد عابد الحسني الجيلاني ابن سيد موسيٰ ثاني جي لاءِ ڪتابت (از دست) ڪيو. ڪتاب ۾ ١٢٤٣ هه تائين جون تاريخون ملن ٿيون جنهن مان

معلوم ٿئي ٿو ته ڪتاب انهيءَ سال کان پوءِ تاليف ٿيو آهي .
سائيز 7x5 . صفحا ٣٣٥ .

هيٺين گيلاني گهراڻن ۽ سنڌ جي پين خانوادن جا نسب آهن : شيخ عبدالقادر گيلاني - سيد حسن دهلوي - شاه مبارڪ عادلپوري - سادات جعفراڻي عادلپوري و غوث پوري - سادات جمالاڻي عادلپوري- سادات ڪمالاڻي ۽ اولاد سيد موسيٰ .

خرقه پوشي جو سلسلو حضرت شيخ عبدالقادر کان وٺي سيد موسيٰ تائين - موسيٰ شاهي سجاده نشينن جو تذڪرو ۽ سال - نسب اچ جي گيلانين جو - گجراتي شاه دولائي گيلانين جو - حماه ۽ بغداد جي گيلاني سجاده نشينن جو سلسلو ۽ تاريخون- نسب ڪوٽله قريب وزيرآباد (پنجاب) جي گيلانين جو - نصرپور جي گيلانين جو - سڏورائي هندي گيلانين جو - هجرائي گيلانين جو - رتوڙي گيلانين جو - مانياٽي پنجابي گيلانين جو - احمدآباد گجرات جي گيلانين جو - اقيس بندري گيلانين جو - صاحبن جي لوءِ وارن گيلانين جو - بغداد جي گيلانين جو- گنبٽ ۽ راڻي پور جي گيلانين جو - اميرالمومنين حضرت علي ڪرم الله وجهه جي اولاد جو سلسلو ۽ امامن جا نسب .

هند ۽ سنڌ جي پين هيٺين مشائخن جا نسب ذنل آهن : خواجه اجميري - خواجه بختيار ڪاڪي - خواجه بهاءُالدين نقشبندي بخاري - سيد احمد رفاعي - مخدوم عثمان مرندي

قلندر لعل شهباز ـ سيد احمد سخي سرور سلطان ـ اميرعلي همداني سادات اچي بخاري ـ سادات حسيني رضوي بکري ـ سيد محمد مکي بکري جي اولاد جي مختلف شاخن جا شجرا . مثلاً : سيد غلام شاه روهڙي ـ حيدر حقاني ـ سيد مير تقي عرف نورمولا ـ سيد جان شاه روهڙي ـ سادات متعلوي ـ شاه پناڻي جي وفات جي تاريخ :

زد مغز در فراق دگر کرد سينه چاک

شد محو در مراقبه جسمِ لطيف پاک

(١١٦٥ ھ)

نسب سادات لکعلوي از پير حزب الله تا سيد علي . پير پاڳارن جي سلسلي جون تاريخون هن ريت ذيل آهن :

سيد محمد بقا شهيد ١١٩٨ ھ.[1]

سيد محمد راشد ١١٧٠- ١٩ رجب[2] روز جمعه وقت طلوع شمس ١٢٣٣ ھ .

سيد صبغت الله ١١٩٧-١٢٤٦ ھ.[3]

سيد علي گوهر ٤ رجب جمعه ١٢٣١ ھ - ٥ ربيع الاول شنبه ١٢٦٨ ھ.[4]

پير حزب الله ١٨ شوال سه شنبه[5] غروب آفتاب ١٢٥٨- شهر محرم ١٣٠٨ ھ .

انهي بعد هي نسب آهن : ماٽيلائي سيد ـ مير معصوم

---

[1] تولد غره شعبان ١١٣٥ ھ [2] شعبان غره ـــ؟ [3] ٥ رمضان

[4] ١١ جمادي الاول چنچر ١٢٦٣ ھ [5] شنبه ؟ وفات ٤ محرم خمس وقت يکپاس باقي مانده .

بکري- شيخ شهاب‌الدين سهروردي - مولانا جلال‌الدين رومي - مخدوم نوح هالائي- حضرت غوث بهاءالحق ملتاني - شيخ فريد گنج شکر- امام رباني- پيرغلام محي‌الدين‌سرهندي شکارپوري- ميان قبول محمد درازائي تا ميان غوث بخش متوفي ١٢٧٦ ه- - بي بي راستي پاڪ دامن والده ابوالفتح رڪن‌الدين ملتاني - شيخ حميدالدين حاڪم قريشي ساڪن مؤ شريف- شيخ بديع‌الدين مدار مکن پور - شرف‌الدين بو علي قلندر - مظهر جان جانان - شيخ جمال درويش - فهرست چهارده خانوادگان تصوف- سلاسل طريقت قادريه تا سلطان باهو - نقشبنديه تا شاه غلام علي دهلوي - چشتيه تا خواجه سليمان تونسوي - سهروردية تا مخدوم جهانيان جهان گشت - سلسله مدارية - سلسله قلندرية ۽ سلسله شطارية .

٧- مشائخ کهڙا

تعلقي گنمبٽ ۾ کهڙن جو قديم شهر آهي جنهن جا مشائخ مشهور آهن . انهن بزرگن منجهان هڪ بزرگ 'جام‌جهان‌نما' نالي هڪ تاريخ تاليف ڪئي آهي جنهنجو نسخو موجوده سجاده نشين وٽ آهي . انهيءَ تاريخ تان هيٺيون ڪتاب مرتب ڪيو ويو آهي .

١٩- تذکره مخاديم کهڙا : مخدوم الهه بخش بن مخدوم محمد عاقل کهڙو . منجهس هيٺين بزرگن جو ذڪر آهي : مخدوم اسدالله (٩٦٦ ه) - مخدوم جلال‌الدين (١٠٢٧ ه) مخدوم يحيٰ (١٠٣١ ه . مؤلف اساس‌المصلي و رسالهٔ توحيد) -

مخدوم عبدالخالق (١٠٦٢ھ) - مخدوم محمد عاقل (١٠٩٢ھ) مخدوم محمد (١١٢٢ھ) - مخدوم عبدالرحمان شهيد (١١٨٥ھ هن کي ڪلهوڙن جي ڪاردارن شهيد ڪيو)- مخدوم محمدي (١١٧١ھ) - مخدوم احمدي (١٢٠٣) - مخدوم عبدالخالق (١٢٦٨ھ) - مخدوم محمد عاقل عرف مخدوم پير محمد (١٢٩٣ھ) - مخدوم عبدالخالق عرف مخدوم دين محمد (١٣٢٦ھ) - مخدوم محمد عاقل عرف مخدوم نيڪ محمد (١٣٣٧ھ) ۔

مٿين بزرگن کان علاوه سنڌ جي ڪن ٻين مشائخن جو مذڪور ٻه ڪتاب ۾ آهي مثلاً؛ قلندر لال شهباز - شاه فضل الله سرهندي مجددي - مخدوم محمد هاشم ٺٽوي - سيد موسيٰ شاه (لوءِ صاحبان) - شاه جاڙيو - نور محمد ڪلهوڙو - شاه لطيف - مخدوم عبدالرسول معروف ٻه مخدوم محمد اسماعيل پرياں لوئي (متوفي ١١٧۴ھ هن بزرگ جي مفصل سوانح ڏنل آهي) ۔

اهوئي تذڪرو راوي آهي ته؛ شاه لطيف کهڙن جي پاهران اچي منزل انداز ٿيو ۔ مخدوم محمديءَ دعوت ڏياري موڪليس۔ شاه بيت لکي موڪليو؛

اڄ نہ آيس آءٌ، صبح ايندس سپرين،
توني جنهنجو ناءٌ، سو ڪٿي پار ڪڍهين جا ۔

شاه لاءِ مشهور آهي ته؛ پڙهيل نہ هوا ليڪن تذڪري جو

مؤلف لکي ٿو : ـ' شاه صاحب اين بيت سندي، نوشته فرستادند ـ'

ڪتاب ۾ حيدرآباد ۽ خيرپور جي ٽالپرن جا حالات ۽ واقعا. پير محمد راشد روضي واري جـو مفصل احـوال ـ راڻي پور ري ساداتن جي ڏاڏن محمدشاه ۽ احمد شاه جو ڪلهوڙن جي ڏينهن ۾ بغداد کان سنڌ ۾ اچڻ ـ درازن جي قبول محمد ۽ سچل سرمست جـو احـوال ۽ پيـر صبغـت اللـه شاه جي سوانحي واقعـات کان علاوه سنڌ جا پيا به ڪيترا اهم سياسي حالات ڏنا ويا آهن .

٨ـ سادات مٽعلوي

مٽياروي ساداتن جي سلسلي ۾ هيٺيان ڪتاب معروف آهن جن منجهان بيان العارفين ۽ هڪ اڌ ٻئي ڪتاب کان سواءِ باقي ڪتاب راقـم جي نظر منجهان ڪونه گذريا آهن ـ

٤٥ـ بيان العارفين : هي ڪتاب فارسـيءَ ۾ محمـد رضا بن عبدالواسع عرف ميردريائي بن داروغه ڪيهر رجب ١٠٣٨ هه ۾ لکيو. فارسي متن جو هڪ نسخو مرحوم ڊاڪٽر دائود پوٽي ١٩٣٥ع ۾ دڙي جـي حڪيم سيـد احمـد شاه وٽ ڏٺو، جيڪو خبر نه هن وقت ڪٿي آهي . ڪتاب ۾ هڪ مقدمو ست باب ۽ هڪ خاتمو آهي . ست باب ٻارهن فصلن ۾ وراهيل آهن . جن ۾ شـاه ڪـريـم جـي سـوانـح ، ملفـوظـات ، اوراد ۽ وقـت جـي مشائخن جا تذڪرا اچـي وڃن ٿا . شـاه ڪريم جا سنڌي بيت ۽ قاضي قاضن جا ست بيـت ، جنکي سنڌي شـاعريءَ جو اساس سمجهيو وڃـي ٿـو ، هن ئي ڪتاب مـان مليا آهن . ڪتاب ۾

هيٺين سنڌي بزرگن جو ذڪر ٿيل آهي: سيد ابراهيم پيرپرڏيهي- سيد ابراهيم بن سيد يوسف بکري - شيخ ابراهيم رڪن پوري- ملا ابو بکر بن با يزيد سونڊوي - مخدوم آجب لانگاه بن صدو لانگاه نصرپوري - مخدوم احمد هوتي لاکو- شيخ احمد رونجهو- مخدوم آچر ٺٽوي- مخدوم آدم سمهجو- مخدوم اسماعيل سومرو اگهم ڪوٽي - مخدوم ٻادو ناهيائي - مخدوم بلال - ٻهاءالدين گودڙيو ٺٽوي - شيخ پرڪيو ڪاتيار- درويش پلي سميجو- پنيو سهاڙ - مخدوم جعفر بوبڪائي- جوڻو فقير ٻٺورائي درويش چرڪس ونگائي- مخدوم حسن دائرائي- قاضي حسن هنڱورائي - شيخ حسين ڳاهوٽي - درويش حسين سهاڙوي - سيد حيدر سنائي- درويش داؤد ٺٽوي- درويش راجو دل- رڪن الدين ولد رتو- حاجي سورو دڙائي- مخدوم ساهڙ انڙپوري - درويش سليمان اگهم ڪوٽي- صابو سومرو هنڱورائي- صالح ڪڪرالوي- صدو لانگاه- مخدوم صدرالدين راوتي چانيهائي- مخدوم ضياءالدين شيخ طلحه ٺٽوي - سيد عبدالحليم ٺٽوي - مخدوم عبدالرشيد بصير- مخدوم عبدالعزيز ڏاڏائي - مخدوم عثمان- مخدوم عربي هالائي- سيد علي ثاني ٺٽوي- عمر بودلو اگهم ڪوٽي- شيخ عيسىٰ- عيسىٰ لنگوٽيو ٺٽوي- قاضي قاضن- قاسم ڪوري هالائي- درويش قطب - لڏو پهار - پير لاکو ٻڪارائي - شيخ محمد بن هوتي لالو- شيخ ممون ڏنڌي جو ويٺل - مهراڻ نهريو- ميرڻ ڪاتيار درويش موسو جوڻ - سيد مراد شيرازي ٺٽوي - مخدوم نجم - مخدوم نوح هالائي- هوتي اگهمي- هوتي لاکو - مخدوم يعقوب

پليجو ناري ڳوٺ وارو - سيد يوسف بکري .[1]

بيان العارفين جو هڪ منظوم سنڌي ترجمو پڻ موجود آهي، جيڪو 8x5 سائيز جي ٢٧٧ صفحن تي مشتمل آهي. خطي نسخو خميس ڏينهن ٤ ربيع الاول ١٢٤٤ هه. جو سيد غلام شاه ولد سيد احمد شاه (ڪاتب) لکي پورو ڪيو. ڪتاب جي ابتدا ۾ هي بيت آهن :

هو مصنف هن رسالي جو موحدن منجا
صاحب فاضل فضل جو، ڪامل ڪمالا
جنهن جوڙيو رسالو فارسي، سنڌو سلوڪا
نالو محمد تنهنجو پڻ واسع لکن ٿا ۽
عرف ميردريائي، پوٽو داروغو کهرياء
ساڪن شهر ٺٽي ۾، ڪري گذارنا
تنه رسالو فارسي ڪئو تصنيفا

... ...

جڏهن هي رسالو هو ٿيو تماماؤ
تڏهن بيان العارفين رکياءِ تنهنجو ناؤ
هڪڙو مقدمو ۽ خاتمو ۽ ست باب هوا
فصل چوڏهن تنهن ۾ جوڙيا هوا جمعا
سي سڀ وائي فارسيءَ ۾ هوا موجوداءِ
تا هو رسالو ڪيتري مدت مد يداءِ

---

[1] هيءَ فهرست ڊاڪٽر دائود پوٽي مرحوم جي ڇاپل ايڊيشن (١٩٣٧ع) تان ورتي وئي آهي .

جا سي هڪ ٻه هزار ٻه سا ڏهه اڪرونورهه گذريا
حجرت کي حبيب جي نبي نور هدي
تها پوءِ هي رسالو فارسي هٿ آيو هو فقير کا
جو رهي ڀچ جي شهر ۾ ساڪن سکونتا

... ...

تان جڏهن هي رسالو ٿيو سنڌي، فارسي[*] تا
تن ٻارهن سا ڏهه ورهه هوا گذريا
حجرة حبيب جي محمد مقتداءِ
سو هوءِ مهينو ربيع الاول جو ٻهرين تاريخا
ڏينهن اڱاري سو هو، ليکي شمارا
ٿيو شهر ڀچ ۾ نوڙئون تصنيفا
عبدالرحمان بن محمد ملوڪ[1] ڪئو سنڌي
جو معيا

سوره باب تهم ڪتاب جوڙيندي ويرا
نالو 'بيان العارفين' سندس اصلي مثالا
ست آپ ست پون ۽ عرش ڪرس سوره
سڀ ٿيا
مون ٻن باب تيلاهم سورهن سي ڪيا[2]

---

[1] ذات جو ڪاٽ پانيڻ هو.

[2] ١٢٩٣هه ۾ مخدوم الصمد بن حاجي مقيم نورنگ پوٽي سنڌي نثر ۾ انجو اختصار ڪري مطبع مرغوب هردئار ۾ ڇپايو جنهن تان مرزا قليچ بيگ ١٩٠٤ع ۾ 'رسالہ ڪريمي' مرتب ڪيو. ١٩٣٧ع ۾ دائود پوٽي مرحوم فارس متن کي سامهن رکي شاهه ڪريم جي بيتن جي جديد طرز تي تصحيح ڪري، شاهه ڪريم (٢٠ شعبان ٩٤٤ - آچر رات ٧ ذوالقعده ١٠٣٢هه) جي سوانح سميت شايع ڪيو.

اهي سورهن باب مختلف عنوانن ۾ آهن، جن جو تفصيل ڪتاب ۾ مٿين شعرن کان پوءِ ڏنو ويو آهي. پهرين جلد ۾ - جيڪو جمعه ٢٠ ربيع الاول ١٢١٣ هه جو ختم ٿيو - يارهن باب آهن. باقي ٥ باب ٻي جلد ۾ آهن جيڪو ٢٧٨ صفحن کان ٤٠٠ صفحن تائين آهي. مترجم پنهنجو نالو هيٺين شعر ۾ پڻ آندو آهي:

الهٰي عبدالرحمان کي مرهي تون مولا
سان سيني مومنن، جي امتي احمد جا

٤٦- **مناقب غوثيه**: مشتاق متعلوي.

٤٧- **مناقب السادات**: قاضي هدايت الله بن ميان محمود بن ميان سعيد متعلوي. تاليف ١٣١٥ هه.

٤٨- **ڪواڪب السعادات**: مشتاق متعلوي.

٤٩- **لطائف لطيفي**: ميرعبدالحسين سانگي. تاليف ١٣٠٥ هه.

خانداني پس منظر ۾ شاه عبداللطيف ڀٽائيءَ جي هيءَ پهرين سوانح آهي جنهن کي ميرصاحب فارسيءَ ۾ مرتب ڪيو. ابتدا ۾ ديباچو - حمد - نسب نامو - متعلوي ساداتن جو سنڌ ۾ اچڻ ۽ سلسلهٔ پيري مريدي تي ٢١ فلسڪيپ صفحا لکيا ويا آهن. جنهن بعد شاه لطيف جي سوانح - آغاز داستان - جي عنوان سان شروع ٿئي ٿي جنهن ۾ ٣٦ حڪايتن جي ذريعي شاه صاحب جي احوال کي روشن ڪندي هيٺيان مطالب بيان ڪيا ويا آهن.

١- روضي جي تعمير - ميان نور محمد جي مخالفت - زهر ڏيڻ جو واقعو - زهريلي معجون درياه ۾ وجهي ڀاڻي پيڻ - سجاده نشينن جي معزولي ۽ سيد محمد صلاح جي اولاد کي سجادهٔ ڪريميءَ تي مقرر ڪرڻ .

٢- احوال آبادي مڪان ڀٽ شريف - مخدوم پنج پڳئي جو اتاهون لانگهائو ٿيڻ ۽ ٺٺول ڪرڻ - شاه صاحب جو انهيءَ مان نيڪ فال وٺڻ .

٣- هڪ مسافر پارس پٿر ڏنو جنهنکي قبول نه ڪيو ويو .

٤- سيد حبيب شاه جي وفات ۽ ڀٽ جو احوال .

٥- مخدوم پنج پڳئي جي بدسلوڪي - شاه لطيف جي فقيرن سان جهيڙو ۽ نتيجو .

٦- ملن جا سوال ۽ شاه جا جواب .

٧- معاش ۽ انهيءَ متعلق شاه جا فرمودا - نانيءَ ۽ سخي سپڙ ڏانهن سفر .

٨- شادي ۽ ميرزا مغل بيگ جو دل قوم هٿان خاتمو .

٩- ميان نور محمد جي دعوت - آدمخور گهوڙي موڪلڻ .

١٠- شهمير شاه جو هڪ هندوءَ کي زوريءَ مسلمان ڪرڻ ۽ شاه جو ڪيس چڏائڻ - رضا رغبت سان هندوءَ جو وري مسلمان ٿيڻ .

١١- حضرت شاه صاحب جن جا عجيب و غريب ٻارهن نُڪتا .

١٢- ميان نور محمد جو ڪلان سان نڪاح - غلام شاه جو پيدا ٿيڻ.

١٣- متفرقات - مٽيارين جو آباد ٿيڻ - احوال مخدوم عربي شاه جا متفرق حالات - مثالي نُڪتا.

١٤- مخدوم هاشم ٺٽويءَ جو ساز سرود ڪان منع ڪرڻ - ڪي بي مثال نڪتا.

١٥- دهلي جي راڳيندڙن جو شاه جي خدمت ۾ حاضر ٿيڻ- رسالي جي سرن جي ترتيب - ڪي واقعا ۽ ڪرامتون.

١٦- متعلوي ساداتن جا حالات - منتشر ٿيڻ - شاه ڪريم جو بلڙي وڃڻ - مٽياري ساداتن مان سيد لطف علي شاه ثاني جي شادي - بي بي لعل جو احوال - پٽ تي اچڻ وڃڻ - پاڻ جي مخالفت - مخدوم پنج پڳثي جي چرچ.

١٧- محبوب حقيقي جي وصال ۾ شادي رنڊڪ آهي- وصال حقيقيءَ ڪان اڳ شاديءَ جي منع - شاه ڪريم جو احوال.

١٨- ڪربلا معليٰ ڏانهن لاڙو ۽ سُر ڪيڏاري جي تصنيف (؟) - فقيرن کي ماتم (؟) ڪرڻ جو حڪم.

١٩- حضرت شاه جي پوشاڪ ۽ ٻيون نشانيون جيڪي مؤلف پاڻ ڏٺيون - جن ۾ لباس جتي ۽ ڪشتي وغيره ڪان علاوه حمائل شريف مثنوي مولانا روم ۽ هڪ رسالو پنهنجي ڏاڏي شاه ڪريم جي احوال ۾، جنهن تي سيد محمد صلاح جي دستخط ۾ لکيل هو - حرره الفقير محمد صلاح بارشاد حضرت قطب الوقت مرشدي مير صاحب حضرت عبداللطيف

جيو سلم الله تعلي - ڪن بيتن جي ماهيت ۽ شان نزول - راڳيندڙن جو دهليءَ مان اچڻ ، بزمان ميان نور محمد عباسي ۽ انهن جي سچي حقيقت - حاضريءَ جي خدمتگار جي وفات .

٢٠- ٻہ روايتون هالن واري ڪتاب مان ورتل جيڪو ڪنهن هالائي سجاده نشين جو تاليف ٿيل هو - جنهن ۾ لکيل هو تہ شاه لطيف کي مرشديءَ جو درجو مليل نہ هو - سنڌ ۾ سواءِ مخدوم نوح جي ٻيو ڪو بہ انهيءَ درجي تي فائز نہ هو .

٢١- جيسلمير جي سياحت - آتهن جون عورتون .

٢٢- ٻارهن نڪتا - انهن جو تفصيل ۽ شرح .

٢٣- جت فقير جي ڳالهہ - شاه جو بيت ٻڌي ترڪ اختيار ڪري جابلو غار ۾ ويهي رهڻ .

٢٤- وڏيري قلندر شوري جي روايت پٽ جي ابتدائي صورت حال متعلق .

٢٥- حاجي علي عرف تمر فقير جو احوال .

٢٦- ڇہ نقل آخوند احمد هالائي کان ٻڌل - مخدوم پنج ٻڪئي جي چوڻ تي مخدوم عبدالرؤف ڀٽيءَ زهر مان رتل هڪ عبا شاه صاحب ڏانهن موڪلي . وغيره وغيره .

٢٧- شاه صاحب جي گهوڙيءَ جو قصو - روضي مبارڪ جي ٺهرائڻ ۽ خرچ ڪرڻ لاءِ ميان غلام شاه جو ارادو - ساداتن جو وقت جي حاڪمن وٽ قدر ۽ عزت - ٽالپرن جو خرچ - روضي ۽ درگاه جي مسئلن ۽ عمارتن مٿان .

٢٨- شاه جو ٿر ڏانهن سفر ڪرڻ - مخدوم صابر ولهاريءَ

جو وڻن اچڻ - تحفة الڪرام مان شاه ۾ پٽ جو احوال - ڪي پيا نقل ۾ ڪن بيتن جو شان نزول ۔

٢٩- شاه جي (٢٩) فقيرن جا نالا ۽ انهن جو حال :- ميان نور محمد والي والا - پاٽس ميان محمد - ميان احمد - ميان محمد عالم ڏياڻو (شاه صاحب جو ماسات) ميان عبدالواسع سالارو - سگهڙ فقير ڏيرو - اسماعيل فقير سمو پٽيپوري - سيد نهال شاه - اسماعيل فقير ڏيرو - اجن فقير - ڪمال فقير سنريو- ورو فقير عرف وڳند (جنهن لاءِ سر بلاول جي آخري داستان ۾ چند بيت خوش طبعيءَ خاطر فرمايا اٿئون) نور محمد ابڙو ساڪن ڪانڙي مڪان - سيد سائين ڏنو - احمد فقير سمو (سندن چنگل گهوڙيءَ جو سائيس) - محمد رحيم فقير (منشي خاص) - عمر فقير سهتو - عنايت وساڻ (سندن ڪجائي جو واڳ جهلو) - عبدالجميل انڙ (جنهن وٽ مصلو ۽ تسبيح رهندي هئي ۔ گويا مغلن جي محاوري ۾ داروغهُ جا نماز) وهيو فقير ڪتائي (وٽس شاه صاحب جا ٻه ڪتا رهندا هئا جن مان هڪ جو نالو موتي هو) رحمون فقير ٻورچي - قاسم فقير (حجامت ڪندو هو) - ٻچو فقير ڪنوري جهلو - سومر فقير خانپوري - (شاه صاحب وٽ بيعت لاءِ جيڪو آيو ٿي انکي سومر فقير جي حوالي ڪندا هئا) عارف فقير ٽيپو (ٽنبڙي الهيار جي پاسي جي ماڻهن کي نماز سيکارڻ تي متعين هو) سائين ڏنو شاه منياروي- (شاه صاحب جو بسترو سندس حوالي هو) عرس فقير ساند (ڳائڻ جو داروغو جنهن کي سڄو رسالو ياد هو) - سيد نقي فقير سرودي

(پنهنجي سر ۾ سٺي آواز ڪري مشهور هو) - ميان هاشم علوي ريحان پوٽو (جنهن کي هزار داستان چيو ٿي ويو) - اٽل فقير دهلوي - چنچل فقير دهلوي (هي ٻئي ڳائڻان هندوستان کان آيل هئا) - ولي محمد ولد نور محمد (جنهن شاه صاحب جي ميّت کي ترڙ ڏنو) - عيدن رازو بکري (جنهن مسجد ٺاهي ۽ پوءِ شاه جو روضو جوڙيائين) .

٣٠- غلام محمد شاه گدا جي روايت شاه صاحب جي ٻن پيرن متعلق- هڪ جو نڪاح مٽيارين جي موسائي سيد سان ٿيل هو جنهن مان ڪيتريون نينگريون ۽ هڪ پٽ ميان فقير الله شاه پيدا ٿيو . پٽ جوانيءَ ۾ فوت ٿيو . ٻي پيرڻ مٽيارين جي سمابائي پاڙي جي سيد سان پرڻيل هئي- جنهن لاءِ يقين نه آهي ته شاه صاحب جي سڳي ڀيڻ هئي يا شاه جي ماٽيلي پاءُ سيد جمال شاه جي ڀيڻ هئي .

٣١- ٻلي جي تقسيم جو داستان .

٣٢- واحد ڏني فقير جي روايت ميان حسين جي زباني - جنهن شاه صاحب کي ٽنڊي قيصر خان نظامانيءَ ۾ ڏٺو .

٣٣- بيبي لعل ۽ بي بي حسنا جي روايت . جيڪي سيد اسدالله شاه مٽياروي جون ڌيئر هيون ۽ شاه صاحب جي همشيره بي بي بتول جي ٻن ٻچن جون گهر واريون هيون - مرزا مغل بيگ ۽ سندس نياڻيءَ جو قصو جيڪا شاه صاحب جي نڪاح ۾ آئي- هن باب ۾ شاه صاحب جي عادتن ۽ روزمره جي زندگيءَ متعلق ڪيئي قصا درج آهن .

٣٤- شاه جي وفات- قاسم فقير جو ونگ، ولاسي پهچڻ سيد جمال شاه کي آڻڻ - باهمي اختلاف .

٣٥- سنياسن سان گڏجي ناني ۾ وڃڻ - ست نقل جن ۾ شاه جا مختلف واقعا بيان ڪيا ويا آهن .

٣٦- تماچي فقير ڪڇي ۾ جو احوال - ٻيا چار نقل جن ۾ شاه جي سوانح متعلق چند واقعا بيان ٿيل آهن .

ڪتاب جي آخر ۾ ڪجهه تاريخون ۽ هڪ خاتمو آهي . ڪتاب فلسڪيپ سائيز جي ٻن سون صفحن ۾ آهي . هر باب جي آخر ۾ مؤلف پنهنجي فارسي نظم ڏني آهي . سنڌ جي تاريخ متعلق ڪو مستند احوال آيل ڪونه آهي . شاه لاءِ جيڪي روايتون آهن اهي مير صاحب پيرسن ماڻهن کان ٻڌي قلمبند ڪيون آهن . مير عبدالحسين ٻهريون سنڌي ۾ انهن نقلن تي مشتمل، سوانح تيار ڪئي هئي . ميرزا قليچ بيگ شاه جي حياتي ۾ تي جيڪو سنڌي ۽ انگريزي ڪتاب لکيو، انهن جو مواد مير عبدالحسين کان ورتل هو . ليڪن انهن ٻنهي ڪتابن ۾ سڀئي حڪايتون ۽ روايتون اچي نه سگهيون، جنهنڪري مير عبدالحسين کي 'لطائف لطيفي' جي نالي سان موجوده ڪتاب تيار ڪرڻو پيو، جنهن ۾ هن سموري معلومات -جيڪا وٽس هئي- آڻي ڇڏي[1] .

مٿيان سڀئي ڪتاب متعلوي ساداتن جي حالات ۾ آهن، جن

---

[1] مولوي دين محمد وفائي مرحوم 'لطف اللطيف' هن ڪتاب جي مدد سان تاليف ڪيو آهي .

منجهان ڪي (٤٦ تا ٤٨) راقم جي نظر مان نہ گذريا آهن. گمان آهي تہ اهي سنڌيءَ ۾ آهن ۽ سيئي چوڏهين صديءَ ۾ تصنيف ٿيا آهن.

٩- ٻڪيرائي بزرگن تي مواد

هيٺيان ٻہ ڪتاب ٻڪيرن جي مشائخن تي آهن. راقم جي نظر مان بہ اهي نہ گذريا آهن.

٤٨- **انوار قلندري :** هي ڪتاب ١٢٨٣ هہ کان پوءِ جي تاليف آهي. مؤلف جو نالو معلوم نہ آهي.

٤٩- **اذڪار قلندري :** هن ڪتاب جي صورت حال جي ڄاڻ ڪانہ اٿون.

١٠- سرهندين تي ڪتاب

هيٺيان ڪتاب سنڌ جي سرهندي مجددي مشائخن متعلق آهن، جن مان ڪيترا ڇپيل آهن:

٥٠- **عمدت المقامات:** از فضل الله سرهندي المتوفي ١٢٣٨ هہ. مطبوعہ لاهور. شاه فضل الله (متوفي ١١٠٦ هہ) کان شروع ٿي قيوم زمان تائين جي احوال تي مشتمل آهي.

٥١- **زبدت المقامات:** ؟.

٥٢- **انيس المريدين :** از خواجہ حسن جان سرهندي مرحوم.

٥٣- **انساب الانجاب :** از خواجہ حسن جان سرهندي مرحوم.

٥٤- **مونس المخلصين :** جناب خواجہ شاه آغا صاحب.

اهي سيئي ڪتاب ڇپيل آهن ۽ عام دستياب ٿين ٿا.

منجهن تيرهين ۽ چوڏهين صديءَ جي ڪيترن اهڙن غير مجددي مشائخن ۽ مشاهيرن جو احوال ملي ٿو جيڪو انهن ڪتابن کان سواءِ ٻئي ڪنهن ڪتاب ۾ موجود نہ آهي .

١١- سادات بکري رضوي

سيد محمد مکي بکري (متوفي ٦٣٤ هہ) ستين صديءَ هجري جي شروعات ۾ بکر اچي مقيم ٿيو . سندس خاندان بکر روهڙي ۽ ٺٽي وغيره کان علاوه هندوستان جي ڪيترن شهرن ۾ پڻ آباد ٿي . انهيءَ سلسلي جي هر شاخ جتي لڳي ۽ منجهانس جيڪو سلو سائو ٿيو سو نور ' علي نور هو . سوين صاحب دل اهل طريقت شاعر ۽ ڪيترا تصنيفن ۽ تاليفن جا مالڪ ٿيا .

انهيءَ گهراڻي جي احوال ۽ نسب تي ڪيئي ڪتاب سنڌ خواه هند ۾ لکيا ويا آهن ، جن مان انهن چند ڪتابن جو ذڪر هيٺ ڪجي ٿو ، جيڪي راقم جي مطالعہ ۾ آيا آهن .

١- تذڪرت السادات: علامہ شيخ احمد بن محمود اڪبرآبادي (هند) ١١٧٥ هہ . ڪتاب مختصر آهي (11x8 ورق ٣٣ - سٽون ١٥) ابتدا ۾ حضرات امامين ۽ سندن اولاد جو مذڪور ۽ آخر ۾ سيد محمد مکي جي اولاد جو احوال آهي . زياده تر ڪڙه ۽ مانڪپور (هند) جي شاخن جو ذڪر آهي .[1] ڪتاب تاريخ ١٩ محرم ١٣١١ هہ

---

[1] هي ڪتاب ١٩٣٨ هہ ۾ ڪلڪتي جي سيد محمد ابو يوسف ڏنو ، جيڪو صاحب پير مرد هو ۽ ڪيترو وقت جناب شيخ (باقي ٣٦ صفحي تي)

مطابق ۲ آگسٽ ۱۸۹۳ع جو سيد مظفر حسين (ساڪن ڪوره سادات ضلع فتحپور نلوه) پنهنجي مامي شاه محمد اسماعيل سجاده نشين خانقاه مانڪپور جي نسخي تان نقل ڪيو.

۵۶- منبع الانساب: مير معين الحق جهونسوي. شاه محمد مڪي بکري جي احوال ۽ سندس اولاد جي سلسلي ۾ هي مفصل ڪتاب سيد معين الحق جهونسوي بن سيد سلطان شهاب الحق بن سيد حضرت بندگي شاه محمد ابو جعفر بن حضرت قطب الاقطاب مخدوم شاه تقي الدين بن حضرت شعبان الملت سيد مرتضيٰ بن سيد بدر عالم بن سيد صدرالدين بکري بن سيد محمد مڪي بکري (متوفي ٦٤٤هه) وڏيءَ تحقيق ۽ محنت سان تاليف ڪيو. پاڻ جهونسي مان هلي اچي ملتان اچ بکر ۽ روهڙي ۾ ڪيترو وقت لڪي، وقت جي سجادن ڪان - جيڪي سندس پڻ مائٽ لڳندا هئا - تحقيق ڪري سيني شاخن جا نسب ناما گڏ ڪيا ۽ احوال هٿ ڪيا.

سيد محمد مڪيءَ کي چار پٽ شيخ شهاب الدين سهروردي

(بقيه ص ۳۵)

عبدالمجيد صاحب سنڌيءَ وٽ اچي رهيو. خلافت جي زماني کان سندس واقف هو. پاڻ حڪيم هو، سندس خيال هو ته پاڪستان جي سرڪار کيس ڪارخانو ڪيدي ڏئي جنهن ۾ هو صاحب جڙي ٻوٽن جي تحقيقات ڪري. سال سوا رهي موٽي ويو ۽ وڃڻ سان ڪلڪتي ۾ فوت ٿيو. سندس دعوا هئي ته هو ڪلڪتي جي مسلمانن جو پيش امام هو ۽ حضرت مولانا ابو الڪلام کان ناراض ٿي مسلمانن کيس پيش امام بڻايو هو. ڪتاب تي مرحوم ۱۳۱۵هه جو دستخط ڪيا آهن.

(۵۳۹-۶۳۲هہ)[1] جي نياڻي منجهان ۽ ٻه پٽ (سيد شمس ۽ سيد ماه) پنهنجي گهر مان هئا . ٻهرين ڄڻن مان سيد صدرالدين ۽ سيد بدرالدين ٻکر ۾ ڄاوا .

سيد بدرالدين جي نياڻي سيد جلال سرخ جي گهر ۾ آئي ، جنهن مان اولاد ٿيو ۽ وڌيو . اڄ جا بخاري سادات انهيءَ بيبيءَ جو نسل آهن .

سيد صدرالدين جو نالو سيد امام‌الدين ڪنيت سيد علاءُ‌الدين ۽ صدرالدين سندس لقب هو . ۱۰ رجب ۶۰۰هہ ۾ ڄائو . سٺ سال نو مهينا زندگي ڪري ۲۱ محرم ۶۶۹هہ جو فوت ٿيو .

سيد صدرالدين کي چار پٽ ٿيا ، جن مان ڪيس ڪثير اولاد ٿيو . سکر روهڙي ٺٽي ۽ هندوستان جون مختلف شاخون سيد موصوف جي نسل مان هليون آهن .

سيد صدرالدين جي پٽ سيد بدر عالم جو پٽ شعبان‌الملت سيد مرتضيٰ هو ، جيڪو جهونسي ۾ وڃي مقيم ٿيو . منبع‌الانساب جو مؤلف انهيءَ بزرگ جي اولاد مان آهي .

راقم وٽ برٽش ميوزم جي نسخي (OR226) جو فوٽو (۲۶۸ ورق) آهي . ڪتاب بيحد مفيد ۽ مستند آهي .

۸۷- شجرهٔ سادات : سيد قمبر علي رضوي ٻکري . تاليف ۱۲۶۱ هہ (8x5 - ورق ۱۱۲) . هي ڪتاب پڻ ساڳي سيد

---

[1] صاحب عوارف المعارف - مدفون بغداد .

محمد مکي بکري ۽ انجي اولاد جي نسب نامن تي آهي. بکرجي سيد قمبرعلي ابن غفران پناه سيد امان علي شاه رضوي البکري تاليف کري ١١ ربيع الاول ١٢٦١ ھ جو پورو کيو. ترقيم ۾ مؤلف لکي ڏنو ته: پين کتابن کان علاوه هُن پن رسالن تان - جيکي سيد نور محمد ولد سيد حافظ غلام حسين ۽ سيد بسم الله شاه جي دستخطن ۾ هئا - (غالباً تاليف به سندن ئا) مواد حاصل کيو.

کتاب چئن سخن تي مشتمل آهي جن ۾ جملہ ٥٤ عنوان آهن. آخر ۾ سيد جلال سرخ مخدوم لعل شهباز ۽ سيد علي لکعلوي (جد اعلیٰ راقم الحروف) جا شجرا ذئل آهن. کتاب جي حاشين تي پوء جي اولاد جا اضافا آهن.

هن کتاب ۾ خاص طرح انهن شاخن جا نسب موجود آهن، جيکي سنڌ اندر پکڙيون. کتاب جو هک نسخو مرحوم سيد مير الهورائي شاه روهڙي واري وٽ هو، جنهن تان سيد محمد مکي ۽ سندس پٽن تاءِ جو احوال منهنجي برادر بزرگوار پير علي محمد راشدي ١٩٣٤ع ۾ نقل کري ورتو هو ۽ هن وقت راقم وٽ موجود آهي. هک نسخو ٺٽي ۾ آهي جنهن جي آخر ۾ عبارت آهي: بتاريخ بيستم شوال ١٢٩٨ ھ از مير حقير غلام مرتضیٰ مرتضائي.

هي کتاب هر لحاظ کان مستند ۽ قيمتي آهي. منجهانس کيترن تاريخي حقيقتن سان گڏ اهو پڻ ظاهر ٿئي ٿو ته: راقم الحروف جي جد اعلیٰ سيد علي لکعلوي سيد صدرالدين

جي عقد ۾ پنهنجي نياڻي ڏني هئي ۽ سيد صدرالدين انهيءَ رشتي سبب، سيوهڻ جي قلعي جي قريب رسول پور نالي ڳوٺ ٻڌو، جيڪو پوءِ موضع رفيعان جي نالي سان مشهور ٿيو ۽ سيوهڻ جي پرڳڻي خطي ۾ هو. غالباً اِهو آهوڻي ڳوٺ آهي جتي سيد مراد شيرازيءَ جو ڏاڏو سيد محمد ۷۸۶هه ۾ اچي مقيم ٿيو هو. سيد صدرالدين محمد خطيب پنهنجي والد جي حڪم تي موڻي بکر جي ويجهو عالي واهڻ جو ڳوٺ ٻڌائي ان ۾ اچي مقيم ٿيو.

سيد صدرالدين کي سيد علي لڪعلوي جي نياڻيءَ مان چار پٽ ۽ ٻه نياڻيون ٿيون:

(۱) سيد خواجه مخدوم تاج الدين محمد (اول)
(۲) سيد قطب الدين
(۳) سيد ڪمال الدين
(۴) سيد جمال الدين
(۵) بي بي تاج خاتون
(۶) بي بي حاج خاتون.

خاندان جي ابتدائي احوال ۾ هيٺيون حقيقتون نهايت دلچسپ آهن. مثلاً:

۱- ڪتاب جي ابتدائي ورق تي هڪ رباعي لکيل آهي، جيڪا سيد نبي بخش جي روايت مطابق سيد محمد مڪيءَ جي آهي:

ياد ست مرا اين سخن، از صاحبِ دردی
مردي نشوي ! تانه کنيِ خدمتِ مردی
هرگز نه کني خدمت آنکس که، نکرد است
در عهد جواني، ادبِ صاحب دردی

۲- سيد محمد مڪي جي گهر واري جيڪا شهاب الدين سهرورديؒ جي نياڻي ٿئي، ان جو نالو بي بي فاطمہ هو. اِي بي بي صاحبہ جو مقبرو مڙس جي مقبري جي اولاهين ڏ ديوارسان لڳ ٻاهران آهي.

۳- اِي بي زينب خاتون سيد احمد بخاريؒ (؟) جي نياڻي، سيد صدرالدين جي گهر ۾ هئي. يعني ڀورين سيد علي لڪعلوي جي نياڻي ۴ اِي هيءَ ٻيبي. هن بي بي صاحبہ جو مدفن سيد محمد جي تربت سان گڏ اولهہ ڪان آهي.[1]

۴- سيد جي مدفن گاه واري زمين ڪي - مران پني (؟) - سڏ ٻو ٿي ويو.

۵- سيد صدرالدين ٻکر جي ٻيٽ ۾ جاه ٺهرائي جنهن ڪان پوءِ قلعو ٻڌو ويو. (؟)

۶- سکر جو شهر بہ صدرالدين ٻڌو. (؟)

---

[1] افسوس آهي جو سيد محمد جي مزار ڪان سواءِ باقي سڀ اشان منجي وڃا آهن. راقم الحروف پنهنجي برادر بزرگوار سان گڏ اهو قبرستان ڀوربون دفعو ۱۹۲۹ع ۾ ڏٺو. ان وقت ڪيتريون قبرون شڪستہ حالت ۾ موجود هيون جيڪي اڄ نابود ٿي چڪيون آهن. ان وقت سيد جي قبر جي لوڙهہ واري قديم پٿر جي چئن ڪنارن تي پراڻي خط ۾ نسب نامو اڪريل هو، جيڪو پوءِ بعد ۾ چوني ڪچ جي پلاسٽر سبب ختم ٿي ويو. تازو مزار ۽ ان جي متعلقات جي مرمت ڪرائي قدامت جي قيمتي آثارن ڪي مٿائي تاريخ جو سخت نقصان ڪيو ويو آهي. محڪمہ آثار قديمہ وارن کي گهرجي تہ انهيءَ مزار کي صاف ڪرائي قديم لوڙهہ جي اصل صورت ظاهر ڪرائين.

٧- نصرت خان (برادر سلطان علاؑالدين خلجي؟) پنهنجي نياڻي سيد بدرالدين کي ڏني .

٨- سيد صدرالدين کي ٻن گهرن مان جملہ ڏهہ پٽ ۽ ٻہ نياڻيون ٿيون .

٩- سيد بدرالدين سيد محمد مڪي جو وڏو پٽ هو، جنهن هيٺيون سنڌي بيت پڙهيو :

ڪٿئين تان هارئين، مرين تہ وڃين واءِ
پنهي منجهئون هڪڙي، چڱي نہ ٿئي ڪاءِ

١٠- سيد بدرالدين پنهنجي نياڻي سيده زهرا خاتون سيد جلال الدين سرخ بخاريءَ کي ڏني[1]. جنهن مان سيد محمد غوث ڄائو ۽ بي بي صاحبہ ڄمر ڪندي فوت ٿي وئي . سيد بدرالدين ڪيس بي بي فاطمہ نالي ٻي نياڻي ڏني .

١١- سيد بدرالدين جي ٻن پٽن (نصرت خان جي ڏهٽن) سيد مرتضيٰ ۽ سيد سعدالدين ملتان جي لانگاه سلطانن مان سنگ ورتا . سيد مرتضيٰ کي هڪ پٽ ۽ ٻہ نياڻيون انهيءَ لانگاه بي بيءَ مان ٿيا . سيد مرتضيٰ جي هڪ نياڻي سيد احمد ڪبير بن جلال سرخ بخاريءَ کي ڏني وئي جنهن مان سيد جلال جهانيان جهان گشت (٧٠٧هہ) ۽ راجو قتال ڄاوا . اها بي بي صاحبہ روهڙيءَ ۾ مدفون آهي .

١٢- سيد علي لڪعلوي جي نياڻيءَ مان سيد صدرالدين کي جيڪي ٻہ نياڻيون (بي بي حاج ۽ بي بي تاج) ٿيون سي ننڍپڻ ۾

---

[1] اخبار الاخيار ۾ پڻ مذڪور آهي ص ٥٩

فوت ٿي ويون . ۽ِن مان سيد جمال‌الدين ۽ سيد ڪمال‌الدين لا ولد فوت ٿيا . سيد مخدوم خواجه بن تاج‌الدين اول (سيد مرتضيٰ ولد سيد بدرالدين جي نياڻي) کي ٻه پٽ ٿيا . سيد ميران ۽ سيد تاج‌الدين ثاني .

سيد ميران کي چار پٽ ٿيا سيد سعدالدين - سيد صدرالدين - سيد بهاءُالدين - سيد بهرام . انهن جو اولاد بکر ۾ رهيو .

سيد تاج‌الدين کي ٽي پٽ ٿيا سيد ناصرالدين- سيد نجم‌الدين ۽ سيد ابوالغيث . انهن جي اولاد مان ڪيترا صاحب طريقت ۽ اهل دل پيدا ٿيا . مثلاً شاه نظام‌الدين ناصراڻي - حضرت شيخ سوائي - حضرت شاه عنايت رضوي - حضرت شاه عيسيٰ قتال - حضرت حيدر حقاني (دفن روهڙي) ۽ حضرت شاه عيسيٰ نوبهار .

سيد ابوالغيث بکر جي قلعي ۾ دفن آهي، سندس مقبرو موجود آهي . (احوال ڏسو تحفة‌الڪرام ج ٣ ص ١٢٦)

سيد صدرالدين جي ٻئي پٽ سيد قطب‌الدين کي هڪ پٽ سيد صفيرالدين هو ، جنهنجي نسل مان ڪي ٿورا سادات ٿيا جيڪي بکر ۾ رهيا .

مٿين قسم جي قيمتي مواد کان علاوه ڪتاب ۾ دلچسپ جغرافيائي معلومات پڻ موجود آهي . مثلا :

١٣- ڪنڊيارو (پرڳڻو درپيلو) بکر کان ست ميلن جي فاصلي تي هو .

١٤- قلعي بکر لاءِ هيٺين حقيقت لکي وئي آهي : ٩٢ طنابون مدور — ١٥ گز ارتفاع پاڙ کان ڪنگري تائين —

عرض ۾ ديوار ڪٿي ڇهه گز ۽ ڪٿي گهٽ وڌ — دروازا چار :

۱- دروازو ڪُن : مابين جنوب و مشرق

۲- دروازو ڪڪري : جانب جنوب

۳- دروازو ڪرڙي : جانب شمال

۴- دروازو ناڪ : مابين شرق و شمال

— برج ۱۶ — ڪنگرا ۳۰ ۷ — طول دروازي ڪُن کان دروازي ڪرڙي تائين ۲۵ طناب — عرض دروازي ناڪ کان ڪڪريءَ تائين ۲۱ طناب — جنهن وقت همايون بکر جي سامهون آيو ان وقت سلطان محمود وڏي قلعي جي سامهون پيو قلعو شير حاجي (؟) جي نالي سان برپا ڪيو. جيڪو ۱۲۵ طنابون مدور ، تري کان ڪنگرن تائين ساڍا ٻارهن گز اڀو ۽ ديوار جو عرض ۴ گز . وڏي قلعي جي مقابل هن قلعي جو دروازو هو . قلعي ۾ ۲ ۷ برج هئا . منجهس ۾ باغ جوڙايائين ، جن مان هڪ ستن بيگهن ۾ نظرگاه جي نالي سان ۽ ٻيو پنجن بيگهن ۾ گذرگاه جي نالي سان سڏيو ويو .

۱۵- بکر جي قلعي مان ميرڪيسوءَ جي اچڻ بعد سادات نڪتا ،[1] جيڪي روهڙيءَ ۾ وڃي ۰۰ ۷ سو گهر آباد ڪري ويٺا .

۱۶- روهڙيءَ جو شهر سيد سعدالدين ٻڌو . لُهري نالي ٽڪر تي هو جنهن ڪري لهُري (روهڙي) سڏيو ويو ۽

[1] تاريخ معصومي ۾ آهي ته ساداتن کي شاه بيگ ارغون قلعي مان ڪيدي روهڙيءَ آباد ڪيو .

مشهور ٿيو .[1]

١٦- سيد محمد مڪي جو شجرو ڪتاب ۾ هن ريت ڏنل آهي: سيد محمد - بن سيد محمد شجاع - بن سيد ابراهيم - بن سيد قاسم - بن سيد زيد - بن جعفر اصغر - بن حمزه - بن امير هارون - بن عقيل - بن اسماعيل- بن امام جعفر ثاني - بن امام علي نقي- بن امام محمد تقي- بن امام علي موسيٰ رضا- بن امام موسيٰ ڪاظم- بن امام جعفرصادق- بن امام محمد باقر- بن امام زين‌العابدين- بن امام‌حسن - بن حضرت‌علي‌ڪرم‌الله‌وجهه.[2]

---

[1] روهڙ سنڌيءَ ۾ ٽڪرڪي چئبو آهي . ٽي سکهيتو ته روهڙ - ڙي مان روهڙ واري آبادي مراد هجي .

[2] مولانا دين محمد وفائي مرحوم ١٩٣٥ع کان اڳ قبر جي لوڙهه وارو شجرو پڙهي نقل ڪيو هو . پاڻ لکي ٿو ته: لوڙهه سنگ سرخ جو آهي . ڪتبي جا ڪي اکر متجي ويا آهن . پاڻ شجرو هن ريت ڏنو اٿائين :

تعويذ قبر حضرت قطب‌الاقطاب ، سلطان العارفين ، اميرالمومنين ، سيد محمد مڪي بن سيد شجاع نور الله مضجعه بن سيد ابراهيم بن سيد قاسم بن سيد زيد بن سيد حمزه بن سيد هارون بن سيد عقيل بن سيد اسماعيل بن اميرالمومنين سيدنا جعفرثاني بن امام علي نقي بن امام محمد تقي بن امام شاه علي موسيٰ رضا بن امام موسيٰ ڪاظم بن امام جعفر صادق بن امام محمد باقر بن امام‌علي زين‌العابدين بن حضرت امام حسين بن حضرت اميرالمومنين امام المشارق والمغارب اسدالله الغالب بن ابي طالب رضي الله تعاليٰ عنهم — '

مولانا لکيو آهي ته ڪتبي مان ظاهر ٿئي ٿو (ڏسو صفح ۴٦)

١٢- خاندان راشديہ

سنڌ جو معروف روحاني گهراڻون سيد علي لڪعلويءَ جي اولاد مان حضرت پير محمد راشد رحمة الله عليہ جو آهي جيڪو سنڌن نالي پٺيان راشدي سڏجي ٿو. انهيءَ خاندان سنڌ اندر اڻ وسرندڙ ديني ۽ علمي خدمتون ڪيون آهن. هيٺيان ڪتاب انهيءَ سلسلي متعلق آهن.

٦١- جامع الفيوظات: از خليفو محمود ڪڙئي وارو. (١٢۴٨) . حضرت پير سائين محمد راشد روضي ڌڻي (١٢٣٣ھ) جي ملفوظات آهي، جنهن ۾ هڪ مقدمو هڪ خاتمو ۽ ٢٣ باب آهن. هي ڪتاب معلومات جو وڏو ذخيرو آهي. تيرهين صدي هجري جي سنڌ جو معاشرو منجهانس چٽيءَ ريت معلوم ٿئي ٿو. مدرسا ۽ تعليم، سياسي ۽ سماجي احوال، خدا وارن جا قصا، اصحاب ڪمال جو بيان، حڪيمن ۽ حاڪمن جون ڳالهيون، مطلب تہ ڪتاب سراسر هڪ خزانو آهي. ڪتاب جا سنڌ ۾ ڪيئي نسخا موجود آهن. منهنجي برادر بزرگ جناب

(بقيہ ص ۴۵)

تہ سيد محمد مکي شيخ شهاب الدين سهروردي‎ءَ جو سڌو سئون ڏهٽو هو. (الوحيد آزاد نمبر ص ٦١) معلوم ٿئي ٿو تہ مولانا ڪتبو هو بهو نقل نہ ڪيو آهي ورنہ ڏنل اکرن جي جاء تي لفظا ڏنسي ها ۽ شيخ شهاب الدين واري عبارت متن ۾ ساڳي طرح لکڻ کپندي هيس.

بهر حال جيڪڏهن اهو ڪتبو دوبارو صاف ڪيو وڃي تہ هوند معلوم ڪري سگهبو تہ ڪتبو ڪيئن آهي ۽ ڪهڙي زماني جو آهي.

پير علي محمد راشدي صاحب، نهايت اعليٰ درجي جو سنڌي ترجمو ڪيو آهي جيڪو راقم الحروف وٽ موجود آهي. پين سنڌي ترجمن کان زياده مستند ۽ فصيح آهي. انهيءَ ملفوظات تان پير سائين جن جي مفصل سوانح پڻ پير صاحب تيار ڪئي هئي جيڪا بدقسمتيءَ سبب گم ٿي وئي. انهن کان بهتر شايد وري ڪڏهن تيار ٿي نه سگهي.

٦٢- **المحبوبية المحمودية :** از خليفو محمود ڪڙئي وارو. هي ڪتاب پير سائين روضي واري جي تعليمات ۽ افڪار متعلق آهي. ڪتاب ۾ تصوف جا ڪيئي نڪتا واضح ڪيا ويا آهن.

٦٣- **سراج العاشقين :** خليفو محمد ملوڪ چانڊيو. تاليف ١٢٤٤ هه. هي خليفي محمود جي ملفوظات سنڌس مٿين مريد گڏ ڪئي آهي. چوٿاڙ فلسڪيپ جي ١٢١ ورقن ۾ آهي ۽ هر صفحي ۾ ١٣ سٽون آهن.

٦٤- **ملفوظات :** خليفو محمد حسين مهيسر ناڙيوال. پير صاحب روضي ڌڻيءَ جي ملفوظات آهي، جيڪا سندن مريد خليفي محمد حسين مرحوم تاليف ڪئي. هيءَ ملفوظات پڻ معلومات سبب بيحد قيمتي آهي.

٦٥- **صحبت نامو :** خليفو محمد حسين. پير صاحب روضي ڌڻيءَ جي سوانح تي هي رسالو ١٢٤٨ هه ۾ لکيو ويو، جنهن کي خليفي محمود ڪڙئي واري 'المحبوبية المحمودية' ۾ شامل

ڪيو آهي .

٦٦- مڪتوبات : هي مڪتوبات پير سائين محمد راشد روضي واري جا آهن، جيڪي پنهنجي مختلف مريدن ۽ دوستن ڏانهن لکيا اٿئون ۽ منجهن تصوف ۽ مذهب جا ڪي ڏي مسئلا ۽ نڪتا بيان ڪيا ويا آهن . ڪتاب جا ڪيئي نسخا سنڌ جي مختلف ڪتب خانن ۾ موجود آهن . ڪتاب ۾ هيٺين مائٽن ڏانهن خط آهن :-

١) در جواب خليفه محمد حسين
٢) " سيد مرتضيٰ علي شاه
٣) " محمد صالح طالب العلم
۴) " مير مبارڪ خان ولد مير سهراب خان ٽالپور
٥) " مخدوم ميان احمد نصرپوري
٦) " ميان غلام محمد ساڪن لڪڙي
٧) " غلام علي فقير ڪٽياڻ
٨) " ميان احمد نصرپوري
٩) " غلام علي فقير ڪٽياڻ
١٠) " ميان عبدالمجيد ساڪن ڏيهه ڪوڪر
١١) " غلام علي فقير ڪٽياڻ
١٢) " غلام علي فقير ڪٽياڻ
١٣) " در شرح معاني بيت مولانا . بشنواز ...... الخ
١۴) " خليفه محمد حسين ساڪن ڳوٺ ناڙي
١٥) " ميان محمد حسين "

١٦) در جواب محمد حسين ساڪن ڪوٽ ناڙي
١٧) " خليفه محمد حسين سڪنه ناڙي
١٨) " سيد ميان غلام مرتضيٰ شاه
١٩) " مخدوم پير محمد ساڪن ڏيپارجا

٦٧- حالات مخدوم محمد اسماعيل پريان لوئي :
مؤلف نا معلوم . هي ڪتاب ١٠٦ صفحن تي آهي . منجهس پير سائين محمد راشد جي مرشد حضرت مخدوم محمد اسماعيل پريان لوئي جا حالات ملفوظات ۽ اقوال جمع ڪيا ويا آهن . ڪتاب ۾ ڪيترن معاصر بزرگن مخدوم صاحب جي دوستن ۽ خليفن جو مذڪور آهي .

٦٨- خزانة المعرفت : از پير سائين علي گوهر شاه (متوفي ١٢٦٣ هه) . پير سائين محمد صبغت الله شاه (متوفي ١٢٤٦ هه) بن پير سائين محمد راشد (متوفي ١٢٣٣ هه) بن محمد بقا (متوفي ١١٩٨ هه) جي ملفوظات آهي ، جنهنکي سندن فرزند پير علي گوهر ١٢٠٥ هه ۾ تاليف ڪيو .

ڪتاب ۾ هڪ مقدمو ۽ ١٧ باب آهن . هر باب ۾ متعدد فصل ۽ آخر ۾ خاتمو آهي . فصل جمله ٨٧ آهن .

حسب دستور ڪتاب ۾ جا بجا تاريخي سياسي ۽ سماجي واقعا موجود آهن . پير صبغت الله شاه ۽ ٻين ڪيترن شاعرن جا بيت مثال طور آيل آهن .

٦٩- خزانة الاسرار : پير سائين صبغت الله شاه جي بارهن

خطن جو مجموعو آهي جنهنکي پير سائين علي گوهر شاه مرتب ڪيو آهي . هيٺين ماڻهن جي نالي تي خط آهن :

١- مير مرزا ٽالپور
٢- مير ولي محمد ٽالپور
٣- خليفو ميان محمد نبي بخش ۽ خليفو ميان بخشعلي .
٤- مير ولي محمد ٽالپور
٥- مير پورو ٽالپور
٦- در حل معاني ابيات محرم راز عارف شيرازي [1]
٧- ميان الهداد ۽ محمد شفيع
٨- خليفو ميان سلطان
٩- خليفو محمد اسماعيل (در انکشاف معنى بيت)
١٠- سيد مير نور علي شاه لڪوي (در حل بيت مثنوي)
١١- خليفو ميان اميد علي

٧٠- **ملفوظات :** پير محمد ياسين جهنڊي وارو (پير سائين جاين وارو) . هي ملفوظات سندن پٽ پير هدايت الله مرتب ڪئي آهي .

٧١- **تحفة الطالبين:** قاضي فتح محمد نظاماڻي ٽنڊو قيصر . ١٣٢٢ هه . پير رشيدالدين (بيعت ڌڻي) جهنڊي واري جي ملفوظات. فلسڪيپ سائيز جي ٣٠٦ صفحن ۾ آهي. پير جهنڊي وارن جي ڪتب خاني ۾ جيڪو نسخو آهي ان جو ڪاتب محمد حسين جمالي آهي جنهن ٢٢ رمضان ١٣٢٢ هه جو لکي پوري ڪئي .

---

[1] يعني خواجه حافظ شيرازي .

٧٢- تنوير القلوب في صراط المطلوب: از پير ضياءالدين شاه (صاحب العلم خامس) هي ۽ ملفوظات پير رشد الله شاه (خلافت ڏني) جي آهي، جنهن کي سندي ٽه فرزند پير ضياءالدين شاه مرحوم فلسڪيپ سائيز جي ٢٨٩ صفحن تي تاليف ڪيو.

٧٣- ملفوظات: حافظ محمد صديق مرحوم ڀرچونڊي وارو. پير سائين روضي واري جي مريد حافظ محمد صديق ڀرچونڊي واري جي ملفوظات آهي.

٧٤- سلسلهٔ قادريه: ١٣٢٦ھ از پير علي اصغر شاه بن پير حزب الله شاه بن پير علي گوهر شاه بن پير صبغت الله شاه اول.

هي منظوم فارسي ڪتاب ٻن حصن ۾ آهي. پهريون حصو حضور سرور ڪائنات کان وٺي امام علي موسي رضا جي احوال تائين آهي جنهن جي آخر ۾ (١٨٣-٢٠٤) پير سائين محمد راشد جي ابن ڏاڏن جو نسب ڏنو ويو آهي.

ٻيو حصو (٢١٠-٢٦٧) بزرگن جي سرسري ۽ روايتي حالات ۾ آهي، اهو حصو نامڪمل آهي. ڪتاب مصنف جي هٿ اکرين آهي.

١٣- متفرق

هن هيٺ اهي متفرق ڪتاب ڏيکاريا وڃن ٿا جيڪي مختلف بزرگن ۽ مشائخن جي انفرادي احوال ۾ لکيا ويا آهن.

٧٥- اخبار الاخيار للڪتبار: هي ڪتاب مولانا مرحوم حافظ

محمد ابراهيم ڳڙهي ياسين واري ڪٻار عالمن جي حالات ۾ لکيو آهي . ١٩٦٣ع ۾ ڇاپيو ويو .

٧٦- **تحفة ڪريميه** : مولانا قاضي محمد ابراهيم ڪاروڙي . هي ڪتاب علامه عبدالڪريم ڪورائي جي احوال ۾ ١٩٣٥ع ۾ شايع ٿيو .

٧٧- **مڪتوبات** : شاه فقيرالله علوي قنڌاري شڪارپوري . هن ڪتاب ۾ شاه فقيرالله جا سياسي ۽ ديني خط آهن. جيڪي مختلف معاصرن ڏانهن لکيا اٿون . ڪتاب ڇپيل ۽ عام آهي .

٧٨- **قطب الارشاد**: شاه فقيرالله علوي . شاه صاحب جي پنهنجي تصنيف آهي جنهن ۾ تصوف ۽ دين جا مختلف مسائل بحث هيٺ آندا ويا آهن .

٧٩- **مڪتوبات** : مخدوم عبدالله نرهوارو. ڪنزالعبرت جي مصنف هي خط مخدوم عبداللطيف ٺٽويءَ ڏانهن لکيا آهن . ڪتاب خطي آهي .

٨٠- **سوانح شاه عثمان فراشي** : هي ڪتاب راقم ڪون ڏٺو آهي. مولانا غلام مصطفيٰ صاحب قاسمي وٽ نسخو موجود آهي .

٨١- **انتخاب لطائف سير** : (تصنيف قاضي جيون) انتخاب از فقير علي مردان اويسي قادري . هن اختصار ۾ اچ ملتان بهاولپور آڳي ۽ اپاوڙي جي مختلف مشائخن جو ذڪر آهي .

ڪتاب در اصل سلطان التارڪين (؟) جي حالات ۾ آهي ۽ ضمناً ٻين بزرگن جو احوال اچي ويو آهي . واقعات ۾

۱۲۳۰-۱۲۳۵-۱۲۶۱ھ سال ڏنا ويا آهن . تاليف انهيءَ کان پوءِ جي سمجهڻ گهرجي .

٨٢- تذڪرت الانساب: هي رسالو منهنجي برادر بزرگ پير علي محمد راشدي جي هٿ اکرين (١٢ اڪٽوبر ١٩٣٢ع) نقل ٿيل آهي . مصنف جو پتو ڪو نہ آهي - ٩٥ صفحن جي هن مختصر رسالي ۾ ڪيترن مشائخن ۽ قبيلن جا شجرا ڏنل آهن . مثلاً:

١- مخدوم فيروز قريشي ٺٽوي
٢- قاضيان ملاڪاتيار
٣- مخدوم نوح هالا
٤- بهاءُالدين ذڪريا ملتاني
٥- لاکيار - لاکا - لنجار - چنا - ساند - سما
٦- لعل شاهباز قلندر
٧- مير معصوم بکري
٨- لڪياري سادات
٩- منياري سادات

اهي آهن اهي فارسي[1] ڪتاب جن جي ڀاڱي چاڻ ٿي سگهي آهي، انهن کانسواءِ سنڌ اندر اڃا ڪيترو صوفيانو لٽريچر موجود هوندو تنهن جي خبر خدا کي آهي .

*　　　　*　　　　*

تاريخي اهميت

سنڌ جي انهيءَ صوفياني لٽريچر کي نہ فقط ديني سلسلي ۾

---

[1] جاٺايل ڪتابن ۾ ٻني سنڌي ۽ هڪ اڌ عربي ڪتاب ٻڻ اچي ويو آهي . باقي سمورا فارسي آهن .

وڏي اهميت حاصل آهي، بلڪ سياسي سماجي ۽ ادبي تاريخ ۾ پڻ اهو لٽريچر اهم ترين مواد جي حيثيت رکي ٿو. تذڪرن ملفوظات ۽ مڪتوبات ۾ سنڌ جي ڪيترن معاصر سياسي واقعن جا اشارا ڏنل آهن. ڪيترن ڳوٺن جي جاگرافي ڄاڻائي وئي آهي، سماجي صورتحال جا حوالا ملي وڃن ٿا ۽ سنڌ جي ادبي تاريخ جي سلسلي لاءِ بي شمار غير معروف شاعرن جا بيت پڻ آيل آهن، جيڪي ادبي ذخيري جي ڪيترن گمنام گوشن کي روشن ڪن ٿا. مثال لاءِ هن هيٺ مختلف ڪتابن مان اقتباس ڏجن ٿا جن مان اندازو ٿيندو ته اسانجو اهو صوفيانو ادب ڪيتري اهميت جو حامل آهي.

شاهه شجاع ۽ سنڌ: خليفي محمود 'المحبوبية المحموديه' ۾ شاهه شجاع افغانيءَ متعلق جيڪي لکيو آهي انهيءَ مان معلوم ڪري سگهجي ٿو ته سنڌ اندر غنيم جي اچڻ ڪيتري قدر امن ۽ اطمينان ۾ رخنو وڌو هو.

'در همان ايام شاه شجاع الملک بر ملک سنڌ بدهشت و مهابت لشکر کشيده، چنانکه در مردمان تفرقه عظيم بنظر مي آمد. عاقبت چونکه خوانان تالپر حاکمان سنڌ در مقابله او لشکر کشي نمودند بگرفتن اندک ماليات به بهانه خراج گيري کرده باز رفته -'[1]

ترخانن جو اخلاق: سياسي واقعات سان گڏ انهن ڪتابن ۾ ڪيترا اهڙا واقعا لکيا ويا آهن، جيڪي سنڌ جي ڪن اهم ماڻهن جي ذاتي اخلاق ۽ ڪردار تان پردو کڻن ٿا. اهڙا

---

1 ص ٤٣٢

واقعا تاريخ جي ڪتابن ۾ ملڻ ناممڪن آهن . مثلاً سنڌ جي ترخاني حاڪم ميرزا باقي (متوفي ١٠٠١ هه) متعلق ’ دليل الذاڪرين ‘ جو مؤلف لکي ٿو ته: هن مخدوم نوح جي روضي ۾ هڪ عورت کي هٿ وڌا هئا . ساڳيو مؤلف اهو به ڄاڻائي ٿو ته : انهيءَ وقت جي صوفيانه معاشري ۾ امرد پرستيءَ جو رواج - مجازي عشق جي سلسلي ۾ - تمام ڪثرت سان هو . اهڙي طرح ميرزا جانيءَ جي وفات ۽ ميرزا غازيءَ جي مسند نشينيءَ جو واقعو، ٺٽي جي مغل حاڪم شاد خان ۽ امير ابوالبقا جي سلسلي جا معاملا تاريخ لاءِ وڏي اهميت رکن ٿا. ٺٽي جي مغل حاڪم سيد بايزيد لاءِ لکي ٿو ته: هو حضرت سنتي جو ڏاڍو معتقد هو.

نادر شاه جي ڪاه : ’ فردوس العارفين ‘ جو صاحب خواجه ابوالمساڪين جي احوال ۾ لکي ٿو:

’ ـــ حضرت ابوالمساڪين ... عزم مڪه کرده اند . بعضي خواص سبب تعجيل پرسيد . فرمودند که : نور محمد عباسي بما اخلاص دارد، بلائي بر او نازل شده . از آن، ملک راگذاشتن مشورت است که تقدير بازگشت نخواهد شد . و بصورت بودنِ ما در سند، ملتجي ميشود و باز، سبب عدم حصولِ مرامش، بد عقيده ميگردد . و از بدئ عقيدت خوف سوئ خاتمه اش باشد . و آن بلا، کنايه از تفرقه نادريه است که واقع شده و حادثه قويه بوده ـــ ‘

مدد خان جي ڪهل : متعلق ساڳيو مؤلف لکي ٿو :

'— گفت ، در قحطی که بعد از تفرقہ مدد خان افغان
واقع شده بود و آن سخت ترین حوادث شمرده اند .
چنانچہ مردم یکدیگر را خورده اند . من مدتِ شش
ماه بوده ام دران خانقاه بی طعام —'

ساڳي مدد خان جي سلسلي ۾ 'صبح السبطين' جي صاحب
لکيو آهي :

'— و همدرین سال مدد افغان خراسانی بالشکر فراوان
آواره شده در ملک سند افتاد . و میران بر یکستان
گریخته رفتند و خراسانیان رعایائ سند را بانواع تاراج
و تعدی عاجز و تنگدست نموده بازگشتند. و این واقعہ
را - مدد جي پڳي[1] - گویند —'

شجاع جي گهل : جو ذڪر ڪندي 'فردوس العارفين' جو
مؤلف لکي ٿو :

'— در سنہ ۱۲۱۹ ھ شاه شجاع بہ سند فرود آمده،
مردم اوطان و اماکن گذاشتہ فراری شدند . حضرت
ایشان (خواجہ محمد زمان ثانی) نیز برسم جهان، دو
منزل از لنواری بیرون رفتہ اند ، و در مکان شریف
هرچہ از اسباب باقی مانده بود، بتاراج رفتہ . و اشیائ
روضهٔ منوره ، چون مرآت و قنادیل، هم ضایع شده —'

انگريز ۽ سنڌ : انهيءَ حادثي بعد مخدوم محمد زمان پڪن
سرن جو ڪوٽ ٺي ڪرايو، وقت جي سلطان ، مير غلام علي

[1] مدد جي ڪَٿهل ۾ چيو ويو ٿو .

خان کي شڪ جاڳيو ته مخدوم انگريزن جي چرچ تي اهو ڪوٽ ڪڍائي ٿو. مير غلام علي انهيءَ زماني ۾ پنهنجي پوٽي جي نسبت ڪڇ جي چاڙيجن مان ڪرائي هئي. ڪڇ ۾ انگريز موجود هئا، مير انهيءَ شڪ سببان پنهنجا ماڻهو موڪلي ڪوٽ ڍهرائي ڇڏيو. انهيءَ عمل تي مخدوم چيو:

'— در ما گمانیکه بستهٔ اند از سرکار انگریز، تهمت محض بر درویشان داشتهٔ. ترس از خدا نمی دارند. ناگاه خود بخود از خانه ایشان سرکار انگریز سر میکشد.

انگريزن جي سلسلي ۾ 'صبح السلطين' جو مؤلف لکي ٿو:

'— در سنه ۱۲۵۸ هه میران تالپر از هیبت انگریزان از خیرپور گریختند و با میران حیدرآبادی پیوستهٔ با انگریزان محاربه کردند و شکست خوردند. پس انگریزان میر نصیر خان وغیره حیدرآبادیان و میر رستم خان وغیره خیرپوریان را گرفتار کرده به پونه و ستاره فرستادند. ازان روز ملک سند بقبضهٔ سرکار انگریز آمد —'

ساڳيو مؤلف انهيءَ ضمن ۾ لکي ٿو:

'— از مولوی منثار مرحوم نقل است که: چون انگریزان از خراسان هزیمت یافته در سند وارد شدند، در آن حین حضرت صالح محمد (راڻي پوري) چنین بزبان راند که: خدا تعالیٰ مرا حکومت نصاري نه بیناد. و پس

همانطور واقع اش که انگریزان به تمامي ملک سند
هنوز متسلط نشده بودند که آن حضرت وفات یافت ـ'

سيد احمد شهيد : ساڳي ڪتاب ۾ سيد احمد شهيد جي سلسلي ۾ پڻ ڪي ٿي واقعا آهن . مخدوم محمد عابد محدث سنڌيءَ سيد احمد متعلق مخدوم ڪان ڪي سوال پڇيا آهن . اهڙيءَ طرح ڪلهوڙن ۽ ٽالپرن جي ڪشمڪش جا به ڪيئي واقعا درج آهن .

شاه لطيف : ۽ مخدوم محمد زمان جي پاڻ ۾ ملاقات ۽ هڪ ٻئي سان بيتن جي ڏي وٺ پڻ انهيءَ ڪتاب جي ذريعي پهريون دفعو معلوم ٿي آهي .

احمد شاه ابدالي : ١١٦٧هه ۾ هندوستان تي فوج ڪشي ڪندي ڪهڙن وٽ اچي منزل انداز ٿيو . ان وقت سنڌ اندر جيڪا حالت پيدا ٿي، انجو تذڪرو 'مخاديم ڪهڙا' جي مؤلف هن ريت ڇڏيو آهي :

'ـ تمامي سند از هيبت تاب پادشاهی گريزان و فراري شده، ٿنبرهائ بسة بودند. و اين موضع کهڙه هم کلان ٿنبه شده بود . مردمان از هيبت بسيار بحضور حضرت مخدوم صاحب آمدند ـ'

نادر شاهي لشڪر جا ڪلور : نادر شاه جي لشڪرن سنڌ جو جيڪو حال ڪيو ان لاءِ ساڳيو مٿيون مؤلف لکي ٿو :

'ـ در وقت آمدن بادشاه نادر شاه ، بسبب هجوم

لشکر سلطانی سواران متفرق شده، در هر قریہ جات زد و برد میکردند . بیرون شہر ... یک دو سوار از هجوم لشکر ... مخدوم صاحب (پریان لوئي) را گفتند : اے فقیر ! این بندگیاه ما برداشة بروا ... در همان هنگامہٴ عساکر، شخصی افغان از کس با زوری دختر حسینه بطور غصب گریختا نیده برده و لشکر عود نموده بولایت رفتند —'

مخدوم پريان لوئي جي سوانح نگار پڻ افغاني مظالمن جو ذڪر ڪندي اهڙي هڪ واقعي جو حال بيان ڪيو آهي، لکي ٿو :

' — دران قریه ظالمان افغانان غارتگران افتادند و شهر کلی بغارت آوردند ، و ازان دیهہ یکخانہ نگذاشتند . پس زن آن شخص کہ بغایت حسین و خوب و مرغوب القلوب بود ، آن هم کسی ظالم سیه و تیره دل برداشة بطرف ملک خود برده —'

تيمور شاه افغان : تيمور شاه جي لشڪرڪشي (١٢٠٣هه) جو ذڪر ڪندي 'تذڪرهٔ مخاديم کهڙا' جي مؤلف لکيو آهي :

' — لشکر بادشاه تیمور شاه بر پنجاب یورش نمود ، اهل سند تمام در بدر میگشتند و قحط سالی تمام روئ نمود —'

ساڳئي ڪتاب ۾ احمد شاه، تيمور شاه ، زمان شاه، شاه

محمود (١٢١٨ هه) ۽ شاه شجاع (١٢١٩ هه) جا ڪيترا فرمان ۽ پروانا درج آهن ، جن جو تعلق ڪهڙن جي مخدومن سان آهي ۽ انهيءَ دور جي انتظام تي روشني وجهن ٿا . ساڳئي ڪتاب ۾ حيدرآباد ۽ خيرپور جي ٽالپر حڪمرانن جو جستہ جستہ احوال مليل ٿو . افغان بادشاهن ۽ سنڌ جي تعلق متعلق پڻ ڪتاب ۾ ڪافي معلومات آهي . هن ئي ڪتاب مان اهو پتو پوي ٿو تہ افغاني دؤر ۾ سنڌ اندر ڪهڙا ڪاردار هئا .

ڪرڙيءَ واري جنگ : 'صبح السبطين' جو مؤلف پٺاڻن ۽ ٽالپرن جي وچ ۾ ٿيل ڪرڙيءَ واريءَ جنگ جو ذڪر ڪندي لکي ٿو :

> ' ـ در ١٢٤٩ هه جنگ کرڑی واقع شد کہ میران تالپور و سمندر خان افغان وزیر شجاع الملک بادشاه در سکر باهم بجنگ آمدند . آخر لشکر میران شکست خورده گریختند . بعضي از آنها در دریائ کرڑی غرق شدند و بعضی از دریا عبور نموده در لوهری رسیدند ـ'

گهوٽڪيءَ واري جنگ : 'صبح السبطين' جو صاحب مير محمد علي خان ۽ مير علي مراد جي جنگ جو ذڪر هن طرح ڪري ٿو :

> ' ـ در آغاز خلافت آنجناب (سید محمد مبارک ثاني گهوٽکی) در شهر صفر ١٢٥٩ هه جنگ روهیلہ در شهر گهوٽکي واقع شد، کہ میر محمد علي خان ولد

مير مبارڪ خان مع بلوچان مسو واهي ۔ با لشکر مير
عليمراد خان ۔ ڪہ افغانان روهيلہ بودند ۔ جنگ کرد و
فتح يافت ۔ دريں محاربہ اکثر روهيلہ بقتل رسيدند
و بعضي مجروح شدند، تني چند امان يافتہ بطرف
خيرپور رجوع کردند۔ چون ميرعليمراد خان را خبر شد،
بشرط شنيدن مع لشکر جرار و توپچات از خيرپور حملہ
کرد ۔ در اثنائ راه وقتيکہ در پنہ عاقل رسيد فير
توپچات کنانيد ۔ بمجرد شنيدن آواز توپچات مير
محمد علي خان از ماتيلہ ۔ کہ درينجا فروکش بود ۔
بگريخت و از راه مير پور بہ تندہ نجابت خان رسيد و
ازينجا دريا عبور کرده بہ روجهان روانہ شد ۔'

مولراج واري جنگ : ساڳيو مؤلف لکي ٿو :

' ۔ نيز در ١٢٦٥ هہ جنگ ملتان واقع شد کہ انگريزان
با مولراج نواب ملتان ۔ کہ سرکشي کرده بود ۔ مجادلہ
نمودند ۔ و دريں محاربہ يک لک نفر از لشکريان
انگريزان مقتول گشت ۔ آخر بسازش ملتانيان، مولراج
بدست انگريزان مقيد شد ۔ اورا بطرف کلکتہ بردند ۔'

*　　　*　　　*

سماجي واقعا

انهن ڪتابن ۾ ڪيترا سماجي ۽ معاشرتي واقعا پڻ اچي
ويا آهن، جن مان انهيءَ دور جي سنڌي معاشريءَ سماج جو
صورت حال معلوم ٿئي ٿو ۔ مثلاً 'گلشن اوليا' وارو هڪ
جاءِ تي لکي ٿو تہ : گروهري بزرگ هميشہ ڏڪو هٿ ۾

ڪٺندو هو . وڏا ماڻهو ۽ عالم ڪڻن تي وهندا هئا ، باقي ٻي مخلوق سندن سامهون پٽ تي وهندي هئي . ڪلهوڙا ٻين محصولن سان گڏ زمين تان مٽڪي وٺندا هئا . هڪ دفعي ڪنهن مذهبي مسئلي متعلق مناظرو ٿيو ، مخدوم محمد هاشم جي پٽ مخدوم عبداللطيف ٻيءَ جي ڪنهن قول جو حوالو ڏنو. مخدوم عبدالرحيم جوش ۾ اچي لڪر جو ڪنوڻرو عبداللطيف جي نراڙ تي هڻي ڪڍيو ، جنهن ڪري مخدوم عبداللطيف رتوچاڻ ٿي پيو. هڪ دفعي مخدوم عبدالرحيم گروهڙي نماز جي تڪبير هن طرح چئي :

مارئي نہ چائي! تہ مارو پون نہ مامري!
الله اڪبر !

* * *

جغرافيائي معلومات

مٿي بيان ڪيل ڪتابن ۾ ڪيتري قيمتي جغرافيائي معلومات آهي . جيڪڏهن سيني ڪتابن مان انهيءَ قسم جا اطلاع ڪٺا ڪيا وڃن تہ سنڌ جا ڪيترا گمنام ۽ لاپتي تاريخي ڳوٺ نروار ٿي پون. جن تاريخي ڳوٺن جي جاءِ وقوع جو پاڪي پتو نٿو پوي انهن جو تعين ٿي وڃي ۽ سنڌ جون تاريخي جغرافيو گهڻي حد تائين سالم ٿي پوي . سنڌ جي تاريخ ۾ پاڪي وڏي ۾ وڏي دقت انهيءَ وقت در پيش اچي ٿي جنهن وقت ڪنهن ڳوٺ يا مقام جو نالو اچي ٿو ۽ خبر نٿي پوي تہ اهو ڪٿي ۽ ڪهڙي جاءِ تي هو .

مٿين ڪتابن اندر انهيءَ سلسلي ۾ نهايت مفيد ۽ قيمتي

معلومات آهي، مثلاً : 'جامع الفيوظات' ۾ هيٺين قسم جا اطلاع ملن ٿا :

١) مکان جانري دهي از دهات خطه، بطرف ديهه سوکهه پور که از دهات لاکهات برکنار مبارک واه .

٢) کيبرکه دهيست از دهات هاله کندی .

٣) تنده قيصر فقير نظاماني ديهه بهيڏيه از دهات پرگنه چاکر هالـه .

٤) ديهه جکيجي دهيست از امام واه در پرگنه دکه .

٥) ديهه عليپور دهيست برکنار کولي از دهات پرگنه چاچکان.

٦) ديهه ٺري که در پرگنه روپاه هست .

رساله 'گلشن اوليا' ۾ هيٺين جغرافيائي معلومات آهي:

٧) ديهه کيبرائي چاکر هالي پرڳڻي ۾ هئي .

٨) پراڻ کان ولي کوچي تائين رستو واريا سو هو . عليپور ۾ مسجد چاکر هئي جتي اوليا' اچي رهندا هئا .

٩) باڙی در پرگنه بهرام پور .

١٠) فتح پور دهيست در پرگنه ڏڪ

١١) ديهه هنگوره از دهات پرگنه چاکر هاله .

١٢) کاتيار ديهه در پرگنه چاکر هاله .

١٣) بهوبه (پوڦو) دهسيت در پرگنه بدين و به مسافت يک ميل جانب مشرق شهر بدين .

١٤) تلهار دهسيت در پرگنه چاچکان.

١٥) مقبره خسرو محموداني عليه رحمة ـ کولاب اکڙي .

١٦) راهو در پرگنه ڏک .
١٨) ڪيبرائي در پرگنه چاڪر هاله .

*　　　*　　　*

ادبي معلومات

انهن ڪتابن ۾ مٿين قسم جي تاريخي مواد کان علاوه ادبي معلومات جا به خزانا موجود آهن، جيڪي اسانجي ادبي تاريخ کي مالا مال ڪري ڇڏين ٿا. ادبي تاريخ لکڻي هجي يا پنهنجي ڪلاسيڪي شاعرن جو ڪلام مرتب ڪرڻو هجي، صوفيانه لٽريچر هر حالت ۾ اهم ترين ماخذ جو ڪم ڏئي سگهي ٿو. ڪيترن نون شاعرن جا بيت ملن ٿا، ۽ مشهور شاعرن جا ڪيترا اهڙا بيت آهن جيڪي سندن مطبوعه يا متداول ديوانن ۾ موجود ڪونه آهن. اهڙيءَ ريت پيا ڪيترا اهڃاڻ منجهان معلوم ڪري سگهجن ٿا. هن هيٺ مثال طور ڪي بيت ڏيون ٿا، جن مان اهميت جو بخوبي اندازو ٿي سگهندو.

قديم سنڌي شعر: هن وقت تائين ڏهين صدي کان پهرين جو ڪو به سنڌي شعر پاڻ کي ڪونه ملي سگهيو آهي. سيد محمد مڪي بکري جي فرزند سيد بدرالدين جو هيٺيون شعر 'شجره' سادات'[1] ۾ آيو آهي، في الحال اهو قديم ترين شعر چئي سگهجي ٿو:

ڪٿين تسان هارئين، مريـن تـه وڃيـن واءِ!
پنهي منجهون هڪڙي، چڱين نه ٿئي ڪاءِ!

هندي فقرو: مخدوم پريان لوئي جي سوانح ۾ ڪيترا هندي

---

[1] ڏسو مقدمه صفحه ٣٨

فقرا آيل آهن جن مان ظاهر آهي ته ١٢ صدي هجري ۾ سنڌ اندر اها ٻولي سمجهي ويندي هئي . مثلاً هي فقرو : — هندو کے پاس مت جاوے اسکی نیت اسکی مراد .

غير معروف بيت : هن هيٺ غير معروف شاعرن جا بيت ۽ ڪن معروف شاعرن جا غير معروف بيت نمونتاً ڏجن ٿا . انهيءَ قسم جي ادبي مواد ڪٺي ڪرڻ لاءِ تصوف ۽ سوانحي ڪتابن جو مفصل مطالعو نهايت ضروري آهي .

مخدوم پريان لوئي :

ڪُهنو اٿم ڪوڙو ، سَنّين؟ ڪين سهي
نظر ڪريو مهر جي ، تنهن تان مَرُ لهي
اجاريوس اهوي ، پراٺو پرتو اٿئي

ڀوکيم سرنهه ، ٿي ڀيو ڄاڻيو
اهو اولانيو ، مونکي آيو نيهه جو[1]

سالڪ مجذوب والده حاجي ابراهيم :

وَسين تا وسُ ، عالم لڳوئي آسري
هاڻي ڪيمَ ترسُ ، جو سُڌون موڻي آئيون

'المحبوبية المحموديه' منجهان هيٺيان بيت مختلف بزرگن جي نالي منسوب ملن ٿا .

پير محمد راشد :

جيءُ جانيءَ کي ڏي ، نه ته موت ۾ نينڌئي جيءُ کي
اهو تاڪر انصاف ، هو ڇنگون ڪري!

---

[1] تذڪرو مخدوم صاحب

ٽُڙُ وٽي ٽانهر ڪر ، ناحق ڏارَ مَ ڏار
لڳي ترھ لامن جي ، ٻورا مَن مَ ٻور
سوئي صاحبُ سور ، جنهن ڏي عالم آسرو

خيرالدين شاھ ٻراڙي سکر وارو :

نہ ڪعبو ، نہ تون قبلو ، نہ رهيو سجود
جنهن وڃايو وجود ، تهلاء سائر کڏ ٿي

ڪوھ ڪريندا قبلو ، جن سڃاتو سبحان
پرين اسين پاڻ ، سجدا ڪريون ڪنهن کي[1]

مراد فقير زنگيجو :

نين سوداگر ، سودا دلبر   عشق دلال ڪيتوسي
سير سرواھ سيو وچ سودي   تن من نال ڏتوسي
مليا دوست ستي دلگيري   سودا ساب پيوسي
ہر رب سبب مراد ڪيتا   ڪک دا لک ڪِڏوسي

ماموئي جو بيت :

لڱند ين لاڙان ، سونچو ٽيو سري ہر[2]

ڪيترا بيت اهڙا اچن ٿا جن جي مصنف جو نالو ڄاڻايل ڪونہ آهي . مثلاً هيٺيان بيت :

---

[1] جامع الفيوضات ٣٧٦ [2] ,, ٣٢١

جنهنکي جيائين، ورين پاڻ پسائين
تنهنکي تيائين، ليا پاڻ آئيا [1]

پلي ڪنهي پورن، جي واس ولڻ آيا
تنين کي ڪورن، ڏنا هنڌ هيانءَ ۾ [2]

گهورون ڏا گهورن، ور پلوَ جهلينديڙ ڪونهي [3]

پڙهيو سڀ وسار، وسريو الف ياد ڪر [4]

جان جان جوڻ پسن، جنهين لئي جوکي ٿيا
تان تان ڪاپڙين، وَرِهَ وهامي راتڙي [5]

صلواة سا پڙهان، جا درماندن کي دارون [6]

پانهي وڃي جنڊ تي، سائين سڏ ڪيوس
الو جنڊ پيوس، چــَرِهَ چلندي آئـي [7]

---

[1] جامع الفيوضات ۱۴۳ [2] ,, ۱۵۹ [3] ,, ۱۷۲ [4] ,, ۱۷۱
[5] ,, ۱۷۳ [6] ,, ۱۹۷ [7] ,, ۳۲۲

عشق آڪار يَس جيڏيون، پَدرَ ٿي پياس
اهڙي تا نه هياس، پر سترُ سُڪ وڃائيو[1]

صائم سيڪي جن، آذن جي آوازکي
مُن تن آهي تين، سڪايو کي سڄڻين[2]

ڊاهيون بيٺو ڊاهه، متان ڊاهه وسارئين
ڪِچي ڏئي باهه، پرين نيندئي پاڻ سين[3]

خبرون ڏيندئي کهڙيون، لس ليون لاٽا[4]

آکم ڪيو اچن، سڄڻ سانوڻ مينهن جا
پامي تن وسن، جي سپ چماندر سکيا[5]

انهن ڪتابن ۾ شاه ڪريم، شاه عنايت رضوي، شاه لطيف، ۽ عبدالرحيم گروهري جا ڪيئي بيت ملن ٿا، جن منجهان ممڪن آهي ڪي نوان يا مختلف هجن ۽ سندن ڪلام جي تصحيح ۽ اضافي ۾ ڪتب اچن.

غرض ته، اهڙي ريت سنڌ جو اهو صوفيانو ۽ مذهبي

---

[1] جامع ٣٢٤ [2] جامع ٣٢٨ [3] جامع ٣٤١ [4] جامع ٣٤٨
[5] جامع ٤٠٠

لٽريچر ، اصلي مقصد کان علاوه ڪيترن ئي مسئلن لاءِ به قيمتي معلومات جو حامل آهي ۽ مختلف علمي مسئلن لاءِ اهم ماخذ ٿي سگهي ٿو .

*　　　*　　　*

حديقة الاولياء

هن تذڪري جو حوالو مقدمہ جي شروع ۾ آيل آهي ۽ ايندڙ صفحن ۾ متن اچي رهيو آهي . هيئين سٽن ۾ تذڪري ۽ انجي مؤلف جو تعارف ڪرايو وڃي ٿو .

مؤلف ۽ سندس خاندان :

مؤلف سيد عبدالقادر جي سلسلي ۾ معلومات نهايت محدود آهي . پاڻ ڪجهہ ڪو نہ لکيو اٿس ، فقط مير علي شير قانع جي ٻن ڪتابن ۾ سندس متعلق چند سٽون پاڻ کي ملن ٿيون . تحفة الڪرام ۾ ٺٽي جي متفرق ساداتن جي عنوان هيٺ لکي ٿو :

> سيد محمد الحسيني : بر اصل موطن این بزرگ اطلاعی دست نداده و جز اسامی مذکور از مخلفاتش اطلاعی و وقوفی نہ ، همانا نامی وقت خود است .
>
> پسرش سيد محمد هاشم معاصر عهد ميرزا جانی بيگ ترخان است ، در مدح ميرزا مذکور قصائد غرا دارد . و از مؤلفاتش نسخهٔ — سير السلاطين — کہ بغايت خوب گفته وبنام ميرزا جانی کرده ، يادگار .

سيد عبدالقادر ولد سيد محمد هاشم مذكور
نامدار وقت خود بوده . ـ رسالہ حديقۃ الاوليا ـ
ذكر بزرگان سند ازو مخلف ـ '' [1]

مقالات الشعراءُ ۾ محمد هاشم جي متعلق ساڳي عبارت درج ٿيل آهي ، جنهن بعد ميرزا جانيءَ لاءِ سندس چيل قصيدي جا هيٺيان شعر نموناً ڏنا ويا آهن .

اي بر درِ رفيعت كيوان كمينه دربان
وی حارسِ حريمت باشد سپهر گردان
از طبع فيض بخشت دريا خجل بصد رو
وز دست دُرّ فشانت شرمنده ابر نيسان
گلبانگِ همتِ تو، بگرفت ربع مسكون
صيتِ سخاءِ جودت ، گشتہ محيط كيهان
معجزنماست آمحت، همچون عصاءِ موسیٰ
كشوركشاست تيغت، چون تيغ شاهمردان
بر قتل دشمنِ دين ، تيغت دليل قاطع
بر كسرِ اهلِ بدعت، رمحِ تو هست برهان [2]

عبدالقادر جي لاءِ پڻ تحفة الكرام ۾ مٿي ڄاڻايل عبارت لکي سندس اهي بيت نموناً ڏنا اٿائين جيڪي هن خسرو چرڪس لاءِ حديقي جي ديباچي ۾ ڏنا آهن. انهن ڄاڻايل

1 تحفتہ الكرام خطي ١٨٣ ب
2 مقالات ص ٨٤٣

عبارتن منجهان فقط هيترو ظاهر ٿئي ٿو ته سيد محمد جي اصل نسل ۽ وطن جي خبر مير قانع کي به ڪانه پئجي سگهي. سندس پٽ محمد هاشم ميرزا جاني بيگ جي دور (٩٩٣-١٠٠٨) جو شاعر ۽ مصنف هو. قصيدي چوڻ ۾ ڀرڪ هو ۽ - سيرالسلاطين - ڪتاب - جيڪو هن جاني بيگ جي نالي معنون ڪيو هو - سو پڻ 'بغايت خوب' هو. مير قانع اهو ڪتاب ڏٺو هو، ليڪن پوءِ انجو نسخو زماني جي اٿل پٿل ۾ اهڙيءَ ريت غائب ٿي ويو جو هن وقت ڪٿي ان جو موجود هجڻ معلوم نه آهي. نالي منجهان پاڻنجي ائين پيو ته ڪتاب جو مضمون نظام الملڪ جي — سياست نامه — جهڙو هجڻ گهرجي.

سيد عبدالقادر نثر نويس ۽ شاعر هو. نثر ۾ سندس ڪتاب - حديقة الاوليا - پاڻوٺ موجود آهي ۽ نظم جا فقط اهي نمونا باقي بچيا جيڪي هن مذڪوره ڪتاب جي ديباچي ۾ مثال طور آندا آهن. مثلاً:

(١) جمال صورت معنی، کمال دین و دول
نهالِ دولت و جاه و گلِ حدیقهٔ جان

—

(٢) از فیض نشاء کرمِ اوِ جهانیان
با مایهٔ نشاط و طرب، همدم و ندیم

يا اهي اشعار جيڪي هن قلندر لعل شهباز، پير پٺي، شيخ

جئي ، پير مراد ۽ سيد علي شيرازي جي شرح حال ۾ درج
ڪيا آهن يا شاه جميل گرناري[3] جي مدح ۾ چيا اٿائين[1].

حديقة الاوليا ۾ ڪٿي به پنهنجي ذاتي يا خانداني
احوال جو اشارو ڪونه ڪيو اٿائين . ڪتاب مان فقط ايترو
ظاهر ٿئي ٿو ته سيد موصوف جو طبعي لاڙو — پنهنجي ممدوح
خسرو چرڪس جيئن — مشائخن بزرگن ۽ صوفين ڏانهن
تمام گهڻو هو ۽ وقت بوقت بزرگن جي صحبت ۾ ويندو رهندو
هو . ڪتاب ۾ هيٺين بزرگن سان پنهنجي ملاقات جو
مذڪور ڪيو اٿائين .

١) **درويش رڪن الدين** جي هم صحبتين سان سندس
ملاقاتون ٿينديون هيون جن کان ڪتاب ۾ روايتون نقل ڪيون
اٿس[2].

٢) **شيخ ٻرڳي ويرداس** جي خدمت ۾ مؤلف پاڻ
وڃي حاضر ٿيو :

'— مؤلف اين ڪتاب، نيز بشرف ملازمتِ ايشان مشرف
گشة بود . در آن اثنا بيتي سندی متصوفانه بالحان
ميخواند . در دل فقير گذشت که: آيا اين بيت از اوست
يا از ديگر؟. بمجرد قطور اين معنی، رو بجانب فقير
آورده گفت: اين بيت از اسحاق آهنگر است!. و چند
چيز ديگر در ضميرم گذرانيدم ، هر کدام را جواب

---

[1] متن الدر پين ڪن سوانحن ۾ پڻ متفرق بيت آهل آهن .

[2] متن ص ١٥٧

شافي داد ـ '[1]

٣) مخدوم نوح هالائي سان سندس صحبتون هيون ، ۽ ڪائنس سڌيون روايتون درج ڪيون اٿس . مثلاً لکي ٿو :

' ـ فقير شنيد از مخدوم نوح کہ: مردم ديار ِ ما گفتند کہ : فلان از مہتر خضر عليہ‌السلام تعليم يافتہ! فاما بفضل ِ خداي تعالي بارها مرا گفتہ است : تو امام شو تا نماز پس ِ تو بگذارم! . فقير گفت : ترا نبي نيز گويند تو پيش شو !.[2]

مخدوم نوح جو پنهنجي مختلف احبابن جي ڪري، ٺٽي اچڻ وڃڻ گهڻو ٿيندو هو ، پائنجي ٿو مخدوم صاحب ۽ انجي مريدن سان سندس گهڻي قدر چاڻ سڃاڻ هئي . جڏهن مخدوم جو انتقال ٿيو تہ پاڻ تاريخ چيائين :

شيخي بنوح بود ـــ ٩٩٨ هہ

نـــالـــيـــفـــات :

حديقۃ الاوليا ۽ نظم جي چند نمونن کان علاوه ، مؤلف شاه جميل گرناري جي سوانح ۾ پڻ چند ورقن جو هڪ رسالو لکيو آهي جيڪو حديقي جي آخر ۾ ڇاپي رهيا آهيون ۽ جنهن جو تعارف جدا سرخيءَ تحت اچي رهيو آهي .

حديقۃ الاوليا : هن وقت تائين جي اطلاع مطابق ، پهريون تذڪرو ڏهين صديءَ جي آخري چوٿائيءَ ۾ علامہ قاضي محمود ٺٽويءَ مرتب ڪيو ، جيڪو هن وقت تائين هٿ

---

[1] متن ص ٢٣٢ [2] متن ص ١٣٧

اچي ڪونہ سگهيو آهي ۽ شايد هميشہ لاءِ گم ٿي چڪو آهي.
ان کانپوءِ ٻيو تذڪرو آهي - **حديقةالاوليا** - جيڪو ٻارهين
صديءَ جي پڇاڙي ۾ تاليف ٿيو. جيسين علامه محمود
وارو تذڪروگم آهي يا ڪنهن قديم تذڪري جو حوالو
ڪونہ مليو آهي، تيسين - **حديقةالاوليا** - گويا سنڌي بزرگن ۽
مشائخن جي سوانح تي پهريون ۽ قديم تذڪرو شمار ڪيو ويندو.

تاليف جو سال: مؤلف جو بيان آهي تہ : هن سچن
راوين ۽ قابل اعتماد معاصرن کان مشائخن ۽ بزرگن متعلق
روايتون ڇڳي ڪري پنهنجي تحقيق ۽ ڇاڻ سان مطابقت
بعد هڪ سال صرف ڪري ۱۰۱۶ ھ ۾ تذڪرو لکي ختم
ڪيو.

'- در مدت يک سال کامل ، از ثقات اين ديار و
روات صداقت شعار ، نقل چند از مشائخ ارجمند کہ
متحقق گشتة و بصحت پيوسة ، درين مجموعہ مندرج
ساخة -' [1]

ڪتاب جي آخر ۾ تاليف جو سال هيٺين شعر ۾ ڏنو ويو
آهي.

رسيد اين نامه در حد تناهی
ز هجرت بود الف و شانزده سال

انتساب ۽ خسرو چرڪس: سيد عبدالقادر ڪتاب کي،
پنهنجي زماني ۽ ترخاني دور جي امير ڪبير ، **امير خسرو**

---

[1] مقدمہ ڪتاب ص ۱۱

جي ناليِ معنون ڪيو آهي ۽ منتسب ڪندي سندس مدح ۽ خاصيتن جي تعريف ۾ طويل عبارت لکي اٿس .

امير خسرو ميرزا جاني بيگ جي دور کان سلطنتي ڪمن ۾ نمايان حصو وٺڻ لڳو ، مغلن واريءَ جنگ ۾ جوانمرديءَ سان وڙهيو ، جڏهن ميرزا جاني بيگ هندستان ويو ته خان خانان کيس به ساڻ ورتيون هليو . درٻار ۾ سنڌ جو مسئلو جڏهن طئي ٿيو ان وقت خسرو اڪبر کان انعام اڪرام حاصل ڪري ، ميرزا غازي جو سنڀاليندڙ ۽ ملڪي ڪاروبار جو مهندار مقرر ٿي پٺتي موٽيو . ميرزا غازي پيءُ جي وفات (١٠٠٩ ھ) بعد جڏهن ١٠١٣ھ ۾ شاهي دربار ۾ حاضري ڏيڻ لاءِ هندستان هليو ، ان وقت ملڪ جو سڄو ڪاروبار خسرو جي سپرد ڪري ويو . جنهن سال ـ حديقة الاوليا ـ تاليف (١٠١٦ھ) ٿيو ، ميرزا غازي ترخان قنڌار تي لشڪرڪشي ڪري ويو هو ۽ پٺيانس سنڌ ، ڪاملاً خسرو چرڪس جي حوالي هئي . پنهنجي انهيءَ ايالت جي دورکي - جيڪو ميرزا غازيءَ جي وفات (١٠٢١ھ) تائين هليو - هُن ايتري حد تائين خودمختارانه رنگ ڏئي ڇڏيو جو ميرزا کي قنڌار مان ويٺي ڪائنس قبضي ڇڏائڻ لاءِ سوين جتن ڪرڻا پيا . سندس اها خود مختارانه حيثيت ۽ قبضو ميرزا جي وفات کانپوءِ به اوستائين برابر قائم رهيو جوسين هندوستان مان جهانگير بادشاه جي ڪارندن پهچي کيس گرفتار ڪري هندوستان (١٠٢٢ھ) اماڻيو.[1]

---

[1] ڏسو راقم جو ڪتاب ' ميرزا غازى اور اسکى بزم ادب '

امير موصوف حڪومتي ۽ ملڪي ڪاروبار ۾ نهايت هوشيار ۽ اعليٰ پايہ جو منتظم ۽ حاڪم هو. ديني لحاظ سان پڻ متدين متقي ۽ خدا پرست هو. مشائخن سان عقيدت، الله وارن ڏانهن رغبت ۽ خير خيرات طرف ڏاڍو لاڙو هيس. مسجدون ۽ مسافرخانا ٺهرائڻ، تلاءَ ۽ کوه کوٽائڻ، پليون ۽ رستا جوڙائڻ سندس رات ڏينهن جو مشغلو هو. اهي ۽ انهيءَ قسم جا پيا ڪيترا رفاهي ڪم ڪيائين جن جو تعداد بقول مير علي شير قانع ٽي سؤ سٺ تائين وڃي پهتو هو. حڪمرانيءَ جي انداز رفاهي ڪمن جي ڪثرت ۽ پين خيرخيراتن سبب هو سنڌ اندر نهايت مقبول هو. شيخ فريد بکري جو قول آهي تہ:

'- او سوصوف بصفات حسنه بود. اولا زاهد عابد متدين فقير دوست و سخی بيدريغ بود. سوال هيچ کس را اصلاً رد نہ نموده -'

ساڳيو مصنف لکي ٿو تہ: جيڪڏهن حاڪم ٿيڻ چاهي ها تہ ماڻهو سندس سرداريءَ کي اکين تي رکي قبول ڪن ها:

'- حسن سلوک بمرتبہ داشت کہ اگر دعویٰ سرداری ميکرد، مردم بطوع و رغبت سرداریٔ اورا قبول ميکردند و ميرزا غازی را از ميان بر ميداشتند -'[1]

مير قانع لکيو آهي تہ: سنڌ اندر جهڙس صاحبِ خير پيو ڪونہ ٿيو:

'- صاحبِ خير و توفيق مثلش کسي درين زمين

---

[1] 'ذخيرة الخوانين' ص ١٦٣

برنخاسة . آثاری کہ ازو در سند ماندند ، احدی از ملوک و امرا بر عشرش موفق نشده ـ '

امير خسرو جي مزاج ۾ مشائخ پرستيءَ واري لاڙي جو اندازو انهيءَ منجهان بہ ڪري سگهجي ٿو جو هن پنهنجي هڪ نياڻي شيخ بهاءُالدين ذڪريا ملتاني جي ڏهٽاڻ شيخ ڪالي قريشيءَ جي نڪاح ۾ ڏني .

ديني رجحان، مذهبي لاڙو، مشائخن ۽ بزرگن سان عقيدت، اهي سڀ آهي اسباب هئا جن **سيد عبدالقادر** کان سنڌي اوليائن جو زير بحث تذڪرو معنون ڪرايو . نہ فقط اهو بلڪ تذڪري جي ابتدا بہ هن شيخ بهاءُالدين ملتانيءَ جي احوال سان ڪئي آهي ، نہ فقط هن ڪري تہ :

'ـــ سلسلۂ ارادت و فرقۂ جميع مشائخ سند و اکثر هند بہ حضرت غوث‌العالم انتظام می یابد ـــ '

بلڪ هن ڪري بہ جو خسرو جي مائٽي شيخ ڪالي قريشيءَ سان هئي ۽ انهيءَ رشتي سبب خسرو جي رغبت شيخ بهاءُالدين ذڪريا طرف گهڻي هئي .

بهرحال جنهن وقت مؤلف (١٠١٦ ھ) خسرو جي نالي پنهنجو ڪتاب معنون ڪيو ، ان وقت هر لحاظ سان بلڪ دنياداريءَ جي نظر کان بہ سنڌ اندر فقط خسرو ئي انهيءَ اعزاز جو مستحق ۽ انهيءَ انتساب لاءِ موزون هو . سنڌ جو والي ميرزا غازي وطن کان ڏور هو ، سندس خاندان ڪم و بيش سنڌ مان

ختم ٿي چڪو هو ، ترخاني امير سپيٺي خسرو جي زير اثر ۽ سڌيءَ طرح سندس ماتحت هئا . انهيءَ وقت سنڌ اندر خسرو جي تنها ذات هئي جيڪا دنيوي لحاظ سان پنهنجي پوري عروج تي هئي . **سيد عبدالقادر** معنون ڪندي خسرو جي سلسلي ۾ جيڪا عبارت آرائي ڪئي آهي اها پڻ انهيءَ ڳالهه جي شاهد آهي ته مؤلف مذهبي لاڙي کان وڌيڪ خسرو جي دنيوي اقتدار کان متاثر هو .[1]

ماخذ: جيئن **سيد عبدالقادر** پاڻ لکيو آهي، تذڪري جي سموري مواد جو انحصار هُن معاصرن جي تحقيق شده روايتن ۽ پروسي جهڙن راوين جي قول ۽ پنهنجي اکين ڏٺي واقعن تي رکيو آهي . چونڪه سنڌ اندر علامه محمود جي تذڪري کان سواءِ اوليائن جي احوال ۾ ٻيو ڪوبه ڪتاب لکيل ڪونه هو تنهن ڪري هن کي انهيءَ کان سواءِ ٻيو ڪو چارو ڪونه هو . ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته شايد انهيءَ سلسلي ۾ پاڻ علامه محمود جي تذڪري کان به ڪم ورتي نه سگهيو آهي جيتوڻيڪ علامه موصوف سندس ابتدائي دور جو نويسندو هو .

حديقة الاوليا ۾ چند ڪتابن جا نالا ملن ٿا جن مان مؤلف مدد ورتي آهي . هڪ مولانا جاميءَ جو **نفحات الانس**، جنهن مان **شيخ بهاءُالدين ملتاني** لاءِ هڪ مختصر روايت ورتل آهي ۽ ٻيو **شيخ صدرالدين قتال** (عارف ٦٨٤ هه)

[1] خسرو جي مفصل سوانح ڏسو مڪلي نامه (ص ١٩٥ کان ص ٢٣٢)

جي سلسلي ۾ امير سادات حسيني ؛ جو **كنزالرموز** پيش نظر رکيو ويو آهي .

ٽيون ڪتاب آهي **تاريخ همايون** يا **تاريخ همايوني** جنهن مان سلطان محمد تغلق متعلق احوال ورتل آهي . اها تاريخ همايون يا تاريخ همايوني جيڪڏهن اها عمومي تاريخ ابراهيمي (يا تاريخ همايوني) نه آهي جيڪا (٩٥٦-٩٥٧هه) ۾ لکي وئي ۽ جنهنجو ذڪر اسٽوريءَ (ص ١١٣ ۽ ص ١٢٣٩) ڪيو آهي ته پوءِ سمجهڻ گهرجي ته **برنيءَ** واري تاريخ

مخدوم نوح هالائي - درويش وهيو - درويش راڄو - سيته دل - **فيروزشاهيءَ** کي **حديقة الاوليا** جي مؤلف، **تاريخ همايوني** سڏيو آهي .

اهڙيءَ طرح مخدوم نوح هالائي جي احوال ۾ **فقير بهاءُالدين گوڏڙيءَ** جي نوشتي مان پڻ استفادو ڪيو ويو آهي.

سنڌي ادب ۽ حديقة الاوليا : هي ڪتاب سنڌي

---

[1] حسين بن عالم بن ابي الحسين ڪزيوي هراتي ، (متوفي ١٦ شوال ٧١٨ هه) پنهنجي دور جو صوفي ۽ صالح بزرگ هو . شيخ بهاءُالدين ذڪريا ملتانيءَ جو مريد هو — ڪنزالرموز — ۾ هن شيخ ذڪريا ۽ پنس صدرالدين عارف جا حالات منظوم ڪيا آهن . سندس پيون تصنيفون آهن — نزهت الا رواح — صراط مستقيم — طرب المجالس — زادالمسافرين — سوالات و گلشن راز — ديوان — الارواح — سندس احوال نفحات الانس تذڪره دولت شاه ۽ تاريخ فرشة وغيره ۾ ملي ٿو .

بزم صوفيا ۾ سندس حالات موجود آهن (١٧١-١٧٩) ۽ ڏسو مقاله ' مير حسيني سادات هراتي و هفت گنج ' از دڪتر فروغ حڪمت مطبوعه مجله راهنماي ڪتاب تهران پائيز ١٣٤٣ شمسي .

ادب جي تاريخ لاءِ بہ بنيادي ۽ قديمي ماخذ جي حيثيت رکي ٿو. قديم شاعرن ۽ سندن سنڌي شعر متعلق پاڻوٽ حوالا ۽ ماخذ ڪونہ آهن. جستہ جستہ جن قديم ڪتابن ۽ تذڪرن ۾ مذڪور ۽ ڏس پتا ملن ٿا انهن مان هڪ ـ **حديقتہ الاوليا** ـ بہ شمار ٿئي ٿو. منجهس سنڌي شعر متعلق ڪي اهڃاڻ ۽ حوالا آيل آهن، جن اسان جي تاريخ جون چند ڪڙيون ملائي ڇڏيون آهن. مثلاً:

١) شيخ حماد جمالي ڄام تماچيءَ جي سلسلي ۾ هي سنڌي بيت فرمايو:

جوڻون، مت اوڻو، ڄام تماچي آءِ
سہاڄهي ڀاڄهہ ڀيئي، توسين لڱو راءِ [1]

٢) درويش نوح ڪيهرائي ڄام صلاح الدين ۽ ڄام تماچيءَ جي لانگهاڻو ٿيڻ وقت هيٺيون بيت چيو:

جوڻون وڃين جهوري ماريو
ڄام تماچي شهرين چاڙهيو [2]

٣) ٻرٿي ويرداس جي زبانيءَ ڪتاب جي مؤلف اسحاق آهنگر جا شعر ٻڌا [3]

٤) راڄي سيد دل جي احوال ۾ آهي تہ: درويش ڪي جڏهن ڪو معاملو درپيش ايندو هو تہ پيهي موقعي جي لحاظ

---

[1] متن ص ٥٣ [2] متن ص ٥٦ [3] متن ص ٢٣٢

سان آواز ۽ الحان ۾ سنڌي بيت ڳائي انهيءَ مسئلي متعلق حل پڌائيندو هو.[1]

اهي سيئي اهڃاڻ قاضي قاضن جي دور ۽ ان کان اڳ نائين صديءَ هجريءَ جا آهن.

واقعاتي انداز: سيد عبدالقادر اگرچه دعويٰ ڪئي آهي ته: هن واقعات سچن راوين ۽ سنجيده معاصرين کان تحقيق ڪرڻ بعد، پنهنجي تذڪري ۾ درج ڪيا آهن. ليڪن ڏسڻ ۾ اچيتو ته هُن، تذڪرن جو عام ۽ پراڻو روايتي انداز اختيار ڪيو آهي. زندگيءَ سان تعلق رکندڙ حقيقتون - جن جي ذريعي بزرگن جي شخصيت ۽ ڪردار ظاهر ٿئي - گهٽ بلڪ مفقود، انجي بجاءِ ڪاني ڪرامت جي دور از قياس قصن ۽ داستانن تي زياده زور ڏنو اٿس. تقريباً هر بزرگ جي احوال ۾ ڪرامتون اعجاز ۽ عجائبات بيان ڪيا ويا آهن. شخصيت جي اهميت ۽ ولايت جو سچو دارومدار اهڙن ڪمزور ڪهاڻين ۽ جادوگرانه ڳالهين تي رکيو ويو آهي. بعض ڪرامتون انهيءَ حد تائين مضحڪه خيز آهن، جن کي پڙهڻ سان خود انهيءَ بزرگ جي شخصيت تي حرف اچي ٿو. مثلاً:

درويش ابراهيم جي سوانح ۾ لکيو ويو آهي ته: بزرگ طعام نه کائيندو هو، سندس خدمتگارن خيال ڪيو ته اهڙيءَ حالت ۾ قضا حاجت لاءِ وڃڻ جي ڪهڙي ضرورت اٿس.

---

[1] متن ١٦٦

هڪ ڏينهن ڪاڪوس ۾ وچي ڏٺائون ته ٻه سفيد آنا پيا آهن جن ۾ مشڪ ۽ ڪافورڪان وڌ ڪٿوري آهي . خدمتگارن ٻئي آنا تبرڪ لاءِ کڻي پنهنجي پڳ ۾ رکي ڇڏيا .[1]

اهڙيءَ طرح قاضي صدو جي سوانح ۾ آهي ته: هن سميجن مان سگ ورتو، سميجن ۾ رواج آهي ته شاديءَ جي موقعي تي ڇانئي سان چرچا پوڳ ڪندا آهن . دستور مطابق سميجائين شاديءَ رات درويش سان چرچا ۽ مسخريون ڪرڻ شروع ڪيا . درويش تنگ ٿي فرمايو: هي ته ڪي گڏهيون آهن ! . درويش جي ايتري چوڻ تي عورتن جي صورت مسخ ٿي وئي ۽ گڏهين جيان هينگان ڪرڻ شروع ڪري ڏنائون . صورتحال جڏهن خراب ٿي ويو، تڏهن عورتن جي مڙسن ميڙيون منٿون ڪري درويش کي پرچايو ۽ مسين مسين راضي ٿي درويش عورتن جي صورت کي پنهنجي ٻئي گفتي سان بدلايو.[2]

انهيءَ قسم جون بي معنيٰ ڪرامتون ۽ اهڙيءَ ريت عقل ۽ دانش ۾ نه ايندڙ داستان ۽ هيبتناڪ افسانا، ڪتاب ۾ عام جام موجود آهن، جن جو حقيقت ۾ بزرگن سان ڪو تعلق ڪونه آهي بلڪ ڳالهه کي ڳالهوڙو بنائڻ لاءِ عوام ويهي انهن قصن کي گهڙيو آهي .

وليءَ سڳورا ۽ خدا جا اهي برگزيدا ٻانها، عام مخلوق جي سڌاري واڌاري ۽ انهن کي الله سان لئون لڳارائڻ لاءِ هوندا

---

[1] متن ٢٠۴   [2] متن ٢١٥

آهن ۔ حسن عمل ، حسن ڪردار ، مست محبت ، ڀاجهه ۽ سڀاجهائي جو مظهر ڏيندا آهن ۔ غلط رستي تي هلندڙ امت کي ، هو پنهنجي روحانيت جي رحماني اثر سان ، سڌين راه تي لائيندا آهن ۔ نوڙت ، نهٺائي ، حسن سلوڪ ، مٺو ڳالهائڻ ، سٺو هلڻ ، زندگيءَ جي رهت سهت ۾ سنوت ۽ سڌائي ، صبر خواه تحمل ، سندن طريقه' تبليغ جا عام ۽ بنيادي اصول آهن۔ ـ انهيءَ جي مخالف ـــ حديقتہ الاوليا ـــ جي مؤلف پنهنجي تقريباً هر ڪردار کي غير معمولي بلڪ زياده تر خوفناڪ نوعيت جي ڪرامتن ذريعي زوردار ۽ ماوراءِ بشريت ثابت ڪري ڏيکارڻ جي ڪوشش ڪئي آهي ـــ جنهن جو نتيجو اهو نڪتو آهي جو اڄوڪي دور جو انسان وڏيءَ ذهني ڪشمڪش ۾ مبتلا ٿي ، دور دراز ڳالهين سوچڻ تي مجبور ٿيو پوي ٿو ۔

زبان ۽ بيان: جيئن مٿي ڏيکاريو ويو آهي، **حديقتہ الاوليا** ١٠١٦ هه ۾ لکيو ويو آهي ۔ انهيءَ يارهين صديءَ جي ڀهرين چوٿائيءَ اندر سنڌ اندر فارسيءَ ۾ ٻيا هيٺيان ڪتاب تاليف ٿيا :

١) تاريخ معصومي ١٠٠٩ هه
٢) مثنوي چنيسر نامه ١٠١٠ هه
٣) بيگلر نامه ١٠١٧ هه
٤) تاريخ طاهري ١٠٣٠ هه

مٿين ڪتابن جو انداز بيان سلجهيل ۽ انهن جي زبان صاف ۽ سادي آهي ۔ انهن جي مقابلي ۾ ـ حديقتہ الاوليا ـ جو

صورتحال بلڪل ابتڙ آهي . بيان جو طريقو الجهيل ۽ زبان تمام ڳئوري. يعني عربي لفظن جي ڪثرت ۽ غير معروف ۽ غريب لفظن جي گهڻائيءَ سبب منجهيل آهي . مؤلف ڪوشش ڪئي آهي تہ گهٽي ۾ گهڻا ڏکيا لفظ وجهي غالباً پنهنجي زباندانيءَ ۽ علم جو مظاهرو ڪري ، ليڪن نتيجي طور پڙهندڙ کي مطالعو ڪندي گهڻو ڪجهہ پوڳڻو پوي ٿو . مثلاً هيٺين نموني جا لفظ شروع کان آخر تائين عام جام ملن ٿا :

مطرز ـ حقد ـ آن و آليق ـ مطيہ ـ استنامتي ـ صحاري ـ
طريق بہراري ـ (ص ٢٦) مثلحط ـ اتساع عرصہ
مملڪت ـ بلب تجبيل تقبيل ـ وثاق ـ تنفير ـ مجبول ـ
تمساح ـ اقتناص ـ اصياد ـ حجرات (ص ٢٧)

اهي ٻن صفحن ۾ آيل الفاظ آهن . انهيءَ مان زبان جي انداز ۽ بيان جي طرز جو اندازو ڪري سگهجي ٿو .

متن جي تياري : ڪتاب جي موجوده متن تيار ڪرڻ ۾ هيٺين خطي نسخن مان ڪم ورتو ويو آهي :

١ـ نسخہ دانشگاہ سنڌ

حديقۃ الاوليا جو هي نسخو هٿ آيل نسخن ۾ سڀ کان قديم آهي . هن جي ڪتابت ٢٩ ربيع الاول ١١٧٨ ھ جو ٺٽي ۾ ڪئي وئي آهي .[1]

---

[1] برٽش ميوزم ۾ تاريخ هند جي مؤلف ايليٽ صاحب جا فائيل موجود آهن، جن ۾ ٺٽي جي ڪتب خانن جي فهرست بہ آهي . (نمبر O.R. 2073) انهيءَ فهرست ۾ حديقۃ الاوليا (باقي صفحہ ٨٥ تي)

اهو نسخو اصل ۾ مرحوم مولوي ولي محمد صاحب ڏاهري (متوفي ١٩٢٦ع)[1] جي ملڪيت هو ، جتان (٣-٢-٥٣) جو يونيورسٽيءَ جي ذخيري ۾ نمبر 13569 تي داخل ٿيو .

ڪتاب جي سائيز ساڍا 4 x ساڍا 7 آهي، هر صفحي ۾ ١٣ سٽون ۽ جملہ ٢٥٨ صفحہ آهن . عنوان ڳاڙهي مس ۾ ۽ خط پختو نستعليق . .

انهيءَ نسخي کي اساس بڻائي هيٺين نسخن سان متن جي

(بقيہ صفحہ ٨٤)

جي هڪ نسخي جو ذڪر موجود آهي ، جنهن جا جملي ٧٨ ورق هئا ۽ منجهس ٢٨٩٠ بيت (؟) ڏيکاريل آهن . ترقيمہ ۾ تاريخ هن ريت ڄاڻايل آهي :

' — تمت تمام شد هذا الرسالہ کہ مسمی بہ حدیقۃالاولیا مت فی تاریخ ٢١ شهر ذیعقده سنہ ١٠٦٨ ھ — '

نسخو مڪمل هئو ۽ منجهس الهن سيني بزرگن جو احوال — جن جو مٿين يونيورسٽي واري نسخي ۾ آهي — موجود هو .

[1] حافظ محمد صاحب ناظر ڪتبخانہ دانشگاہ، مولوي صاحب مرحوم جو احوال راقم ڏانهن لکي موڪليو جنهن مان معلوم ٿو ٿئي تہ : مولوي صاحب جي شاگرد حافظ حاجي محمد عمر ڪيريئي کان حافظ صاحب کي معلوم ٿيو تہ : مولوي صاحب جو انتقال ١٩٢٦ع ۾ ٿيو . سندس نسب هن ريت آهي: مولوي ولي‌محمد بن ميرمحمد بن محسن (يا حسن) بن پيرو بن ڏين . پاڻ سڪئي ڏاهري (تعلقي حيدرآباد) جي ڳوٺ جو ويٺل هو . سندس استاد مولوي عبدالله کڏهري (نواب شاه) هو . سڄي حياتي درس تدريس ۾ گذاريائين، ڪيترا شاگرد ڇڏيائين . پاڻ حڪيم بہ هو .

پيدا ڪري حاشين ۾ اختلافن کي نروار ڪيو ويو آهي.

٢- (ب) ڊاڪٽر نبي بخش جو نسخو

هي نسخو ننڍي قيصر واري قاضي فتح رسول ولد قاضي فتح محمد نظاماڻي جي ملڪيت هو. خاتمي ۾ قاضي صاحب جي نوٽ مان معلوم ٿئي ٿو ته اهو نسخو غلام حسين ۽ غلام علي ولدان خدا بخش بن غلام علي فقير بن قيصر فقير نظاماڻي جي ڪتب خاني ۾ هو. غلام حسين ١٢٠٩ھ ۾ مياڻي واري جنگ ۾ شهيد ٿيو جنهن بعد ڪتاب قاضي فتح رسول وٽ پهتو.

ترقيمہ ۾ ڪاتب لکيو آهي:

'- زيب اتمام گرفت و زينت اختتام پذيرفت. کتاب مستطاب متبرکہ مشرفه موسوم بحديقۃ الاولياء کرام عظام خطه سند از دست احقر العباد راجی الی رحمۃ الله تعالیٰ فقير حقير پر تقصير قاضی محمد احسان ساکن حال کندی کهنہ عفی عنہ، بتاريخ بيست يکم شهر جمادی الثانی ١٢٣٧ھ -'

هي نسخو متين ذڪر ڪيل اساسي نسخي جو هوبهو نقل آهي. ايستائين جو جن ڏکين لفظن جي معنيٰ متين نسخي ۾ ڏني وئي آهي ساڳين انهن ئي لفظن جي ساڳي معنيٰ هن نسخي ۾ به ڏنل آهي.

هن نسخي ۾ به ڪي اضافا آهن جيڪي ٻئي ڪنهن نسخي

۾ موجود ڪو نہ آهن . جيئن تہ ڪن بزرگن جون تاريخون ڏنيون ويون آهن ۽ ڪن سنڌي بيتن جو اضافو ٿيل آهي . مثلاً :

١) بهاءُالدين ذڪريا جي ڄم جو سال ٥٧٦ هہ درج ٿيل آهي . حاشئي تي ڪنهن ٻئي صاحب وصال جي تاريخ ٧ ماه صفر ٦٧٠ هہ لکي آهي . (ورق ٨)[1]

٢) شيخ ٻئي جي تاريخ وفات حاشئي ۾ ١٣ ماه رمضان ٦٨٠ هہ درج آهي . (ورق ١٧)

٣) مخدوم ساهڙ لنجار جي وفات جو سال اسامي نسخي ۾ ٩٨٠ هہ درج آهي، هن نسخي ۾ ١٤ ماه رجب جو اضافو آهي . اها تاريخ بين‌السطور ۾ پوءِ لکي وئي آهي . (ورق ٣٧)

٤) مخدوم محمد اسماعيل سومري جي حالات ۾ حاشئي تي هيٺين ٻن بزرگن جي وفات جون تاريخون درج آهن .

الف : تاريخ وفات ملا لنر ١٨ ماه صفر ٩٥٥ هہ

ب : تاريخ وفات درس ٻلي ٣ ماه صفر ٩٦٧ هہ

(ورق ٥٧)

شيخ جماليءَ چام تماچيءَ جي سلسلي ۾ جيڪو دعائيہ سنڌي بيت ڏنو هو، انهيءَ جو حوالو ملي ٿو، ليڪن بيت ڪٿي آيل ڪونہ آهي . هن نسخي ۾ جتي حوالو آهي اتهن

---

[1] سفينة الاوليا ۾ تولد جو سال ٥٦٥ هہ آهي ۽ وفات جا سال مختلف ڏنا ويا آهن . راحت القلوب ٦٥٦ هہ اخبار الاخيار ٦٦١ هہ سفينه ۽ فرشتہ ٦٦٦ هہ ۽ مراة الاسرار ۾ ٦٦٥ هہ .

ڪنهن صاحب حاشئي ۾ اهو بيت لکي ڇڏيو آهي . بيت واقعي شيخ حماد جماليءَ جو آهي يا ڪنهن ٻئي شاعر جو ، ان جي تصديق ۽ تحقيق جي ڪا صورت ڪونه آهي . بيت جي اکت هيءَ آهي :

جـونءُ سـت اونءُ ، جـام تـمـاچـي آءُ
سباجـي بـاج ڀيئي ، تو سيـن تهنڊو راءُ
(١٩ ب)[1]

صورتخطيءَ مان ظاهر آهي ته اهو بيت ١٩ صدي عيسويءَ کان اڳ جو لکيل آهي ، جنهن وقت خالص سنڌي آوازن لاءِ لفظ اچا ڪونه جڙيا هئا .

اهڙيءَ طرح نوح ڪيبرائي جو سنڌي بيت به حاشئي ۾ ڏنو ويو آهي :

ـ گويند که همانوقت اين بيت درويش نوح فرمود :

جـُونءِ ونجين جهري ماريو
جام تماجي شهري چريـو (ورق ٢١)

نسخي جي سائيز 9x6 آهي ، صفحـي ۾ ١٥ سٽـون آهن . عبارت جـي چـوڌاري ڳاڙهي جـدول آهي . عنوان ڳاڙهي مس

---

[1] تازو رسالي مهراڻ (نمبر ١-٢-١٩٦٦ع) ۾ دانشگاه سند جي استاد محترم خان صاحب ڊاڪٽر بلوچ صاحب جي حوالي سان شيخ حماد جو هڪ ٻيو بيت به ڏنو آهي :

صلاح الدين تماچي ايندا سيگهه سري
ڇوٽو جهڙ جيپيو ، ٻيـس ڪوٽ ڪري

سان لکيل آهن . جملي ٨٢ ورق ۽ خط شڪستو نستعليق .
متن جي حاشئي ۾ هن نسخي کي (ب) جي نشان سان نروار
ڪيو ويو آهي .

٣- (هه) هالن جو نسخو

هي نسخو جناب پروفيسر محبوب علي صاحب چني جي
معرفت مليو . اصل ۾ هالن جي ڪنهن بزرگ جي ملڪيت
آهي . اهوئي نسخو آهي جنهنکي ڊاڪٽر سدا رنگاڻي صاحب
پنهنجي ڪتاب ' سنڌ ۾ فارسي ادب جي تاريخ ' ۾ ڪتب
آندو آهي .

ڪتاب اڳيان ۽ پويان ناقص آهي . اڳيان ديباچو ۽ شيخ
بهاءُالدين ذڪريا ۽ شيخ صدرالدين قتال جو احوال ضايع ٿي
ويل آهي . صدرالدين جي احوال جون فقط ١٦ سٽون موجود
آهن ، جنهن بعد شيخ رڪن الدين جو احوال شروع ٿئي ٿو .
آخر ۾ درويش علاءُالدين جي شرح حال جي ١٨ سٽن تي
ڪتاب ختم ٿئي ٿو . گويا پڇاڙيءَ ۾ قاضي صدهو ، درويش
يحيٰ ، قاضي خيرالدين ، يعقوب ٻليجي ، شيخ مغل چاچڪ ،
پريو ويرداس ، درويش عمر بودلو ، درويش آلو ۽ خاتم
جا صفحا ڪونہ اٿس . اهڙيءَ طرح وچ مان هيٺين بزرگن
جي احوال جا ورق غائب آهن :

مخدوم حسام‌الدين - مخدوم بلال - قاضي ڏتو سيوستاني -
مخدوم راهو - درويش حسن مقري - مخدوم ساهڙ لنجار -
مخدوم نوح هالائي - درويش وهيو - درويش راڄو ستيه دل -

شيخ موسىٰ آهيداني - درويش صدر ۽ درويش سعة. ڪتاب جي ابتدا ۾ فقير احمد عليءَ جو نوٽ آهي :

'— ازين رساله چند اوراق از اول و آخر بباعث تداول زمان فنا شده اند، اميد که کدامی کتب خانه قديم دستياب شود (؟) . فقير احمد —'

انهيءَ نوٽ هيٺان لکي ٿو :

'— درين باره مرحوم ميرزا قليچ بيگ صاحب را نوشته ام ميرزا صاحب در جواب تحرير فرموده که : کتاب موصوف در کتب خانه فقير موجود است کسی را بفريسند که نقل کرده برود .

افسوس که تا اين وقت اين کار از فقير سر انجام نه شده درين وقت معلوم ميشود که اين کتاب حديقةالاولياء کامل نزد فرزند ميرزا صاحب موجود است —'

ميرزا صاحب جو انتقال ١٩٢٦ع ۾ ٿيو . ٻهريون نوٽ اڳ جو آهي ۽ ٻيون ميرزا صاحب جي وفات کان پوءِ لکيو ويو آهي .

ڪتاب جي سائيز 8x4 ۽ هر صفحي ۾ ١٣ سٽون آهن ، ڪن ۾ ١٤-١٥ پڻ آهن . خط نستعليق عنوان ڳاڙهي مس ۾ ، بين‌السطور جاءِ بجاءِ ڏکين لفظن جي معنيٰ ڏنل آهي . جمله ٦٨ ورق .

هن نسخي جا اختلاف متن جي حاشين ۾ (هه) جي نشان سان نروار ٿيل آهن .

٤- (ح) حسام الدين جو نسخو

هي نسخو هنـدان هنـدان ڪٽل آهي ، بلڪ منتشـر ورق آهن، جيڪي راقم الحروف کي مولانا دين محمـد وفائي مرحوم جن کان مليا هئا . پاڻ اهي ورق پير جهنڊي جي ڪتاب خاني مـان خطـي ڪتابـن جي منتشر ورقن سان پريل هڪ ڳوڻ مان ڳولي ڪڍيا هئائون .

خط ۽ ڪاغذ جي صورتحال مان معلوم ٿو ٿئي ته پيش نظر نسخن ۾ هي سڀ کان قديم آهي . خط خوبصورت نستعليق . سائيز 8x5 ، هر صفحي ۾ ١٥ سٽون ، جملـي ورق ٥٠ . هـن جا اختلاب متن جي حاشين ۾ (ح) جي نشان سان ڏنا ويا آهن.

هن نسخي مان هيٺين بزرگـن جي حياتيءَ جا ورق ضايع ٿيل آهن :

مـقدمہ - شيـخ بهاءُالدين ذڪـريا - شيخ رڪن الدين ... شيـخ جيـو - پير شاهـہ مـراد - سيد علي - سيد نظام بکري ... مخدوم بلال ... شيخ هوتي لاکو ... درويش حسن مقري ... مخدوم عربي ديانہ ... درويش صدر ۽ درويش مٺي ناريجي کان وٺي درويش الو تائين پارهن بزرگن جو احوال .

*　　　*　　　*

سوانح شاه جميل گرناري

جيئن مٿـي ڄاڻائي آيـا آهيـون ، سيد عبدالقادر هـڪ مختصر رسالو شاه جميل جي سوانح ۾ لکيو آهي ، جنهن کي

ڪتاب جي آخر ۾ ضميمہ طور شايع ڪيو ويو ھو.

رسالي جي ابتدائي عبارت ساڳي حديقه جي ديباچي واري آھي. اختتام ۾ بہ ترقيمه آھن. پھريون سال ١١٠٠ ھہ جو ۽ ٻيو ١٩٤٥ع جو. پھرين مان معلوم ٿئي ٿو تہ اھو رسالو ڪنھن ماڳھوءَ ١١٠٠ ھہ ۾ نقل ڪيو آھي ۽ آخري ترقيمه مان ظاھر آھي تہ ١٩٤٥ع ۾ ھڪ چوپڙيءَ تان نقل ڪيو ويو جيڪا سيد محمود ميان بخشو بن ميان خليفي بھادر جي ملڪيت ھئي.

رسالي جي آخر ۾ نقل ڪندڙ **شاھ جميل** جو احوال ٻين فارسي تذڪرن مان پڻ نقل ڪيو آھي جھڙوڪہ: **معيار سالڪان طريقت ۽ تحفتہ الڪرام.**

آخر ۾ نقل ڪندڙ چاڻايو آھي تہ: سنڌ ۾ **شاھ جميل** جا چار خليفا ھئا **شاھ وجيھہ الدين، شيخ ذڪريا، شيخ ميمون ۽ ڪريم قتال**، جن جو احوال **حديقه** ۾ چاڻايل آھي. معلوم نہ آھي ناقل ڪھڙي آڌار تي اھو لکيو آھي، ڇاڪاڻ تہ **حديقتہ الاوليا** منجھان پير پٺي[1] کان سواءِ

---

[1] ديوايءَ نالي ڳوٺ جوناگڙھہ جي قلعہ کان پندرھن ڪوھن جي فاصلي تي آھي. صاحب مراة سڪندري سلطان بھادر گجراتي جي سفر جو ذڪر ڪندي لکي ٿو تہ:

'— از استماع اين خبر، سلطان بھادر از کنبايت بکوچ متواتر روانہ الکہ' سورتھہ شد ... و از آنجا بقصبہ' ديولي.

(باقي صفحي ٩٣ تي)

پڻي ڪنهن جي سوانح ڏنل ڪا نہ آهي .

انهيءَ رسالي جو ٽائيپ شده نقل راقم کي جناب قاضي احمد ميان اختر جوناڳڙهي مرحوم ڏنو هو، جيڪو سخت غلط ۽ جنهنجي عبارت سمجهڻ ڏاڍي مشڪل هئي . وس آهر صحت جي ڪوشش ڪئي وئي آهي ، تاهم ڪيترن جاين تي اشتباه رهجي ويا آهن .

*　　　*　　　*

آخري پيراڪر

حديقة الاولياءُ جو متن راقم الحروف ١٩٦٤ع جي آخر ۾ ڇپي چڏيو هو ، ١٩٦٦ع تائين جو عرصو تصوف جي ڪتابن گڏ ڪرڻ ڏسڻ ۽ انهن جي مطالع ۾ لڳي ويو . هي آخري چند مهينا مقدمہ لکڻ ۾ صرف ٿيا . در حقيقت ڪتاب گهڻو اڳ شايع ٿي وڃي ها، ليڪن وچ ۾ مهينن جا مهينا پين مصروفيتن سبب ڪم ڇڏڻو پيو . بهر حال باري تعاليٰ جا لکين احسان جو ڪتاب مڪمل ڪري ناظرين وٽ پهچائڻ تائين زندگيءَ

(بقيہ ص ٩٢)

ديولي قصبہ ايست بر پانزده کروهی قلع جوناگڑه ـــ '

پير پٺو سنڌ ۾ ديوليءَ جي نسبت سان مشهور آهي ، ديوليءَ مان سنڌ اندر مراد ديول بندر (ديبل) ورتي ويندي آهي ۽ ڪوس ديبل جو باشندو سمجهيو وڃي ٿو . ٿي سگهي ٿو تہ پير پٺو ديول جو نہ هجي بلڪ گجرات واري ديولي ڳوٺ جو هجي ، جتان لڏي سنڌ ۾ اچي مقيم ٿيو . جميل گرناري پڻ گجراتي هو ، جيڪو ترڪ وطن بعد سنڌ ۾ پير ۾ دفن ٿيو (مڪلي نامہ حواشي ص ٦٩٥)

بقاءَ ڪيو .

حديقة الاوليا ڪيئي سال اڳ منهنجي مرحوم دوست آغا بدرالدين خان درانيءَ (مصحح تحفة الطاهرين) مرتب ڪرڻ چاهيو ٿي ، ابتدائي مرحلا پڻ هُن مرحوم پورا ڪيا هئا ، ليڪن پوءِ صحت جي خساري ۽ خرابيءَ سبب خيال لاهي ڪم منهنجي سپرد ڪرڻو پيس . ڪيس خيال هو ته آءٌ سندس جڙي ڪم ختم ڪري سندس اها آس پوري ڪيان ، ليڪن حياتيءَ ساٿس ٻه وفا ڪانه ڪئي ۽ مونکي ٻه، اڪيچار مصروفيتن کان مهلت ملي ڪانه سگهي . اڄ جهان ڇڏئي ڪيس سال ٿي ويا ــــ آءٌ پنهنجو فرض ۽ پاڻ تي سندس حق ٿو سمجهان ته هي ڪتاب ڏاهنس منسوب ڪريان .

آءٌ اهو ٻه، پنهنجو فرض سمجهان ٿو ته انهن سڀني دوستن جو شڪريو ادا ڪيان ، جن هن ڪتاب جي سلسلي ۾ مون سان مدد ڪئي آهي . سڀ کان پهريون آءٌ جناب حافظ محمد صاحب محافظ ڪتاب خانه دانشگاه حيدرآباد جو ٿورائتو آهيان جنهن حديقة الاوليا جو خطي نسخو ــــ جنهن کي اساس بڻايو ويو آهي ــــ سالن جا سال مونوٽ رهڻ ڏنو ۽ هميشه خنده روئي ۽ ڪشاده پيشانيءَ سان ڪنايتاً ذڪر ڪرڻ تي اڪتفا ڪندو رهيو . دوست عزيز جناب پروفيسر محبوب علي صاحب چني جو ٿورائتو آهيان جنهن هالن وارو نسخو مونکي مهيا ڪري ڏنو . اهڙيءَ ريت پنهنجي فاضل دوست ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جو احسانمند آهيان ، هن صاحب پريس

۾ متن موڪلڻ کان ٿو رو وقت پوءِ مونکي پنهنجو قيمتي نسخو عنايت ڪيو ، جنهن جي ذريعي ڪيترا ضروري اضافا ڪري ، متن کي وڌيڪ مفيد بنائي سگهيس .

آءٌ پنهنجي عـزيز دوست ۽ سنڌ جـي فاضل صاحب علم و عمل جناب مولانـا غلام مصطفيٰ صاحب قاسمي جو پڻ ٿو رائتو آهيان ـــ کيس خدا خوش رکي ـــ مقدمہ لکڻ وقت هن مونتي موين پلايون ڪيون ! قيمتي ڪتاب ڏنائين معلومات مهيا ڪيائين ۽ جتان ڪٿان جو ڪجھہ کيس مليو يا معلوم ٿيو، سو مون تائين پهچائي مون کي هن قابل بڻايائين جو آءٌ مقدمي ۾ تصوف جي ڪتابن وارو جائزو پيش ڪري سگهيس .

سنـڌي ادبي بورڊ جي اعـزازي سيڪريٽري جناب محمـد ابراهيم جـوئي صاحـب جـا ٿورا بہ لاهڻ کـان وڌ آهن ، هـن صاحب جو سهڪار ۽ وفـائي بريس جـي ميان عبدالرحيم شيـخ جـي محنـت شامـل حـال نہ ٿئـي هـا تہ ڪتاب جـي ڇپـڻ ۽ شايع ڪـرڻ ۾ جيڪي آسـانيون ٿيون سـي هـوند مهيا ٿـي نہ سگهن ها .

آءٌ دسـت بدعـا آهيان شـال رب العزت منهنجي انهن سڀني دوستن کي هميشہ هميشہ پنهنجي حفظ و امان ۾ رکـي ۽ ذات باري تعاليٰ هن ناچيـز کي پڻ پـاڻ سـڳورن صہ جي مهابي ۽ پنهنجن انهن سڀني نيڪ ٻانهن جي صدقي ـــ جن جو مذڪور هن ڪتاب جي زينت آهي ـــ صحت ۽ سڪون عطا فـرمائي

عـزت ۽ آبـر و سان انجام بخير ڪـري ۽ ايمان جي سلامتـيءَ تي پهچائي آئي ! . آمين ! .

—— سيد حسام الدين راشدي

جمشيد روڊ، ڪراچي .

١٢ شوال المڪرم ١٣٨٦ هه

٢٥ جنوري ١٩٦٧ع

ازان گذاری نیاورد بیت تو هم گردن از حکم داور

پیچ • که گردن نه پیچد ز حکم تو هیچ • کمن اطاع

الله اطاعه کل شیی در سنه ۹۸۱ آن بلبل گلستان وحدت

روح از قفس قالب باز پر درخت و گلشن علوی

فردوس اعلا را نشیمن ساخت مدفن شریفش

قریه ارپور تا قیامت پر نور باد ذکر مخدوم عربی دیانه

قدس سره ان صدر نشین محفل روحانی عارف معارف

سبحانی صاحب خصائل قدسیه متصف بخصائص فرزانه

یکانه یعنی مخدوم عربی دیانه از جمله بزرگواران نامدار و اولیا

کبار بوده و در قریه ماله کندی سکونت داشته همواره

در انزوای خلوات به عبادات مشغول می بود و دوام

به تلاوت قرآن و اذکار ملک سبحانی شغلی فراوان

داشته میگویند که در یک مکان صد و چهل ختم قرآن

انسیرم[1]

۱ ــ نسخه دانشگاه سند

مطرز ساز دواتش را با وصف   بحکم ذوقلم صدق و عدل انصاف

و ریں عالم بعلم آباد گردان   مدام با علم بخشش دانشوران

در بلاغت تاریخ ۱۹ شهر ربیع الاول سنه ۱۲۸۱ مجرم محمد شفیع محرر [illegible]

۱ ـ نسخهٔ دانشگاه سند (خاتمه)

ملکی سیرت دران مزرع رسید هرگاه بوقت معهود جمعی کراز مردود بر
کنار آن کشت زار گذار کردندآن شخص پیشتر رفت و بادای آن پیام
قیام نمود آن جمعی وحش بی تغیر و وحشت پیش وی بایستادند و
پیغام را اصغا نمودند تا هر همه سر فرود آورده سر و دم خیسانیده
ایمای اطاعت کرده واپس گشتند میگویند که ازان باز مادامی که آن
قطعه بود هیچ گرازی ازان گذاری نیاورد بیت تو هم گردن از حکم
داور مپیچ ٭ که گردن نه پیچد ز حکم تو هیچ ٭ که من اطاع الله اطاعه کل
شیی در شنبه ۹ ماه رجب ۱۱۰۱ آن بلبل گلستان وحدت روح از قفس قالب باز پرداخت
و گلشن علوی فردوس اعلا را نشیمن ساخت مدفن شریفش قریه
انزبور تا قیامت پرنور باد ذکر مخدوم عربی دیانه قدس سره
آن صدرنشین محفل روحانی عارف معارف سبحانی صاحب خصایل قدسیه
متصف بخصایص انسیه فرزانه یگانه یعنی مخدوم عربی دیانه
قدس سره از جمله بزرگواران نامدار و اولیاء کبار بوده و در قریه پالر
گنذی سکونت داشته همواره در انزوای خلوات به عبادات
مشغول می بود و دایم به تلاوت قرآن و اذکار ملک سبحانی شغلی

بدیار سنده رسیدند که بموضع کهران که آمدند درویش نوح کهر که از جمله بزر
گواران آن بقعه بود دیدند که گله گوسفند را میچرانید در اثنای آن درویش
به شخصی که در گوسفندان وی در آمد گفت که بحکم جام تماچی که گوسفندان
من در بیای ایشان را از اصغای اینکلام تعجبی تمام روی داد پیش درویش
بر فتند و از حقیقت اینقوله باز پرسیدند که عجب که خلیفه جام جونه است
و تماچی در دار الخلافت دهلی محبوس و مایوس در بند و زندان است و
تو حکم را با او منسوب می سازی درویش گفت که حقیقت حال او را
نمیدانم اما دو سه روز است که از زبان وحش و طیر و گیاه و نبات این
کلمات می شنوم که حکم جام تماچی است ایشان را از استماع این بشارت
بهجت و مسرت افزود و امیدوار گشتند پیش درویش حقیقت حال
خویش اظهار نمودند و بوصول این مامول و بحصول این مسئول نذری
بر خود قرار دادند و از انجا روان گشتند بعد از دو سه روز از راه ساحل
آمده محاذی بلده ساموئی آن طرف دریا بنشستند و چشم بر مقصد مراد دوختند
و دیدند که هنوز کوکب سلطنت جام جونه در اوج است و دریای حکومتش
در موج جام صلاح الدین جام تماچی را همانجا گذاشت و خود در کشتی در آمد

۲ – نسخه (ب)

تو هم گردن از حکم داور مپیچ   که گردن نپیچد ز حکم تو هیچ کرنه

اطاع الله اطاع له کل شئی در سنه ۹۸۱ آن بلبل گلستان وحدت

قفس قالب باز پرداخت و گلشن علوی فردوس اعلا را نشیمن ساخت

موقف شریفش قریه ازیور تا قیامت پرنور باد و کرمحذوم عربا دیانه

قدس سره   آن صدرنشین محفل روحانی عارف معارف سبحانی

صاحب خصال قدسیه فرزانه یگانه مخدوم عربی دیانه رحمة الله علیه

از جمله بزرگواران نامدار و اولیای کبار بوده و در قریه ها که مذکور

سکونت داشته همواره در انزوای خلوات بعبادات مشغول بوده

و دایم الاوقات بتلاوت قرآن و اذکار ملک سبحان مشغول بوده است

میگویند که در یک مکان صد چهل ختم قرآن از وی بوجود آمده بود و هر گاه

آن سلیمان ملک درویشی به حنجره داوودی قرآن میخوانده

و به طیب الحانی مخارج قرآنی ادا میفرمودی مرغ از طیران و آب از

جریان باز ماندی و در مقام ترک و تجرید برتبه عالیه داشته که بنظر

کیمیا اثر وی طلای جهرهای باخرمهره و ارز سر یا خالص نقره برابر بوده

نقل اختصار افتاد و اکنون مدفن شریفش در رود هرات است
نور الله مضجعه ذکر شیخ الشیوخ شیخ نوح بکری قدس سره آن بزرگوار
نامدار سر دفتر مشایخ کبار صاحب توفیق فارس مضمار تحقیق شیخ
نوح بکری قدس سره از جمله اولیای کرام و مشایخ عظام هستند و
از فرقهٔ مقبولان درگاه و بار یافتگان خلوت لی مع الله است
دست ارادت از شهاب الحق الدین برهان الصدق و الیقین
شیخ شهاب الدین سهروردی قدس الله سره العزیز گرفته مرید گشته
و در فرسنه که بکر قدم است سکونت داشته همواره به خلوت و جلوت
با ذکار و عبادات مشغول بوده و همیشه از زوار احتیار رو داشت
نقلست که هرگاه غوث العالم شیخ بهاء الدین ذکریا علیه الرحمه
در بغداد رسید و بزیارت سرمایه تجارت ولایت ارشاد و دستگاه
شیخ شهاب الدین رحمه الله مشرف گردید و دست ارادت بگرفت
و بمراجعت وطن مرخص گشت شیخ فرمود که مرید رشید از مریدان
ما در فرسنه او را البته خواهی دریافت که وی از غایت قابلیت
و نهایت صفای طویت جمیع اسباب هدایت و ارشاد و استعداد راه

حدیقۃ الاولیا

حديقة الاولياء

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد و ثنا و سپاس بي منتها مر خداوندی را ست جلّ و علاه که شمعِ هدایت و معرفت در شبستانِ جنان افروخت. و نقدِ شناسائي و عرفان در خزینهٔ خانهٔ دلِ ایشان اندوخته، مرایای قلوبِ دوستان را از زنگ کثرتِ ماسوا و تدنّسِ کدورتِ نفس و هواء بصیقلِ ذکر و صفا و محبت و ولا مصفّا ساخته، همگي محلِ ارتسامِ صورتِ وحدت گردانید. **قدوسي** که از نفحاتِ ریاحینِ حدائقِ معرفتش مشامِ روحانیان معطّر، و از شعشعهٔ لمعاتِ جمالِ جلالش، مشاکیتِ صوامعِ قدوّسیان منوّر. **سبوحي** که بر هر ذرّه از ذرّات و بر هر کاه برگي از نباتات پرتوِ خورشیدِ معرفتِ او تافته، و از فیضانِ سحاب رحمتِ او ترتیب یافته. بیت:

برگِ درختانِ سبز، در نظرِ هوشیار
هر ورقي دفتریست معرفتِ کردگار

حکیمي که بخامهٔ حکمت و قلم قدرت، نگارخانهٔ افلاک را بي واسطهٔ مزاولهٔ آلت تصویر و تحریر، بانواعِ نقوشِ عجیبه و صورِ غریبه، از ثوابت و سیّار و بروجِ دوّار بیاراست.

و مشاطهٔ صنعش عروسِ زمین را بحلیٔ شقایق و ازهار و حُللِ اوراق اشجار مزین ساخت. مثمن:

آن نقش نگاری که چو شد مبدعِ اشیا
آراست بحکمت ز ثریٰ تا به ثریّا
چون داد بهارِ کرمش، مژدهٔ احیا
صد نقشِ بدیع از کفِ خاک آمده پیدا
هر قطره که افشاند بدین صفحهٔ خضرا
گل، تکمهٔ زر دوخته بر جبههٔ والا
در گلشن حمدش متحیّر شده چون ما
انواعِ ریاحین بهمه پاک ضمیریٰ

موصوفي که در گلشنِ توصیفش بلبلِ هزار دستانِ زبان، باکمال فصاحتِ بیان مانند سوسن گنگ و الکن. **مبدعي** که در تنظیمِ کارخانهٔ اِبداعش و تنسیقِ انتظامِ اختراعش، شائبهٔ قصوری و فتوری راه نیافت. و در تکوینِ عالم بصورت و معني بي معونتِ همتا بحکم — یخلق ما یشا — در وجود آورد، هرچه که خواست. بیت:

اعجوبه نمای عالم آرا بینای نهان و آشکارا

علیمي که علم ازلئ او بجمیعِ جزئیات کلیّات و باجزای موجودات و ذرات مکنونات محیط و حاوی است. بیت:

آگاهئ او ز تلخ تا شور آگاه ز هرچه در دلِ مور

صانعي که در غرائبِ صنعش و عجائب قدرتش افکارِ

باریک بینانِ روشن ضمیر و موشگافانِ صائب تدبیر، در مقامِ سفہ و نادانی و ولہ و نگرانی است۔ بیت:

سبحان من تحیر في ذاتہ سواہ
فہم و خرد بکنہِ کمالش نبرد راہ

جلّت و عظمت سرادقاتِ کمالِ جلالہٗ و عمت سحائبِ افضال نوالہٖ۔

وصلوات ناکیات و تحیّات طیّبات، بر روحِ اقدسِ عندلیبِ گلبنِ رسالت و نوباوۂ گلشنِ جلالت، اخترِ برجِ شرف و سروری، گوہرِ درجِ کرامت و مہتری، خلاصۂ اجل آفرینشِ موجودات، مقصود اعظم تکوینِ کائنات، خازنِ خزائن ملک و ملکوت، فارسِ میضمارِ مقامِ لاہوت۔ مثنوی:

قصرِ جبروت آستانش　　بامِ ملکوت شد مکانش
دہ عقل چراغ منظرِ او　　نہ چرخ طرازِ منبرِ او

مرکزِ دائرۂ ہفت جدول، نقطۂ نقوشِ تجمّل، سرخیلِ انبیا و رُسل، پیشوای ہادیانِ سبل، صدر نشینِ مسند قربِ اَو اَدنیٰ، محرمِ اسرارِ ما یُوحیٰ، دانای رموزِ حقایق ماراٰی، مظہرِ انوارِ عرفان، کنوزِ اسرارِ رحمان، رحمت کافّۂ برایا و امم، مرضیۂ سجایا و شیم، **محمد مصطفیٰ** صلی اللّٰہ علیہ وآلہ و سلم، کہ ایجادِ موجودات بواسطۂ وجودِ اوست، و استحکامِ سبع سنداد بہ برکتِ ورودِ او۔ العربیہ:

لِاَجْلِہٖ کُلّ مِنَ الْکَوْنِ قد خُلِقُوا
وَلَوْ آرادَ لَمَا رُدوا اِلَي العدم،

بيت :

خاتمِ اقبالِ اوست، آن که بمُهرِ قبول
خشک و ترِ کائنات، داشت بزيرِ نگين

و بر آلِ خير مآل و اصحابِ هدايت انتسابِ او که نجومِ هُدا و قناديلِ اهتدا اند، باد. صلواة دائمة فائضة الي يوم التناد.

در بيان ذکر اولياء تعريف و شيم ايشان

امّا بعد، مي گويد عبدِ حقير و بندهٔ پُر تقصير، اضعفِ عباداللّه الغني القوی، **عبدالقادر بن هاشم بن محمد الحسيني** غفراللّه لهٗ ولوالديه و احسن اليهما و اليه بغفرانه اللائق بجناب فضله و الناشي من محض فضله و کرمه من غير سابقة عمل، که بر ضمائرِ ارباب بصائر مخفي نماند، که سبّاحانِ بحارِ تحقيق، و سياحانِ فيفای توفيق، و سالکانِ مسالکِ صدق و صفا، هاديانِ سبلِ دين و هدا، سالکانِ خدا آگاه، يعني **اهل اللّه**، طائفهٔ هستند که دلِ خود را — که خزينه خانهٔ اسرار است — از جميع هواجسِ جسماني و وساوسِ نفساني مجرّد و مقدّس ساخته اند. و رویٔ ارادت و مشيّت از جميع تعلقاتِ بشريّت برتافته، رشتهٔ تعلق از ماسوا گسسته، و از کدوراتِ نفس وا رسته، همگي توجّه بال و مرجعِ حال و قال آن گروهِ فرخنده فال، بمشيّتِ حضرتِ ذوالجلال، مصروف داشته اند. و عنانِ ارادت و اختيار بارادتِ پروردگار معطوف، و

بذریعۂ معرفتِ سبحانی، سعاداتِ دو جهانی، و مراداتِ جاودانی بچنگ آورده اند. و باعلیٰ معارجِ کمال و اقصیٰ مدارجِ جلال رسیده، بر هر فردی سعادت مندی کہ نظرِ فیض اثر اندازند، مسِ وجودِ او را صفت کیمیای بخشند، و خاک را هم نرخِ طلا گردانند. بیت:

آنها کہ خاک را بنظر کیمیا کنند
آیا بود کہ گوشۂ چشمی بما کنند

و بدان کہ طائفۂ مذکور حسبِ اختلافِ حالات و مقامات، اقسام می باشند. قسمی است کہ، باوجودِ غلباتِ وجد و ذوق و جذباتِ محبت و شوق، بر حالِ خویش غالب و مستولی اند. و قفلِ کتمان بر درِ خزینہ خانۂ جنان انداختہ، مُهرِ سکوت و صموت بر زبان نهاده، همواره پاسبانِ حال و مقالِ خود می باشند. و سرّی از اسرارِ غیب، و رازی از مکشوفات لاریب، بر منصّہ ظهور و بروز از ایشان جلوه گر نگردد، و حتی الامکان ظاهر نشود. چنانچہ **شیخ نظامی** اولیا می فرماید. بیت:

ای **نظامی**! تا توانی، سرِّ خود پوشیده دار
گر سبو را رخنہ باشد، آب کَی گیرد قرار

و این قسم را اربابِ سلوک 'سالک متشرع' می گویند.

قسمی دیگر آنکہ، شرابِ محبت از خم خانۂ وحدت نوشیده و خفتانِ تجرید در بر پوشیده، غواص وار سر بہ بحر زخارِ معرفت فرو برده دریافتِ طلبِ گوهرِ مقصود خود را گم کرده، نہ

از وجودِ خویش او را خبری و نہ از صفاتِ بشریت در او اثری۔ قطرہ ایست کہ بدریا پیوستہ و از قیدِ مغائرت وارستہ، و ذرہ ایست کہ خود را مضمحل شَعْشَعَۂ خورشید ساختہ و ہم عین او گشتہ۔ و ایشان را مرتبۂ مظہریت بیش نیست۔ ہر چہ می گویند از زبان حال خارج از مقولۂ قال۔ و از همین قسم است آنکہ، آن سر دفتر اولیا، نوباوۂ حدیقۂ صدق و صفا، در حقائق و معارف وافی یعنی **بشر حافی** قدس سرّہ در ذکر او می فرماید کہ:

”— روزی بہ عبادان رسیدم شوریدۂ دیدم مجذوب بر سجّادۂ خاک و مصلای تراب پاک بیخود افتادہ۔ و کرمان و موران برگِرد آمدہ و بارادۂ حضرت حی لا یموت از اعضای آن سالک مقام لاہوت، خوراک و قُوتِ خود می ساختند۔ پیشتر رفتم، و تارک مبارک وی بر حجر خود نہادم۔ اتفاقاً بافاقت باز آمد و فرمود کہ: — من هذا الفضول الذی یدخل بینی و بین ربّی! — یعنی این فضول کیست کہ میانِ من و پروردگارِ من در آید؟ — فواللہ لو قطعننی از با از با ما ازدوت الاحبا! — یعنی قسم بحضرت او کہ اگر بہ تیغ بلا و ناوک ابتلا این بدن پر محن ما را پارہ پارہ کنند ہر آئینہ من ہر بارہ محبت زیادہ کنم و ترانۂ — ہل من مزید — میزنم —“
و این قسم را 'مجذوب مطلق' گویند۔

قسمی دیگر آنکہ، مصباحِ معرفت و ہدایت بہ زیوت محبت

و فتيلهٔ درايت در مشكاة سويداى دلِ ايشان افروخته اند. و خس و خاشاكِ تعلقِ بشرى بآن سوخته مراتِ فوادِ اورا از قابليت انطباعِ صورِ غيرمجرد ساخته، همگي مواجه بخود گردانيده.

پس، حكمت ازلي و قدرتِ لم يزلئ حضرت بادشاهِ غيور، مبدع دهور و عصور، بران اقتضا نمود كه اين طايفه را حسب مقتضاى كلام قدسي ــــ اولياى تحت قباى لا يعرفهم غيرى ــــ از انظارِ اغيار و ابصارِ ابناى روزگار، مستور الحال و مخفي البال گرداند. لاجرم لباس بيگانگي در برِ شان پوشانيد و بر خاكِ مذلت نشانيد. تا هيچ احدى و فردى بر حال ايشان اطلاعي نيابند، و در پي ايشان نشتابند. بيت:

بسر وقت شان خلق كَـي ره برند
كه چون آبِ حيوان بظلمت درند

مثنوي:

شاه اند، بكسوتِ گدايان بيگانه وشند آشنايان
بر خاك، شگفته بوستانند در گرد، نهفته آسمانند
از خلق، نشسته بر كنارند در دلق، گسسته همچوتارند

و حضرت فتّاحِ ابواب خير و صلاح و مبدع اشباح و ارواح السنه ايشان را، مفاتيح ابواب مهام و امور جمهور انعام گردانيده، هرچه از زبان گوهر افشانِ ايشان بر مي‌آيد، لا محاله راه باجابت كشايد. چنانچه كلام معجز نظام پيغمبر عليه السلام بآن ناطق است كه ــــ رب اشعث اغبر مطرودالباب لو اقسم

علی اللّٰه لا بره ـــ یعنی بسای موی ژولیده و گرد آلوده کہ خلائق از بس فضاحت حال، ایشان را از درهای خویش می رانند، حال آنکہ، عنداللّٰه تعالیٰ بحدی قرب منزلت و دُنُوّ رتبت دارند، کہ اگر در وقوع امری از امور قسم بحضرت رب شکور یاد می کنند حانث نگردند، و بر وفق مقتضای قسم او قضا فرماید ـــ اولٰئک علیهم صلوات من ربهم و رحمة و اولٰئک هم المفلحون ـــ روح اللّٰه ارواحهم و طیب نفوسهم ۔

الٰهی! ببرکتِ انفاسِ نفیسۂ درویشان و بمیامن صدق محبتِ ایشان، مشام دلِ این مستهام را بہ روایح توفیق معطّر کن، و دیدۂ جان را بنورِ هدایت و معرفتِ خویش منور ساز، و همگنان را از بوادیٔ ضلالتِ طبیعت وا رهان، و بمقصدِ هدایت توفیق وا رسان ۔ ـ انک علیٰ کل شیٔ قدیر و بالاجابة جدیر ۔

سبب تالیف این کتاب کہ بہ حدیقة الاولیاء موسوم است

چون بمقتضای کلام خیرالانام علیہ التحیة والسلام ـــ تنزل الرحمة عند ذکر الصالحین ـــ ذکر مشائخ کرام سبب افاضہ تنزیل الرحمةِ ملکِ علاّم است ۔ جامعِ این اوراقِ چند و ناظمِ عقدِ این جواهرِ ارجمند، از صدقِ نیت و خلوصِ عقیدت خواست کہ، برخی از ذکرِ مشائخ و بزرگان و شمۂ از حالات و کرامات ایشان ـــ کہ در بلاد سند سکونت و مکان داشتہ اند ـــ در سلکِ تقریر و سمطِ تحریر در آورده آن را وسیلۂ

افاضهٔ سحائب رحمت گرداند. لاجرم از ارواحِ مقدسهٔ ایشان استمداد نموده ابوابِ تتبع و استقرا بر خود کشوده، بعد بذلِ مجهود و صرفِ مقدور، در مدت یک سال کامل، از ثقاتِ این دیار و رواتِ صداقت شعار نقلي چند از مشايخِ ارجمند که متحقق گشته و بصحّت پیوسته، درین مجموعه مندرج ساخته که آثار علیه آن نقوشِ قدسیه بر صفحهٔ روزگار و صحیفهٔ لیل و نهار علي كرّالدهور و مرّالعصور، مذکور و مسطور بمانند. و این مستمند و ملتجي نیازمند را که باغبانِ این حدیقه است، به گلدستهٔ دعا یاد آورند و باین ذریعه درّ حلقهٔ صفِ نعالِ خویش بشمارند. زبانِ حال صدای این مقال برسامعهٔ اصحابِ هدایت مآل سرائیدن گرفت. شعر:

لك البشارة فاخلع ما عليك فقد
ذكرت ثمة علي ما فيك من عوج

الحمد لله والمنّه که ما في الضمیر بتقریرِ دل پذیر و بتفسیرِ بي نظیر بوجود انجامید و بعبارتِ اوضح و اخصر و ابین و اظهر باختتام رسید. متوقع از مکارم اخلاقِ اخوان الصفا و مراسمِ اشفاق خلان الوفا آن ست که، در اثنای خواندن این مدوّن، این حقیر کثیرالتقصیر را بدعا خیر یاد آورند و طریقهٔ نسیان مجوز ندارند.

چون درین روزگار خجسته آثار گلبانگ عدالتِ کسري و فضل پروری امیر کبیر، صائب رای ثاقب تدبیر، بیت:

هر کجا جزمش کند خلوت زمانه پرده دار
هر کجا عزمش دهد فرمان جهان فرمان پذیر

مغیثِ کافۂ انام، معینِ مراسمِ اسلام، مشید ارکانِ دولت و جهان بانی، موید اساسِ سلطنت و کامرانی، فائضِ سحابِ جود و افضال، جامع مراسمِ فضل و کمال، بیت:

آنکہ آثار صفای دلش از چهره عیان
نور خورشیدِ هدایت ز جبینش رخشان
وانکہ از فیضِ سحابِ کرم و معدلتش
شد همہ عالم و آفاق چو باغِ رضوان

رافعِ لوای شریعت، ناصبِ رایاتِ طریقت، خافض آیاتِ ضلالت و بدعت، جامعِ کمالاتِ علمي و عملي، حاویٔ مراسمِ صوری و معنوی، لمولفہ:

جمالِ صورت و معني، کمالِ دین و دول
نهالِ دولت و جاه و گلِ حدیقۂ جان
خلیل خلق و مسیحا نفس، علي همت
جلیل قدر و رفیع المکان، عظیم‌الشان
زهي کریم کہ دستِ سخاش غارت کرد
همہ ذخائرِ بحر و همہ دفائنِ کان
سحابِ دستِ نوالش چو قطره بار شود
ز قطره قطره شود رشحہ قلزمِ عمّان

مرجعِ افاضل روزگار و مهبطِ طوائف ابرار و احرار، صاحب معرفت و ایقان **امیر خسرو خان** لا زال دولتہ و ایالتہ، مستقیما الی یوم‌الحساب، مصنونا عن اسباب‌النقص والانقلاب،

محیط آفاق و انفس گردیده و بمسامع سکان عالم قدس رسیده .
و در عهدِ میمون و روزگارِ همایونش کافهٔ برایا و عامهٔ رعایا
مرفهٔ حال و فارغ بال از شکوهٔ روزگار مصئون و از اضرار آشرار
محروس و مامون. **صاحب‌خیری** که تشنه لبانِ خشک سال نیاز
از فیضانِ سحاب بذل و افضال آن ذاتِ بیهمال، درعین تنعم و
ناز سیراب ساخت و ملتجیانِ دربارِ فیض آثارِ آن بحرِ زخار،
از خواهش و آز مستغني و بي نیاز نمود. لمولفهٔ :

از فیض نشاء کرمِ او جهانیان
بامایهٔ نشاط و طرب همدم و ندیم
بر خلق واجب است دعا و ثناءٔ او
کز حضرت کریم بود نعمتِ جسیم

صفدري که در هنگامِ کارزار حسامِ ذوالفقار کردارش
شعله ایست آتش بار که خرمن وجودِ اشرار و کفار بیک
طرفة‌العین بسوزاند. **آبي** هست خوش‌گوار که حلق تشنه دشمن
نکوهیده‌کردار را بیکدم سیراب گرداند. **دیباي** است ملوّن
که بمجرد دیدن دشمن بر تن بنقد جوهرِ جان خریداری آن
باز نماید. و خدنگِ تیز پرش همایون مرغي است از آشیانهٔ
قدس که نامهٔ فتح وظفر در بال و پر بسته دارد. **عقابي** است
که از نشیمنِ قضا که در پي شکارِ مرغِ روحِ اعدا دهان
واکشاده است. و **همائي** است از قافِ تقدیر که بجهته استخوان
دشمنِ شریر طیران گشته. و شبدیز دلدل مثالش از سرعت

گرمي جولان خوی چکان و از نعل آتشين شراره فشان. **تندی** بادی ست وزان، و ابريست قطره ريزان، برقي لامع درخشان. **صاحب رايي** که، تدبيرش شگفته گلي است از گلبن عالم قدس، که شاهد قضا عمامهٔ خود را بآن بيارايد. **دست انبوی** است که مشام دماغ عروس فکرت و ذکا، از رائحهٔ آن بياسايد. **جهان باني** که از پرتو خورشيد معدلتش، کلبهٔ روشن شده، و از نسيم لطف مکرمتش، عرصهٔ بسيط غبرا جهانيان گلشن گشته. شعر:

بعهدش کارهای يافت بنياد
که ماند تا که بنياد جهان باد

حضرت حق سبحانه و تعالیٰ تا انقراض عالم و انتهای بني آدم، حديقهٔ دولت و اقبال آن کريم الخصال، از جوئبار بقا سر سبز و ريان گرداند. و نخل حيات آن ذات ملکي صفات مثمر و بارورگرداناد. الیٰ يوم التناد بالنبي و آله الامجاد.

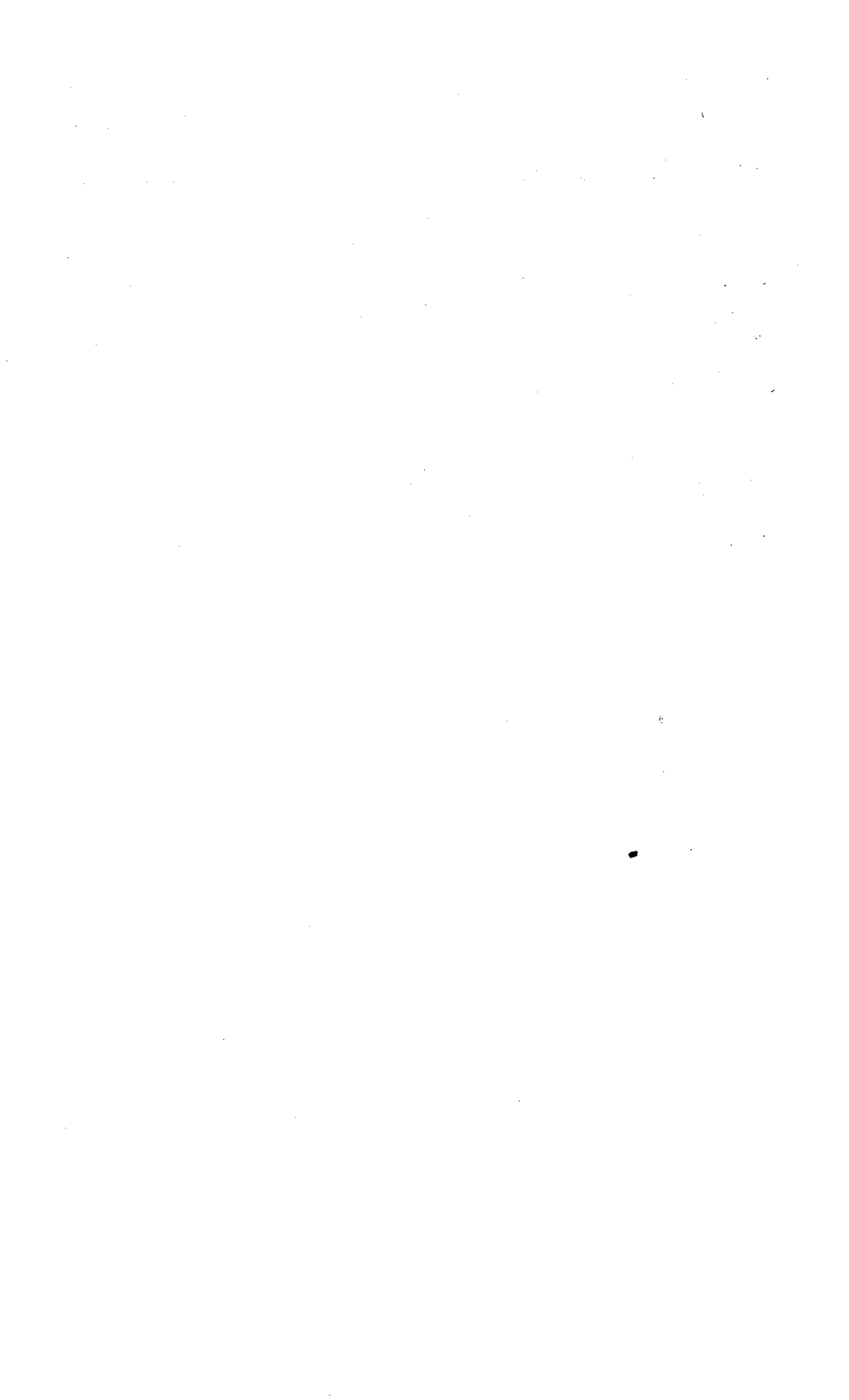
بنا علي ذالک، اين محقر از ذره کمتر، که از تراجم فنون بليات و تصادم صنوف نکبات، سراسيمه و پريشان و وله و حيران بود، از زبان حال ندای اين مقال بگوش هوش شنود. شعر:

خيز و نزديک خداوند شو اين حال بگوی
چاره ای از کرم او که کريم است بجوي

باستبشار اين بشارت و استبصار اين اشارت، از روي صدق عقيدت و ولا، التجا بدان درگاه والا آورده که عنوان اين صحيفه

بنامِ میمون و اسمِ همایونِ آن کریم‌الطبع موشح ساخته تا بیمنِ لقبِ سامي و اسمِ گرامیِ او، مشهورِ جمیع امصار گردد و مقبولِ انظارِ اولوالابصار شود. و واضع این دفتر نیازمند و جامع این اوراقي چند، ادخار بچنگ آرد و از شداید روزگار و فتن لیل و نهار وا رهد. — انشاءالله الکریم المتعال و الیه المرجع والمآل و علیه التوکل في کل حال و هو حسبي و نعم الوکیل.

و چون سلسلهٔ ارادت و خرقهٔ جمیع مشائخِ **سند** و اکثر **هند** به حضرت **غوث العالم** انتظام مي یابد، لاجرم بمسابقت ذکر ایشان مبادرت لازم.

ذکر حضرت قطب‌الاقطاب غوث‌العالم والبرایا شیخ بهاوالدین زکریا قدس سره

آن سر دفترِ مشائخ و اولیای کرام، مقتدای طوائفِ عظام. مرکزِ دائرهٔ وجود، گوهرِ قلزمِ شهود. مخزنِ اسرارِ لاهوتي، مطلعِ انوارِ ملکوتي. محلِ فیوضاتِ غیبي، مصدرِ مکاشفاتِ لاریبي. عارفِ معارفِ سبحاني، شاهبازِ نشیمن حقائقِ روحاني. غوث‌العالم والبرایا، **شیخ بهاوالدین زکریا** قدس‌الله‌تعالی سرّه. — منتظمانِ جواهرِ اخبار و منتشرانِ لالي آثار، چنین آورده اند که ولادتِ آن سرمایهٔ سعادت شب جمعه بیست و هفتم ماه رمضان بود. و در هر سي روزه ماه رمضان هر چند مادرش پستان در دهانش میداد هرگز پستان را نمکید و همچنان صائم بود. و هرگاه سنِّ شریفش بهفت سالگي رسید، هر سي سیپارهٔ قرآن را حفظ نمودی و در اکتسابِ علومِ ظاهریه و تصفیهٔ باطن کوشیدن گرفت. و از کمالِ حذاقت و فطانت و سلاست طبیعت و صفای طویت بعد از مضي پانزده

سال بدرس و افاده مشغول گشت .

و حضرت مولوی علامي مولانا **عبدالرحمٰن الجامي** در **نفحات** آورده است که هر روز هفتاد تن از اعيان علماء وفضلاء در مدرسهٔ آن صاحبِ صدق و صفا تشريف مي آوردندی و استفادهٔ علوم مي نمودندی .

بعد ازان، چون جاذبهٔ زيارتِ بيت‌الله و قيام مبارک حج وی را باعث و محرک گرديد، بدان مقصدِ اعلیٰ عزيمت مصمم ساخت . بعد از انقضای مطلبِ دلخواه مراجعت نموده چون بسوادِ **بغداد** رسيد، بخانقاه ولايت پناه هدايت دستگاه، قطب سپهر مکرمت و ولايت مرکزِ محيطِ معرفت و هدايت، سالارِ قافلهٔ رجال ـــ لاتُلهيهم تجارةٌ وَلابيعٌ عَن ذِکرالله ـــ کنوزِ عرفانِ صمدی **شيخ شهاب‌الدين سهروردي** رحمة‌الله عليه مشرف شد . و بنظرِ فيض اثرِ وی درآمد . شيخ فرمود : مرحبا ! مرحبا ! خوش آمدی و سرمايهٔ سعادت آوردي ! بيا که حضرتِ رسالت پناه عليه افضل‌الصلوات مارا در حقِ تو بسيار سفارش نموده اند و چنين فرموده اند : که در شبِ معراج در زيرِ عرش، پيراهني بي جسد که از جوششِ ذکرِ حق در رقص مي بود، از مهتر جبرئيل عليه‌السلام از کيفيت آن قميصِ رقاص سوال کردم، فرمود که : اين پيراهن خاصهٔ يکي از آستانِ تست که موسوم به **شيخ بهاءالدين** خواهد بود . ازان باز منتظرِ قدومِ سعادت لزومِ تو بوده ام .

بعد ازان دستِ ارادت باو داد، و وی از ايشان مريد گشت و رتبهٔ ولايت و طنطنهٔ ارشادش از کرهٔ افلاک در گذشت . و

ازان روز باز، طالبانِ راه و سالکان آگاه از خلوات فلوات، از روی شوق و خرام و تعطش و ادام، منازلِ بعیده و مراحل و اماکنِ کثیره طي نموده، بدربارِ فیض آثارِ آن قدوهٔ احرار مي رسید ندي و دستِ ارادت و خرقہ از ایشان گرفتہ و سرمایۂ فیض یافتہ با وَطانِ مالوف و مساکنِ معروف بشتافتندی۔ حتیٰ کہ همگي سلسلهٔ ارادتِ جمیع مشائخِ **سند** و اکثر **هند** انتظام یافتهٔ این خاندان کہ مسلم راستانست۔

ذکر حضرت شیخ قدوة‌المشایخ
شیخ صدرالدین قتال قدس سره

منتظمانِ جواهرِ اخبار چنین آورده اند که : هرگاه طاوسِ روحِ مقدسِ ایشان از نشیمنِ جسمانی به خدائرِ انس و خطائر قدس توجه فرموده آن گوهرِ صدفِ شرف وکرامت و آن اخترِ برجِ جلالت ومکرمت، نو باوهٔ بوستانِ عرفان و بلبلِ گلستانِ ایقان، جناب **امیرسادات حسینی** در **کنزالرموز** در توصیف ایشان فرموده اند. شعر:

آن بلنـد آوازهٔ عـالم پـنـاه
سرورِ عصر، افتخارِ صدر وکاه
صدرِ دین ودولت آن مقبولِ حق
نُه فلک برخوانِ جودش یک‌طبق

زبدة‌المحققین قدوة‌الواصلین شمس‌الملة والدین شیخ **صدرالدین قتال** علیه‌الرحمة والافضال، که فرزندِ کبیرِ آن پیرِ دستگیر بوده بجایِ وی بر مسندِ هدایت و ارشاد بنشست و

عالم از شعشعهٔ خورشیدِ جمالش روشن گشت و صیتِ ارشادش محیطِ عرصهٔ خاک گردیده و بذروهٔ کرهٔ افلاک رسید.

نقل است که هرگاه عفیفهٔ دوران، و مخدرهٔ زمان، تاج‌المخدرات، زین‌المستورات، بصدق و راستي موصوفه، و بصفت دین‌داری موسومه، یعني حرمِ محترمهٔ وی از صلب ابرِ نیسان و سحابِ فیضان، فیض پذیرگشت. از نطفهٔ آن سرمایهٔ عرفان، محیط ایقان، کنوز رحمان، شیخ **رکن‌الدین** علیه‌الرحمة والغفران در صدفِ رحمِ وی باحسنِ وجهه و اکمل صورت بسرشت. در هر حیني از احیان که شیخِ بزرگوار بخانهٔ فیض آثارِ خویش تشریف مي آوردي، بمجرد که آن عفیفه را نظر بر وی مي افتاد بي‌قصد وعمد برپا * مي‌خاست. روزي، شیخ ازان حالش استفسار نمود. فرمود که: در شکم من چیزیست که هرگاه [1] نظر من بر جمالِ باکمالِ تو می افتد [2] فی‌الحال مضطرب می گردد و مرا باعثِ قیام میگرداند و بعد از ادای تعظیم تسکین می یابد. شیخ فرمود که: در صدف شکمِ توگوهرِ گرانمایه است که قطب خواهد شد.

نقل است که هرگاه [3] مدتِ حملِ آن عفیفه بسر آمده وی را تشویشی عارض گردید و هم بدان مرض رختِ عاجل بآجل

* آغاز نسخهٔ ه.

[1] ه وقت

[2] ه تو افتد

[3] ه که چون

کشید. این خبرِ موروثِ غم به آن مسیحا دم رسید. فرمود که: بآن عفیفهٔ آفاق مریم اخلاق را بگویند که: در صدفِ رحمِ تو گوهرِ قطب مودع است و ترا موتمن آن ساخته اند! زنهار تا آن گوهرِ شاهوار بیرون نیاري و در تربیتِ آن حقوق مرعی نداری، ودیعتِ حیات بوکلای ممات باز نسپاری. هرگاه پیامِ خجسته فرجام بدان مخدرهٔ انام که سر به بستر[1] منام سام فرو برده بود، مبلغ داشتند، فی الحال بقدرتِ عظیمِ خداوند — یُحيِ العظام وَهيَ رمیم — عرقِ حیاتش در حرکت آمده و شاه بازِ روحش که از قفصِ جسد وی پرواز نموده بود، باز در نشیمنِ تن در رسید. بعد ازان، آن گوهرِ بحرِ شهود در فضای وجود بخرامید و عالمِ آفاق و انفس از شَعْشَعهٔ انوارِ جمالِ خویش منوّر گردانید و مادرش بحضانتِ وی مشغول گشت.

---

[1] اصل: سر بستر

ذکر حضرت قطب الاقطاب
شیخ رکن‌الدین قدس سره

نقادانِ ابریرِ اخبار و صرافانِ سبیکۀ آثار خضرالله برنوف مراحم چنین آورده اند که: چون آفتابِ عالم تابِ وجودِ شریف سپهر مکرمت و قطبِ ولایت شیخ **صدرالدین قتال** علیہ الرحمۃ والغفران والافضال افول نمود، شاهین وکر طریقت و غضنفر بیشۀ حقیقت، قطبِ سپهرِ جلالت و آبہت، بلبلِ گلستانِ جبروت، قمریٔ جنانِ لاهوت، مرکز دائرۂ معرفت و ایقان، شیخ **رکن‌الدین** علیہ الرحمۃ والغفران، بر اریکۂ هدایت و مسندِ حسنِ ارادتِ پدرِ خود متمکن گشت و مستسعدانِ سعادتِ ارادتش را نخلِ محبت بر لبِ جوئبارِ موالفت و محبت راسخ گردید، چندانی که خطۂ **ملتان** حرسها الله[1] تعالی عن طوارق الحدثان، بوجود شریفش[2] محسود بهشتِ برین و مغبوط عالم علیین گشت.

---

1 نسخۂ حسام‌الدین از لفظ ـ تعالی ـ آغاز می شود

2 اصل: محمود

وحضرتِ شیخ را عمّی بود **شیخ علم‌الدین** نام، که ظاهر حالش بطراز ـــ علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل ـــ مطرز بود و همواره حلقهٔ درِ دبستانِ دل را بانامل اکتسابِ علوم می جنبانیدی. روزی نائره حقد وحسد درکانونِ سینهٔ وی مشتعل گشت، به بعضی خوادمِ قطب‌الاقطاب اظهار نمود که: حضرتِ واهب مواهب تعالت آلاوه، مرا بسطهٔ علمي بخشیده است که مُهَنْدِسِ فکر و خیال از احاطهٔ حدود آن قاصر و عاجز است. آنسب آن و آلیق چنان ست که شیخ مِن بعد بر سجّادهٔ اجداد قدم جدّ و اجتهاد ننهد!. و اگر، ازین معنی اعراض نکند، هرآئینه رختِ اقامت بر مطیهٔ مسافرت بارِ نموده بدارالخلافت **دهلي** عازم گردد، تا نگینِ سعادت کدام بسکّهٔ قبول مسکوک شود و عیارِ لیاقت کدام مروّج گردد.

و ملّاحانِ سفائنِ بحارِ اخبارِ چنین آورده اند که: بعد[1] استماع این کلماتِ هیرا[2] و حکایات[3] تیرا، مِرجَلِ دلِ حضرت شیخ[4] بتابِ آتشِ غیرت در غلیان آمد، و باز بآب سکون استنامتی بخشید و با جمیع توابع ولواحق راه صحاری و طریق براری **دهلی** سپردن گرفت. هرگاه[5] در حوالیٔ

---

[1] هـ، ح : که بعد از
[2] ح : کلمات مبرا و مقالات تبرا
[3] هـ : مقالات
[4] ح : شیخ ندارد
[5] هـ، ح : چون

دهلی که مجلای [1] عرائسِ اولیا و محطِ قوافلِ [2] اصفیا است، رسیدند. **سلطان تغلق** که والیٔ آن ولایت بود و باتساعِ عرصهٔ مملکت خود مباهات می نمود، باستماعِ قدوم [3] میمنت لزوم حضرتِ شیخ باستقبال آمد و زمین خدمت را بلبِ تبجیل تقبیل نموده باصناف اعزاز و اکرام و انواع تعظیم و احترام، در **دهلی** آورده التماس نمود که : حضرتِ شیخ بانوارِ قدوم وثاق، وی را منور سازد. و ازان جا که تنفیر [4] از صحبتِ اغنیا مجبولِ ذاتِ اولیا می باشد، از منزلِ وی اعراض نموده بخانقاه ولایت پناه **نظام الدین اولیا** سکونت گرفت. و مدتی آن دو تمساحِ [5] بحرِ عرفان در اقتناصِ اصیادِ ایقان مشغول می بودند و بحدی دُرَرِ تسبیح ولالیٔ تمجید را در رشتهٔ السنه می کشیدند که سکانِ حجراتِ سموات را باعثِ سوالات می گشت.

و دران ایامِ سعادت انجام، طوائفِ انام [[6] ازخواص و عوام خطه **دهلی** را سپردن طرائق تعبد و طی کردن مسالک

---

[1] ح : بجلای عرائش اولیا و محط نواوی اصفیا

[2] هـ : قافله

[3] هـ ، ح : خبر قدوم

[4] ح : تنفر

[5] ح : مساح

[6] اصل نسخه عبارت ـ از خواص تا شیخ حاکم ـ ندارد . نسخه هالا و نسخه حسام الدین هر دو دارای این عبارت اند .

تعفف آسان گردیده، به تخصیص شمع شبستان تقدیس] **شیخ حاکم قریشي** که چاشنی گیر[1] قدرِ محبت بود، بخدمتِ شیخ آمد و دستِ ارادت بگرفت.

و ازان جا که **سلطان تغلق** به تجبّر[2] و تکبّر دیگری را سهیم و شریک خود نمی دید، حضرتِ شیخ بمقتضای فحوای — التکبّر مع المتکبّرین صدقة — بحال وي التفات نمی نمود و راهِ استغنامی پیمود. **تغلق** ازین ممر هرگاه در مجلسِ وی سخنِ صاحب سجادگی می گذشت، طرفِ عمّ آن بزرگوار را[3] رجحانی می داد و سخنهای تهکّم[4] و استهزاء گفتن می گرفت. و حضرت قطب الاقطاب فحوای — انّما الاَولیاء امیرٌ وبیکتّم السّرائر — مطمحِ نظرِ[5] خودساخته، از استماعِ ترهات[6] و مزخرفاتِ وی، دل تنگ نمی شد. تا روزی[7] با صحابِ حضرتِ قطب الاقطاب اظهار نمود که: شاهد حق و عروس صدق در پس حجله[8] در نقابِ اختفا مختفی[9] و مستور است، و وقتی

---

[1] هـ، ح: چاشني گیر سرجوش قدر محبت

[2] هـ، ح: تجبر و تکبر

[3] هـ : را — ندارد

[4] هـ، ح: تحکم

[5] هـ، ح: را مطمح نظر

[6] هـ، ح: ترهات ـ ندارند.

[7] هـ، ح: روزی تغلق

[8] ح : حجله و نقاب اختفا

[9] هـ : مخفی

بر منصهٔ ظهور و اریکهٔ بروز جلوه گراید که حضرت شیخ[1] با عمهٔ خویش در مباحثهٔ علمیه درآیند، تا در قسطاسِ قیاسِ اهلِ بینش، بضاعتِ فضیلت و لیاقت کدام یکی را رجحانی پدید آید .

ملاحان[2] سفائن بحارِ اخبار، چنین آورده اند که: حضرت شیخ بعد[3] استماعِ این کلام به اشترای غلامی، که هیچ گاه سلطانِ عقل به تختگاهِ گنبدِ دماغش ننشسته بود و دانش و فرهنگ از صورت مهیب خرجنگ وی تنگ و استنکاف نمودی، امر فرمود . بمجرد که در نظرِ اکسیر تاثیر آن پیرِ دستگیر[4] درآمد، مسِ وجودش — که سالها در بوتهٔ جهالت و سفاهت گذار یافته بود — کیمیای سعادت گشت و نقوشِ جمیعِ علومِ[5] ظاهری و باطنی بر صفحهٔ بالِ وی منقش شد، و فرمود تا: او را در مجلسِ سلطان آوردند که با عمهٔ وی مباحثهٔ علمی نماید .

هرگاه قدمِ جد و اجتهاد بر بساطِ قربت نهاد، منادی غیب و منهی لاریب ندای — جاء الحق وزهق الباطل ان الباطل کان زهوقا — بر سمعِ[6] ادانی و اقاصیٔ مجلسِ سلطان رسانید و

---

[1] هـ ، ح : حضرت شیخ ولایت کیش

[2] هـ ، ح : مقتطفان اثمار اشجار اخبار

[3] هـ ، ح : بعد از استماع این کلمات

[4] هـ : دستگیر — ندارد

[5] ح : علوم ظاهریه و باطنیه

[6] هـ ، ح : مسامع

آن بلبلِ بستان فصاحت[1] و آن خلیفهٔ دبیرستانِ بلاغت، اول طوطیٔ زبان را در قفصِ دهان بر ترانه سنجیٔ حمد و ثناء حضرت سبحانی[2] گویا گردانید، بعد ازان روی بجانبِ علماء حضرت شیخ آورده گفت که: حضرتِ منّان مرا چندان بر علومِ ظاهریه و باطنیه اطلاعی بخشیده است که آنظار و آذهان، از احاطهٔ کمیته آن عاجز و حیران ماند.[3] اکنون اگر نقودِ علمیه که در صرهٔ سینه متمکن است بر محکِ امتحان کشیده آید زیف و جید وستوقه و بنهرج[4] پدید گردد.

الغرض، چون علماءِ شیخ را تابِ مقاومت و مباحثتِ آن غلام ـــ که خواجگان حانوت فضیلت بغلامی وی افتخار و مباهات می‌نمود ـــ[5] نبود، بالضرورة بعجز و انکسار اقرار و اعتراف نمود. و برهمگنان از مجلسیان ظاهر و مبرهن گشت که، حق بطرف شیخ است.

در همان اثناء **سلطان تغلق** جانبِ **سند** عزیمت مصمم ساخت و[6] حین بر آمدن، حضرت[7] شیخ فرمود که: چون ما را

---

[1] هـ، ح : و دبیر دبستان دانش و بلاغت

[2] هـ، ح : سبحان .

[3] هـ، ح : است

[4] هـ، ح : پدید آید

[5] ح : می نمودند .

[6] هـ، ح : در

[7] هـ : حضرت ـ ندارد

جاذبهٔ شوقِ وطن و عطن دامن گیر شده است، رخصت سازید که بزیارتِ روضهٔ مقدسهٔ جدّ بزرگوار، مشرف گردیم. سلطانِ گمراه — که از نشاء شراب غرور سرمست بود — سخنِ آن اهلِ دل بگوشِ رضا نشنود، فرمود که: درین ولا جمعی از متمردان خطّهٔ **سند** گردن از ربقهٔ اطاعتِ ما برتافته اند، بعد از تادیب و تعریکِ آن جماعهٔ گم کردگانِ وادیٔ مطاوعت، شما را مرخّص خواهم ساخت.[1] حضرت شیخ بحال غیرت فرمود که: سفّاک اجل شمشیرِ[2] ممات را همیشه آهیخته است[3] یحتمل که بالتقاءٔ نهنگ حسام خون آشامِ تقدیر، ملک علام وجودِ ضعیفِ **تغلق**، ساکنِ سرای عدم گردد[4]. و **تغلق** را از اصغای این کلام ملالت و سامت تمام بخاطر رسید، و بی مکث و اهمال با جمعی قتال عازم خطّهٔ **سند** گردید.

بعد از مدتی با دلِ نشیط و حصولِ مراد از خطّهٔ **سند** مراجعت نموده در حوالیٔ **دهلي** رسید. و در بیرونِ **دهلي** قصري داشت سنگی[5] و بغایت زیبا و رنگین. دران نزولِ اجلال فرمود. از استماعِ قدومِ وی اکابر و اعیانِ شهر

---

[1] هـ، ح : شیخ از کمال غیرت

[2] ح : شمشیر ممات بقصد قتل جمیع انام از نیام انتقام آهیخته است.

[3] هـ — یحتمل که بالتقا — ندارد

[4] هـ : گردانند.

[5] هـ، ح : سنگین

دهلي باستقبالِ وي تشريف بردند. در آن اثناء **شيخ حاكم قريشي** به حضرت شيخ فرمود كه: بمقتضاي[1] آيهٔ كريمه — و اطيعوالله و اطيعوالرسول و اولي‌الامر منكم — بايد كه[2]: باستقبال او مبادرت نمود. بعد ازان **حضرت شيخ و شيخ حاكم قريشي** درپيش **تغلق**[3] برفتند و با وي مصافحت نمودند. و دران روز **سلطان تغلق** موائد اطعمه بگسترانيده بود و صداي[4] ضيافت بگوش هوش صغير و كبير و وضيع و شريف در داده. همگنان دست به تناولِ اطعمه دراز كردند و طعام مي خوردند. دران اثنا سلطان گمراه، روي بجمعي حاضران آورده، مضمون آن سخن را كه از حضرت شيخ در حينِ برآمدن بر زبان جاري گشته بود، بر رنگِ خبث وكينه آراسته به سلكِ تقرير دركشيد وگفت: بعضي كسان از روي لاف و تَصَلُّف درحينِ برآمدن، بر زبان[5] رانده بودند كه: برگشتنِ سلطان از جملهٔ محالات است و حال آنكه ازين معني غافل كه خود تا ابد در قيدِ حبس و زندان فرو مانده اند.

بمجرد[6] اِصغاي اين كلام وكلماتِ مزخرفات، شيخ[7] دست

---

1 هـ، ح: فحواى آيه
2 هـ، ح: كه — ندارد
3 هـ: رفتند
4 ح: صلاي
5 ح: بزبان بردند
6 هـ، ح: حضرت شيخ بمجرد
7 ح: مزخرفات او

از طعام بازكشيد و قلزمِ غيرتش در جوش آمد و نخلِ وجود شريفش از شدتِ[1] بادِ غيظ و غضب در اهتزاز شد. ناشُستہ دست شيخ[2] از طعام بازكشيد، ازان مجمع برخاست. **سلطان محمد بن[3] تغلق** كہ بہ حُلّي سعادت مندي مُتَحلّي بود و كوكبِ طالعش از مطلعِ سعادت طلوع نمود[4]، آبدستان را بگرفت و بالفور عقبِ حضرت[5] دويد تا بدروازه كہ رسيد. شيخ واپس نگريست و بايستاد، و دستِ خود را بدان آبدستان بشست. و در اثناي شُستنِ دست بہ[6] زبانِ مبارک خود چنين راند كہ: — شُستم **تغلق** را ازين جهان و از آن جهان، و نواختيم[7] **سلطان محمد** را درين جهان و هم در آن جهان.

اين[8] سخن گويان، مانند قلزمِ جوش زنان و بادِ[9] وزان، ازان مكان بيرون خراميد. در آن اثنا[10] درويشي صاحب دل از

---

1 ه، ح: تند

2 ه، ح: شيخ از طعام بازكشيد — ندارد

3 ه، ح: ولد

4 ه: نمود — ندارد

5 ه، ح: حضرت شيخ

6 ه، ح: بر

7 ه، ح: نواختم

8 اصل نسخہ: ازين سخن گوئيا

9 ه، ح: حال ورزان

10 ه، ح: بزرگی كامل و درويشی صاحب دل

سکنۀ **دهلی** بر اثر قدمهاي شیخ میرفت، گفت: شیخا! **سلطان تغلق** تشبث و بذیل حمایت ولایت[1] کیش **جمال** درویش دارد و بقوت[2] این ذریعه و معونت این وسیله خود را در حصن حصین مي انگارد. ازین ممر از عدم مبالات این نوع ترهات بر زبان میراند.

حضرت شیخ را از اِصغاي این کلام، عنقاي غیرت در آشیان دماغ پر و بال زدن گرفت، و قلزم حمیّت از ارتیاح ریاح غیرت در موج آمد، واپس[3] نگریست و گفت: اول **جمال** بعد ازان **تغلق**.

مقتطفان[4] ثمرات اشجار اخبار، چنین آورده اند که: دران حال **درویش جمال** علیه الرحمة و الافضال در بلده **اُچ** بتوضّي اشتغال داشت، هنوز آب بر قدم نرانده بود که دست از حیات خویش بشست، و در حین افتادن میگفت که: حضرت **پیر دستگیر** در حق مرید کثیرالتقصیر در مقام غیظ و غضب است. و همان ساعت بود که بقدرت حضرت محول الاحوال

---

[1] ھ: ولایت پناهي – ح: ولایت پناه

[2] ھ، ح: بقوت و اعتضاد

[3] ھ: اوپس – ح: باز پس

[4] ھ، ح: متصدیان اخبار چنین آورده اند

ذوالجلال صاعقه برآمد که بیک طرفة العین بارگاه معلاي فلک[1] **سلطان تغلق** واژگون ساخت و **تغلق** در شیب خانها بهلاکت رسید. و در همان زمان[2] دبیر قضا منشور سلطنت و اجلال و فرمان دولت و اقبال مطرّا بطغرای — توتي الملک من تشاء — بنام میمون و اسم همایون **سلطان محمد بن سلطان تغلق** نوشته و وي بتاریخ سنه ۷۲٥ برمسند[3] سلطنت **دهلي** بنشست، و باجراي حکم فرمان داد و امور جمهور در قبضه و تصرف در آورد. و او بغایت کریم الطبع و سلیم الوضع و عادل و باذل برآمد. و در امور سلطنت و ضبط حدود مملکت بسیار دانا و رسا بود چنانچه[4] در **تاریخ همایون** آورده[5] است.

الغرض، بعد از وقوع این واقعه حضرت شیخ جانب **ملتان** مراجعت فرمود وعمّ وي در حیني که **تغلق** جانب **سند** عازم گشت، بنا بر اجازت **تغلق** در **ملتان** آمده بود. هرگاه[6] از مراجعت حضرت شیخ خبر یافت، فرمود: تا ابواب قلعهٔ **ملتان** را مغلق ساختند.

---

1 ه، ح: فلک فرساي

2 ه: ساعت

3 ه، ح: مسند حکومت و سلطنت دهلي

4 ح: چنانکه در تاریخ همایوني

5 ه: در آورده

6 ه، ح: چون

حضرت قطب الاقطاب دروازهاي شهر را که بدین گونه دید از غیرت بجوشید و بر زبان راند که آتش دروني وي را بسوزاند که تا غایت ازین حرکات نمي ماند . در حال تیر دعاي پیر بر عرصه[1] اجابت واصل گرید . نائره سوز از کانون سینه اش مشتعل گشت و آتش[2] دروني وي زبانه زدن گرفت . هرگاه[3] آفتاب حیات وي نزدیک بغروب رسید جمیع کتبي[4] که از صنادید اجداد او مانده بود باحضار آن امر فرمود و بر رغم حضرت شیخ همه را در آتش سوخت و توده خاکستر ساخت و خود ودیعت حیات بوکلاي ممات باز سپرد .

حضرت[5] شیخ بقدوم میمنت ملزوم شهر ملتان را روضه رضوان ساخت و بر سجاده آبا و اجداد قدم جد و اجتهاد بنهاد و بارادت و خرقه[6] مریدان اخلاص کیش و واردان صداقت اندیش را صلا در داد .

نقل است که روزي نظر کیمیا اثر حضرت شیخ بران توده خاکستر افتاد از کیفیت آن استفسار فرمود . حقیقت ماجرا[7] باز

---

[1] ح : هدف
[2] ح : آتش در درون وی
[3] ه ، ح : چون
[4] ه ، ح : کتب
[5] ه ، ح : حضرت شیخ قدس سره
[6] ه ، ح : خرقه پوشي
[7] ه ، ح : حال

نمودند، فرمود[1]: تا آن تودهٔ رماد را خس پوش ساختند. بعد ازان در تمامي شهر و نواحئ **ملتان** بهر کتابي از هر قسم علم، احتياج واقع مي شد، حضرت شيخ مي فرمودي[2] تا دست درآن خس پوش مي انداختندي و آن کتابِ مطلوب را از انجا مي يافتندي.

الغرض، شمعِ شبستانِ اين خاندان مدالدهور[3] والازمان رخشان و تابان تا قيام الساعة و ساعة القيامت خواهد بود.

— طيب الله ارواحهم و روّح نفوسهم —

---

[1] اصل نسخه: فرمود ـ ندارد

[2] اصل نسخه: مي فرمود

[3] ه: ابدالدهور — ح: مدت الدهور

ذکر شاه باز آشیانهٔ قرب خداوندی
یعنی عثمان شاه باز مروندی قدس سره

(به طریق مثنوی)

لمولفه :

شاه بـاز نشیمن لاهوت	شاه اورنگ خطهٔ ملکوت
اهل دل عارف معارف حق	صاحب وجد و تارک مطلق
شاه عثمان شـاه بـاز لقب	اشرف الذات هم‌شریف نسب
بحر عرفـان کنوز دانائی	مهر ایقان چراغ بینائـی
مست خم خانهٔ محبت و شوق	بلبل گلستان عـالـم ذوق
صاحب حال و کامل ابدال	محرم خلوت حریم وصـال
حبذا روضه‌اش به **سبوستان**	عطر افزا چو روضهٔ رضـوان
فیض افزای گنبدی پُـر نـور	چون حبابـی ز چشمهٔ کافور
بلک[1] خود باغبان صنع ازل	چیده[2] آورد از ریـاض عمل

---

[1] هـ، ح : یاک.

[2] هـ، ح : چیده آورده

گلِ صد برگ تازه تر از جان کش نسازد زبول[1] دستِ خزان
گنبدي نه که روضه اي ز بهشت مشک با آب طینتش بسرشت
خاکِ آن آستانِ قبله نشان سرمهٔ بینشِ عیونِ شهان
فیض فایض ز بام و دربارش نور رخشان ز چار دیوارش
شب چو اجرام در وي افروزان شمع و قندیل و مشعلِ تابان
زائرانِ حریمِ حرمتِ او میرسد فوج فوج از هر سو
فرقه فرقه بهم دران موطن بر مثالِ ستارگانِ پرن
دهد از جود قلزمِ عثمان سائلان را پُر از گهر دامان
هرکسي را بوفقِ خواهشِ دل گشته بي شبه مدّعا حاصل
هرکه با غم هم آشیانه بود خستهٔ دشتهٔ زمانه بود
چون ز اخلاص سي نهد قدمي اندران پاک محترم حرمي
یابد از غم نجات و فیروزی شودش راحت و فرح روزی
آستانش که هست خلد مثال هست محطِّ قوافلِ آمال
برد ازخوانِ جودِ اوکم و بیش هرکسي درخورِ عقیدهٔ خویش
هست دربارِ او چو قلزمِ ژرف هرکسي راست بهره درخورظرف
کس نگشت[2] از نوالِ شان محروم برد البته حصّهٔ مقسوم
تا قیامت چنین[3] بود روشن شمعِ تابانِ او بوجهِ حسن
نه پذیرد ز صرصرِ دوران انطفائ بهیچ وقت و اوان

---

[1] ح : زبون ــ ه : ذبول (پژ مرده)

[2] اصل نسخه : نگذشت

[3] ح : بود چنین

فیض ِ[1] دربار ِ او باستقلال همچنین بود و هم بود لازال
دمبدم رحمت ِ خداوندی باد بر روح ِ شاه ِ مروندی

نقل است که در بقعهٔ زمینی که دران اکنون مضجع[2] گاه آن ولایت پناه واقع است، پیش ازین فاحشه[3] خانها بودند و زنان ِ بدکاره درانجا سکونت داشتند. هرگاه حضرت شیخ بجهت ِ اصلاح آن فساد به[4] تشریف آوردن بدان مقام مامور شد. شب ِ اول که آن ماه ِ برج ِ ولایت وگوهر ِ درج ِ مکرمت، دران بقعه نزول ِ اجلال فرمود بمقتضای فحوای ـ جاءالحق و زهق الباطل ـ جمعی رجال ِ نکوهیده خصال که بجهت بد فعلی به نزد[5] زنان ِ بدکاره آمده بودند، هیچ کدام را قدرت بر جماع نشد و رجولیّت ِ ایشان به عنّیّت مبدل گشت. چون روز شد هرکدام حقیقت ِ[6] ماجرا پیش دیگری القا نمود[7] و از وی همان واقعه بعینه باز شنود. همگنان متعجب و حیران باز ماندند. بعد از تفکر ِ بسیار و اندیشهٔ بیشمار دانستند که از اثر ِ قدوم ِ سعادت[8]

---

[1] ح : این بیت ندارد

[2] ح : مضجع آن

[3] ه، ح : فواحش

[4] اصل نسخه: به ـ ندارد

[5] ه : نزد

[6] ح : حقیقت حال و ماجرا

[7] ه، ح : کرد

[8] ه، ح : سعادت لزوم این درویش است که درین دیار از او رسیده

ملزوم این فقیر است که از دور درین دیار رسیده است . زنان و مردان آمده در قدمِ[1] وی افتادند و از تاثیرِ نظرِ وی هرهمه[2] از صدقِ اعتقاد تائب گشتند و ازان بد افعال[3] درگذشتند[4].

نقل است که روزی شیخ[5] خواست که پارچهٔ زمین را بجهتِ مزرع مهیا سازد، مزدوری را همراه کرده دران[6] زمین رسید و فرمود که اول برگرد[7] آن دیواری بنا کند . مزدور مامور به بنا کردنِ دیوار مشغول بود و خود بسعادت عصا در دست برپا ایستاده بود . ظاهرا خاوندِ آن زمین خبردار شد که فقیری[8] قلندریه در زمینِ او تصرف می‌نماید. آن شخص درحال غضب ناک و بی باک دران بقعهٔ خاک رسید و شیخ را ازان مانع شد . حضرتِ شیخ بآن[9] عصا زد، آن شخص فی‌الحال رختِ حیات بعالمِ ممات درکشید . شیخ مزدور را بفرمود تا او را دران خاک مدفون ساخت . وارثانِ او ازین واقعه خبردار شدند و

---

[1] ه، ح : قدمهای درویش

[2] ه، ح : همه از دل و جان تائب

[3] ه، ح : بد افعالي

[4] اصل نسخه : گشتند

[5] ح : شیخ پارچه زمین را مي خواست

[6] ه، ح : بر سرآن

[7] ح : گرداگرد

[8] ه، ح : درویشي قلندر وضع

[9] ه، ح : عصا باو زد

همان مرتبه[1] دران مقام در رسیدند و ازان معامله باز پرسیدند. شیخ فرمود که: من هیچ شخصي[2] را نکشته ام، بلکه سگي دیوانه را مقتول ساخته ام. آن جمله[3] ازین معني منکر گشتند. فرمود که: اینک درین خاک مدفون است. هرگاه[4] آن زمین را کافتند، سگي مرده ازان جا باز یافتند. یقین[5] دانستند که اهلِ[6] ولایت است. بست[7] یکم شهر شعبان المعظم در ۶۷۳ه ازین دنیای فاني رحلت نمود.

آستانهٔ متبرکه در بلدهٔ **سوستان** است. نوّر اللّٰه مرقده و راح روحه.

---

1 ه، ح: بیک مرتبه

2 ح : شخص

3 ه، ح : جماعه

4 ه، ح : چون

5 ه، ح: یقین ـ ندارد

6 ه، ح: از اهل

7 ه، ح: این جمله عبارت تا اختتام ندارد

ذکر شیخ‌الشیوخ شیخ پتہ قدس سره

لمولفہ :

شیخ پتہ سرور سلطان دین ... فارس میدان عرفان و یقین

واصل حق صاحب صدق و صفا ... پیشوای اولیا و اذکیا

مخزن گنجینۂ اسرار حق ... مظهر مجموعۂ انوار حق

عارف کامل ولیٔ اهل حال ... سالک مقبول حیٔ ذوالجلال

شاهباز آشیان لا مکان ... در فضای قرب حق طیران کنان

بیان ابتدای حال آن فرخنده فال و ظاهر شدن[1] تا ظهور کمال

شد چنین نقل از ثقات ناقلان ... وز زبان ناقلان عاقلان

کو[2] چو جرعہ جام وحدت نوش کرد ... هستیٔ کونین را فرموش کرد

جذبۂ[3] عشقش ز مستی در ربود ... جانب ملک بقایش ره کشود

---

[1] ح : ظاهر شدن وی

[2] هـ ، ح : کوچو جام از عشق وحدت نوش کرد

[3] ح : این بیت ندارد

در بنِ غارِ جبل ماویٰ گرفت　لعل وش در سنگ خارا جا گرفت
از خلایق دور با حق در حضور　مختفی از چشم چون در دیده نور
با حشیشی گشتہ قانع از غذا　تافتہ رو از جمیعِ ماسوا
در ریاضت برده گوی از رایضان　در تعبّد برگذشت از عابدان
مختفی بود از خلایق ماه و سال　منزوی در کنجِ غاری لا یزال
کس نبوده مطّلع بر حالِ شان　گوهری بوده نهان در جوفِ کان
اتفاقاً شاهِ عثمان شاه باز　آن شهی سردارِ دینی[1] سرفراز
همره شیخ الشیوخ صدرِ دین　شیخ زکریّا بهاءالدین امین
بأهم آوردند ازان مَربَع[2] گذر　لختی آسودند ازان عالی مقر
از صفای باطن و نورِ ضمیر　یافتند آن اهلِ دل را گوشہ[3] گیر
گشتہ هر دو قاصدِ دیدارِ مرد　یافتندش صاحبِ دلِ اهلِ درد
از زبانِ حال هریک با دگر　گفت سرِّ خویشتن را سر بسر
هر یکی حالِ دگر معلوم کرد　رتبهٔ قربت ز حق مفهوم کرد
شیخ پتہ از سرِ صدق و یقین　شد مریدِ شیخ زکریّا امین
بعد ازان آن گوهرِ بحرِ شهود　از نقابِ اختفا چهره کشود
ساخت عالم روشن از انوارِ خویش　کرده ظاهر در جهان آثارِ خویش
بر سرِ آن کوہ مسکن ساختہ　دل ز میلِ ماسوا پرداختہ
مدفن پاکش شد اکنون آن مقام　خوش بیاسوده دران دارالسلام
خوش مزاری فیض بخشِ جانفزا　دیدهٔ دل را ازو نور و ضیا

[1] ح : دین و سرفراز
[2] ح : مرتع
[3] ه : توشہ گیر

قلهٔ کوهش بگردون بـرده سر شمسهٔ قصرش محاذي بـا قمر
نردبانش از سنگ و گچ پرداختہ مهرهٔ مهرش مصقل[1] ساختہ
سلم است یا منبر نو راست این یا کہ موجِ بحرِ کافوراست این
شب چو اجرامِ فلک تابان درو شمع و قندیل و مشاعل روبرو
مي نماید هم بچشمِ ناظران سطحِ گردوني پر از سیّارگان
روضهٔ نيء بلکہ قصری از بهشت کز گلاب و عود و زعنبرسرشت
از بخورِ عود و عنبر في المثل حجلهٔ حور است گوئي آن محل
در سوادِ صحنِ اوء از هرطرف سایہ ور اشجار بیني صف بصف
چشمهٔ آبِ روان چون سلسبیل کآبِ او باشد شفا بخشِ علیل
زائرانِ آستانش صد هـزار مي رسد از هرطرف لیل و نهار
سر فـرازانِ خداوندانِ جاه سر و رانِ صاحبِ تخت و کلاه
سر بپای بارگاهشء مي نهند جبہہ راء برخاکِ راهش مي نهند
هریکي حاصل کند مسئولِ خویش در کنارِ خود کشد معمولِ خویش
بحرِ جُودش گوهرافشان موج زن مي برد هر یک نصیبي خویشتن
هر کسيء کزجودِ او شدء سرفراز تا ابد گشت از خلایقء بي نیاز
بهر هر مطلب کسي کانجا رسید گوهرِ مقصود در دامن کشید
هر مریضي کز تداویٔ طبیب آیس و محروم گشت و بي نصیب
در حریمش کان بود دارالشفا چون ز صدقِ دل نماید التجا
مي شـود امداد پیرش دستگیر بـي شکي یـابد شفائي دلپذیر
مي رسد از اهلِ حاجت هر زمان در حریمش کاروان[2] در کاروان

---

[1] ه، ح : بصیقل
[2] ه، ح : ار .

هر همہ مقضي مرام آيند باز زان محلِّ پرصفائی دل نواز
فيضِ دربارش بود بحرِ شگرف زان برد هريک نصيبي[1] خود بظرف
تا بود از گنبدِ گردون نشان تا بود معمورهٔ کون و مکان
فيض بخشِ گنبدش پر نور باد آرزوي[2] زائران معمور باد
رحمت ايزد تعالي پي به پي ز آسمان منزل بود بر روحِ وی[3]

---

[1] ه، ح : نصيب خورد ظرف
[2] ه، ح : از درود زائران
[3] حاشية ه : حضرت شيخ پتہ از قبيلہ [اہلان] و خود مرد سندي است نہ از ملک ... برای همین گویند کہ دہول سند .... نام آن بزرگوار حسين بن [راجبار بن کاهہ بن] لاکہ بن سکيره و نام مادر [سلطاني] بنت مراد بن شرفو . و شيخ پتہ ... بدان لقب مشهور ميبودلد و (وفات ايشان) شش صد و شصت و شش از (هجرت) صلي الله عليہ و سلم .

- شيخ پتہ دہولی، کنيتش ابوالخير، لقبش شاه عالم . نامش حسين بن راجبار بن کاهو بن سخيرو از قوم اہلان و اسم مادرش سلطاني بنت شرفو است (جنگ خطی ملک نگارنده)
- و آن بزرگوار در اوائل حال ميانِ شعب غاری در کوه مدفن گاه، چون لعل در کان مستور بود . شيخ بهاءالدين ملتاني بنور ضمير دريافت، و بر جوهرِ وجودش مطلع شده از گوشه کشيد و مريد ساخت.
(جنگ خطی از سچيڈنو . ملک سندي ادبی بورڈ ص ۱۹۹)

ذکر شیخ‌الشیوخ شیخ جمال‌الدین[1] [حماد جمالي] قدس سره

آن صاحب کشف و کرامت، و آن جلیل قدر عالي مرتبت، سرخیل مبارزان طریقت، سر دفترِ عارفانِ حقیقت، خداوندِ خصائلِ مرضیه، جامعِ کمالات علمیه[2] و عملیه، محرمِ خلوت خانهٔ قدس، باریافتهٔ مجلس انس، سرمستِ جامِ وحدت، غریق دریاي معرفت، محبوبِ ذوالجلال، یعني **شیخ حماد بن شیخ رشیدالدین جمال**[3]، قدس سرّه، از جملهٔ اولیاي عظام و اصفیاي کرام خطهٔ **سند** است. نواسهٔ دختري زبدة‌الواصلین **شیخ جمال** درویش است. مظهرِ اسرارِ ملکوتي و مطرحِ انوارِ لاهوتي بوده. خورشیدِ فیضانِ الٰهي و مکاشفهٔ غیر متناهي، بنوعي بر کاشانهٔ سینهٔ وي پرتَو انداخت، که جمیع سرائرِ عالم ملک و ملکوت، بر وي مکشوف ساخت. تا[4] هر روز

---

1. هـ ، ح: حماد جمالي
2. ح : علمي و عمليه
3. ح : جمالي
4. هـ ، ح : تا آنکه هر روز

صد هزار تلامیذِ دانش اندوز از مجلسِ آن شمعِ دل افروز اقتباسِ انوارِ مسائلِ علوم، مي‌نمودندي. و بذريعهٔ آن تشبّث باذيال مطالب و مقاصد ديني[1] و دنياوي حاصل كردندي. خانقاه و مسكن گاهِ وي دربلده **ساموي** بوده. سدّهٔ سنيه و عتبهٔ عليه اش، مهبطِ[2] قوافلِ رجال[3] و آمال و مورد اماثل مرضيه خصال گشته.

نقل است كه: در دورِ خلافت **جام جونه، جام تماچي و جام صلاح الدين** كه بر وضع شاهزادگان در ملازمتِ آن صاحب قران قيام مي نمودندي، و جانبِ شيخ عقيدهٔ صادق و اعتمادي واثق داشته اند. و از انجا كه خدمتِ درويشان و صدقِ عقيدت با ايشان مفتاحِ ابوابِ سعادتِ[4] دوجهاني و ذريعهٔ وصولِ[5] درجات آمال و اماني ست، بحكم فحواي آيه كريمه — و يختص برحمته من يشاء — فضل و مكرمتِ الهي ايشان را بنواخت، و هماي دولت و سعادت بر ايشان سايه انداخت. لاجرم[6] هر دو پدر و پسر حلقهٔ اخلاص و يك جهتي در گوش و غاشيهٔ خدمتگاري بر دوش افكنده، بنده وار بدربارِ فيض آثار

---

1 هه، ح : دين و دنيا
2 هه، ح : محط
3 هه : رجال و مورد اماثل مرضية الخصال گشت
4 هه، ح : سعادات
5 هه، ح : حصول
6 ح : لاجرم پدر و پسر

آن ولایت پناه صباح و پگاه می رسیدندي، و بجاروب گريِ آن آستانهٔ[1] راستان مشغول گشتندي[2]، و خس و خاشاکِ آن سدّه پاک بجاي مرهم[3] بر دلِ ریشِ دردمندِ خویش نهادندي، و غبارِ آن دربار مانند کحل الجواهر در دیده کشیدندي. مدتي مدید برین نسق خدمتگاري از ایشان بظهور مي رسید. اتفاقاً جمعي شرارت پیشه، خباثت اندیشه، صورت این حال را[4]، بصد رنگ آمیزي بنقوشِ فتنه انگیزي آراسته و پیراسته، در معرضِ عرضِ **جام جونه** جلوه گر ساختند، و خاطر نشان نمودند که: **جام تماچي** داعیهٔ سلطنت دارد و مي خواهد که بوسیلهٔ خدمات آن صاحبِ کرامات تشبّث بذیل[5] این مامول وصولِ این مسئول نماید، و ابوابِ دولت و سلطنت بر روي خود واکشاید، که حکما گفته اند که: فکر واقعه پیش از وقوع، و تدبیرِ کار پیش از صدور باید کرد. بیت:

نگه کن چو سوفار داري به شست
نه وقتي که پرتاب کردي ز دست

جام جونه را از اصغاي[6] این کلام، واهمهٔ تمام روي داد

---

[1] هـ، ح: آستان قبله راستان
[2] هـ: مي گشتند
[3] هـ: مرهم بریش دل خویش. ح: مرهم ریش بر دل خویش
[4] ح: با
[5] هـ، ح: بدین مامول نماید و ابواب
[6] ح: استماع

و ابواب فكرت و اندیشه را بر دل خویش باز کشاد. بعد از تنقیر افکار و تشحیط انظار راي اندیشید و صلاح مملکت خویش را دران دید که **جام تماچي** و **صلاح الدین** را جانب دارالخلافه دهلي فرستاد و هیچ احدي را برین مضمون اطلاعي نداد. و ایشان[1] دران مکان بقید زندان و حبس فرو ماندند و خود بر تخت سلطنت و کامراني و بر بساط عشرت و شادماني مرفه الحال و فارغ البال بنشست. و حال آنکه ازین غافل که بر او تقدیر حضرت قدیر درین بساط کعبتین مراد برخلاف مقتضای حال و خواهش بال[2] وي باخته است. و بمقتضاي آیه کریمه — عسى ان تحبّوا شيء و هو شر لکم — بحصول نقش این مامول وي را فریفته ساخته.

مدتي[3] برین منوال گذشت. اتفاقاً روزی آن ولایت کیش جاروب گر آستانه خویش را یاد آورد و از حال وي استفسار نمود. هیچ کس را بر کیفیت حال وي اطلاعي نبود. خادم خویش جانب خانه[4] آن محزون دل ریش فرستاد. خانگیان[5] وي بصد عجز و زاري و اضطراب و بیقراري صورت حال آن محبوس مایوس در خدمت حضرت شیخ معروض داشتند. آن

---

[1] ه، ح: ایشان مدتی دران مکان بقید حبس و زندان

[2] ه: آمال

[3] ه، ح: مدتي حال برین منوال

[4] ه، ح: خانه جام تماچي فرستاد

[5] ه، ح: خانگیانش

بزرگوار که این اخبار شنید از غایت[1] غیرت بجوشید و از اضطراب برخاست و در حجرهٔ معبد جولانی زد[2]، و بیتی بزبان سندی آغاز نمود که دران اظهار شوق **جام تماچي** و طلب وی بودX. ظاهرا شمهٔ ازین مضمون به **جام جونم** رسید. سوار شده بخانقاه[3] آن ولایت پناه آمد و در حلقهٔ تلامیذ وي بنشست. و قرارداد چنان بود که طلبهٔ علم بیرون صومعه[4] در خانقاه جمع مي گشتند و شیخ بسعادت در خلوت صومعه منزوي میبود، و همیشه برقع بر روي مي داشت. طلبهٔ[5] علم را از همان جا استفاده حاصل می شد.

جام جونم زبان بحرف گستاخانه[6] وا کشود وگفت: طائفهٔ درویشان و بزرگان را بامور سلطنت دنیاوی چه تعلق؟. شیخ ازین سخن نا ملائم بجوشید و فرمود که: این پارچهٔ زمین را حوالهٔ ما ساخته اند و ما این متاع کثیف را حلقهٔ[7] طوق گردن

---

1 ه : غایت نائره غیرت جوشید ح: غایت نائره بجوشید

2 ه، ح: کرد

X ب: جوڑو مت اوٹو، چام تماچی آء
سباجهی پاجهه پیئی، توسهن نتو راء!

3 ح: به خانقاه ولایت پناه شیخ آمد.

4 ه: صومعه نشستندی ح: صومعه نشستندی وشیخ بسعادت خود درصومعه

5 ه، ج: طلبه علم را همان جا بیرون صومعه

6 ح: تجبر

7 ه، ح: لفظ ـ حلقه ـ ندارد

آن سک يعني **تماچي**[1] ساخته ايم. **جام** از شنيدن این کلام[2] به سامت و ملال[3] برخاست.

همان شب بود که آن بزرگوار **جام تماچي** را در[4] محبس دهلي بواقعهٔ خواب خود را باز نمود و به بر آمدن ازان موطن اجازت فرمود. پاسي از شب باقي بود که ازان خواب کامياب بيدار گشتند و به شنيدن اشارت با بشارت بغايت مبتهج شدند. ديدند که[5] زنجيرها از رانها و پايهاي ايشان بيرون افتاده است. يقين دانستند که، بامداد شيخ ولايت کيش، شبِ ديجور محنت را، صبحي پديد آمد. برخاستند و راه بر آمدن در پيش گرفتند. بهر دروازه مغلق که مي رسيدند بقدرتِ حضرتِ مفتح الابواب آسان[6] بر ايشان مفتوح مي گشت، تا همچنين [7] از يک بيک دروازه در گذشتند و از شهرستان بيرون برآمدند.

صباح پگاه اين خبر را به خليفهٔ **دهلي** رسانيدند. ايشان بي[8] تسويف و تاخير جمعي کثير از شهسواران[9] نامدار و يکه

---

1 ه، ح: جام تماچي
2 ه : سخن
3 ح: ملالت از آنجا برخاست
4 اصل نسخه: در همان مجلس محبس
ح : در مجلس دهلي ه . در محبس دهلي
5 ه، ح: که واسطهٔ کليد زنجيرها از پای هاي ايشان
6 ه، ح: لفظ ـ آسان ـ ندارد
7 ه، ح: از جميع دروازها درگذشتند
8 ه : بي تشويف و توقيف
9 اصل: شهسوار

تازان کار زار، مسلح و مکمل ساخته، در عقبِ ایشان روان گردانید. سپاهانِ[1] باد سوار و راکبانِ مراکبِ برق رفتار شتابان و دوان مسافتی راه‌که قطع نمودند، بیک مرتبه ایشان را از دور بشناختند. همه متّفق‌العنان از نهمت[2] فراوان جانب ایشان تاختند. بیک طرفة‌العین، بقدرتِ حضرتِ بدیع‌العجائب، گردبادی تیره[3] پیدا شد که روزِ نورانی را مانند شبِ ظلماتی ساخته، و هیچ[4] یک ازآن سواران بحالِ دیگر نه پرداخت. از صدای دهشت فزای صرصر، و از تراکم ابرِ ظلمت گستر، همه دل بر هلاک[5] نهادند و عنان را از دست بدادند و اسبان را در رفتار مختار واگذاشتند. بعد از مدتی که آن حجابِ متواری از ایشان مرتفع گشت می بینند که از رجعت سیر، در فنای فضای دهلي رسیده[6] اند. و جام تماچي و صلاح‌الدین همچنان در روزِ روشن می رفتند. بهر منزل و مقام که نزول والمام می نمودند، زنبیل طعام مع ادام و آبِ خوش آشام، از آسمان بر ایشان فرود می

---

1 ه، ح : سپاهیان جرار و

2 ه : از بهجت فراوان جانب ایشان دویدند
ح : از – " و همه ... تا ... تاختند " ندارد

3 ه : تند و تیره ح : گرد باد تند و تیز

4 ه، ح: سواران همه از یکدیگر جدا و آواره گشته از صدای

5 ه، ح : هلاکت

6 ه، ح: رسیدند و حال آنکه جام تماچی

آمد. برین نسق و هنجار می آمدند تا بدیار سند رسیدند. بموضع کیبران که آمدند درویش نوح کیبر را - که از جملهٔ بزرگواران آن بقعه بود - دیدند که گلهٔ[1] گوسفند را می چرانند. در اثنای آن، درویش به شخصی که در گوسفندان وی درآمده گفت که: بحکم جام تماچي که در گوسفندان من در نیائی.

ایشان[2] را از اصغای این[3] کلام تعجبی تمام روی داد. پیش[4] درویش برفتند و از حقیقت این مقوله باز پرسیدند: که عجب که خلیفه جام جونه است و تماچي در دارالخلافة دهلي محبوس و مایوس در بند و زندان است، و تو حکم را باو منسوب می سازی!. درویش گفت[5] که: حقیقت حال او را نمی دانم امّا دو سه روز است که از زبان وحش و طیر و گیاه و نبات این کلمات می شنوم که حکم حکم جام تماچي است.o ایشان را از استماع این بشارت بهجت و مسرت افزود و امیدوار گشتند. پیش درویش[6] حقیقت حال خویش اظهار نمودند

---

[1] ه، ح: گله گوسفندان را می چراند. دران اثنا ظاهرا شخصي در گوسفندان وي در آمد که گوسفندي ازان برباید. درویش باو گفت که: بحکم

[2] ه: جام تماچی و صلاح الدین را

[3] ه: آن

[4] ه، ح: اورا پیش درویش رفتند

[5] ه، ح: درویش در جواب گفت:

o ب: گویند که همانوقت درویش نوح این بیت سروده:

جونو وڃين جهوري ماريو

جام تماچي شهرين چاڙهيو

[6] مقبره شیخ نوح هوتیانی تا کنون در موضع مذکور در بین حیدرآباد و هالا موجود و مرجع خلائق است (ح)

و بہ وصولِ ایـن ماموول[1] و حصولِ ایـن مسئول نذری بر خود قرار دادند و از انجا روان گشتند.

بعد از دو سہ روز از راہ شال آمدہ محاذی بلدۂ **ساموئی** آن طرف دریا بنشستند، و چشم بر مقصدِ مراد دوختند. و دیدند کہ هنوز کوکبِ سلطنتِ **جام جونہ** در اوج است و دریای حکومتش در موج. **جام صلاح الدین جام تماچی** را همانجا گذاشت[2] و خود درکشتی در آمده جانبِ بلدۂ **ساموئی** گذار نموده و بخانقاهِ ولایت پناه[3] در رسید، و بقدم بوسی وی مشرف گشت و اظهارِ مراسمِ شکر گذاری بجا آورد، و کیفیت بر آمدن از زندان و فرود آمدنِ زنبیلِ نان و مژده دادنِ شبان، بیان نمود، و در باب[4] **جام تماچی** استصلاح خواست[5]. شیخ تاری از مصلای باصفای خود بُرید، و وی را داد کہ : این تار را بر سرِ چوبی وضع نموده بالای سر **جام تماچی** نصب سازد کہ نوبتِ نوبتِ اوست. وی آن رشتہ[6] کہ بچرخۂ فیض رستہ بودند، برسر عصای رفع نمودند بر **جام تماچی** نصب ساخت.

---

[1] ح : مسئول و حصول این ماموول

[2] ھ، ح : ماندہ

[3] ھ : ولایت پناہ شیخ

[4] ھ : در باب آمدن

[5] ھ : نمود

[6] ھ : آن رشتہ کہ بر سر عصای رفع نمودہ

فی‌الحال بحکمِ قادر متعال[1] که ـــ توتی الملک من تشاء و تنزع الملک ممن تشاء ـــ صفت اوست، هزار در هزار علم نمودار شد، و منادی قضا و قدر بر سر رؤسِ خلایق و بشر ندا در داد که: دَور دَورِ خلافتِ **جام تماچی** است. غلغله در شهر افتاد.

جام جونه که بدان[2] طرف چشم خویش وا کشاد و حشمِ بی‌کران و لشکرِ بی پایان وی[3] را بنظر در آمد. تابِ مقاومت ندیده[4] گوشه گرفت و قصرِ سلطنتِ **جام جونه** واژگون گشت. و **جام تماچی** با دبدبهٔ سلطنت و ایالت از دریا عبور کرده به بلدهٔ **ساموئی** رسید. و اول بزیارتِ **خانقاه شیخ** رد آمد، و بلب تعظیم و شفه تبجیل و تکریم آستانِ ملتمسه راستانِ وی را تقبیل نمود، و به مژگان جاروب گری غبار آن دربار بجا آورد، و ازان جا بپای تخت برآمد[5] و بر مسندِ ایالت و حکومت بنشست، و باجرای[6] حکم و نفاذِ امر فرمان داد و ابواب داد وستد بر خود واکشاد. بیت:

---

[1] ه : قادر متعال جل عز الشبه و المثال که
[2] ه : بدان طرف لکریست
[3] ه : بنظر وي در آمد
[4] ه : ندید لا جرم خود را بگوشه کشید و
[5] ه : آمده بر مسند
[6] ه : و باجرای احکام فرمان داد

کار نہ این گنبدِ گردان کند
هر چہ کند همتِ مردان کند

آری بتوجہ درویشان و بیمنِ[1] امداد و دستگیری جمعي خدا پرستان، از مکمن[2] غیبي و تتقِ لاریبی، کاری چہره کشاید کہ، هرگز بقوت بازوی[3] خبیر و بمعونتِ فکر و تدبیر، روی ننماید، و دست از تشبث حصولِ آن کوتاه ماند. بیت :

حمایت از کہن دامانِ درویش
ز صد سدِّ سکندر قوتش بیش

ملخص کلام آنکہ، بعد از چند روز بخدمت شیخ آمد و مبلغ یک هزار دویست دراهم تحفہ آورد و التماس نمود کہ : حدودِ ولایتِ خویش از زبانِ آن ولایت کیش مشخص نماید. شیخ فرمود کہ : ازین جانب تا **کند کلائي**[4] و از آن طرف تا **کندي آباره** آنچہ محدود بدین حدود است، محکومِ حکم و فرمانِ تو خواهد بود!. و نیز فرمود کہ: تمام اراضي محدودهٔ خود را بمردم قسمت نماید و ازان مبلغ راه آورد بربالای کوه **ساموگی** مسجد بنا فرماید و آن را **مکلی** نام نهید!.

---

[1] ه : بمیامن امداد جمعی ب: دستگیري ایشان و جمعي
[2] ه : مکمن غیب و تتق لاریب
[3] ه : صبر ب: خبیر
[4] ه : کنلای ب: کند کلاي

بعد ازان از **جام** پرسید که: اموات را بکدام[1] زمین و بقاع مدفون می سازند! **جام** جواب داد که: در موضع **پیرآر** در جوار **شیخ پته**[2] قدس سره. فرمود که: بعدالیوم در همین کوه **ساهوئي** در جوار **مکلی** مدفون ساخته باشند.

جام تماچی بنا بر فرمودهٔ پیر دل پذیر، در جمیع اقلیم خود زمین ها را قسمت کرده بمردم و قبائل جدا نموده تسلیم ساخت[3] که تا قیام قیامت آن حدود مقسومه بر همان تنسیق و تنظیم ثابت و مستقیم باقی ماند. و **مسجدي** بنا کرد و آن را **مکلي** نام نهاد که تا غایت موجود است و ازان باز[4] تا الان همچنان مردگان را دران مکان مدفون مي سازند.

اکنون مزار فیض آثارِ آن بزرگوار نیز برین کوه واقع است. — طاب الله ثراه و جعل الجنة مثواه.

---

[1] ه : بکدامی زمین دفن می کنند! جام در جواب فرمود :

[2] ه : مزار فیض آثار شیخ پته

[3] ه : نمود

[4] ه : روز

ذکر شیخ جیم ولد شیخ نعمت‌الله قدس سره

لمولفہ :

آن سرورِ افتخارِ دوران	صدرِ زمن و مدارِ دوران
گلدستۂ گلبنِ کرامت	نوباوۂ باغِ استقامت
آئینۂ مظهرِ تجلّي	گنجینۂ جوهرِ تجلّي
روشن دلِ عارفِ حقائق	سر دفترِ واصلانِ خالق
گلدستۂ گلشنِ کرامات	سبّاحِ محیطِ وجد و حالات
سراتِ خصائلِ رضیّہ	خورشیدِ جمال شیخ جیم
خضرِ دویم و مسیحِ ثاني	سر چشمۂ آبِ زندگاني
نیکو خلفي بہ تختِ والا	ازشیخ بهاءالدین و دنیا
صبحِ نفسش ز فیضِ جاوید	پیرایہ دہِ بهارِ امیّد
تابان ز رخش، چراغِ توفیق	مشکین ز دمَش دماغ توفیق
صاحب نفسي کہ وفق[1] رایش	پیموده[2] قضا رہ رضایش

---

[1] اصل نسخہ : رفق

[2] اصل نسخہ : بنموده

صد برگِ دعايش از انابت	بر فرقِ عمامهٔ اجابت
درکشورِ نيستي عَلَم زن	بر تارکِ آسمان قدم زن
شاهنشهِ مسلک ترک وتجريد	يکتاي دُري ز بحر تفريد
از صدقِ عقيده خيلِ راياں	بر خاکِ رهش کلاه سايان
شاهانِ جهان هم گدايش	دريوزه[1] گرِ درِ دعايش
خوش روح فزا مزارِ پاکش	کزفيض‌سرشته آب وخاکش
آراسته گشته[2] آستاني	کز خلدِ برين دهد نشاني
فيض از در و بامش آشکارا[3]	سرمست ز ديدنش نظارا
بشگفت[4] چمن چمن بهاري	گلهاى اميد ازان هزارى[5]
هرکس به نهالِ[6] صدق و ايقان	برچيده[7] ازان گلي بدامان
اين گلبنِ تازه اي شگفته	کزآب و هواي فيض رُسته
سرسبز بماند جاوداني	محروس ز آفتِ خزاني
مرغِ چمنش ز پردهٔ راز	همواره چنين بود نوا ساز

---

1 ه : دريوزه گرلد در دعايش
2 ه . ج : دلکش
3 ب : آشکاره ـ نظاره
4 ه : بشگفته
5 ه . ب: مزاري
6 ه : ثبات ب : بد نبال
7 برچينند

ذکر آن خجسته نژاد[1] راسخ فواد پیر مراد قدس سره

ملک سیرت آن پیر سید مراد	خجسته لقا و مبارک نهاد
فروزان چراغی ز آلِ رسول	گلِ گلشنِ مرتضی و بتول
سرا پردهٔ قربِ حق منزلش	محلِّ فیوضاتِ غیبی دلش
سر حلقهٔ جمعِ قدوسیان	شناسای اسرارِ روحانیان
انیسِ سرا پردهٔ وجد و حال	جلیسِ درِ بارگاهِ وصال
ز خمخانهٔ شوق سرمست بود	ز خود نیست باحق هم هست بود
غریقِ فرو رفته دریای عشق	حریقِ شرارِ تجلای عشق
حقایق شناسِ مقالات[2] بود	خداوندِ کشف و کرامات بود
بسی طالبان را ز فیضِ نظر	شده جانبِ وصلِ حق راهبر
بسی[3] را بارشاد تلقین نمود	سوی مقصدِ دین رهش برکشود
زهی آستانش مسرت فزای	ز مراتِ دل زنگ غفلت زدای

---

[1] ه: و شیخ فواد پیر سید مراد

[2] ه: مقامات

[3] ه: این بیت ندارد

مزارِ[1] شريفش که درهکلی است | ز مراتِ دل زنگ غم منجلی است
فضاي[2] سرايش فرح بخشِ روح | صفای درش مایهٔ صد فتوح
غبارِ مزارش چو کحل البصر | فزائندهٔ روشنی در نظر
ز اربابِ حاجت هزاران هزار | رسد در مزارش به ليل و نهار
کشد هر کسی در خورِ اعتقاد | در آغوش وصلت عروسِ مراد
کسی کو[3] بپای درش سر نهد | گلي کامِ دل را بسر بر نهد
درِ آستانش که بس دلکشاست | کليدِ کشايندهٔ کارهاست
خدا يا برين خاکِ پاکِ مزار | سحابي ز بارانِ رحمت ببار
برين مستمندی دل آوارهٔ | ز فيضِ عميمش رسان بهرهٔ

---

[1] ه: اين بيت ندارد
[2] اصل نسخه: فزای
[3] ه: گر

ذکر مغفور مبرور سید علی شیرازی قدس سره

آن والیٔ کشورِ ولایت	برهانِ ممالکِ هدایت
صاحب دلِ عارفِ محقق	بیدار دلي ولیٔ مطلق
سیّد علی آن بفضل ممتاز	سر دفترِ سیّدان شیراز
گلدستهٔ بوستانِ طاها	فرّخ ثمري زنخلِ زهرا
کشّافِ دقائقِ معانی	دانای حقایقِ نهانی[1]
مرآتِ جمالِ اسمِ اعظم	بینای رموزِ هر دو عالم
از آئینهٔ دلش هویدا	آسرارِ جلال حق تعالی
هم مظهرِ صورتِ تجلّی	هم مخزنِ گنج لایزالی[2]
دریا دل و قلزمِ سماحت	عیسی دم و یوسفِ ملاحت
دستِ کرمش چو ابرِ نیسان	میبود همیشه گوهر افشان
فیضِ کرمش که عام بودي	زو بهرهٔ صد کرام بودي

---

[1] ه : معانی

[2] ه : این بیت ندارد

در راهِ خدا به بذل وایثار — میداشت دلی چو بحرِ ذخّار
گرخود همه گنجِ شایگان بود — درحاصلِ جمله بحر و کان بود
میداد همه بتازگی رو — هرگز نفگنده چین در ابرو
بودش بنظر هزار جوهر[1] — با قیمتِ یک شبه برابر
صدگونه سماط نُزل چیدی — خوانهای نعم بران کشیدی
بنشسته به بزم میزبانی — میداد صلای میهمانی
اخوانِ صفا ز هر دیاری — خلّانِ وفا ز هر کناري
هر روز بر سمه میهمانان — از شوق بخدمتش شتابان
هر یک ز افاضهٔ نعیمش — وز بحرِ کفِ یدِ کریمش
بر چیده جواهرِ مطالب — برگشته ازان حریمِ صائب
دائم پیٔ ابتغای مرضات — کوشیده در انقضای حاجات
هشتاد و یکی سنین نه صد — بگذشته ز هجرتِ محمّد
کو رخت ازین سرای فانی — بر بست بملکِ جاودانی
آسوده بخوشترین مزاری — مانندِ بهشت مرغزاری
خورشید ز رويِ شوقِ[2] اخلاص — در گنبدِ او چو ذرّه رقّاص
خوش گنبدِ فیض‌بخش پر نور — رخشان ز صفا چو خرگهٔ حور
از باغِ طرب گلی شگفته — کز شبنمِ فیض رخ بشسته
نزهتگهِ چشمِ اهلِ بینش — پیرایهٔ باغ آفرینش
تا هست نفوسِ پاک درخاک — هستند مسبّحانِ افلاک[3]
بادا ز درودِ پاک بازان — معمور ز فیضِ خود نوازان

---

[1] ه: گوهر [2] ه: صدق و اخلاص [3] ه: این دو بیت ندارد

ذکر سید نظام ولد سید ناصر بکهری قدس سره

آن شمعِ شبستانِ دودمانِ نبوی و آن مهرِ سپهرِ خاندانِ مصطفوي، دوحهٔ شجرهٔ گلبنِ زَهرا، درّهٔ لجّهٔ صدق و صفا، مالکِ ممالکِ مهتري و سروری، سیّد نظام ولد سید ناصر بکهری، از جملهٔ واصلانِ حق و کاملانِ مطلق[1] و صاحبِ حال و اهلِ قال بوده، و از انجاکه سرود[2] نسبت بعضي اولیاٴ وسیلهٔ کشش و جاذبهٔ روحاني است، اکثر اوقات باستماع آن قیام می نمود و بدان وجد و حالش می افزود.

نقل است که هرگاه به ندای — ارْجعی الی ربک راضیة مرضیه — طائر روحش از[3] نشیمنِ خاکدان بسوي آشیان قدس پرواز نمود، بعد از فراغ تجهیز و تکفین خواستند تا جنازهٔ وی را بردارند، هر چند سعی کردند نتوانستند از زمین

---

1 ه : مطلق بودی

2 ه : غنا و سرود ب: سرود نسبت

3 ه : ازین

برداشت. همگنان متعجب و حیران فرو ماندند که: آیا درین چه حکمت خواهد بود؟. تا پسرِ[1] او را **رکن الدین** نام وصیتِ پدر یاد آمد و گفت که: حضرتِ والد بزرگوار در ایامِ حیاتِ خود فرموده بودند که: جنازهٔ ما را هرگز نتوانستند برداشت[2] مگر بوسیلهٔ سرود نای، که از مقام سونده‌ره[3] خواهد بود. بعد از اطلاعِ این مضمون فی‌الحال سر نای خاصه وي را آوردند و فرمودند که: بر جنازه از مقام سونده‌ره سرنای نواختن گیرد[4]. چنین روایت کرده اند که، چون مطرب بنواختنِ سرناي از مقام سونده‌ره مشغول شد، بعد از ساعتی بقدرت الله‌تعالی جنازه از زمین برآمد، هرچند[5] دست بردند بدان نرسید و در هوا میرفت، و خلایق[6] در زیر آن بر زمین میرفتند تا به بقعهٔ که اکنون مدفن گاه[7] آن ولایت پناه است فرود[8] آمد.

از ین قسم کراماتِ آن خلاصهٔ سادات بسیار است، امّا بدین[9] نقل اختصار افتاد. اکنون مدفن شریفش در **روهری** ست — نوّر الله مضجعه.

---

1 هـ، ح: پسر بزرگ

2 هـ: که هرگز جنازهٔ ما را نتوانند برداشت
ح: جنازه ما را نتوانستند برداشت

3 هـ، ب: سورنده‌ره ح: سونده‌ره

4 هـ، ح: آوردند که برجنازه از مقام سونده‌ره بنواختن سرنای مشغول گردد. ب: مقام سورنده

5 هـ: هر چند دست بردند بدست نیامد
ح: هر چند دست بدان بردند بدست نیامد

6 هـ، ح: مردمانی

7 هـ، ح: مدفن آن

8 هـ، ح: جنازه فرود آمد

9 هـ: بدین اختصار

ذکر شیخ[1] نوح بکهری قدس سره

آن بزرگوار نامدار سر دفتر مشائخ کبار، صاحب توفیق فارس مضمار تحقیق، شیخ[2] الشیوخ **شیخ نوح بکهری** قدّس سرّه، از جملهٔ اولیای کرام و مشایخ عظام سند بوده. و از فرقهٔ مقبولان درگاه و باریافتگان خلوت محبت[3] الله است. دست ارادت از شهاب الحق و الدّین برهان الصّدق و الیقین **شیخ شهاب الدین سهروردی*** قدس الله سرّه العزیز گرفته، مرید گشته، و در **فرسته** که **بکهر** قدیم است، سکونت داشته همواره به خلوات و فلوات[4] باذکار و عبادات مشغول بوده و همیشه انزوا اختیار داشت.

نقل است که، هرگاه غوث العالم **شیخ بهاء الدین زکریا**

---

1 ه : شیخ الشیوخ

2 ح : شیخ الشیوخ ندارد

3 ه، ح : لی مع الله

* شیخ شهاب الدین ابو الحفص عمر بن محمد البکری السهروردی (رجب ۵۳۹ — ۶۳۲ه)

4 ح : جلوات

علیه الرحمة در **بغداد** رسید و بزیارت سرمایهٔ **تجارت** ولایت پناه ارشاد دستگاه **شیخ شهاب الدین** رحمة الله علیه مشرف گردید و دستِ ارادت گرفت[1] و بمراجعتِ وطن مرخّص گشت، شیخ[2] باوی فرمود که: مریدی است رشید از مریدان ما در **فرستهٔ سند**، او را البته خواهی دریافت، که وي از غایت قابلیت و نهایت صفای طویت جمیع اسباب هدایت و ارشاد و استعداد راه سداد همراه خود آورد، هم چراغ از خود و هم فتیله از خویش[3] داشت، مجرد باقتباس محتاج بود بعد ازان[4] ازاینجا شمع معرفت و هدایت بر افروخت و خس و خاشاکِ[5] جمیع تعلقاتِ بشریت بدان سوخت. هرگاه[6] شیخ این کلام ازان مقتدای انام اصغا فرمود، بدان[7] طرف توجه نمود و باعثه شوق وی را جاذب گشت، و بدیدنِ آن سعادت[8] کیش راه در پیش گرفت. هرگاه به **فرسته** رسید، شنید که شیخ پیش ازان رختِ حیات بوکلای[9]

---

[1] ه، ح : بگرفت

[2] ه، ح : شیخ فرمود

[3] ه، ح : خود

[4] ه، ح : از ینجا شمع هدایت و معرفت

[5] ه، ح : خس و خاشاک تعلقات

[6] ه، ح : چون

[7] ه، ح : باعثه شوق وی را بدان طرف جاذب گشت

[8] ه، ح : ولایت

[9] ه، ح : بوکلای باز سپرده است

ممات باز سپرد و جانبِ حدیقهٔ جنان و روضهٔ رضوان عزیمت فرموده[1] سپرد. لاجرم شیخ از روی حسرت و ضجرت مراجعت فرمود[2].

اکنون مدفن شریفش در **قلعهء بکهر**[3] ـــ صانها اللّٰه تعالی ان الخطر ـــ شده است.

---

1 ب : فرمود، لا جرم

2 ه ، ح : نمود

3 ه، ح : قلعهٔ بکر است

ذکر مخدوم حسام‌الدین ملتاني قدس سره

آن مبارزِ میدانِ پرهیز و تقوي، سالکِ مسالکِ دین و هدي. مقتدای اسلام رهنمای طوائفِ انام. عارفِ معارفِ سبحانی یعنی **مخدوم حسام‌الدین ملتانی** قدس‌سره ازجملهٔ یکهٔ تازانِ میدانِ دین و شهسوارانِ مضمارِ یقین بود. هم باکتسابِ علومِ ظاهریه موصوف و هم بکمالات باطنیه معروف. میگویند که: در استقامت شرائع و دین داري، در رعایتِ شعارِ اسلام و پرهیزگاري[1] قولاً و فعلاً ثابت دم و راسخ قدم[2] بود. حتي[3] که در ایّامِ حیاتِ شریفش[4] سر موی خلافِ مقتضای شریعتِ غرّا ازو بوجود نیامد. بلکه بعد از اصحابِ هدایت انتساب و توابعینِ[5] خیرمآب، برمسندِ پرهیز و تقوي و بر بساطِ

---

[1] ه، ح : و پرهیزگاری بنوعی ثابت قدم

[2] ح، ب : ثابت قدم و راسخ دم

[3] ه : حتي - ندارد

[4] ه : ـــ شریفش ـــ ندارد

[5] ح : تابعین

هدایت و اهتداء، چون او کسی دیگر ننشست. و غایت[1] آداب وی بمرتبهٔ بود که میگویند که: هرگاه آن سالک آگاه، بسفر خیر اثر عازم میگشت، در اثنائ آن به هر بلده که می گذشت از فناى[2] آن بلده استفسار میفرمود که: کتاب **شرعة الاسلام** درین شهر خواهد بود یا نه ؟. اگر بتحقیق میپیوست که کتاب مذکور دران بلده است داخل آن میشد، و اگر نمی بود ازان کناره می گرفت[3] و می گذشت، و می فرمود که: سکنهٔ آن[4] مقام از شرایع اسلام عاطل خواهد[5] بود، چگونه توانم دران آسود؟.

نقل ست که، روزي در خانقاه **ملتان** در مدرسه علم ادیان باستفاده مشغول بود، اتفاقاً طفلی از اولاد و احفاد استاد وی که صاحب مدرسه بود، دران مقام حاضر شد، و در حجرهٔ جدّ خود بنشست. ظاهرا پای دانهٔ نقره در پا داشته. **مخدوم** از انجا[6] که متشرع کامل و ولیٔ اهل دل بود، ازان اکراه آورد[7] و بااستاد خویش اظهار نمود. استادش باهستگی پای دانه از

[1] ه، ح : رعایت

[2] ه، ح : از بیرون آن شهر

[3] ه : می نمود

[4] ه، ح: این

[5] ه، ح : خواهند بود

[6] ه، ح: چون متشرع بود

[7] ه : نمود

پای آن فرزند[1] دل بند بیرون کشاد و در پهلوی خویش نهاد. طفل بعادتِ طفلانہ بجهت پای دانہ می گریست و بهر طرف می نگریست. آن عالمِ فرزانہ خواست کہ بجهت[2] تسکینِ طفلک دیوانہ، نوعی بهانہ انگیزد، و وی را ازان[3] تطمین بخشد. بیکبار دست برداشت وگفت: اینک پایہ دانہ زاغ[4] گرفتہ رفت!. طفل ازگریستن درگذشت[5] و مولوی بافاده طلبہ[6] مشغول گشت. می گویند کہ ازان روز باز مخدوم بدان مدرسہٴ علوم تشریف نیاورد و بملازمتِ آن عالم گاهی نشتافت[7]. از سببش پرسیدند؟ فرمود کہ: بهر تقدیر کہ بود از وی کلمہٴ خلاف و زور ظهور آمد[8]، اکنون دلِ من یاری[9] نمی دهد کہ پیشِ وی بروم و از وی استفاده نمایم!.

نقل ست کہ، روزي در موسمِ زمستان کہ از شدتِ برودتِ

---

[1] ه، ح : طفل

[2] ه، ح : بجهت آن طفل نوعی بهانہ

[3] ه، ح : بدان

[4] ه، ح : لفظ زاغ ندارد.

[5] ه، ح : باز آمد .

[6] ه، ح : طلبہ علم

[7] ه، ح ; لرفت

[8] ه، ح : لمود

[9] اصل نسخہ و نسخہ ب لفظ یاری ندارد نسخہ ه و ح دارای این لفظ است

هوا و فرطِ استیلاي سرما بطبیعتِ[1] انسان آذرستان مانند نگارستان مي[2] نمود، و مردان و زنان آتش پرستان گشته. در شهري که مخدوم بود آتش گرفت و تمامی شهر از شعلهای نار مانند لاله زار گشته. مخدوم از غایت سرعت و اضطراب ونهایت عجلت‌وشتاب، خودرا جانبِ صحرا کشید، و تا مقداری مسافتِ یک میل از شهر بگوشه خزید. بعد ازکشتن[3] آتش و فرونشستن حرارت بشهر مراجعت فرمود. ازان[4] مخدوم کشفِ این سرِّ مکتوم استفسار نمودند. فرمودکه: در زمستان جوارح انسان از شعلهٔ نیران التذاذ پذیرد و نفعي و راحتي مي گیرد. درین وقت خانهاي مردم میسوخت، بگریختم که مبادا عضوی ازاعضای من ازین آتش نوعی تلذّذ پذیرد و در روز رستا خیز قیامت بغرامت و ملامت آن[5] ماخوذ بمانم.

نقل ست که، روزي مرکوبی کرایه فرمود و بران راکب گشت. در اثنای راه هرکجا خمی و پیچی از راه در پیش آمدی، از سرکوب[6] فرو میشد، و پیادگی آن مرکوب را از معارجِ راه می گذراینده راکب می گشت. اتفاقاً در رداي خویش آن[7]

---

[1] ه : یک ورق ازینجا از بین رفته

[2] ح : مي نمود. در شهری که مخدوم بود آتش درگرفت.

[3] ح : از شهر بیرون رفت بعد از فرونشستن آتش، بشهر مراجعت فرمود

[4] ح : ازان کشاف این سر مکتوم

[5] ح : آن گرفتار آیم

[6] ح : از مرکب فرومي آمد و به پیادگي آن مرکب را

[7] ح : آن سعادت کیش ـ ندارد

سعادت کیش گرهی یافت که در آن[1] دراهم معدوده معقود بود. فی‌الحال از مرکب نزول فرمود[2] و لب حسرت بدندان ضجرت گزیدن گرفت. از کیفیت آن‌حال پرسیدند؟ فرمود که: بصاحب مرکوب[3] کرایهٔ نفس خویش فقط قرار داده ادا ساخته بودم و اجرهٔ این دراهم معدوده بر ذمهٔ من فرو مانده. میگویند که تا بخداوند مرکب اجرهٔ آن نداد، راه[4] آسودگی بر خود نکشاد.

لمولفه:

بگذاشته[5] اثقال تعلق بمراحل بگذشته سبکسار رسیدند بمنزل
پاک[6] آمده هم پاک برفتند بمنزل سالم ز خطر رخت کشیدند بمنزل

اکنون آن سر دفتر سلالهٔ[7] چالاک در خاک پاک قریهٔ حسام پور[8] آسوده است. ـــ نوّر الله مرقده و راح روحه.

---

[1] ح: دران ـ ندارد
[2] ح: نمود
[3] ح: مرکب
[4] ح: هرگز قرار نگرفت
[5] ح: بگذشته ز اثقال تعلق بمراحل
[6] ح: سرمایهٔ مقصودد و عالم بردند ب: سالم ز ... پاک آمده ....
[7] ح: سلاک چالاک
[8] ح: حسام پور از نواحي ملتان

ذکر مخدوم بلال قدس سره

آن سالکِ مسالکِ طریقت، کاشفِ غوامضِ حقیقت، عارفِ رموزِ شریعت، عالمِ حقایقِ طریقت، غوّاصِ قلزمِ وحدت، صاحبِ کشف اهل حال، یعنی **مخدوم بلال** قدّس سرّه از جملهٔ عارفانِ مطلق و واصلانِ حق بوده. در غلباتِ وجد و شوق و استیلای ذکر و ذوق[1] رتبهٔ عالی داشته. هم اکتسابِ علوم ظاهری ورزیده و هم در تصفیهٔ باطن کوشیده. ابوابِ فیضِ[2] فضلِ الهی و کشایشِ کماهي بر دل وی بازکشودند و بمقصدِ حرفِ وحدت راه نمودند.

نقل ست که در بعضی شبها در تغاری مملو از آب می نشست و بذکرِ مولیٰ مشغول می گشت، تا از استیلای ذکر و غلبهٔ حال، آب در چرخ می شد و بر رنگِ آسیا در گردش

---

[1] ازینجا نسخهٔ ه مجدداً آغاز میگردد

[2] ه، ح : ابواب فیض الهي

می آمد، بعد ازان دیدنش که وجودِ شریفش از غایتِ وجد و جوشش ذکر، دران آب مضمحل میشد و بچشمِ نظارگیان بجز آبِ گردان شی[1] دیگر عیان نمی نمود و غلغلهٔ ذکر ازان آب برمی[2]آمد. هرگاه صبحِ صادق می دمید ازان آب می جوشید و بحالِ خود[3] معهود موجود می گشت و میفرمود که تا آب را بدریا می ریختند. و برین حالت بغیر بعضی از مخدراتِ حرمِ محترمهٔ ایشان را اطلاعی نمی بود.

نقل ست که، روزی آن سیّاحِ بحارِ تحقیق و غریقِ لجّهٔ توفیق در سفینه سوار شده. اتفاقاً ملّاحِ سفاه[4] ازان جاکه بر سفه و نادانی مجبول است، سقط و دشنام[5]گفتن گرفت و بهزل گوئی مشغول گشت. مخدوم را از اصغای آن دشنام و کلامِ نافرجام تاذّی تمام روئ داد. هرچند مردم[6] ویرا ازین لایعنی منع و زجر نمودند، ازان باز نه ایستاد. و همچنان زبان به هذیان می راند. مخدوم کلاهِ خویش[7] از فرقِ مبارک فرود آورد و

---

[1] ه، ح: شبحی
[2] ح: آب گردان
[3] ه ح: 'خود' ندارد
[4] ه: 'سفاه' ندارد — برائی این روایت رجوع شود به تاریخ سند میر معصوم ص ۱۹۹
[5] ه، ح: دشنام گوئی
[6] ه: 'مردم' ندارد
[7] ح: خویش را

فرمود که تا آن کلاه بر فرقِ آن هزالِ سفاه نهادند. بمجرد وضع نمودن کلاه بقدرةالله ازان هزل و هذیان درگذشت و به قال الله و قال الرسول مشغول گشت. و مادامی که آن کلاه[1] بر سرش بود، مطلق نطق بجز کلمهٔ حق نزد. هرگاه[2] ازان کشتي بساحل نزول فرمودند و آن کلاه از سرِ آن سفاه فرود آوردند، بحالِ اصلی مراجعت نمود، و همچنان زبان به هذیان بازگشود.

[در ۳۰ ماه صفر سنه ۹۳۱ ه] [3] عندلیب جانش به ندای — ارجعی الی ربک راضیة مرضیة — بریاضِ رضوان پرواز نمود و در نشیمنِ حدایق[4] جنان بیا سود. مدفن شریفش در قریهٔ باغبان. — نوّرالله مرقده[5].

---

1 ه: 'کلاه' ندارد

2 ح: هرگاه مخدوم

3 اصل نسخه و ح سنه ندارد. و نسخه ه سنه ۹۰۷ ه دارد که غلط است. در متن تاریخ و سال از نسخه ب گرفته شده. تاریخ سند میر معصوم سال وفات ایشان تسع و عشرین و تسعمایه دارد. ص ۱۹۹

4 ه، ح: نشیمن جنان

5 ه: این عبارت ندارد

ذکر اقضي‌القضاة قاضي دتہ سیوستاني بن قاضي شرف‌الدین المشهور بہ مخدوم راهو

از اولادِ شیخ محمود[1] از اولیا ست. از راویانِ ثقاة چنین منقول[2] است کہ وی عالمِ متبحّر و دانشمند و صاحبِ کشف بوده است. و بصحبتِ بسیاری از اولیاء[3] رسید و از ایشان نظرِ فیض یافتہ[4] و تحصیلِ علوم نموده. و مدتی[5] بخدمت پدرِ بزرگوارِ خود اکتسابِ فضل و هنر اشتغال داشت. بعد ازانکہ ذهنِ پاک و طبع درّاکِ وی بر حقایقِ علوم دست

---

[1] ح: از اولاد شیخ محمود بہ پنج واسطہ درمیان بہ قاضي صدرالدین خطایؑ می رسد. از راویان ثقات مروي ست......
نیز رک: تاریخ سند مهر معصوم ص ۱۹۹

[2] ه: مروي ست

[3] ه، ح: علماؑ و اولیا

[4] ه، ح: تربیت

[5] ه، ح: اولا بخدمت پدر خود بہ اکتساب علم و فضل

يافت، بخدمت **مخدوم بلال**[1] رسيده علمِ تفسير و حديث ازو بتحصيل نمود و ديگر اکثر علوم از **مخدوم محمود فخر پوتره و عبدالعزيز هروی*** خوانده و هژده تفسيرِ قرآن[2] از اول تا آخر بمطالعهٔ[3] اوگذشته بود. اکثر دقايق[4] و معانئ قرآنی مستحضر خاطر داشت. و چون از علومِ منقول و معقول حظّي کامل و بهره[5] شامل حاصل کرده، در اکتسابِ علومِ غريبه چنانچه جفر وغيره رو آورده، و ازان نيز بحظّي وافر و نصيبي[6] متکاثر فائز گشت. و از صفای طويت[7] و ضيای طبيعت[8]، قوّتِ حافظه بمرتبهٔ رسانيده که اکثر کتب[9] را ظهرالغيب بر ميخوانده، و در خواندن[10] خود چنانکه ترکی و هندي و عربي در نمی مانده.

---

[1] هه ح: مخدوم بلال عليه الرحمة والافضال رسيده تفسير و حديث بتحصيل نموده.
ب: مخدوم بلال رسيده علم تفسير و حديث ازو تحصيل نمود، و ديگر اکثر علوم از مخدوم فخر پوتره ...

[2] نسخهٔ هه — ' از اول تا آخر ' — ندارد

* رک: تاريخ مير معصوم ص ٧٧، ص ١٩٩ و حبيب السير ج ٣ جز ٣ ص ٣٣٣.

[3] هه: بنظر مطالعه

[4] هه: دقائق و اسرار

[5] هه ح: و نصيبي شامل

[6] هه ح: بهره متکاثر

[7] هه: طبيعت

[8] هه: طويت

[9] هه ح: اکثر عبارات کتب احاديث يظهرالغيب مي خواند

[10] هه ح: درخواندن جميع خطوط چه عربي و چه ترکي و چه عبری د نمي ماند

چنين گويند كه : مرزا شاه حسن ازغون[1] از خدمت ايشان استفاده[2] نموده بود، و بنهايت توقير و تعظيم و تكريم[3] وي بجامي آورد كه : خاطر شريفش[4] از اهم مطالب[5] ميدانست و اكثر اوقات باهم ملازمت ميداشتند . و ازينجا[6] كه نظر صدق به مولويت داشت ، مخدوم را استاد و امام ميگفت . و چون ازين سراى فاني رخت بملك جاوداني كشيد در فضل قدس آرميد .

اكنون مدفن شريفش در قريهٔ باغبان واقع است . — نوّرالله مضجعه و راح روحه .

---

1 ه، ح: ارغون نيزچندگاه

2 ه، ح: استفاده بعضي علوم نموده بود و نهايت

3 ه : اكرام و تكريم

4 ه، ح : و مراعات خاطر

5 ه، ح : مطالب و اتم مقاصد تصور مي نمود

6 ه ، ح : و ازان جاكه صدق عقيدت بر مولويت مخدوم داشت، ازو به امام جارالله تعبير مي كرد. بتاريخ ٩٠٧ (؟) طاهر روح مقدسش ازين نشيمن فاني باشيانه قدس جاوداني پرواز نمود ، و در گلزار راحت ابد بياسود . مدفن شريفش در سيوستان است (؟) نورالله مضجعه —"

مير معصوم صاحب تاريخ سنده (ص ٢٠٠) نيز اقتباس علوم در حوزهٔ درس ايشان نموده است، ازين ظاهر است كه وفات قاضي دته درسال ٩٠٧ه باشد . و ساليكه در نسخه ه مرقوم شده (٩٠٧ه) است اشتباه كاتب است . مير معصوم سال فوتش را ثبت نكرده .

ذکر درویش احمد و محمد[1] ولدان مخدوم اسحاق قدس‌الله ارواحهم

آن دوگوهرِ دُرجِ معرفت و آن دو اخترِ بُرجِ محبت، محرمانِ سراپرده ملک و ملکوت و باریافتگانِ خلوتِ لاهوت، مهر سپهر[2] عارف معارف دین، سالکِ مسالکِ یقین، واصلان کامل و کاملانِ اهل دل، دانندگانِ رموزِ عالمِ انفس و آفاق **درویش[3] احمد و محمد** ولدان **مخدوم اسحاق** از جملهٔ اولیای کبار و بزرگوارانِ نامدار بوده اند. و در[4] **هاله کندي** سکونت داشته اند. **مخدوم محمد** تحصیلِ علوم ظاهری کرده و در تصفیهٔ باطن کوشیده هم عالم گشته و هم

---

1 ه: احمد و محمد بتی – ح: احمد و محمد بتي رحمت الله علیهما، بتی قبیلهٔ ئیست در سنده.

2 ه و ح: عبارت از – مهر سپهر – تا – اهل دل – ندارد

3 ه: مخدوم

4 ه: در قریهٔ هاله کندی

صاحبِ کشف و ولایت بود،[1].

می گویند که، در بعضي خلوات در حالت مراقبه، تمامي عالم ملکوت را سیر میکرده و این مرتبه را بغایت انزل مراتب تصوّر مي فرمود. و بجهت انقضاي مرامِ انام بدربار اولوالامر و حکّام می رسیدی و مهامِ[2] شان سرانجام می نمودی.

و مخدوم احمد گوشهٔ عزلت و انزوا اختیار نموده[3] و همواره باذکار پروردگار مشغول بوده و در محلِ قبولیت رسیده و صاحبِ حال و اهلِ کشف[4] گشته، بعضی اوقات بحلقهٔ ذکر و سماع میرفت و وجد و حال بر وي طاري میشد.

نقل ست که، شخصی از مردم رئیس جملهٔ معتقدان و مریدانِ وی بود.[5] از اتفاق[6] پسرش را عارضهٔ صعب روی داده هیچ[7] ادویه راه بصحت نکشاده آن شخص بخدمت مخدوم بشتافت و سعادتِ ملازمتِ وی دریافته، حال رنجور بازگفت و از کمال استکانت و زاری و قلق[8] و بیقراری التماس نمود که: وی بانوارِ قدومِ شفا

---

[1] ه : — بوده — ندارد

[2] ح : مهمات شان

[3] ه : — بوده — ندارد

[3] ه : داشت

[4] ه : کشف و کرامات

[5] اصل نسخه — بود — ندارد

[6] ه، ح : اتفاقاً

[7] ح : و به هیچ

[8] ه، ح : — و قلق و بیقراري — ندارد

ملزوم، کاشانهٔ ویرانهٔ تاریک ِ وی، را منوّر سازد . مخدوم بمنزل ِ وي تشریف آورد و جمیع ِ[1] اهل الله دران مقام در[2] سلک ِ آن مخدوم الانام الهام فرمودند، و بسماع و وجد مشغول گشتند . آن شخص[3] مضیف بجهتہ اطعام ایشان گاوی قربانی نمود و بہ طبخ امر فرموده . هرگاه[4] طعام تیار شد قضاءِ پسرش شربت ِ ممات چشید و رخت ِ[5] عاجل باجل کشید . مادر و پدرش رضا بقضا داده[6] صبر و شکیبائي را پیشهٔ خود ساختہ این مصیبت را در پس ِ پرده[7] صبر نهان نمودند و طعام در پیش اهل الله مي کشیدند، و در باب[8] قسمت ِ طعام ازان مخدوم ِ انام استفسار نمودند . فرمود : تا پیش دوگان دوگان یگان یگان طبق طعام کشیدند . یک طبق برای مخدوم تنها ماند . **رکن بهرا** نام* خادم ِ مخدوم بود، اورا فرمود کہ : تا پسر[9] آن شخص را طلب نموده بملازمت بیارد کہ درین طبق ِ[10] طعام باوي مشارکت نماید! گفتند کہ : وي تشویش ِ صعب دارد و قدرت ِ آمدن بملازمت او

---

1 هـ ، ح : جمعی
2 هـ : در مجلس مخدوم انام الهام نمودند ـ ح: التماس نمودند بجای الهام
3 هـ ، ح : آن شخص بجهتہ اطعام زمرهٔ کرام گاوي قرباني کرد
4 هـ ، ح : چون
5 هـ ، ح : رخت حیات بہ عالم ممات کشید
6 هـ ، ح : داده بجهتہ مراعات ادب اهل الله صبر
7 هـ ، ح : پرده اخفا مستور داشتند
8 هـ ، ح : درباب کیفیت قسمت
* رک : تحفة الکرام ج ۳ ص ۱۵۰
9 هـ ، ح : آن پسر را طلب نموده
10 هـ ، ح : طبق با ما مشارکت

را ممکن نیست. هر چند درین باب مبالغہ نمودند، مخدوم در طلبِ وی جدِّ تمام می فرمودند. هرگاه باجازتِ آن صاحبِ صدق و صفا برسر آن[1] متوفی رسیدند. دیدند کہ بقدرت الله تعالی طائرِ روحش باز در نشیمنِ تن در آمده. فی‌الحال بر خاست و بنشست. ویرا پیش مخدوم آوردند و آن طعام باهم تناول نمودند. بعد مضی آن صحبت، از آن پسر کشفِ حقیقتِ حال استفسار نمودند! گفت کہ: بعد از انزهاق روح ویرا بعالم بالا بردند، هرگاه بالای چهارم آسمان رسید[2] آن مخدوم مارا از دست جمعی بالحاح و زاری خلاص کرد و باین مقام رسانید.

نقل ست کہ[3] وی قطعۂ زمینی داشت کہ[4] نذرگویان بایشان داده بودند و تا[5] الی یومنا قطعۂ مُصلّا می نامند.[6] اتفاق رئیسی بود مُذَبِّم نام کہ در همجوار آن، مزرعہ داشتہ. آن بیسعادت از روی شقاوت در هر فصل پاره پاره ازان زمین تحت مزرعۂ[7] خویش می برد. حقیقتِ حال بہ مخدوم معلوم نمودند.

---

[1] ح : آن پسر متوفی رسیده دید کہ
[2] ح : رسیدم
[3] ه : شخصی
[4] ه، ح : نذر گویا بہ مخدوم داده بود
[5] ه: از — و ـ تا ـ نامند — ندارد
[6] ه، ح : اتفاقا رئیسی در جوار آن قطعہ، مزرعہ داشتہ
[7] ه، ح : قطعہ

مخدوم[1] پیغام نصیحت آمیز جانب آن شرارت انگیز فرستاد. اصلا[2] متنبه نشد، بلکه از توغل جهالت و طغیان بر زبان سرمایهٔ زیان راند که: مخدوم را معلوم باد که مناقشهٔ حد و سهم[3] بغایت آسان است، اما همگی اراده آنست که درین قطعه تخم نیز از خود مزروع[4] نموده آید!. این پیغام نا فرجام بسمع شریف آن[5] ملاذ انام رسید. فرمود که: اگر وی را این عمل میسر شود چرا مباشر آن نگردد. می گویند که در روز اول که آن شخص دران قطعه در آمد و بقلبه رانی آغاز نمود، بیک مرتبه آبلهٔ در پشت وی پیدا شد، و بمجرد بر آمدن دردی عظیم و عارضهٔ الیم بر وی طاری شد، و حالتی روئ داد که از غشیان و بیهوشی دران قطعه افتاد. و یرا برداشته بمنزل آوردند. همان روز بود که صرصر ممات بر مزرعهٔ حیات وی وزیدن گرفت. می گویند که: مادامی که آن[6] قطعه مخدوم مزروع میفرمود، ماری اژدر سیاه پیکر حارس آن مزرعه میبود. بارها میدیدندش که در[8] پیرامون آن قطعه پاسبانی[8] و نگهبانی

---

[1] ح، ه: — مخدوم — نداد

[2] ه، ح : اصلا بدان

[3] ه، ح : حد و سهم

[4] ه، ح : کاشته می آید

[5] ه، ح : — آن — ندارد

[6] ه، ح : آن قطعه بود و مخدوم مزروع می نمود

[7] ه، ح : ماری سیاه حارس

[8] ح : — در — ندارد

[9] ه : — پاسبانی — ندارد

میکرد. و تا[1] اکنون نیزهست و هیچ احدی را از بد خواه مجال راه نبود که از ان قطعه برگی کاه را متصرف میشد.

نقل ست که، عالمی عامل و متشرعی کامل از مسافتِ دور بدیدن وی تشریف آورد[2]. هنوز بار ملازمت نیافته که از بعضی مردم شنیده که: مخدوم بحلقهٔ سماع بسیار میل دارد و وجد و حال میورزد. و از اصغای این خبر وی را عقیدهٔ حسنِ ظن فاسد گشت و دردیدنِ مخدوم نوعی تسویف[3] نمود. اتفاقا در راه ناگاه مخدوم وی را ملاقی شد، و آن[4] عالم را از شوقِ تمام تعانق نمود و پرسشی فراوان فرمود وگفت: مولوی! این سماعی که شنیدند[5] آن سماع نیست که در شریعت[6] منهی است. بلک این[7] ماتم کده و حلقهٔ تعزیت است! یکی نظر دران خواهی گماشت!. میگویند که آن فقیه بحلقهٔ سماعِ مخدوم در آمد. وی را از تاثیرِ آن سماع دل پذیر حالتی عجیب و وجدی غریب روی داد. و راهِ بکا و گریه بروی کشاد و در اطراف آن حلقه، طوافِ کنان و نعره زنان میگشت حتی که

---

1 ه، ح : — و تا اکنون نیز هست — ندارد

2 ح : آوردند

3 ه : توقوف

4 ه، ح : و با آن عالم از شوق

5 ه : توشنیده ای — ح : شنیدید

6 ه، ح : شرع

7 ه : — این — ندارد

دران حالت وقتِ نماز از وی فوت گشت. بعد از مضی آن[1] صحبت، از وی پرسیدند که: تو ازین حال در مقام انکار[2] می بودی و اکراه می‌آوردی! بیک مرتبه خود را بنوعی دران داخل ساختی که به نماز هم نپرداختی؟ فرمود که: مارا از دیدنِ سماع جاذبهٔ شوق در ربود و راه بعالمِ بالا کشود. مخدوم را دیدم که فرق مبارکِ وی بعرش می سائید و از حال وي قدّوسیان ذوق[3] و حالت می ورزیدند[4]، مارا از تشاهدِ[5] حال اصلا افاقتِ احوالِ خویش نبود. می گویند که[6] ازان روز باز آن مولوی باوجود شرفِ علم صاحبِ[7] حال و اهلِ کشف گشت.

نقل است که، استادِ وی عبدالرشید[8] نام مخدوم را فرموده[9] بود که: بعد مضی دوازده ماه کامل[10] ناگاه مردي از[11]

---

[1] ه، ح: ـ آن ـ ندارد

[2] ه، ح: اباو انکار

[3] ه، ح: شوق و وجد می ورزیدند

[4] اصل: می ورزید

[5] ه، ح: بمجرد مشاهده آن حال افاقت از خود رفت

[6] ه، ح: که مولوی از تاثیر صحبت باوجود

[7] ه، ح: صاحب کشف و کرامات گشت

[8] ه، ح: رشید نام

[9] ه، ح: فرموده بودند

[10] ه، ح: ـ کامل ـ ندارد

[11] ه، ح: ـ از ـ ندارد

اهلِ دردي، با تو ملاقي میگردد و دوچار میشود که ترا[1] از وي خوفی عظیم مستولی خواهد گشت، اما عاقبت بخیر خواهد گشت. میگویند که: بعد از مضی یک سال دیوانه شکلی، مجذوب وضعی، پیدا شد، مخدوم را که دید، گفت: مخدوما! براي ما پارهٔ بنج بیار!. مخدوم بخادم اشارت فرمود که تا مطلوبِ آن[2] مجذوب سامان نمود. بعد از تناولِ آن، روي بجانب مخدوم آورد و از روی اعراض و اعتراض گفت که: ظاهرا ازین کارِ ما[3] ننگ آوردي و اکراه نمودی که بالذات باداي آن قیام ننمودی و بدیگری امر فرمودی! اکنون بگریز هرجا که توانی!. مخدوم را از استماعِ این کلام واهمهٔ[4] تمام و خوفی تام مستولی گشت. برخاست و بخلوت[5]خانهٔ معبدِ خویش درآمد، بهر جانب که نظر می کرد، آن مجذوب را بر شیر سواره به هیبتِ تمام مقابلِ خویش حمله کنان مشاهده می نمود، و از دیدن آن حال دهشت[6] لاکلام بر وی می افروزد، حتیٰ که در خلاوملا و در معبد و مصلا هما شکل و هیولیٰ از مطمحِ نظرِ وی دور نمی شد. مخدوم از جمیع اوّراد و اذکار عاطل ماند. روزی

---

[1] هـ، ح: برتو

[2] هـ، ح — آن — ندارد

[3] هـ، ح — ما — ندارد

[4] هـ، ح: واهمه تمام روی نمود و خوفي عظیم بر دل وی مستولي

[5] هـ، ح: به معبد خانهٔ خویش

[6] هـ، ح: دهشت و ملال

چند[1] برین منوال بگذشت. روزی[2] درویش زکریا ــ که برادر زادهٔ مخدوم وصاحبِ[3] ولایت بود ــ صباح پگاه بملازمت مخدوم رسید و بشارت آورد که: شب حضرت رسالت پناه علیه افضل الصلوة را در خواب دیدم که بآن دیوانه مجذوب را[4] نصیحت می فرمود که: مخدوم ادبِ شریعتِ ما مرعی داشت و تو با وی در مقامِ خصومت گشته ای، اکنون برو و با وی مصالحت نمای!. درین مکالمه بودند که دیوانهٔ فرزانه بدربار آن یگانه رسید. هرگاه به مخدوم مواجهت نمود تبسم کنان فرمود[5]: بیا که اکنون باهم مصالحه نمائیم!. بعد ازان باهم تصالح نمود و از یکدیگر تودیع[7] فرمود.

نقل ست که، عصاری بود از جملهٔ معتقدانِ وی که همواره زمام اطاعت در گردن و عقالِ خدمت[8] در پا داشته. اتفاقاً شترِ او را عارضه‌ٔ لاحق گشت و از عمل[9] در گذشت. شتابان[10]

[1] ه، ح: چند حال برین منوال گذشت
[2] ه: ــ روزي ــ ندارد
[3] ه، ح: صاحب حال
[4] ه، ح: ــ را ــ ندارد
[5] ه، ح: فرمود که بیا
[6] ه، ح: تصافح
[7] ح: تودیع فرمودند ــ ه: ــ تودیع ــ ندارد
[8] ه، ح: خدمت مخدوم برپا
[9] ه، ح: ازکار
[10] ه: آن عصار در خدمت مخدوم به رسید
ح: آن عصار در بر رسید و جانب

در خدمتِ آن مسیحِ زمان در رسید و جانبِ منزلِ خویش تکلیف نمود. وی بنا بر التماسِ آن عصار بہ وثاقِ او تشریف[1] ارزانی فرمود. آن شخص انچہ بجهت[2] نیت وی مطبوخ ساختہ بودہ بر مائده کشید و مخدوم آن را تناول میفرمود. قضاءً[3] در همان اثناءٔ شترِ مرغِ روحِ آن حیوان از آشیان خانۂ جسمانی بیرون پرواز نمود. هرگاه نظرِ آن سالکِ آگاه بران افتادهٔ راه بیفتاده دانست کہ ناقۂ ممات بوادیٔ حیات او را قطع[4] ساختہ و خارِ مغیلانِ اجل سد حنجرهٔ نفس او گشتہ است. نزدیکِ او رفت و سر فرا گوشِ آن بیهوش آورد و چیزی گفت. فی الحال بقدرتِ حضرت مقدّرِ آجال بی تسویف و تاخیر و بی تبدیل و تغییر آن متوفیٰ بعیر زنده گردید. و این نقل از ایشان[5] درمیان مردمان اظهر من الشّمس و ابین من الامس است[6].

نقل[7]ست کہ **عبدالله** نام از سکنہ قصبۂ **هالہ کندی** ارادهٔ کامل و اخلاصِ صادق بہ مخدوم داشت. ظاهرا نسبت

---

[1] هہ ح : تشریف آورد

[2] هہ ح : انچہ بہ نیت وی

[3] هہ ح : قضا را درخلال این حال مرغ روح آن جانور از آشیان چشمان بیرون

[4] هہ ح : پیموده.

[5] هہ ح: ـ از ایشان ـ ندارد

[6] هہ ح : است و بحد تواتر رسیده است

[7] ه و ح : این سه نقل ندارند و ب دارایٔ همین سه نقل است

کار خیر پسر خود را در خانهٔ کنیکری، که در موضع **دلان** که جای سکونت گاه **راجم سیہ دل** کرده بود، بعد ازان یکی از خویشان کنیکر مذکور درویش **راجم سیہ** را منت آورد که: نسبت دختر خود با پسر من کنید!. آن عصار از ترس درویش مطلبِ وی را قبول کرد و نسبت پیشین را شکست داد. و آن کنیکر ساکن **هالہ کندي** چون شنید عاجز و پریشان شده پیش مخدوم شتافته آمد و عجز و زاری و انکسار و بیقراری ازحد افزون ظاهر کرد. بنابران مخدوم همراه او شده بخانهٔ آن کنیکر تشریف فرمود. بعد رسیدن مخدوم آن عصار بطرف درویش **راجم سیہ دل** دوان رفته خبردار ساخت. درویش آمده ملاقات نمود گفت که: کجا تشریف فرموده اند. مخدوم بتواضع و فروتنی اشارت به کنیکر نمود که: برای منت آورده است. درویش گفت: چرا تصدیع کشیدند بایستی که لوحِ محفوظ را دیده سعی میفرمودند!. بشنیدنِ این حرف، مخدوم را نائرهٔ غیرت مشتعل گشت. بر ساقِ راست بر پای نشسته دو انگشتِ مبارکِ خود را ساوید و گفت: اکنون نظر کنید!. **راجم سیہ** دید که نامِ پسر کنیکر **دلان** محو کرده نام پسر این کنیکر مثبت ساختند. **راجم سیہ** گفت که: نسبت کار خیر به پسر خادمِ مخدوم زود بکنید مبادا معامله دور دراز افتد!.

نقل ست که، **هارون مکریہ** درویشِ دشت و تل، روزی برای ملاقات مخدوم در رسید. وقت افطار مخدوم از درویش التماس ادام طعام کرد که: درویش را بکدام ادام رغبت و اشتها

است تا بطعام بیارم!. چون درویش واقف موسم نبود و حال آنکه وقت زمستان ماه پاره بود که درویش طلب پلوه[1] تازه نمود. و مقرراست که پلوه در زمستان ظاهر نمی شود. امّا چون خواهش درویش سوی ماهی پلوه بسیار بود، بنابران مخدوم در تضرع الٰهی و مطلب او اشتغال نمود. در طرفة‌العین خالق‌الخلایق بحکم ـ کن فیکون ـ پلوه تازه آفریده در پس حجرهٔ مخدوم نمودار ساخت. مخدوم خادم را فرمود که: پلوه تازه مخلوق برای درویش و بواسطه خواهش فقراء باب‌الله پیدا کرده، باید که اورا خوب روش منشوی ساخته پیش درویش آرند!. خادم همچنان نموده پیش درویش آورد. درویش تناول نموده شکرانه حق تعالیٰ بجا آورد.

نقل است که، **مخدوم محمد** برادر اعیانی آن گوهر صدف معرفت **مخدوم احمد** برای مطلبی به **ننه** تشریف نموده بود، و دران وقت حکومت به **جام ننده**[2] داشت. چون جام واقف آمدن **مخدوم محمد** شد بتکلیف مخدوم را طلب نموده گفت که: مرا اشتیاق ملاقات **مخدوم احمد** فوق‌الحد است، بنابران شمارا بطور گرو گرفته ایم تا **مخدوم احمد** خود را بما مشرف نگرداند!. **مخدوم محمد** گفت که: ای جام! **مخدوم احمد** نه غرض ما دارد و نه پروای شما. ظاهرا دران وقت باد این سخن را بگوش هوش **مخدوم احمد** رسانید. مخدوم بلا فرصت

---

[1] یک قسم ماهی که نام آن در سند پَلوٗ است

[2] متوفی ۹۱۴ھ

بطرز طی ارض، در همان آن در حضور جام حاضر شد. و جام بعد ملازمت هرچند التماس و عرضِ دعا نمود از مخدوم بجز حرف انشاءالله تعالیٰ صدای دیگر نیامد. جام انصاف داد که: از هرکسی که التماسِ دعا نموده شود قال و قیل بسیار مذکور میگردد، واز مخدوم بجز انشاءالله تعالیٰ حرف دیگر ظاهر نشد و ما درین انشاء الله تعالیٰ امید کلی دارم. مخدوم از جام رخصت نموده به **مخدوم محمد** فرمود که: اگر بیائی همین وقت عصر به مسجد خود بجماعت برسم!. **مخدوم محمد** فرمود که: من بطور ظاهر طی ارض و محنت کشیده خواهم رسید. و **مخدوم احمد** همان روز بلکه همان عصر بنماز جماعت به مسجد خود رسیده و **مخدوم محمد** نیز همان عصر در مسجد خود رسیده بود.

نقل* است که، درآخر آن اوان که آفتاب وجود[1] آن‌صاحب ایقان نزدیک بغروب رسید و ماهتاب جمالش[2] بسلخ انجامید جانب قلعه[3] **نیرن کوت** تشریف آورد و در حلقهٔ سماع بذکر و وجد مشغول گشت. اتفاقاً ذاکری بیتی از سر سوز و گداز بطیب الحان و آواز آغاز نمود، و بمجرد که آن را اصغا فرمود[4]

---

* ازین ببعد نسخه ح و ه نقل آنها مجدداً آغاز می شوند

1 ه، ح: ـ وجود ـ ندارد

2 ه، ح: جمال کمالش

3 ه، ح: قلعه نیرون تشریف برد و دران جا روزی

4 ه، ح: نمود

طاوسِ روح مقدسش برياضِ عالمِ قدس و بہ حدايق ازهار انس خراميد۔ وی را بالای نعش انداختہ از انجا در موضع هالہ كندي در سنہ ۹۳۴ھ در دور خلافت **مرزا شاه حسن ارغون** آورده مدفون ساختند۔ و از حاملان نعش وی چنين منقول شد كہ ؛ هرگاه جنازهٔ وی، برداشتہ مي آوردند، آوازِ ذكر جلی از وی جهراً[2] مي شنيدندي، و هرگاه[3] **وي** را جاي فرود مي آوردندی ساكت مي گشت۔ — نوراللّٰه مرقده و راح روحہٗ۔

---

[1] ھ، ح : اين عبارت – در سنہ ۹۳۴ھ ...... آورده – ندارد

[2] ھ، ح : جهراً – ندارد

[3] ھ، ح : ما دامی كہ وی را فرود مي آوردندي كہ آن زمان ساكت مي گشت.

ذکر شیخ‌الشیوخ شیخ هوتی لاکہ* قدس سره

آن سر دفتر مشائخِ کبار، سالارِ قوافلِ احرارِ روزگار، صدر نشینِ محافل روحانی، محرمِ خلوتِ اسرار یزدانی، طائر ریاضِ قدس، سائر منازلِ انس، **شیخ هوتی لاکہ** قدّس سرّه از جملہ عارفانِ مولیٰ، و سالکانِ مسلکِ صدق و صفا، و صاحبِ حال و قال بود. همواره لآلی ساعاتِ لیالی را[1] بالماسِ آب[2] دیده، در رشتۂ حزم و بیداری کشیده، پاس انفاس نفیسہ میداشت. و صفحات آنات ایام را بنقوش اذکار ملک علام می آراست. مي گويند كہ: اكثر احياناً از سر تا پا لباسِ حمرا مپیوشید و تیر و کمان همراه[3] میداشت و در زوایای صوامع بہ زمزمۂ وجد و سماع می کوشید و میجوشید.

نقل ست کہ روزی آن ولایت کیش برفاقتِ عموئ خویش جانب **ملتان** — کہ محطِ قوافل مریدان ست — از راهِ دشت

---

* لاکهہ قبیلہ ئیست در سند

1 ه، ح : — را — ندارد

2 ه، ح : — آب — ندارد

3 ه، ح : همواره

عازم گذشت، و درگذر گاه آن راه، ماری بود عظیم و اژدری جسیم، مانند عصای موسی[1] کلیم، که بدم آتشین شرر[2] و نفس مایهٔ شر وجود واردان آن معبر، رماد و خاکستر می ساخت. و هیچ فردی سفینهٔ وجود خود را[3] از آسیب آن مار دیوسار سالم برکنار[4] نمی پرداخت. عموی وی مخاوف آن راه درپیش آن ذاکر آگاه باز نمود. فرمود: هرگاه[5] عصمت الله بدرقهٔ راه و پناه است، توانیم از شرارت آن بد خواه مصئون ماند. چون در جوار گذر آن مار رسیدند، حوضی آب پاک پیش آمد، به عموی خود را فرمود که: ازان آب تنها غسل و وضو نماید و خود ازان معبر پیشتر رفت. بیکبار آن مار سیه روزگار بعادت و قرار، سر بر افراشت و شیخ نظر خویش بروی گماشت. در حال باصابت تیر نظر[6]، پر روح آن خبیثهٔ شریر، بیرون پرواز نمود. عموی وی در پی[7] رسید آن شکل مهیب و صورت عجیب که دید بغایت ترسید. فرمود که[8]: اندیشه مدار که کار او تمام

---

[1] ه، ح : — موسی — ندارد

[2] ه، ح : شرر وجود واردان

[3] ه، ح : — را — ندارد

[4] ه، ح : برکنار نمی تواند برد

[5] ه، ح : چون

[6] ه، ح : تیر نظر شیخ روح آن خبیث

[7] ه، ح : که متعاقب رسید و آن هیکل عجیب و صورت مهیب دید

[8] ه، ح : شیخ فرمود

شده است! اکنون برو و تجسسِ حال آن کرده حقیقت بازگوی.
اگر مجرد انز هاقِ روح او شده است و جسد او همچنان سالم، آن زمان بمرگِ عادی شربتِ نامرادی نوشیده!
و اگر برنگِ دیگر ست، آن هنگام از تاثیرِ نظر است.
هرگاه رفته تفحّص نمود، دید که بقدرتِ پروردگار تمامی استخوان آن مار و گوشت و پوست آن دیو کِردار[1] سوخته و بوسیده شده، بمجرد مساسِ دست، خاکستر گشت.

نقل ست که، روزی آن صاحبِ نظرِ کیمیا اثر در زاویهٔ[2] دشتی صحبتی داشت. اتفاقاً از مسافتِ دور شخصی که غدیر شیر از شیردان[3] طالعش جوشیده بود، سبوئ جغرات بر سر ازان معبر گذر آورد. بنظرِ شیخ که در آمد، بطلبِ آن امر فرمود. آن شخص بخدمت حاضر شده استاد[4] و سبوئ جغرات پیش نهاد. جلسای آن جای[5] فیض پذیر، بموجب ایمای پیر هادی تقریر نمودند که: بهای جغرات بازگو که با دای آن قیام نمائیم. آن شخص عطارد[6] فطانت، ازانجا که مشتریٔ خورشید طلعت را کامل یافت و حقیقت آن کیوان رفعت باز شناخت، بضاعتِ مزجاة را

---

[1] ه، ح : دیوسار

[2] ه، ح : — زاویه — ندارد

[3] ح : ثدیه دان

[4] ه، ح : — اِستاد — ندارد

[5] ه، ح : مجلس فیض

[6] اصل نسخه و، ب : عیار و

سرمایهٔ تجارت را لج خود ساخته گفت که: بهای این جغرات شصت ماد گاؤ است. هرچند ثمن باوی گفتند اصلاً بان راضی[1] نگشت. بعد ازان شیخ فرمود که: جغرات[2] را بر حضار آن مرتع[3] فیض بار[4] قسمت نمودند. و ازانجا که حضرت مالک الملک والاملاک و صانع سطوح افلاک و کرهٔ خاک دفائن ارضی و خزائن سموات در نظرِ دوستانِ خویش در آورده است و بر آنها قدرتِ تصرّف داده آن شخص را پیشِ خود طلبید و فرمود که: در فلان گوشهٔ زمین برو و بکاو آنچه در نظرِ[5] تو در آید بهای شصت ماد گاو بردار و مابقی همان جا واگذار که اگر در مزید آن نوعی شره در دلِ تو ره خواهد یافت دست آورده نیز از تو فایت خواهد شد[6]. آن شخص از استماعِ این کلام با ابتهاجِ تمام عازمِ آن مقام گردید. تا بدان موضع رسید. چون پارهٔ زمین بکافت[7] چاهی پر از دراهم فضی یافت. نصیبِ خویش بی کم و بیش برداشت و مابقي مدفون وا گذاشت.

نقل ست که در اوایل حال که خورشیدِ جمال کمال

---

[1] ه، ح: راضی و خرسند

[2] ه، ح: که تا جغرات

[3] ح: مرتع قسمت نمودند

[4] ه، ح: — فیض بار — ندارد

[5] ه، ح: بنظر

[6] ه، ح: خواهد بود

[7] ه، ح: بشگافت جای پر از

آن فرخنده فال در پسِ حجابِ سحابِ اختفا محجوب بوده و بر وضع بیقیدانه[1] و قلندرانه راه بوادی نامرادی[2] دشت می پیموده روزی در شهری نزول فرمود و بار اقامت دران مقام واکشود. ظاهرا رئیسی که سالارِ آن دیار بود فرزندِ دل بندِ وی از گردشِ روزگار و ادوارِ لیل و نهار از وی مفقود گشته، وبطلبِ آن جگر گوشه از هر طرف و گوشه راهی می پیموده امّا هرگز راه بمقصدِ دلخواه و صلت وی نکشاد. لاجرم داغِ یاس و حرمان بر سینهٔ جان نهاده، همواره در فرقتِ آن گلدستهٔ حدیقهٔ جان، چون بلبلِ هزاردستان، نعره زنان و نالان می زیست، و مانند ابرِ نیسان از دیدهٔ گوهر افشان می گریست. بعد از تمادئ ایام دوری و مضی سنین مهجوری خبرش د ر رسید که آن[3] فرزندِ دلبند تو در فلان حصار در قید[4] و حبس و بند است. و آن مقصد مسافت یک ماه از ان مقام دور بود و وی را اسطاعت طی آن مراحل نبود. اتفاقاً در همان روز آن شخصِ بیقرار، صلحای آن دیار و اتقتای روزگار بمنزلِ خویش جمع آورده بجهت ایشان طعام مهیا کرده، میخواست که، از ایشان استمداد جوید و راه بوصلتِ فرزند[5] پوید. شیخ را گذر[6] بران

---

[1] ه، ح : بی قیدان و قلندران
[2] ه، ح : — نا مرادی — ندارد
[3] ه، ح : — آن — ندارد
[4] ه، ح : — قید — ندارد
[5] ه، ح : فرزند خویش
[6] ه، ح : نظر

مجمع افتاد. از کیفیتِ حالِ[1] استفسار فرمود[2] و حقیقت واقعی بازگفتندش. بخادمی اشارت فرمود که: بخش طعام از انجا بیارد. و درویشان از ظاهرِ حالِ ایشان اکراه آوردند و ازان طعام یاد نکردند. بیک[3] مرتبه عرقِ غیرتش بجوشیده و رگِ[4] حمیتش بجنبید. فرمود که: بآن جمعی ظاهر[5] پرست ازین دیوانهٔ مست پیغام دهید که: هرگاه طعام تناول نمودید باید که پسر مفقود معهود را، در همین آن و زمان و در[6] همین محل و مکان، حاضر کنید! و یا آنکه این دیوانه از عقل و هوش بیگانه متصدی این امر گردد و متعهد حضور وی شود!. هرگاه پیغامِ آن خجسته فرجام بان جمعی[7] دران مقام رسید همگنان را ازین کلام تعجبی تمام روی داد. هم گفتند که: این نوع امر از مقدور و میسور ما خارج است و تعهدِ این امر حوالهٔ وی نمودند. شیخ در حال بارادهٔ حضرت ایزد متعال دست انداخت و آن پسر را در حالی که ـ ظرف[8] بدست داشت وی را بجهتِ روغن در بازار[9]

---

[1] ه، ح: ــ حال ــ ندارد

[2] ه، ح: نمود

[3] ه، ح: ازین مهر

[4] ه، ح: ـ و رگ حمیتش بجنبید ـ ندارد

[5] ه، ح: خدا پرست از من پیغام رسانید که چون طعام

[6] ه، ح: ـ و در همین محل و مکان ـ ندارد

[7] ه، ح: جمعی انام رسید

[8] ه، ح: ظرفی

[9] ه، ح: بیا زار

فرستاده بودند ـ در همان آن و مکان حاضر ساخت. فریاد از نهادِ مرد و زن بر آمد[1] و همگنان درویشان اعتذار گویان در قدمِ مبارکِ[2] وی افتادند و التماسِ خدمت و ارادت نمودند. بعد ازان[3] در ان مقام نه پائید و رختِ اقامت ازان[4] مَرتع بیرون کشید. میگویند[5] که ازان باز خورشیدِ و جودش باوج رسید[6] و شَعشَعهٔ انوارِ آثارش[7] بظهور انجامید[8].

نقل ست که، چون طائرِ روحش از نشیمنِ تن بپرید و بحدائقِ قدس و بساتینِ انس خرامید، بر بالای نعش وی[9] جمعی کثیر از علمای نحریر و قاریانِ تفاسیر و بزرگوارانِ نامدار و اولیای کبارِ[10] روزگار بنماز مشغول گشتند. مردی اهل ولایت و صاحب حال دران مجمعِ رجال که در صف اول[11] در نماز قیام می نمود فرمود که: جانب راستانِ خویش

---

1 ه، ح : برخاست و درویشان
2 ه، ح : ـــ مبارک ـــ ندارد
3 ه، ح : بعد ازان شیخ دران مقام
4 ح : مربع
5 ه، ح : ـــ می گویند که ـــ ندارد
6 ه، ح : ـــ خورشید و جودش باوج رسید ـــ ندارد
7 ه، ح : کراماتش
8 ه، ح : انجا مید و مشتهر آفاق گشت
9 ه، ح : ـــ وی ـــ ندارد
10 ه، ح : ـــ کبار ـــ ندارد
11 ه، ح : به نماز جنازه قیام

که نگاه کردم بعین الرّاس مشاهده نمودم که شیخ بزرگوار پهلوی من بنماز جنازه مشغول است. بزبان حال از وی سوال کردم که: چون ست که هم بر جنازهٔ خود بصلواة قیام داری[1]؟. فرمود که: ازین حال شگفتي مدار و مارا زنده انگار که مقتولانِ راهِ وحدت به شمشیر محبت زندهٔ ابد و حیّ سرمد اند که — ولا تقولوا لمن یتقل فی سبیل اللّه اموات بل احیا عند ربهم ولکن لا تشعرون.

اکنون گنبدِ پر نور آن مبرور[2] در موضع **موریاني** از[3] زوایای دشت است. — نور اللّه مرقده و راح روحه.

---

[1] ه، ح: میداری

[2] ه، ح: مبرور و مغفور

[3] ه، ج: طرف دشت

ذکر احمد و محمد ولدان شیخ[1] هوتي قدس سره

آن دو گلدستهٔ چمنِ گلشنِ عرفان، و آن دو شمعِ شبستانِ محبت و ایقان، و اصلانِ کامل و کاملانِ اهلِ دل، قمرینِ سپهرِ معرفت و شناسائی، گوهرینِ قلزمِ جذبهٔ عشق و آشنائی، سالکانِ مقامِ لاهوتی **احمد** و **محمد** ولدان **شیخ هوتی** قدس‌الله تعالی ارواحهم، از جملهٔ بزرگوارانِ نامدار و اولیاي کبار خطهٔ[2] **سند** بودند.

محمد رائضِ کامل و زاهد اهلِ دل و سالک[3] آگاه، حافظِ کلام‌الله بوده، و همواره بعبادات و مجاهدات میکوشید، و در بوتهٔ ریاضت و نیران مجاهدة می جوشید، و جمیع ساعات و

---

[1] ه، ح: شیخ هوتی لاکه قدس‌الله تعالی ارواحهم
لاکهه قومیت در سند

[2] ه، ح: خطهٔ سند — ندارد

[3] ه، ح: و سالک آگاه — ندارد

انات لیالی و ایام باوراد و اذکار ملک علام می پرداخت[1] و یک لحظه و لمحه[2] خود را از عبادات فارغ نمی ساخت.

و **احمد** رحمة الله علیه در مقام قربت و وصلت حق، رتبهٔ عالی داشته و از شغل باطنی بزوائد عبادات ظاهریه نمی پرداخت. ولیٔ مطلق و واصل حق بود و صاحب لفظ و اهل حال و مستجاب الدعوة گفتندش. هیچ گاهی تیر دعای آن[3] اهل صفاي از هدف اجابت متخلف نگشتی، بلکه بمعرض قبول پیوستی. و گاه گاهی در حلقهٔ ذکر و سماع می رسیدی و از غایت وجد و حال می جوشیدي. و اکثر احیان در هر محل[4] و هرمکان هر دو برادر چون دو رشته[5] گوهر و مانند شمس و قمر باهم نشستندی، و طوائف انام از هر طرف و مقام، بزیارت ایشان قیام می نمودندی، و مقاصد و اوطار خویش بیمن دعای آن ولایت کیش بچنگ آوردندی.

نقل است که، در زمان وی قدس سره سالی باران نبارید و رضیع نبات را از لبن باران لب تر نگردیده، و قوائ نامیه ارضی طبیعت موت پذیرفته، و هیچ گیاهی و برگ[6] از زمین

---

[1] ه، ح: صرف می کرد

[2] ه، ح: بلکه لمحه خود را از عبادات

[3] ه، ح: آن سالک آگاه از هدف

[4] ه، ح: — هر محل — ندارد

[5] ح: دو رشته پر گوهر

[6] ه، ح: و برگ گاهی،

نرسته. لاجرم وجوهِ معاشِ خلائق بغایت تنگ گشته، و فریادِ بینوائِ و حش و طیر سکنهٔ خاک از کرهٔ افلاک برگذشت.

بیت: نه در باغ سبزه نه در کوه شخ
ملخ بوستان خورد و مردم ملخ

بنابرآن، مردمان از روئِ صدق و ایقان، التجا بآن مقتدائِ زمان آوردند، و التماسِ دعا نمودند. هم دران ایام روزي در زاویهٔ دشتی جمعی خدا پرستی باهم[1] و هر یکی بجمعیتِ خویش راه[2] در پیش گرفته، بوجد و سماع مشغول گشته‌اند. و وي نیز حلقهٔ سماعِ خویش آراسته به ترانه سنجيِ ذکر شاغل گشت. اتفاقاً درویش **رکن الدین ولد دنیه**[3] که از جملهٔ مشایخِ نامدار[4] بوده، رو بحلقهٔ ذکر وي آورد و مانندِ شیر ژیان درگلهٔ[5] گوسفندان دران مکان[6] در رسید. و وي ازانجا که بعالمِ ذوقِ روحانی در مقامِ لامکاني، به بحر مکاشفهٔ سبحانی، مستغرق بوده، اصلا ازان حالش افاقت نبود. حلقهٔ سماعِ ایشان از صولتِ حملهٔ آن شیر ژیان سراسیمه و پریشان گشت. بعد از ساعتی که بحال[7]

[1] هم، ح: باهم جمع آمدند
[2] هم، ح:ــ راه در پیش گرفته ــ ندارد
[3] هم، ح: بته؟ شاید ـِ ذ تـه یا پـته باشد
[4] هم، ح ــ نامدار ــ ندارد
[5] هم، ح: قطیفه
[6] هم، ح: حلقه
[7] هم، ح: بحال خود

آمد از کیفیتِ تفرقه باز پرسید. مضمون ماجرا بروی القا نمودند. فرمود تا: حلقه سماع[1] را ترتیب دادند. و همچنان بذکر و وجد[2] مشغول گشتند. و گفت: مرد باشد که اکنون بگردِ سماع تواند رسید!. میگویند که: درویش جوش و خروشِ آن حلقه از دور بگوش می شنید و میدید، اما غایت بیم[3] و ترس نمی توانست خود را پیرامون آن رساند. در همان اثناء ظاهرا[4] از **درویش رکن الدین** چنین منقول گشت که: از **مهتر میکائیل** علیه السلام که موکل بر میاه و غمام است، شنیدم که امسال باران نخواهد بارید، و قطرهٔ از سحاب بر سطح تراب نخواهد چکید. مردمان را از استماعِ کلام یاس تمام و قنوط لاکلام[5] روی داد. همگنان با خاطرِ[6] پریشان و واله حیران درخدمتِ آن ملاذِ زمان رسیدند. و شمه ازان مضمون اظهار نمودند. بعد از تامّل فرمود که: آری درویش انچه شنید[7] اظهار نمود. اما ثاني الحال درمجلسی که بافاضهٔ بارانِ رحمت حکم ورود یافت درویش دران جا حاضر نبود، اکنون خاطر جمع دارید و شکرانهٔ

---

[1] ه، ح: - سماع - ندارد

[2] ه، ح: وجد و سماع

[3] ه، ح: وهم و ترس

[4] ه، ح - ظاهرا - ندارد

[5] نسخه ه، ح - و قنوط لاکلام - ندارد

[6] ه، ح: جمعی پریشان در خدمت

[7] ه، خ: شنود

ایزدِ متعال بالغدو والاصال[1] بجا آرید که، حضرت واهب النعم و فایض الوجود و الکرم، بحالِ انام و طیور و انعام بخشود، و بافاضهٔ باران[2] که رحمتِ بی پایانِ اوست، امر فرمود. میگویند که: همان روز بود که بقدرتِ نگارندهٔ وجود[3]، بمقتضای فحوای آیهٔ کریمه ـــ وَ یُنَزِّلُ الْغَیْثَ مِن بَعْدِ مَا قَنَطُوا ـــ ابر متراکم گشت، و باران[4] باریدن گرفت، و قوای ارضی احیا پذیرفته، و انواعِ نبات مختلف الوان، و اصنافِ گیاه تازه رویان از زمین رسته، و مائدهٔ حیات انسان و سرمایهٔ غذای حیوان ازان مهیا گردید. و از افاضهٔ عمومِ رحمت غلت بر خصب، و محنت براحت مبدل گشت.

نقل است که، شبي آن شمعِ شبستانِ محبت[5] در گوشهٔ دشتی نشسته و آتشی در پیش افروخته[6]. هرگاه پاسی از شب گذشته[7]، شخصی از جمعی خفته، نهفته جانب وي نگریست، دید که بزرگوارِ نامدار مواجه قبله[8] سر بمراقبه فرو برده نشسته است.

---

[1] ه، ح: ـ بالغد و والاصال ـ ندارد

[2] ه، ح: باران رحمت امر فرمود

[3] ه، ح: ـ وجود ـ ندارد

[4] ه، ح: باران رحمت

[5] ه، ح: ولایت

[6] ه، ح: افروخته بود

[7] ه، ح: بگذشت

[8] ه، ح: قبله نشسته و سر بمراقبه فرو برده

بعد از ساعتی بواسطهٔ حرکتِ پنکی، عمامهٔ عنبر شمامهٔ آن یگانه، از هامهٔ میمونش درمیانِ شعله زار فروزان در افتاد، و بعونِ حفظِ قدیم لم یزل و قدرتِ حکیم بی بدل، تاری ازان دستار سوخته نشد. بعد از مضی ساعتی که بافاقت باز آمد، دست برسر انداخت دستار را درمیان شعله زار یافت. نظر جانبِ چپ و راست انداخت، دید که، همگنان بر بسترِ تراب سر بخواب فرو برده بودند، دستِ مبارک دراز کرد و آن گلِ صد برگ را از چمنِ زارِ شقایق برچید و برسر کشید. بیت:

کسانیکه در وجد مستغرقند   شب و روز در عینِ[1] حفظِ حقند
نگهدارد از آب و آتش خلیل   چو تابوت موسی بغرقاب نیل
چو طفلی بدست شناور درست   نترسد اگر دجله پهناور است

مدفن شریفهٔ[2] ایشان در جوارِ پدرِ بزرگوار در موضع موریانی اتفاق[3] افتاد. ــ نوّرالله مرقدهما و راح روحهما.

---

[1] هـ، ح: عون
[2] هـ، شریفش
[3] هـ، ح: واقع است

ذکر درویش حسن مقری قدس سره

آن عارفِ صاحبِ حال و آن غریقِ لجّهٔ معرفتِ ذوالجلال، سر مستِ[1] شرابِ قربت و شوق، متعطشِ دریای محبت و ذوق، عارفِ سبحانی بلالِ ثانی، **درویش حسن** المشهور **بالموزن** ساکن قریهٔ **بانوت** * قدس‌الله تعالیٰ سرّه. می گویند که: آن[2] بزرگوار نجّار بود، و خورشیدِ فضلِ الٰهی و نیّرِ فیضِ کرمِ نامتناهی، بر فضای حشای وی پرتَو انداخت و نهال خانهٔ دلِ وی را شَعشَعهٔ انوارِ معرفت روشن و منّور ساخت، تا بمنشاهٔ ترک و تجرید[3] و شجرهٔ تعلقِ کل را، از بیخ و بُن به برید و به رَندهٔ ذکر تختهٔ دل را از اعوجاجِ کثرت[4] تراشیده

---

[1] ه، ح : سر مست خمهای قربت

* بسندی : پاثوث

[2] ه : — آن — ندارد

[3] ه ، ح : تجرّد

[4] ه ، ح : تعلقات بشریت تراشیده

قابلِ انتقاش صورتِ وحدت گردانید. و همواره نفسِ ناتراشِ اماره را بہ تیشۂ مجاهدت و بیرمِ ریاضت و مجادلت، چون چوب، در زیر لکد و کوب میداشت. همیشہ در بحرِ مکاشفہ مستغرق بود، و در[1] مقامِ حیرت و نگرانی و ولہ و حیرانی، راه می پیمود. طهارت[2] خانۂ داشت هرگاه[3] بتقریبِ توضی[4] دران داخل گشتی، از خود در گذشتی، و بعالمِ مشاهده پیوستی.[5] و حالتی وی را روی میداد کہ از[6] ذوقِ آن مدتی راه بافاقت نمی کشاد و ازان[7] مقام پا بیرون نمی نهاد.

نقل ست کہ روزی شخصی نجار از جملۂ خویش و تبارِ آن بزرگوار[8] بدیدنِ وی در رسید. اتفاقاً[9] آن صاحبِ صفا در متوضی بود. آن شخص بی آنکہ کسی بر رفتنِ وی مطلع شود، دران متوضی در آمد. نظرِ خویش کہ جانبِ درویش انداخت، دیدکہ تمامی اعضاۂ و جوارحِ آن مقتدا، از همدیگر

---

1 ه، ح: از — و در مقام ... می پیمود — ندارد

2 ه، ح: می گویند طهارت خانہ

3 ه، ح: چون

4 ه، ح: توضي داخل آن گشتي

5 ه، ح: رفتی

6 ه، ح: — از ذوق آن — ندارد

7 ه، ح: — و ازان ... نهاد — ندارد

8 ه، ح: آن بزرگوار بود بدیدن وی آمد

9 ه، ح: اتفاقاً دران حین درویش در متوضی بود

بریده[1] جدا جدا افتاده است. بمجرد دیدن، بلک بیک[2] چشم برهم زدن، درویش بصورت خویش موجود گشت و بر[3] سجاده بنشست. ناظر را از مشاهدهٔ این حال دهشت تمام افزود و سر[4] بپای مبارک وی بسود.[5] درویش وی را نصیحت فرمود[6] که: مرتبهٔ دیگر باین[7] نوع گستاخانه بدین کاشانه در نیائ و برین جرات اقدام ننمائ!.

نقل ست که، روزی آن صاحب توفیق، ابریق در دست، بجهت توضی بنشست. خواست که آب بر دست بریزد، صدای بانگ نماز ظهر بر سامعهٔ[8] شریفش رسید، از توضی درگذشت و دست بران ابریق نهاده ساکت[9] گشت، و در بحر مکاشفه فرو رفت. و همچنان[10] در همان مکان بر وضع حیران جالس بود که[11] شب

---

[1] ه، ح : بریده بریده

[2] ه، ح : بیک – ندارد

[3] ه، ح : و بر سجاده بنشست – ندارد

[4] ه، ح : سر اعتزار به پای

[5] ه، ح : نهاد

[6] ه، ح : کرد

[7] ه، ح : باین نوع – ندارد

[8] ه، ح : سامعه اش

[9] ه، ح : ساکن

[10] ه، ح : و همچنان ... جالس بود – ندارد

[11] ه، ح : تا آنکه

بگذشت و روز شد. هیچ[1] کس را از مرد و زن یارائ گفتن و پرسیدن نبود. هرگاه که وقتِ نمازِ ظهر رسید، موذن بانگِ نماز آغاز نمود، بافاقت آمد و گفت که: هنوز این موذن بانگ نماز باختتام نمی رساند!.[2]

نقل ست که، روزی **مخدوم مراد** ولد **مخدوم صدرالدین***

بدیدنِ وی تشریف آورد. گاوی که بران راکب شده آمد، بمنزلی معقود ساخت، و خود بملازمتِ درویش شتافت. خوادم گفتندش که: هفت روز ست که در[3] متوضی در آمده است. مخدوم را ازین حال تعجبی تمام روئ داد. ساعتی بایستاد که درویش[4] ازان متوضی پای بیرون نهاد. با هم تصافح نمودند. مخدوم زبان گستاخانه فرمود که: درویشا! هفت روز که در متوضی[5]

---

[1] ه، ح : وی همچنان در همان مکان حیران نشسته بود و هیچ احدی را یارای آن نبود که بدست و زبان ایما بکند. چون وقت نماز ظهر رسید، موذن باز بانگ

[2] ه؛ ح : نمی رساند، حقیقت ماجرا باز گفتند

* صدرالدین راهوتی در موضع جانه از مواضع پرگنه هالا کندي سکونت داشته همواره واعظ میفرمود و دران اثر تمام بوده ...... مخدوم مراد فرزند رشیدش از اجل علما و افضل اتقیا بوده ...... قاضی منور از اولاد مخدوم مراد بود .... تحفة الکرام ج ۳ ص ۱۵۱-۱۵۲.

[3] ه ؛ درویش در متوضی

[4] ه ؛ ح : درویش برون بر آمد

[5] ه ؛ ح : در مستراح اقامت داشته اید

اقامت فرموده بودی، فرایضِ اوقاتِ نماز آن ایام، که چهل وقت میشود، آیا یکی ادا نمودی؟. تبسم کنان فرمود که: مخدوما! تو اوّل بمنزل بشتاب و از گاوِ خود خبر دریاب، بعد ازان از کیفیتِ اوقات استفسار فرمای!. مخدوم را ازین کلام واهمه بخاطر رسید. جانب منزل خویش راه در پیش گرفت. دید که گاو مفقود گشته است. مدتی در طلبِ آن سرگردان بود. بعد از[1] سرّاغِ فراوان و تجسسِ بی پایان، گاوِ گم شدهٔ خود را باز یافت و بمنزلِ خویش بشتافت.

نقل ست که، روزی شخصی که خورشیدِ طالعش در اوج و بحرِ سعادتش در موج بود، در خدمتِ آن صاحبِ ارشاد در رسید. از احوال وی باز پرسید. گفتندش: مردی مسافر راه و حافظ کلام اللّٰه است. رو بوی آورد و فرمود که: هر سی سیپارهٔ قران بر زبان داری؟ گفت: آری! فرمود که: در اثنای تلاوتِ آن در حینی از احیان نشتری در جگرِ تو نخلید؟. بمجرد قال آن صاحبِ حال جاذبهٔ عشق او را در ربود و راه بعالمِ وحدت کشود، از خود درگذشت، و از جملهٔ اهلِ[2] دل صاحبِ حال گشت.

---

[1] ه، ج — از — ندارد

[2] ه، ج اهل حال گشت

در سنه(؟) طائرِ جانِ پاکش به ندای — ارجعی الیٰ ربک راضیة مرضیة — از ین قفص[1] خانهٔ جسمانی بریاضِ بهشت جاودانی پرواز نمود. مدفن شریفش قریهٔ **باذوت**. نوراللّٰه مرقده[2].

---

[1] ه، ح : قفص جسمانی

[2] ه، ح : نورالله مضجعه الی یوم القیامة

ذکر مخدوم ساهر*لنجار قدس سره

آن ولی شعار، ملک کردار،[1] سر دفترِ ذکرانِ حق تعالیٰ مقتد ای خدا پرستان، صاحبِ صدق و صفا،[3] صاحبِ اوراد و اذکار، **مخدوم ساهر للجار** از[4] جملهٔ احرار و ابرارِ روزگار و بزرگوارِ نامدار بوده. جمیع اوقات بوظائف[5] عبادات قیام می نمود[6]، و یکدمی و نفسی از لیل و نهار فارغ از ذکرِ پروردگار نبود. و ساعتی از کدِّ ریاضت و مجاهدت بر بسترِ راحت نغنود.

---

* پسندی : ساهتُرُ

[1] ه، ح : و بزرگوار نامدار

[2] ه، ح : مقتدای جمعی خدا پرستان

[3] ه، ح : — صاحب صدق و صفا — ندارد

[4] ه، ح : از جملهٔ اولیاءٔ خطهٔ سند بوده

[5] ه، ح : بوظائفِ طاعات و عبادات

[6] ه، ح : نمود و از ذکر پروردگار دمی و نفسی فارغ نبود و ساعتی از لیل و نهار بر بستر راحت نه غنود

مصراع: خوش عمر که شد صرف بدین گونه باذکار

و در هیچ حال در مجلسِ آن فرخنده فال[1]، قیل و قالِ دنیاوی مذکور نشد. و در مقاماتِ ذکر مرتبتی رفیع و منزلتی منیع داشته. و صاحبِ لفظ و کرامات و مستجاب الدّعواة بود. و بعضی را که قابلیت و صفای باطن معاینه نمودی، تلقینِ ذکر میفرمودی، و وی از یمن تاثیرِ نظرِ فیض پذیرِ[2] آن پیرۂ بمرتبهٔ ولایت میرسید، و صاحبِ حال می گشت.

نقل ست که، در زمانِ آن حقایق شعار مابین مردم **بلوچ** و **لنجار** که خویش و تبارِ وی بودند، نوعی[3] منازعت بر زمینی وقوع یافت. هرگاه[4] نزاعِ ایشان از حد بگذشت و بهیچ وجه مرتفع نگشت، فریقین بدربارِ حکّام رسیدند[5] و ازانجا[6] **سید باده متعلوي** را حکم ساخته همراه آوردند. ظاهرا دران اثنا مردم بلوچ یک نفر شترلوک بطریق خفیه وی را رشوتانه دادند[7]. رجحان طرفِ معاملهٔ خویش ثابت کردند. این مضمون به مخدوم

---

1 ه، ح: ستوده خصال

2 ه، ح: فیض پذیرش

[بعد ازین فقره دو ورق از نسخه ح افتاده

3 ه: — نوعی — ندارد

4 ه: چون

5 ه: رجوع آوردند

6 ه: — و ازانجا ... آوردند — ندارد

7 ه: داده

مفهوم ساختند. بعد از قطع منازعت و تشخیص معاملہ روزی جانب متعلوی تشریف ارزانی داشت. اتفاقاً از راهی گذشت کہ همان شتر در چرخ کیشت زاري میگشت و مزرعہ را آب میرسانید. فرمود: عجب کہ سیّد گمان داشتہ باشد کہ بدین[1] شتر بی زمام امر مزرعہ وی قوام پذیرد و اختتام[2] گیرد. هیهات! هیهات!. همان ساعت بود کہ آن شتر نعره زد و بر زمین افتاد و بر بادیۂ هلاکت[3] زانو بر نهاد.

نقل ست کہ هرگاه[4] آن محب دودمان[5] مصطفوی بہ قریۂ متعلوي[6] تشریف آوردي در هیچ شبی از شبها و هیچ روزی از روزها پای فراغت بر بستر استراحت دراز نکردي و تا دران مقام بودی پاي دراز نغنودي. ازسببش پرسیدند؟ فرمود کہ: از جمیع جوانب و اطراف[7] خانهاي سادات اشراف[8] استہ بنابران[9]

---

[1] ه : بذریعہ این شتر
[2] ه : انتظام
[3] ه : هلاکت راه نهاد
[4] ه : هروقت
[5] ه : خاندان
[6] ه : متعلوی کہ سکونت گاه سادات است تشریف آورده ما دامی کہ دران مقام اقامت داشتي در هیچ شبي از شبها و روزی از روزها پا دراز کرده غنودی.
[7] ه : ـ اطراف ـ ندارد
[8] ه : ـ اشراف ـ ندارد
[9] ه : بنابران از رعایت ادبی نمي توانم جالب آنها پا درازکردن

نمی‌توانم جانب جهتی از جهات، پاي دراز کردن، و برین گستاخی اقدام نمودن.

نقل ست که، آن حارثِ مزرعهٔ توفیق کِشت زاري داشت، هر شب جمعي کرازان که سرمایهٔ خسران و زیانند دران در می آمدند و بخرطوم زشت سبززار کِشتِ وي را[1] ضایع می ساختند. بزرگران از تعدّئ کرازان شکوه کنان[2] و دستِ حسرت گزان در خدمتِ آن صاحبِ ایقان در رسیدند. یکی[3] را ازان میان فرمود که: از من پیغام بآن جمعی آنعام برسان که از مزرعهٔ من دست تعدي کوتاه کنید و درگذرید که انواع سبززارِ صحرا و بسیار[4] نبات وگیاه بشما ارزانی است! آن بزرگر، بموجب اجازت[5] آن ملکی سیرت، دران مزرع رسید. هرگاه[6] بوقتِ معهود جمعی کراز مردود برکنار[7] آن کِشت زار گذار آوردند، آن شخص پیشتر رفت، و بادای آن پیام قیام نمود. آن جمعی وحش بی تنفیر و وحشت، پیشِ وی بایستادند و پیغام را اصغا نمودند تا هر[8] همه سر فرو آورده سر و دم جنبانیده ایمای اطاعت کرده

---

1 ه : — ویران و ضایع
2 ه : — دست حسرت گزان — ندارد
3 ه : مخدومی یکی را
4 ه : — و بسیار — ندارد
5 ه : اذن مخدوم دران مزرع
6 ه : چون
7 ه : دران مزرعه هجوم آوردند
8 ه : — تا هر — ندارد

واپس گشته. میگویند که: ازان باز مادامي که آن قطعه بود هیچ کرازی ازان گذاری نیاورد[1]. بیت:

تو هم گردن از حکمِ داور مپیچ
که گردن نه پیچد ز حکمِ تو هیچ

که — من اطاع الله اطاعه کل شی — در سنه ۹۸۰ه[2] آن بلبلِ گلستانِ وحدت، روح[3] از قفسِ قالب باز پرداخت و گلشنِ علویٔ فردوسِ اعلا را نشیمن ساخت.

مدفن شریفش قریهٔ آذرپور تاقیامت پرنور باد.

---

1 ه: نمی آورد

2 ه: سنه ۹۸۱ه. ب: ۱۴ ماه رجب ۹۸۰ه

3 ه: — روح — ندارد

ذکر مخدوم عربی دیانه قدس سره

آن صدر نشینِ محفلِ روحانی، عارفِ معارفِ سبحانی، صاحبِ خصائلِ قدسیه، متصف بخصایص[1] آنسیه، فرزانهٔ یگانه، یعنی **عربی دیانه**[2] از جملهٔ بزرگواران نامدار و اولیای کبار بوده و در قریهٔ **هالم کلدي** سکونت داشته. همواره در انزوای خلوات به عبادات مشغول می بوده و دائم[3] به تلاوتِ قران و اذکارِ ملکِ سبحان شغلی[4] فراوان داشته.

میگویند که در یک مکان صد و چهل ختم قران ازو بوجود آمد[5]. هرگاه آن سلیمان[6] صفت ملک درویش، بحنجرهٔ داؤدی

---

[1] ه : — متصف بخائص — ندارد

[2] ه : عربی دیاله رحمة الله علیه

[3] ه : دائم اوقات

[4] ه : مشغولی داشته

[5] ه : آمده بود

[6] ه : سلیمان ملک درویشه

قران میخواندی و به الحانی[1] مخارج قرانی ادا میفرمودی مرغ از طیران و آب از جریان باز ماندی. و در مقام[2] تجرید و تفرید و ترکِ تعلقات رتبهٔ عالی داشته، حتی که بنظر کیمیا اثرِ وی طلای مهری باخر مهره و ارزیر خالص نقره برابر بود. و از ستدن تحف[3] و راه آورد اکراه کلی می آورد. می گویند که: روزی مخدوم اسمعیل[4] چندین عدد سرخ دینار در ملازمتِ آن بزرگوار فرستاد. هرگز قبول نکرده و واپس داد که: به مستحقانِ آن دیار قسمت[5] نمای!.

نقل ست که، روزی در صومعهٔ معبدِ خویش نشسته بود. وی را حالتی روی داد که، بیک مرتبه دیدندش که ساق دستِ مبارک وی ازکفِ دریای شور آلوده گشته و قطراتِ آب ازآن ترشح کرده. خادمی محرمِ حال ـ که در خدمتِ آن ذات بی همال بود ـ ازان[6] کیفیت استفسار نمود. یک چند مخدوم از کشفِ آن سرِّ مکتوم اِبا آورده و ظاهر نساخت. اما چون خادمِ وی محرمِ راز بود، الحاح و زاری نمود. فرمود که:

---

[1] ه: به طیب الحانی

[2] ه: مقام ترک و تجرید رتبه عالی داشت

[3] ه: تحف و هدایا اکراه می آورد

[4] ه: اسمعیل سومره چند عدد دینار طلا تحفه گویا بملازمت وی فرستاد

[5] ه: قسمت کرده بدهد

[6] ه: از کیفیت آن حال

فرزند **با یزید** در کشتی جهاز سوار گردیده است، درمیان[1] دریا باد یکبار برخلاف مقتضای سفینه وزیدن گرفت، ومعلم و ملاح از هبوب آن ریاح، کشتی را خطری عظیم دانست، فریاد بر آورد، و کشتی نزدیک بغرق رسید که اهل آن سفینه از صدق سینه، باین فقیر کثیر التقصیر التجا آوردند، و فرزندم را وسیلهٔ استغاثه نمودند. بعد ازان[2] بنابر استغاثهٔ ایشان، دست انداختم و کشتی را از میان تلاطم امواج بساحل نجات رسانیدم!. می گویند که: بعد[3] از مدتی اهل آن کشتی نذری همراه خود گرفته[4] بخدمت آن پیر دستگیر رسیدند. از آنها معلوم شد که، در همان تاریخ و زمان، کشتیٔ ایشان از دستگیریٔ دست غیب از ورطهٔ هلاکت بساحل[5] سلامت رسیده بود.

نقل ست که، شخصی از[6] شخصی دیگر سلامی و پیامی ـ که به تبلیغ آن اصلا مامور نبود ـ در خدمت آن بزرگوار ادا نمود. درحال روی بوي آورد[7] که: حق سبحانه تعالی دوستان را در عالم مکاشفه مرتبتی داده است، که پانصد ساله راه زمین را

---

[1] ه: اتفاقاً برخلاف مقتضای جریان سفینه

[2] ه: لا جرم

[3] [ازین جا نسخه ح مجدداً آغاز می شود]

[4] ه، ح: کرده

[5] ه، ح: بساحل نجات رسیده بود

[6] ه، ح: از قبل شخصی دیگر

[7] ه، ح: آورد و گفت

از هر طرف، مانند کف دست، برايشان مکشوف[1] ساخته است، و ذره از ذرات مکنونات[2] بر آنها مخفي و مستور نيست. و آن شخص[3] ازين افترا رميده گشت.

در سنه ٩٨٠ ه ازين خاکدان ويران جانب بهجت سراى ملک جاودان خراميد.

مدفن شريفش قريهٔ هالم کلدى است ـ قدّس سرّهٔ.[4]

---

[1] ه، ح : مکشوف است

[2] ه، ح: مکنونات ــــ ندارد

[3] ه، ح : آن شخص از افتراى خود شرمنده گشت

[4] ه، ح : نور الله مرقده

ذکر[1] مرحوم مخدوم نوح علیه‌الرحمه قدس سره[2]

آن پیرِ ولایت، صاحبِ ارشاد و هدایت، شمعِ شبستانِ وحدت، مهرِ سپهرِ معرفت، عارفِ معارفِ دین، سالکِ مسالکِ یقین، سالارِ قافلهٔ اهل‌الله، سر دفترِ ذاکرانِ آگاه، یعنی **مخدوم نوح ولد[3] نعمت‌الله**، از جملهٔ مشائخِ عظام و اولیایِ کرام **سند** بوده. سلسلهٔ نسبش بسلک نسب[4] حضرت امیرالمومنین **ابی بکر صدیق** رضی‌الله عنه انتظام می یابد. همواره صفحاتِ اوقات و وجنات شواهد آنات را بنقوش و حلّی عبادات و مجاهدات مزین می ساخت. و عرائسِ[5] انفاس را به

---

1 ح: ذکر حضرت خاتم الولایت، صاحب الهدایت، اولیاء الواصلین کاملین، صاحب فتوح حضرت مخدوم نوح قدس سره

2 ه: علیه‌الرحمة والغفران

3 ه: ولد مخدوم نعمت‌الله

4 ه: نسب — ندارد

5 ه، ح: و عرائس نفائس انفاس را بجواهر زواهر اذکار

جواهرِ اذکارِ حضرتِ پروردگار می آراست. و طالبان را بذکرِ جلی و خفي تلقین می داد. و راهِ هدایت و ارشاد بر ایشان مي کشاد. و بسیاري از مریدان و معتقدان که از میامنِ فیض ایشان، بفوزِ سعادتِ توفیق و مقصدِ تحقیق رسیده. و هرکه در نظرِ فیض[1] مآثرِ وی رسیدی و استدعای مطلبي در دل کردی، في الحال بر وفقِ خواهشِ بال[2] او آیة میخواندی و معنیٔ آن را بیان فرمودی،[3] و موافقِ حال هر فردی از رجال مکالمه مي نمودی.[4] و از فیضِ فضلِ سبحانی آن چنان باطن مضي و نوراني داشت که آیات قرآني و معضلاتِ کلامِ رباني بر نهجي بیان مي نمودی و[5] ادا می فرمودی، که علماي نحریر و قاریانِ تفاسیر ازان تقریر، عاجز مي ماندند. و حال آنکه اکتسابِ علومِ ظاهریه نورزیده و درگردِ مدارس نگردیده بود. و دائم خلایق را بحضرتِ خالق راه مي نمود، و توعیظ و تذکیر می فرمود، و مقالاتِ ذکرِ مولیٰ و حالاتِ مشائخ و اولیاء، بر ایشان بیان می کرد. و مستمعان را از کلامِ خجسته فرجامِ وي تاثیري تمام حاصل مي شد. و ازانجا که حکمتِ ربِ غفور و بادشاهِ غیور، بران مقتضي ست که دوستان را

---

[1] ه، ح : فیض اثر وی رسید
[2] ه، ح : حال
[3] ه، ح : می فرمود
[4] ه، ح : می فرمودی
[5] ه، ح : و امر می فرمود

رشتهٔ تعلق ازماسوا گسسته همگی‌خواهش[1] ایشان را از غیر پر داخته، مواجه بخویش گرداند. لاجرم آن بینای عالم ملکوت و سالک مقام جبروت[2] را درآخر آوان، بر سامعه و باصره مهر نهاده راه بخویش کشاده، تا نظر به غیر نکشاید و حرف بیگانه[3] را بسمع شان نگراید.

نقل ست که، بعد تولد آن بزرگوار هفت روز گذشته و وی در گهواره آسوده بود که موذن محلهٔ وی بانگ نماز شروع نمود. هرگاه از اذان فارغ شد، آن مسیح زمان با فصیح زبان متصل خاتمهٔ اذان بزبان راند که — نعم لا اله الاالله ولا نعبد الا ایاه مخلصین له الدین — چنانکه حاضران هم شنیدند.

نقل ست، از راویٔ ثقه که؛ وی از زبان آن مخدوم شنیده که؛ هرگاه[4] سنّ شریف وی بچهارده سالگی رسیده، وی از امام مشارق و مغارب، مظهر عجائب و غرائب، امیرالمومنین **علي ابن ابي طالب** رضی‌الله عنهٔ تلقین ذکر یافت. و بوسیلهٔ امیرالمومنین و امام‌المتقین رفیق شفیق **ابوبکر** صدیق بخدمت **حضرت رسالت پناه** علیه‌الصلوة والسلام رسید و دست ارادت بگرفت و آن حضرت علیه‌السلام، هفت سبق از علم لدنی

---

[1] ه، ح : حواس

[2] ه، ح:— و سالک مقام جبروت — ندارد

[3] ه : حرف بیگانه به سمع شان راه نیابد
ح : حرف بیگانه به مسمع شاه راه نیابد

[4] ه، ح: چون سن عمر شریفش

وی را تعلیم داد. و از راویٔ دیگر چنین مرویست که: **حضرت** علیه‌السلام هفت سطر بر تختهٔ نوشت وی را داده. و سطرِ اول را ازان بزبان مبارکِ خویش تعلیم داده و دیگر شش سطر از خدمت[1] **خضر و عیسیٰ** علیهم السلام استفاده نمود.

نقل ست، از راویٔ ثقه که: ازان مخدوم[2] باصفا معلوم نمود که هرگاه، سنِ عمرِ[3] شریفِ آن صاحبِ حال بهژده سالگی رسید، روزی وی در صومعه همراه **مخدوم عربی** قدّس سرّه نشسته بود و مخدوم در حالتِ مراقبه به تلاوتِ قران مشغول بود. هرگاه به بیست و هفت[4] سیپاره رسیده، وی را شوقِ مشاهدهٔ عالمِ بالا جاذب گشت. از رعایتِ ادبِ آن بزرگوارِ عجم یعنی **مخدوم عربی** وجودِ جسمانی و هیکلِ[5] هیولانیٔ خود را همانجا ماند، بوجودِ روحانی بعالمِ بالا بشتافت و تمامی عالمِ افلاک را مشاهده کرد و بنفوسِ قدسیه ملاقات نمود. فرمود که: ازانچه بحسبِ شمار در چشمِ وی در آمد، هفصد آسمان بود. هرگاه مراجعت بآسمانِ دنیا نمود، **اسماعیل** ملک را ملاقات کردم، فرمود که: ازینجا چون توانی بزمین فروشدن؟.

---

[1] ه: از خدمت عیسیٰ علیه‌السلام — ح: از خدمت حضرت خضر و عیسیٰ علیه‌السلام

[2] ه، ح: ازان مخدوم اصغا نمود

[3] ه، ح: سن عمر شریفش به بهژده

[4] ه، ح: بیست و هفتم

[5] ه، ح: — هیکل هیولانی — ندارد

یک مرتبہ حضرتِ رسالت پناه **محمد** مصطفی صلی الله علیہ وسلم دستِ وی را بگرفت، بیکبار دید کہ، همان صومعه در[1] رسید و **مخدوم عربي** هنوز ختم قران بپایان نرسانیده[2] بود کہ حاضر آمد[3].

نقل[4] نوشتہ **فقیر بهاءالدین گودریہ** کہ از زبانِ **مخدوم نوح** قدّس سرّه، در شهر **تتہ** در منزل **میان سید جلال** ولد **سید علي شیرازي** قدّس سرّه شنیده بود و **سید جلال** نیز حاضر بود کہ مخدوم فرمود: فقیر[5] نشستہ بود دیدم کہ امیر **ابوبکر** صدیق و امیر **علي** رضی الله عنهما هردو می آمدند ولیکن امیر **علي** بتعجیل درآمد و **ابوبکر** استتاناً می آمد. پس

---

[1] ه، ح: نشستہ است

[2] ه، ح: نہ رسانیده است

[3] ه، ح: — کہ حاضر آمد — ندارد

[4] ه، ح: نقل ست از درویش بهاء الدین گودریہ کہ از جملۂ صلحاء روزگار است کہ: از زبان مخدوم شنیدم در حینی کہ در شهر تتہ در منزل میان سید جلال الدین ولد سید علي شیرازي قدس الله سرّه بودم، و سید جلال نیز دران وقت حاضر بود کہ مخدوم فرمود:

[5] ه، ح: کہ در وقتي از اوقات نشستہ بودم بہ مناجات (ح: مفاجا)، امیرالمومنین ابوبکر صدیق و امیرالمومنین علي رضي الله عنهما هردو تشریف آوردند. امیرالمومنین علي بہ تعجیل مي آمد و امیرالمومنین ابوبکر بہ تانّي قدم مي نهاد، هردو مرا گفتند کہ: برخیز!

هردو مرا گفتند که: برخیز که حضرتِ رسالت پناه ترا می‌طلبد!. پس[1] فقیر همراهِ ایشان روان گشت. چون مقداری سیر کردیم، دیدیم که: گویا بر کوه لکي بر میشدم. چون مجلسِ حضرت رسیدم دیدم که مهتر عیسیٰ علیه السلام نشسته است، و ناگاه در دستِ من تختهٔ مسطور رسید. از ان سبق ازحضرت عیسیٰ علیه السلام گرفتم. چون سر بر آوردم، دیدم که حضرت رسالت پناه نشسته است. فرمود که: ما هردو زانو گردانیده جانب حضرت رسالت پناه توجه کردم و سبق تجدید کردم. و فرمود که: وقت

---

[1] ه، ح: پس برفاقت ذوات شریفه روانه گشتم، چون مقداری مسافت سیر کردم، دیدم که گویا بر کوه مانند کوه لکی برمیشدم تا آن که بمجلس اقدس حضرة (ح: رسالت پناه) علیه السلام رسیدم. اولا نظر من بر حضرت عیسیٰ علیه السلام افتاد، و دران حال در دست من تختهٔ مسطور بود، یک سبق ازان تخته از حضرت عیسیٰ علیه السلام خواندم. باز چون سر بر آوردم، دیدم که حضرت رسالت پناه نشسته (ح: است) هردو زانوی خود گردانیده ازکمال ادب جانب حضرت توجه کردم و تجدید سبق نمودم. دران حین (ح: زمان) از امیرالمومنین ابوبکر شنیدم که، بحضرت رسالت پناه گفت: — یارسول الله! این (ح: این ندارد) از اولاد من است.

نیز از درویش بهاء الدین گودریه منقول است که، وی گفت: از زبان مخدوم شنیدم که: حضرة (ح: خضر) پیغمبرعلیه السلام بارهامرا گفته است: تو امام شو، تا پس تو نماز گذارم.

رسیدن دران مجلس از **ابو بکر** صدیق رضی‌الله عنه شنیدم که، بحضرت رسالت پناه گفت: یا رسول‌الله! از اولاد من است.

و نیز فقیر شنید از **مخدوم نوح** که مردم دیارِ ما گفتند که: فلان از مهتر **خضر** علیه‌السلام تعلیم یافته. فاما بفضلِ خدای تعالیٰ بارها مرا گفته است: تو امام شو تا نماز پسِ تو بگذارم! فقیر گفت: ترا نبی نیز گویند تو پیش شو!.

و نیز[1] **مخدوم نوح** فرموده بود که: بفضلِ خدای تعالیٰ اول مرتبه ملاقات که بحضرت رسالت پناه مرا یکبار چنان شده که حضرت رسالت پناه پیدا شد مرا گفت: دست بده! فقیر گفت: یا رسول‌الله وضو ندارم!. حضرت رسالت پناه فرمود: یدِ مومن طاهر است دست بده!.

فرموده[2] **مولانا رکن الدین** را ـ که درقریهٔ **هزاره** ساکن است ـ که: درین مسجد گاهی با حضرتِ رسالت پناه آنجا نشستم وگاهی اینجا تا مواضع متعدده. گفت: در جواب این گفته بود که **مولانا رکن الدین** پرسید که: مخدوم در محلی که حضرت رسالت پناه[3] را دیده بود این محلی را بسته کرده بود؟. پس

---

[1] ه، ح: و هم از وی مروی است که: اول مرتبه ملاقاتی که ما را بحضرة رسالت پناه واقع شده چنان بود که حضرت رسالت پناه پیدا شد و مرا گفت: — دست بده!. گفتم: — یا رسول‌الله وضو ندارم! — حضرت فرمود که: — دست مومن پاک است!—

[2] ه، ح: — فرموده مولانا رکن الدین — تا — این مرتبه رسیدن لایق بود — ندارد

[3] ب: صلی الله علیه و سلم

مخدوم نوح فرمود: اگر محلی برای نشستن آن حضرت یگان بود، میکردم! درین تمام مسجد مواضع متعدده با وی صحبت کنم، چگونه یک معین را بست کنم!.

و نیز فرمود **مخدوم نوح** قدس سره که: بلطفِ خدای تعالیٰ چون مردم بنام **لطف الله** جد من میخواند باین دولت رسیدم و اگر نه کجا مرا این مرتبه رسیدن لایق بود!.

و نیز[1] **مخدوم نوح** فرموده که : در حدِ بلاغت نرسیده بودم که از هفتاد هزار حجاب ـ که نور ظلمت است ـ گذر کردم و بعد از بلاغت بمرتبه مضمون ــــ موتوا قبل انتموتوا ــــ نیز خدای تعالیٰ رسانیده است.

و نیز[2] فرموده بود که: از ابتدای قرآن تا بکهف رسانیدم. بعده بالا از بقر خوانده بده سیپاره رسانیده بودم، و میانهٔ آن نخوانده بودم، و لیکن خدای تعالیٰ همه قرآن کشف کرد.[3]

---

[1] هـ، ح : و نیز از راوی مذکور نقل کرد که : ازان مخدوم شنیدم که: در حد بلاغت نرسیده بودم که از هفتاد هزار حجاب که نور و ظلمة است گذر کردم، و بعد از بلاغت بمرتبه مضمون ــــ موتوا قبل ان تموتوا ــــ رسیدم

[2] هـ، ح : و نیز راوی می گوید که: از مخدوم شنیدم که: از ابتداء قران تا بـه کهف رسانیدم بعده از بالاده سیپاره خواندم و پنج میانه نخوانده بودم و لیکن خدای تعالیٰ همه دقایق قرانی برمن مکشوف ساخت

[3] ح : و ازین قسم امارات عجیبه و کرامات غریبه از و بظهور پیوسته درین مختصر بهمین قدر اختتام افتاد.

درین تذکرہ چون ذکرِ مخدوم اندک دیدم چند نقل گستاخی کردہ نوشتہ شد۔ اگرچہ عبارت معتبر نیست اما مضمون معتبر دارد۔ العفو عندالکرام لمن اعتذر قبول ۔

و [1] حضرت مخدوم وقت صبح روز پنجشنبہ بیست و هفتم ماہ ذي‌القعدہ رحلت فرمودہ بود۔ و فقیر حقیر این لفظ در تاریخِ وي گفتہ بود ــ **شیخی بنوح بود** ــ۔ در سنہ ۹۹۸ ھ از خمخانۂ وحدتِ ذوالجلال جامِ زلالِ لقای حضرت احدیہ برکف گرفت و بنوشید، و بعشرت سراي بهجت افزاي رضوان، بخرامید و بقدوم مسرت لزوم روحانیان را مژدہ گانی رسانید ۔

مدفنِ [2] شریفش قریہ **هالہ کندی** است ــ نور اللہ مضجعہ۔

---

[1] ھ، ح : در سنہ ۹۹۹ ھ (ح : ۹۹۶ ھ ب: ۹۹۸ ھ) از خمخانہ وحدت ذوالجلال جام زلال لقای حضرت احدیہ برکف گرفت بنوشید، و بہ عشرت سراي بهجت افزاي رضوان خرامید .

[2] ھ، ح : مدفن شریفش قریہ هالہ کندي، طاب‌اللہ ثراہ

ذکر درویش وهیه قدس سره

آن حقایق شعار معارف دثار، نهنگِ قلزمِ معرفتِ خدائی، غوّاصِ دریای وحدت و شناسائی، شهسوارِ مضمارِ محبت، شاهبازِ آشیانهٔ وحدت، سالارِ کاروانِ رب[1] اشعثِ اغبر، منظورِ انظار خیرالبشر، عارفِ یزدانی، اویس ثانی، صاحبِ معارفِ قدسیّه، مَهبطِ اسرارِ الٰهیّه، یعنی **درویش وهیه چانهیه**،[2] از جملهٔ مشائخِ روزگار و اولیای کبار و صاحبِ حال و[3] آراستهٔ مرضیه خصال است. از جملهٔ باریافتگانِ محافلِ قدس و مجامعِ انسِ حضرتِ **رسالت پناه** صلی الله علیه وسلم بوده، و در مقامِ جذبهٔ محبت و غلبهٔ شوق رتبهٔ عالي داشته. همواره تخمِ[4] دوستیٔ خاندانِ محمدی علیه السلام در مزرعِ دل می

---

1 ه: — رب — ندارد

2 ه، ح: وهیه رحمة الله علیه - بسندی: وهیو - چانیهو آومهست درسند

3 ه، ح: و موصوف بمرضیة الخصال بوده است

4 ه، ح: تخم محبت و دوستی

کاشت. و بمجرد تذکر ِ نام ِ خیر الانام محمد علیه الصلوة والسلام گونه بشرهٔ مبارکش تغیر می یافت، و مدتی مدید حال ِ عجیب بر وی طاری میگشت. و همیشه بر استقامت ِ شرایع ِ خیرالبشر و در متابعت ِ سنن ِ پیغمبر که بر مقتضای[1] آیهٔ کریمه — قُل اِن کُنتُم تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِی یُحبِبکُمُ الله — وسیلهٔ محبت الله است، قیام می نمود. و بر اشاعت ِ احکام ِ شریعت و انهدام ِ اساس ِ بدعت، ثابت[2] قدم می بود. حتی که اگر سرموئ خلاف ِ مقتضای شریعت غرا بر سامعهٔ آن صاحب ِ صدق و صفا میرسید، قرار و آرام بر وي حرام میگردید، و در تدبیر و اصلاح ِ آن می کوشید. اگرچه آن امر ِ منکَر از امَّا کنهٔ دور بظهور می پیوست. و دائم اوقات بحکام اسلام و مراسم امر معروف و نهی منکر بجا می آورد. و حضرت ِ خلاق ِ خلائق نوعی صلابت و مهابت در ذات ِ قدسی صفات ِ وی نهاده بود، که گردن کشان ِ جبّار و[3] متمرّدان ِ حکومت شعار هم گردن ِ اطاعت در جیب ِ اجابت درآورده، در امتثال فرمان بجان قیام می‌آوردندی[4]. و در زمان حیات سرمایهٔ برکات ِ وی، هیچ حاکمی از حکام برخلاف امر ِ اسلام نتوانست قیام نمود. و در هیچ جا اثری از آثار ِ ظلم و بدعت ظاهر نبود. و جمیع اوقات در توقیر

---

[1] ه، ح: بمقتضای فحوای آیه کریمه

[2] ه، ح: ثابت قدم و راسخ دم می بود

[3] ه، ح: — و متمردان حکومت شعار — ندارد

[4] ه، ح: میکوشیدند

و تعظیمِ ساداتِ عالی درجات مراعاتِ کلی بجا می آوردی، و آدابِ بی حساب نگاه[1] داشتی، تا بحدی که،[2] اگر شخصی علوی در مجلسِ شریف وی نشستی، نشیب و بالاجائی، ملاحظه فرمودی. و ازانجا که از جمیعِ تعلقاتِ بشری و تکلفاتِ[3] مهتری مقدس و بری بود. شائبهٔ تکلف و ریا اصلا[4] خوش نمی داشت. و اکثر نشست گاه و خوابگاهِ[5] آن سالکِ آگاه، بر سجادهٔ خاک و ترابِ پاک می بود. بیت:

در گرد دل از غبار رُفته گردش بستاره وار رُسته

زر و سیم در نظرِ آن مستقیم[6] بغایت خوار و ناقص عیار بود، بمجرد دیدن بر مجلسیان ایثار می فرمود.

نقل ست که، شخصی لدهٔ* نام از[7] خوادمِ عظام که از نظرِ فیض اثرِ[8] وی، بدرجهٔ ولایت رسیده بود، چنین نقل کرد که: در اوائل حال روزی بصفحه بالِ وی نقشِ این خیال مرسوم

---

1 ه، ح: مرعی می داشت

2 ه، ح: که شخصی ازان جماعت درمجلس وی نشستی، نشیب و بالای نشستگاه ملاحظه فرمودی

3 ه، ح: و شوائب مهتری مبرّا و بری بود

4 ه، ح: ریا را خوش

5 ه، ح: — و خواب — ندارد

6 ه، ح: قلب سلیم

* بسندي: لَدّ و

7 ه، ح: از جملهٔ خوادم عظام وی

8 ه، ح: اثرش بمرتبهٔ ولایت

گشت که اگر از کرم ِ حضرت واهب‌النعم پارهٔ محلو به نعم بهم رسد، ازان چشمه سار ِ احسان، غدیر ِ بی نظیر ِ فیضان، لبناً خالصاً نوشد، و در[1] وظایف ِ شکرگذاری حضرت باری کوشد. بعد ازان صورت ِ این معنی و نقش ِ این تمنّا بر مرآت حشا[2] او مرتسم ساخته، از خلوص ِ نیت و صدق ِ عقیدت، عازم ِ خدمت درویش والا کیش[3]، گردید. هرگاه[4] به محفل ِ منیف ِ آن عنصر ِ شریف رسید، بمجرد آنکه منظور ِ نظر ِ کیمیا اثر گشت. فرمود که :ــ سبحان‌الله! پیش ازین زمانه بود که مردم طلب ِ دین مینمودندی و راه ِ شریعت[5] پیمودندی و از بزرگان، از روی صدق و ایقان، سلامتیٔ ایمان از غارت ِ شیطان، ملتمس می داشتند! اکنون زمانه ایست که، مردم همه طالب ِ حطام ناتمام دنیاوی گشته اند، و تخم ِ محبت متاع ِ کاسد و املاک ِ فاسد درمزرع[6] دل کشته!. باستماع ِ این کلام، واهمهٔ تمام بر وی مستولی گردید[7]. فی الحال باستعجال برپا برخاست و طلب ِ

---

[1] ه، ح: و در ادای وظایف

[2] ه، ح: بر مرات خاطر مرتسم

[3] ه، ح: ــ والا کیش ــ ندارد

[4] ه، ح: چون بمجلس شریف آن عنصر لطیف رسیده، بمجرد که نظر درویش بروی افتاد فرمود که:

[5] ه، ح: ــ و راه شریعت پیمودندی ــ ندارد

[6] ه، ح: در مزارع دلها کشته اند.

[7] ه، ح: گشت

اجازتِ مراجعت[1] نمود . هرگاه مرخص شده روانه[2] گشت، پاره[3] راه که بگذشت، خادمِ درویش متعاقب رسید و هفت درم فلوس مسی داد که درویش فرستاد . در حال آن را در[4] گره بست و عازمِ وثاقِ خویش گشت . چون بر کنارِ دریا رسید و جهت گذار در کشتی سوار شد، خواست که بکشتیبان ازان[5] دراهم اجره گویا چیزی بدهد . بمجرد آنکه گره وا کرد، دید که بقدرتِ پروردگار و نگارندهٔ لیل و نهار هر هفت درم مسی سرخ دینار گردیده است . فی‌الحال[6] واپس بست و مسرور خاطر گشت . در منزل رسیده ازان مبلغ گاومیشهای خریده که تا الی یومنا هذا نتائجِ آن پیش اولاد و احفاد وی باقی[7] است و ازان شیر تناول میکنند .

نقل ست که مغفور مبرور **درویش چتم*** که از جملهٔ اهلِ دل و صاحبِ ولایت بوده و در خدمتِ[8] مشائخ شتافته و از ایشان نظرِ فیض یافته، چنین نقل کرده که: روزی ایشان[9] از قریهٔ

---

1 ه، ح: — مراجعت — ندارد
2 ه، ح: روان گردید
3 ه، ح: — پاره راه که بگذشت — ندارد
4 ه، ح: آن درم چند گره بست
5 ه، ح: ازان درمی چند
6 ه، ح: فی‌الحال باز پس بست و مسرور گشت .
7 ه، ح: موجود
* بسندی: چِتّو
8 ه، ح: درخدمت بسیار مشائخ رسیده
9 ه، ح: وی

کَلهان[1] جانبِ منزلِ خویش راه درپیش گرفت، و چون راه بغایت مخوف بود ملاحظہ نمود و از مخاوف راه پناه باهل‌الله آورد. و ازانجا کہ بمرحوم مخدوم آدم تبیہ[2]* دعوي خدمت و ارادت داشت، دستِ[3] اعتصام بزیل توجہ آن مخدوم آنام آورده غائبانہ استیمان نمود و گفت: مخدوما! تـا بہ قریہ اگهم از مخطوراتِ[4] راهـم پناهم باش!. همچنان[5] از وصمتِ رهزنان سالم و مسرور در موضع مذکور رسید. بعد ازان ازانجا التجا بآن صاحبِ صدق و صفا یعنی درویش[6] ولایت کیش آورده عازم گشت. ناگاه در راه جمعی گمراه شرارت[7] پیشہ در رسیدند و قصـدِ وی نمودند. بیکبار زبـانِ استغاثہ کشاد[8] و صدا در داد کہ[9]: درویشا! فریاد رس! — راوی میفرماید کہ: باین چشمِ خود مشاهده[10] کردم

---

[1] هہ، ح: قریہ کلہ

[2] هہ، ح: مخدوم آدم کلہ

* تبیہ قومیست در سند

[3] هہ، ح: اولا دست اعتصام

[4] هہ، ح: مخاوف

[5] هہ، ح: مومیٰ الیہ همچنان از دست راهزنان (ح: از و سمت راهزنان)

[6] هہ، ح: درویش وهیہ نموده، عازم

[7] هہ، ح: شرارت پیشه خداع اندیشہ در رسیدند و قصد غارت وی نمودند

[8] هہ، ح: کشود

[9] هہ، ح: — و صدا در داد کہ — ندارد

[10] هہ، ح: دیدم

و معاينه نمودم که، في الحال درويش بصورت خويش درپيش[1] استاده و آن جمله اشرار روبفرار آوردند، و خود همان لحظه غائب گشت. بر سلامتی حال شکرانه گفتم و راه درپيش گرفتم تا[2] بخدمت وی رسيدم. اتفاقاً[3] درآن ايام، **سيد عبدالله** نام که از سادات عظام بود، بدرجهٔ شهادت رسيد. اين خبر را که بسمع شريف وی رسانيدم. روئ بمن آورد تبسم کنان فرمود[4] که: مولانا نزديک بود که تو هم بدرجهٔ شهادت رسيده بودی!.

نقل ست که، **صدهو نوهريه*** که خود را يکی از عرفاءٔ روزگار و بزرگوار[5] اعصار می انگاشت و جمعی نسبت بوی اعتقادی تمام داشت. روزی بواسطه شقاوت ابدی و نکابت سرمدي ازو کلمهٔ استخففاف به **حضرت پيغمبر** خيرالبشرعليه السلام صدور يافت. صورت اين قصه بسمع شريفش[6] رسيد. قرار و آرام بر وي حرام گشت[7]، و بغايت مکدر خاطر گرديد. تا خبر کدورت خاطرِ فيض مآثر وی به **صدهو** رسانيدند. شرمنده وار بجهت اعتذار و رفع غبار بخدمت وي شتافت و تحف[8] همراه خويش برداشت.

---

[1] هه ح: دران جا حاضر شد و آن جمعي اشرار رو بفرار نهادند و همان لحظه باز غائب گشت

[2] هه ح: تا آنکه صحيح سالم بخدمت وي

[3] هه ح: قضا در همان روزها سيد عبدالله بکري بدرجه شهادت رسيد

[4] هه ح: گفت

* نوهريه قوميست در سنده

[5] هه ح: — بزرگوار اعصار — ندارد

[6] هه ح: شريف وي

[7] ح: گرديد و بغايت آزرده خاطر گشت — ه: لغايت آزرده گرديه

[8] ح: تحف و هدايا

هرگاه در آستانهٔ بی نظیر[1] فیض پذیرِ وی رسید و التماسِ قدم بوسی نمود. بآن صاحبِ ولایت، داعیهٔ آن ذوالخبائث معلوم کردند. عرق غیرت و غضبِ وی تحریک نمود و دران اثنا فرمود که: آن نابکار را بگویند که همانجا واپس[2] راه پیش گیرد و پیشِ ما میا! و ترا دران جا مار نگزید؟ که این کلمهٔ شنیع از زبانِ پلید خویش راندی!. به شنیدن این جواب خوف[3] و اضطراب بر وی مستولی گشت و بسرعت و شتاب، بسوئ منزلِ خویش راه در پیش گرفت. از وی چنین نقل گردید[4] که: حینِ مراجعت، تمامی خس و خاشاک و خار در نظرِ وی مار می نمود، تا بوقتِ[5] شام در منزل و مقام نزول و المام نمود. بمجرد فرود آمدن از مرکوب، مار وی را بگزید، و همان شب شربتِ ممات نوشید[6].

نقل ست که، **مولانا عباس** که از جملهٔ خوادمِ قریب وی است[7] چنین نقل کرده که: وی قطعهٔ زمینی داشت و دران تخمِ گندم کاشت. هرگاه[8] مزرعه[9] خوشها بر آورد و هنگام دانه

---

[1] ه، ح: بی نظیر — ندارد
[2] ه، ح: راه مراجعت
[3] ه، ح: دق
[4] ه، ح: کردلد
[5] ه، ح: تا آنکه وقت شام به منزل
[6] ه: بچشهد — ح: چشید
[7] ه، ح: بود
[8] ه، ح: چون خوشها بر آورد
[9] ه، ح: مزرعه ندارد

رسید. به تقدیرِ حضرتِ قدیر، مفرط[1] برودتِ زمهریر، تمامی را بسوخت و قوالب سنابل مانندِ اجساد اموات از حیات خالی ماند. یاس و حرمانش روی نمود. صورت حال در خدمتِ آن مرضیه[2] خصال معروض داشت. فرمود که: خود دران مزرعه رفته حقیقت باز گوی!. چون رفته مشاهده نمود صورتِ حال بران منوال یافت. بخدمتِ درویش صورتِ[3] واقعي معروض نمود. فرمود که: چه مقدار غله دران خواهد شد؟. گفت: عالم[4] الاسرار میداند امّا حسبِ ظاهر درو چیزی نیست!. فرمود که: پار[5] سال[6] چه مقدار از و بحصول پیوست؟. گفت: هشت خروار شده بود[7]. گفت[8]: درین سال هم همان مقدار هشت خروار میشود انشاء اللّٰه تعالیٰ. هرگاه پخته شده آن سنابل خالی کوفته طیار نمودند. بقدرتِ نگارندهٔ افلاک ازان خس و خاشاک غله گندم پاک برآمد[9]. پیمانه نمودند همان هشت خروار بود که از

---

[1] ه: فرط

[2] ه: مرضیة الافعال — ح: مرضیة الخصال

[3] ه، ح: کیفیت واقعی باز گفت

[4] ه، ح: عالم اسرائر

[5] ه، — که پار سال ... درین سال هم - ندارد

[6] ح: - سال - ندارد

[7] ح: بود - شده - ندارد

[8] ح: فرمرد که درین نوبت هم همان هشت خروار می شود.

[9] ه: بر آمد. چون پیماله نمودند

زبانِ آن بزرگوار افتاد.

نقل ست که، روزی در مسجدِ سادات **نصرپوری** تشریف آورد. **داود** نام نجارکه از ادوارِ لیل و نهار، لیل سوی او مانند نهار بود- بجمعی[1] سادات اباً عن[2] جدٍ سبقت معرفت و نسبت هم نمکی داشت- دران مسجد در خدمتِ وی رسید. دران اثناء ظاهرا[3] بعضی جلساء بطریق نصیحت و موغطه[4] گفتند که: هرگاه[5] در جوارِ سادات عالی درجات سکونت و وثاق داري، الیق آنست که در حق صلواة - که عماد دین است - مراعات تمام بجا آري، و در اداي آن تقاعدي و[6] تکاسلی مجوز نداري. آن نجار سفاهت آثار ازان سخن رنجیده و ازانجا که بواسطه سبقت خدمت سادات گستاخیها می نمود، بر زبانِ سرمایهٔ زیان خود[7] راند که: ما خانهاي سادات را آتش زنم[8]!. این کلامِ شقاوت[9] انجامِ او که بسمعِ[10] آن یگانهٔ انام رسید، بشورید و عرقِ[11] غیرتش بجوشید

---

1 ه، ح : بجماعت
2 ه - اباً عن جد - ندارد
3 ه، ح - ظاهرا - ندارد
4 ه، ح - موعظت، باوی گفتند:
5 ه، ح - هرگاه - ندارد
6 ه، ح : تقاعدی جائز نداری، آن اجار
7 ه، ح : خود چنین راند
8 ح : زنم ب: بزنیم
9 ه، ح : شقاوت انجام او — ندارد
10 بسمع شریف
11 ه، ح : و عرق غیرتش بجوشید - ندارد

و حالتی عجیب بر وی طاری شد. هر چند سادات زبانِ اعتذار کشودند و سبقت رفاقت[1] او را باز نمودند، فائده نکرد. و عین حال زبان باین مقال راند که: جزای این شخص این ست که، او را زنده در چاهی مدفون ساخته آید. بعد از دو سه روز، هندوی[2] بود که در شهر نصرپور[3] چاهی کنده بود، و این شخص نجّار را، که استادِ نامدار بود، بجهت چک چوبین طلب نمود. و آن شخص نجّار چک چوبین طیار ساخته، برفاقت دو سه نفر دیگر، دران چاه در آمد و چک چوبین[4] را در مقعر آن چاه بنشاند. در اثنای آن بیک مرتبه به تقدیرِ[5] قدیر ناگاه بته* از دیوار چاه بر سرِ وی رسید و زنده در خاک مدفون گردید. و تختهٔ شجرهٔ عمرش بمنشائ اجل بریده شد. رفیقانِ[6] او بسلامت ازان مقام بیرون آمدند و آن شخص مرده را بر آورده در مقابر مدفون ساختند.

و ازین قسم خوارق و عاداتِ غریبه و کراماتِ عجیبه وی بسیار است، اما بواسطه تحریر از[7] اطاله کلام، که باعث ملالت

---

[1] هـ : رفاقت او را اظهار نمودند

[2] ه، ح : هندوئی بود منعم که در شهر، نزدیک خانهای خود، چاهی

[3] ه، ح — نصرپور — ندارد

[4] ه، ح : چوبین — ندارد

* سندی : پِتُو

[5] ه، ح : به تقدیر حی قدر

[6] ه، ح : رفقای

[7] ه، ح : — از — ندارد

و سام است، بهمین قدر اختتام افتاد[1].

و در سنه ۱۰۰۱ ه ازین تنگنائی هیاکل ِ جسمانی بفضای ریاض ِ روحانی و حدائق ِ رضوانی انتقال نمود. تاریخ وفاتش بعربیه - **مات فی عشق** - یعنی در عشق جان سپرده[2]. و از همین عبارة ترجمان نیز تاریخ سال که **هزار و یک** است حاصل میشود.

مدفن شریفش قریه **نورکی*** برکنار ِ نهر[3] که موسوم است به **سانکره** . — نورالله مرقده.

---

[1] ه : نمود

[2] ح : بسپرده

* این گورستان بنام ایشان منسوب و مشهور است . و خانوادهٔ امرای بیگلار در همین گورستان مدفون است .

[3] ه، ح : نهری

ذکر مخدوم اسماعیل سومره قدس سره

آن صاحبِ بصیرت، ملک سیرت. سرخیل مجاهدانِ نفس و هوا، سالارِ مبارزانِ معرکۀ پرهیز و تقی. عارفِ کامل، ولی اهلِ دل. رائض توسنِ نفسِ محتال، فائض سحائبِ جود و افضال. خداوندِ صدق و صفا، متصف بصفت[1] — وکان عندالله مرضیا. خداوندِ صاحب العارف الفاخره، یعنی **مخدوم اسمعیل سومرہ** قدّس سرّہ. از جملۀ اولیائ[2] کبار و اصفیای نامدار بوده. و از زمانِ[3] طفولیت تا زمانِ خاتمیت در ریاضات و مجاهدات کوشیده، و شرابِ نیستی و نامرادی از جامِ وحدت نوشیده، و در مقام فنا فی الله رسیده، و بدرجۀ بقا بالله واصل گردیده. شَعْشَعَۀ روحانی از ناصیۀ نورانیۀ

---

[1] ه، ح: — و کان عند ربه مرضیه صاحب المعارف الفاخره

[2] ه، ح: اولیاي کرام و اصفیاي عظام بوده

[3] ه، ح: اوان

وی پیدا بود، و لمعهٔ انوار از جبینِ فیض آثارش هویدا بود[1]. و ازانجا که حضرتِ وهاب مسبب‌الاسباب ابوابِ معیشت ومکنت[2] بر وی کشاده بود، و صفتِ کرم و علوِ همم در جبلت ایشان نهاده، هر صبح و شام بلکه[3] علی الدوام، انواعِ اطعمهٔ لذیذه شیرین، و اشربهٔ نفیسهٔ رنگین، به اصنافِ اضیاف بی شائبهٔ امتنان و عدم حلولِ غرضی درمیان، خالصاً مخلصاً[4] ابتغاءُ مرضات الله میداد. و اهلِ استحقاق را از حفظه و طلبهٔ علم، وظائف و مرسومات مقرر میداشت. و از خوانِ احسانِ خویش هیچ فردي را از خواهندگان[5] از کم و بیش محروم نگذاشت، و بحکم فحوای آیهٔ کریمه — مَا عِنْدَکُمْ یَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ — جمیعِ املاک و اسبابِ این دکانِ فانی را، سرمایهٔ تجارتِ رائجِ جاودانی آن‌جهانی ساخته، به بذل و ایثار دستی بکشاد، و جهان[6] را صلا در داد!. و خود علی‌الدوام از ابتداء تا اختتام به تناولِ قرصِ جَوی بی ادام قانع و خرسند بوده. از جمیع مشتهیات و لذات دنیاوی بی ثبات رو گرداینده همواره بعبادات و آذکارِ پروردگار مشغول مي بود. و در طریقِ خضوع وخشوع سلوک

---

[1] هـ، ح: — بود — ندارد

[2] هـ، ح: وسعت مکنت

[3] هـ، ح: — بلکه علی‌الدوام — ندارد

[4] هـ، ح: خالصاً لابتغاء

[5] هـ، ح: — از خواهندگان — ندارد

[6] هـ، ح: جهانیان را

می فرمود[1]. و در مقامِ غربت و نیستی خود را فرود ترین هر انزل تصور مینمود. و دائم در قضای رسوم اسلام و امضای[2] مهامِ انام مساعیِ تامہ بجا می‌آورد، و بالذات دران می‌کوشید. حتیٰ که در آخرِ اوان، که بواسطۂ استیلای شیخوخیت و پیري، قامت چون تیر او مانندِ کمان منحنی گشتہ و قوای اعضای وی[3] استرخاء پذیرفتہ. نہ تابِ مشيِ اقدام و نہ یارای رکوبِ انعام مانده. دران حال آن مَلَک خصال خود بسعادت در چادر[4] می نشست، و خوادم را بہ تبجیل[5] امر میفرمود تا برفاقتِ اهلِ حوائج خود را با ماکنِ بعیده میرسانید، مهام ایشان[6] سرانجام نموده مراجع میگردید. و همواره در حجرۂ معبدِ خویش بتلاوتِ کلام‌الله مشغول می بود.

نقل ست که، مخدوم صدو موهیہ که از جملۂ علمأ نامدار و اتقیاء روزگار بود، بآن مخدوم رابطۂ محبت و ولا و محرمیت سرِّ وي بحدي داشت، چنین نقل کرد که: روزي بر درِ صومعۂ وي رسیدم، در بستہ بود از شگافِ در کہ نگاه کردم بعین‌الراس

---

[1] ھ، ح: می امود

[2] ھ، ح : انقضاي

[3] ھ، ح : – وي – ندارد

[4] ح: درحال

[5] ھ: بہ تحمیل – ح: بہ تحمل

[6] ھ، ح: انام

مشاهده کردم که یگان یگان عضوِ آن یگانهٔ دوران و قتیلِ تیغِ محبتِ یزدان، از[1] هم دیگر جدا شده افتاده است. دهشتِ مشاهدهٔ این حال، زبانِ قال برمن فرو بست. از اضطرابِ تمام ازان مقام بخانه درآمدم و باز چون بعد از ساعتی درهمان مکان رفتم وي را صحیح و سالم یافتم. بخدمتش نشستم[2] و با هم بتلاوتِ کلام‌اللّٰه مشغول گشتم.

و در[3] سنه ۹۹۸ ه طائرِ قدس آشیان روحش از نشیمنِ تن به گلشنِ رضوان و حدیقهٔ جنان پرواز نمود، و بشاخسار شجرهٔ قرب پروردگار بیاسود.

مدفن شریفش در قریه **قلعه[4] اگهم** واقع[5] است. — نوراللّٰه مرقده[6].

---

[1] ه، ح: از همدیگر جدا افتاده است، ازین دیدن این حال دهشت تمام بمن روي داد، از اضطراب تمام دران مقام درآمدم. باز در همان زمان و مکان رفتم وي را

[2] ه، ح: بشتافتم

[3] ه: در سنه ۹۹۹ ه طائر روحش از — ح، ب: در سنه ۹۹۸ ه طائر زوحش

[4] ه، ح — قلعه — ندارد

[5] ه، ح: — واقع است — ندارد

[6] بر حاشیه ب اینجا ثبت است:

(۱) تاریخ وفات ملا لُتر ۱۸ ماه صفر سنه ۹۰۰ ه

(۲) تاریخ وفات درس پلي ۳ ماه رمضان سنه ۹۶۷ ه

ذکر درویش رکن الدین ولد دیتہ* قدس سره

آن عارفِ حق، ولیٔ مطلق، مرشدِ کامل، صاحبِ حال، اهلِ دل . صدر نشینِ مجامع قدس، محرمِ سرائرِ محافلِ انس. خداوندِ مناقبِ علیّہ وکراماتِ جلیّہ، یعنی **درویش رکن الدین ولد وثیم** . صاحبِ ولایت و اهل حال بوده و اکثر اوقات در خلوات فلوات[1] معتکف بوده، در عبادات و مجاهدات میکوشید . و از جملۂ مقبولانِ درگاه و واصلانِ بارگاهِ حضرت[2] الٰہ گشتہ و صاحبِ کراماتِ عجیبہ و غریبہ بوده . از جملہ[3] آن نقلی کہ در خلائق بشهرت انجامیده و بسر حدِ تواتر رسیده و این مولف از حضارانِ مجلس شنیده، اینست .

نقل ست کہ، **شیخ اسمعیل** نام[4] یکی از اولاد کرام

---

* ب : وثیم . بسندی : وسیو بمعنی آباد و سبز،
در نسخۂ ح و تحفة الکرام: دیتہ . بسندی ڈنو یا ڈتو بمعنی خداداد.

1 ه ، ح : — فلوات ندارد

2 ح : — حضرت — ندارد

3 ه : از جملۂ نقل های او نقلی کہ:

4 ه، ح : نام بوده، در پرگنۂ لار سکونت داشت و قریہ ساکر در مرسوم وی مقرر بود .

غوث[1] الاسلام کهف الانا **شیخ بهاوالدین زکریا** علیه الرحمة و الغفران بوده و در پرگنهٔ **لار** سکونت داشته و قریه **ساکر** در مرسوم وی مقرر بود. اتفاقاً[2] **صدهو ساکر** که معظم رؤسای آن دیار و سالار[3] عرفای خطهٔ **لار** بوده باوی شیوهٔ بغض و نفاق[4] می ورزید و در صددِ عناد و شقاق میکوشید[5]. هرگاه آزارِ آن شقاوت آثار بغایت رسید و بنهایت انجامید، از شرارت آن بدکیش با خاطر پریش و سینه ریش پناه باهل الله آورده و بمسامعِ قدسیهٔ ایشان صورتِ حال معروض داشته. خصوصاً در وثاقِ آن یگانه آفاق رسیده استغاثه نمود و بطریق تضرع و ابتهالِ صورت حال درپیشِ آن ذاتِ بیهمال باز نمود. و در حال در خاطرِ خطیرِ فیض پذیر درویش بغایت موثر و درگیر شد. پیغامی نصیحت آمیز جانبِ آن شرارت انگیز فرستاد و وی ازانجا که غرورِ مکنت و مال، و نخوت جاه و جلال، در سر داشته، و تسویلاتِ شیطانی و تخیلاتِ نفسانی دیدهٔ دلِ وی را کور ساخته بوده اصلا به پیغامِ آن خجسته فرجام، التفاتی ننمودی.

---

[1] ه: — غوث الاسلام — ندارد

[2] ه، ح: — اتفاقاً — ندارد

[3] ه، ح: و سالار عرفای خطه لار بوده — ندارد

[4] ه، ح: عداوت پیدا کرد

[5] ه، ح: کوشیدن گرفت ـ چون نائرهٔ عداوت او مرتفع شد، شیخ با خاطر پریش و سینه ریش پناه باهل الله آورد. پیش درویش حقیقت حال خویش معروض داشت و استغاثه نمود و بتضرع و زاری صورت حال بیان کرد در حال در خاطر

بلک در[1] تاذّی و عناد و تمرّد و فساد می افزود. شیخ مذکور مرتبهٔ ثانی از غایتِ پریشانی در خدمتِ درویش رسیده تضرع و زاری از حد گذرایند. بہ[2] شنیدنِ کلامِ آن دل ریش، درویشِ ولایت کیش بجوشید، و مانند شیرِ ژیان بغرید، فرمود کہ: اکنون برو! خاطر جمع دار! و وسوسہ از دل بیرون آر کہ ما درپی او هستیم! هرجا تواند بگریزد!. شیخ را از شنیدنِ این کلام تسلای تمام دست داد، و از خدمت وی مرخص شده جانبِ منزلِ خویش راه در پیش گرفت. و بر ایذای آن[3] نابکار صبر و شکیبائی شعارِ خود ساختہ، منتظرِ لطیفهٔ غیبی بود[4]. تا بعد از چندین[5] روز اتفاق در زوایای دشت موضعی است مخصوص بر نهر دُران و در آنجا درختِ خرمای هندی* است بغایت عظیم وتن آور و برومند و سایہ[6] گستر. و آن موضع نزهت گاه و مَحَطّ قوافلِ اهل اللّٰه است. روزی[7] در آن جای

---

[1] ه، ح: بلک در عناد و تاذي افزود

[2] ه، ح: دِرویش بہ شنیدن این کلام چون شیر زیان بغرید و فرمود کہ اکنون

[3] ه، ح: او صبر و

[4] ه، ح: می بود

[5] ه، ح: چندین روز در دشت موضعی است

* بسندي آمري

[6] ه، — سایہ ور و دران موضع — ح: سایہ اش

[7] ه، ح: اتفاقاً روزي دران مرتع اولیاي کبار از هر گوشہ وکنار بیرون از شمار جمع گشتند

فیض آثار، اولیای کبار و عظمای احرار، از هر دیار بیرون از شمار جمع گشتند، و بہ زمزمۂ اذکار و ترانۂ سماع، وجد و حال می ورزیدند. اتفاقا آن **رکن‌الاسلام**[1] نیز در سلک آن طوائفِ[2] انام حاضر شده. **صد و ساکر** ـ کہ پیش ازین خواست کہ[3] بخدمت وی رسیده اعتذار نماید، و غبار از خاطر شریفش و اکشاید ـ از منزلِ خویش، بخدمت آن ولایت کیش راه درپیش گرفت[4] تا دران موضع رسید و از مقامِ درویش پرسید.[5] گفتندش کہ: در فراگوشۂ این مجمع درپیش[6] اراکے* بر سجاده خاک نشستہ و ابریق در دست دارد. في‌الحال بدان طرف روان شد. از دور دیدندش کہ لباسِ گوناگون دربر، و عمامہ قیمتی برسر و اسلحۂ نفیسہ در کمر، با جمعیتِ بیشتر، پیشتر می‌آید. خوادم[7] بہ درویش صورت آن بدکیش معلوم نمودند. فی‌الحال نظر بدان جانب

---

[1] ھ، ح: رکن اسلام یعنی درویش رکن‌الدین

[2] ھ، ح: طرایف حاضر شد. دران اثنا صدھو ساکر

[3] ھ، ح: کہ دران مقام رسیده معذرت نماید و غبار کدورت از خاطر شریفش دور سازد. بنا برین عزم از منزل

[4] ھ: گرفت و تحف همراه کرده تا دران

[5] ھ، ح: باز پرسید

[6] ھ، ح: درپیش بیشہ از درختهای اراک بر مصلاي خاک پاک نشستہ است

* بسندی: درخت پیلو

[7] ھ، ح: خوادم درویش از صورت آمدن آن بدکیش معلوم نمودند فی‌الحال متنبہ شد و نظر بدان طرف گماشت

گماشت. چون بسیار نزدیک رسید، آن شیر بیشهٔ ولایت، نعره برکشید و خود[1] در بیشه خزید. صدو از سهمِ سهامِ آه، ازان راه واپس گشت. خوادم بدو گفتند که: برگشته می رود. فرمود که: خاطر جمع دارید که زخم کاریست. هنوز چند قدم پیشتر نرفته که[2] از بدائعِ قدرتِ حضرت باری، از تمامی اعضای وی، خون جاری گردید و از رفتن فروماند. میگویند که تمامی عضلاتِ ذات وي مانند قطن مندوف گردید. در هر عضوی که دست می بردند جدا[3] شده می آمد. درهمان ساعت و آن، رختِ حیات[4] ازین جهان بعالمِ جاودان کشید. و شربت فنا از جامِ وبا نوشید[5]. مادرش که دران جا حاضر بود گریه کنان و نعره زنان بخدمتِ درویش در[6] رسید و گفت: درویشا! روز[7] رستا خیز قیامت، دست تظلم فرزندم بر دامن تو خواهد بود!. فرمود که:

---

[1] ه، ح : و خود در گوشه بیشه خزید، صدهو ساکر از صدمهٔ سهم آن آه، راه واپس درپیش گرفت، خوادم بدرویش گفتند که :

[2] ه، ج : که از قدرت حضرت بدیع العجائب از تمامی اعضای وی

[3] ه، ح : می بردند، از بدن جدا شده می آمد

[4] ه، ح : رخت حیات به عالم ممات کشید

[5] ه، ح : نوشید. چنین می گویند که مادرش دران مربع بود، از شنیدن این خبر شعله در کانون دل وي افتاد . و گریه کنان

[6] ه، ح : رسید

[7] ه، ح : در روز

او را در عرصه گاه قیامت هم نخواهی یافت[1]. ازان روز باز تمامی مال و منال وی[2] در معرض فنا و زوال در رسید.[3] و خان مانش خراب گردید. یگان یگان فردی که از تناسل وی مانده بود، مدتی محنت فقر و فاقه کشیده آخر شربت مرگ چشیده، که[4] هیچ فردی از اولاد و احفاد وی باقی نمانده، بلک مقطوع النسل و معدوم الاصل گردیده. عیاذاً باالله عن ذالک[5].

نقل ست که، روزی آن ولایت کیش در مسجد خویش بر بستر تراب سر ببالین خواب فرو برده[6] بود. اتفاقا امام آن مسجد از ادای نوافل[7] نماز که فارغ شد، برخاست که جانب وثاق خویش راه درپیش گیرد. در اثنای برخاستن و چادر افشاندن، چند تاری[8] خس بر جسد[9] مبارکش افتاد. در ساعت هر دو پای و ساقهای امام، شل گردیده و از رفتن فروماند. بعد

---

1 ه، ح: چنین گویند که ازان روز

2 ه، ح: — وی — ندارد

3 ه، ج: رسیده

4 ه، ح: حتی که

5 ه، ح: این عبارت ندارد

6 ه؛ ح: فرموده بود

7 ه؛ ح: — نوافل — ندارد

8 ه، ج: — تاری ندارد

9 ه، ح: جسد مقدس وی افتاد

از ساعتی که آن بیدار دل چشم[1] باز کشاد، و امامِ مستهام سر با قدام وی بسود و ازان گستاخی اعتذار نمود. درویش فرمود که: قسم بحضرتِ عالم السّر و الخفیات که بنده را ازین حال آگاهی نبود، عین لطف و سرفرازی خداوند ست، که هر سرِ بنده، که سر به بسترِ غفلت افگنده، مبذول میدارد، حتی که تارِ خسی بر دوستدارِ خود روا ندارد!. بعد ازان دستِ مبارک خویش بر ساقهای آن خاطر پریش نهاد. در حال، آن شخص صحیح الحال و سلیم البال گشت.

نقل ست که، در آخر اوان غلبهٔ وجد و جوشش ذکر، وي را حالی[2] عجیب روي داده بود، که هرگاه، آوازی بلند و صوتی جهیر بگوش[3] میرسید فی‌الحال آهی از دل می کشید، و بمجرد شنیدن آن آهِ ناگاه، آن شخصِ مستهل[4] رخت عاجل باجل میکشید.

در[5] سنه ۹۸۸ ه عندلیبِ گلبنِ عرفان روحش، به ندای — ارجعی الی ربک — بر حدائقِ روحانی و ریاضِ قربتِ سبحانی پرواز نمود.

---

[1] ه، ح: چشم ازان خواب کامیاب باز کشاد

[2] ه، ح: حالتی عجیب

[3] ه، ح: و صوتی جهیر بگوشش

[4] (معنی: آواز کننده)

[5] ه، ح: در سنه ۹۷۸ ه. تحفة الکرام: ۹۸۸ ه. رک: ج ۳ ص ۱۴۷

مدفن[1] شریفش در فضای دشت[2] در موضع **ایاره د پکم** (؟) واقع است. — نورالله مرقده.

[1] ه، ح: مدفن شریفش در موضع اباره و بکر (؟) است طرف دشت
[2] صاحب تحفة الکرام ذکرش در تحت دشت باران آورده.
رک: جلد ۳ ص ١٤٧

ذکر[1] راجه سیه دل قدس سره

آن[2] مجذوبِ مطلقِ اهلِ حال، و مقبولِ درگاهِ ایزدِ متعال. شاربِ رحیقِ تحقیق، سالکِ مسالکِ توفیق. حریقِ نیران محبت، غریقِ دریای وحدت. سرمستِ خمخانهٔ شوق و ولا، سرخیلِ مقربانِ مولیٰ. عارف اکمل یعني **درویش راجه سیه دل** * از جملهٔ مجذوبانِ مطلق و واصلانِ حق بوده. همواره شرابِ محبت از خمخانهٔ وحدت نوشیده، مستانه وار نشاءٔ مستی و خمار در سر میداشت. و دائم با سرِ عوَرا و برهنه پا پیرامونِ دشت و صحرا بذوقِ تذکر[3] مولیٰ در وادی نامرادی[4] میگشت. نه دو روز در یک جا آرام و نه دو شب در یک منزل مقام.

---

[1] ه: ذکر درویش راجه سیه دل قدس سره

[2] ه، ح: آن مجذوب اهل حال

* تحفة الکرام درویش راجه ستیه دل ح ۳ ص ۱۲۹. در اصل بسندی نام راجو از قوم دل.

[3] ه، ح: ذکر مولیٰ

[4] ه، ح: نامرادي دشت می گشت

زبانِ وی سیفی بود قاطع از سیوف‌الله. بر[1] هر خیر و شر راندی، کارفرمای قضا و قدر، بموجبِ آن، حکم فرمودی.

چنین میگویند که، هرگاه وی را معامله روی[2] دادی فی‌الحال بایستادی و بیتی از زبانِ سندی بر مقتضای حال بآهنگ و الحان بر زبان می راند. حضرتِ قدیر — که تقدیرش تبدیل و تغییر پذیر نیست — بی تسویف و تاخیر بر[3] تقریر دل پذیر وی، بوقوع تقید حکم میفرمود. سبحان‌الله! زهی لطفِ یزدانی و کرمِ سبحانی! که بنوعِ انسانی مبذول داشته، که بنده را از بندگان بنوعی از مکرمت و احسان سرفراز[4] فرماید، و ابوابِ فیض بر وی وا[5] کشاید، که تقدیر خیر و شر بر زبان وی نهد، و باجرای حکم فرمان دهد. و زهی جهل و نادانی و تسویلاتِ نفسانیٔ ما که، ازان واهب‌النعم و فایض‌الکرم مطلقاً غافل و زاهل گشته، هواجسِ نفسانی و لذاتِ جسمانی را کعبهٔ مراداتِ خود ساخته، در پرستشِ نفس و هوا، شاغل و مائل شده ایم!. آری کاروبارِ خانهٔ پروردگار[6] از حوصلهٔ اختیارِ ما بیرون ست و بحکمِ فحوای:

قد قسم القلم بما قسم رضی العبد به او اختصم

---

[1] ه: بهر خیر و شر که راندي

[2] ه، ح: روي میداد فی‌الحال می ایستاد

[3] ه، ح: بر تیز تقریر دل پذیر وي، بوقوع تقدیر، حکم می فرمود

[4] ه، ح: بنوازد

[5] ه: مفتوح سازد

[6] ه، ح: کاروبار کارخانهٔ پروردگار

از ازل نقاشِ قضا و قدر، نقوشِ خیر و شر برجبہۂ[1] ہر فرد بشر کشیدہ است، و رقمِ رَد و قبول بر ناصیہ[2] ہر یکی تحریر نمودہ است ــــ قبل من قبل بلا علة ورد من رد بلا علة۔

نقل ست کہ روزی آن پلنگِ بیشۂ عرفان و نہنگِ قلزمِ ایقان، بر شیرِ ژژان راکب شدہ میرفت۔ ناگاہ در راہ، **درویش جرکس ولد دنہ**[3] می‌آمد، و یک راس مادہ گاؤ مع گوسالہ، ہمراہ داشت۔ ہرگاہ[4] نظرِ آن سعادت کیش برآن درویش افتاد، ندا[5] در داد کہ: یا **جرکس** ہشدار کہ مرکبِ ما گرسنہ است!۔ چون نزدیک بہم رسیدند، درویش فی الحال گوسالہ[6] حوالۂ آن شیرِ مہابت آثار گردانید۔ در[7] ساعت، بقدرتِ حضرت مجید بدل گوسالہ، آہوی در دہنِ شیر رسید و[8] گوسالہ بسلامت در گوشۂ خزید۔

نقل ست کہ، روزی وی با جمعی فقرا جانب ولایت **کچ** میرفت۔ در[9] طرفِ دشت کہ گذشت، جمعی صاحبِ گاومیشہا

---

[1] ہ، ح: للاصیہ
[2] ہ، ح: جبہہ
[3] ہ، ح: درویش جرکس ولد دنہ کہ ذکر ایشان بطریقِ استبداد یاد کردہ می شود – انشاء اللہ تعالیٰ – می آمد
[4] ہ، ح: چون
[5] ہ: آواز داد ــــ ح: آواز در داد کہ: بابا جرکس!
[6] ہ، ح: درویش گوسالہ را حوالہء آن شیر گردانید
[7] ہ، ح: در ہمان ساعت بقدرت حضرت خداوند
[8] ہ، ح: و بچہ گاو بسلامت بر آمد
[9] ہ، ح: از طرف دشت کہ میگذشت ناگاہ جمعی صاحب گاؤ میش، کہ دران جا ساکن بودند، بنظر ایشان در آمد

ساکن بودند. بر آنها که گذارش افتاد بیکبار ندا در داد که: کسی[1] هست که جمعی فقرا را جغرات یا شیر بخوراند!. ظاهرا دران زمان بغیر زنان که ـ سراسر سرمایهٔ خسران و زیان اند ـ دران مکان کسی دیگر[2] حاضر نبود. آن نسوهٔ سفیههٔ از سفاهت و بَلاهت، که در جبلت ایشان متمکن است، خسارت[3] از سرمایهٔ تجارت باز نشناخته، جواب باصواب ندادند. بلکه زبان به کلمهٔ بی ادبانه وا[4] کشادند. بیک مرتبه شورید و عرق غیرتش بجوشید. چادر پشمین که در بر داشت بر افراشت و هیا هوی برآورد و روان گشت. فی الحال[5] بقدرت حقّ متعال تمامی گاومیشهای از اوطان خویش رمیده غایب[6] گردیده رفتند. و هیچ یک درانجا نماند، حتی که گوسالهای شیرخواره از میخ و ریسمان آواره گشته و رشته گسسته همراه گاومیش راه در پیش گرفتند. هرگاه خداوندان گاومیش در رسیدند از[7] هیچ یک نشانی ندیدند. از زنان خویش زیان خود معلوم نموده، بجهت تجسس باطراف و اکناف صحرا[8]

---

[1] ه، ح: کسی هست از صاحبان گاومیش که بجمعی فقرا جغرات

[2] ه، ح: دیگر از رجال حاضر نبود

[3] ه، ح: تجارت از خسارف باز نشناخته

[4] ه: بی ادبانه کشادند. باستماع آن بشوریده چادر پشمین

[5] ه، ح: در حال بقدرت حی متعال تمامی گاومیش

[6] ه، ح: غائب گشت

[7] ه، ح: هیچ یک گاومیش را ندیدند. از زنان خویش پرسیدند. حقیقت حال معلوم نموده به جهته

[8] ه، ح: دشت و صحرا

شتافتند. از هیچ جا اثري از آثار پای باز نیافتند. مایوس و محروم شده برگشتند، و پشت دست بدندان حسرت گزیدند[1].
میگویند که: بعد از مضی مدت یکسال، باز آن مجذوبِ اهل حال بران طرف عبور فرمود. آن جماعه را، که از قدومِ سعادت ملزوم وی خبر شد، زنان و مردان با خاطر پریش و سینه ریش در خدمتِ درویش در رسیدند. عجز[2] و زاري و تضرع و بیقراری اظهار نمودند. بعد از ساعتی[3] مرحمتی و عاطفتی در خاطرِ فیض مآثرِ وي پدید آمد. فرمود که: اکنون بروید تهیا اوطان و مکان باز نمائید و میخها و ریسمانها طیار سازید که در همان جا گاومیش شما خواهند رسید!. به شنیدنِ این اشارت با بشارت بغایت مبتهج گشتند، و بسوي منزل معهود بشتافتند و آمده هما مسکن گاه را ترتیب دادند و میخها را بر زمین نشاندند و ریسمان را دران معقود ساختند. وقتِ شام از امیدواريِ تمام، دید ها را بر راه دوخته، منتظرِ لطیفهٔ غیبی گشتند. بیک مرتبه از مکمنِ غیب و مرصدِ لاریب، بقدرتِ خدای بی غیب، همان گلهٔ گاومیش درپیش وگوسالها در عقب[4] آمده، در همان وطن مالوف و[5] مسکنِ

---

[1] ه، ح: گزیدن گرفتند
[2] ه، ح: عجز و زاری و بي قراری اظهار نمودند
[3] ه، ح: ساعتي شفقتی و مهری در خاطر فیض آثار وی پدید آمد. فرمود که: اکنون بروید و در همان مکان و میخها و ریسمانها طیار سازید که وقت شام گاومیشها دران مقام خواهند رسید، آن جماعه به شنیدن این اشارت
[4] ه، ح: عقب بهمراهی کوربان آمده
[5] ه، ح: — و مسکن معروف — ندارد

معروف، قرار و آرام گرفتند. از کوربانان پرسیدند که: چندین[1] مدت گاومیشها کجا بودند؟ و شما درکدام جا مسکن داشتید؟. گفتند: مارا هیچ مدت نگذشته، و همچنان که هر روز گاومیشها بچراگاه می بریم و شام باز می آریم. تا غایت حال بر همان منوال می دانیم.

نقل ست که، روزی درپیش **مخدوم بهده** و **مخدوم هاله**[2] - که از جملهٔ مشاهیرِ علماء بودند - شکوهٔ آن مجذوبِ مبرور، مذکور می شد. ایشان فرمودند که: ظاهر حالِ وی[3] خالی از شائبهٔ بدعت نیست. بمجرد اختتامِ این کلام، آن شوریده مجذوب، دران مقام حاضر شد. رو بجانبِ مخادیم آورده گفت که: تقریرِ ماضی[4] باز فرمائید!. ایشان را از گفتارِ آن بزگوار تعجبِ بسیار[5] روی نمود و ساکت گشتند. اتفاقاً شخصی صیاد ماهي گیر مهمله و از جملهٔ نفوس معطله، چوبی بردوش و دامِ ماهی در آغوش، در پیشِ درویش گذار آورد. فی‌الحال وی را پیشِ خود طلبید و بمجرد نظرِ فیض اثر فرمود که:[6] وی درپیش

---

1 ه، ح: درین مدت این گاومیشها کجا بود و تو در کدام جا مسکن داشتي؟ گفت: هیچ مدت نگذشته همچنان

2 ه: و مخدوم لوح هاله کندي (؟)

3 ه: وي از مواهب بدعت نیست — ح: شواهب بدعت

4 ه، ح: ما مضي باز گوئیذ! مخادیم را

5 ه، ح: — بسیار — ندارد

6 ه، ح: تاوی درپیش شذ و جمعی درخلف وي به نما مشغول گشتند.

شد و جمعی خلف وی در نماز اقتدا نمودن گرفت۔ بقدرتِ الله تعالیٰ آن ماهي‌گیر از تاثیرِ نظر پیر[1]، نوعی قران بجودتِ قراٴة و الحان خواندن شروع نمود کہ، علمای نحریر ازان تقریرِ دل پذیر حیران و متعجب ماندند۔ و بمجرد نظرِ آن صاحب عرفان هر سی سیپارهٔ قران بقراٴةِ شایان در صفحهٔ بال وی مستحضر[2] گشت۔ مخادیم را از معاینهٔ این واقعہ تعجبی تمام و حیرتی[3] تام روی داد۔ از سوٴتِ ظن تائب گشتند۔

نقل ست کہ، روزی آن طبیب معلولِ علتِ غفلت، از بقعهٔ گذار کرد۔ اتفاقاً در محلهٔ معبر وي، شخصی بود سقیم و در بیغولهٔ زحمت مقیم، کہ از ورمِ آمعا و معده[4] صفرا شکمش مانندِ طبل سطبر شده و راهِ تحلیلش مطلقاً بستہ۔ هیچ[5] دارو و مداوا سودمندش نیفتاد، و دل بر هلاک نهاد۔ منکوحهٔ آن مریض کہ درویش را در راه‌گذار دید، از[6] سوختگی گفت کہ: اینک درویشان کہ[7] بمکر و ریا میگردند و آنچنان صاحب نظری نیست کہ، بنظر شفا بخش وي کار این مستمند[8] ومحبوس

---

1 ه، ح، نظر پیر، بنوعی جودت قراة و خوش الحانی، قران خواندن شروع کرد

2 ه، ح: منقش گشت

3 ه، ح: حیرتی لاکلام روی داد

4 ه، ح: ماده صفرا

5 ه، ح: هیچ مداوا سودمندش نمي افتاد

6 ه، ح: از وا سوختگی

7 ه، ح: کہ بمکر و شید و ریا و کید دلها را صید مي‌کنند

8 ه، ح: این دردمند

نیازمند وا[1] کشوده شود !. این مضمون که بر سامعهٔ وی رسید غیرتش[2] بجنبید. از راه برگشت و بر سرِ آن مریض آمد. ابریق که در دستِ رفیقِ وی بود، فرمود که: ازین ابریق[3] مریض را آب بنوشان!. بمجرد که سقیم ازان ابریق آب نوشیدن گرفت راه غائط وا کشوده شد. هرچند آب می نوشید به تحلیل می‌انجامید. تا[4] بعد از نوشیدنِ تمامی آبِ ابریق، شکمش که مانند طبل سطبر بود، بقدرتِ رب الارباب چون مشک بی آب خالی ماند، و بحال آمد، و زحمت او بصحت مبدل گشت. نظر بجانب آن مستوره کرد و گفت: اینست مکر و ریا که میگفتی!. همه[5] مرد و همان زن بقدمِ وي افتادند و مراسمِ شکرگزاريِ قدومِ شفا[6] ملزومِ وي، بجا آوردند.

نقل ست که، روزی آن درست اعتقادی ـــ که گوهر عقیدهٔ او از صدمت سنگ نوائب شکسته نشود ـــ در اثنای راه پارچهٔ از دیگِ سفالینِ شکسته دریافت، از شوق و وجد در دستش نهاد، و زبانِ حال باوي کشاد[7] و گفت: تا آنگاه که شکستی از

---

[1] ه، ح: کشاده شود

[2] ه، ح: عرق حمیتش بجوشید

[3] ه، ح: ابریق آب بنوشد. بمجرد که آن سقیم ازان آب نوشیدن گرفت

[4] ه، ح: ـــ تا ـــ ندارد

[5] ه، ح: دران اثنا مرد و زن بقدم وي

[6] ه، ح: ـــ شفا ملزوم ـــ ندارد

[7] ه، ح: وا کشاد و گفت: ازانکه بازکه شکستي از زحمت کشاکش و از سوزش آتش وا رستي

زحمت کشاکش و از سوْت آتش باز ماندی! . مدتی بدین سخن حالي ورزید و بر خود جوشید . فی‌الواقع که خوش نکتهٔ که گفته، بلکه گوهر معني برشتهٔ حقیقت سفته . و همین مضمون مستفاد است ازین که، شخصی اهل دل از عارفی کامل پرسید که: درستیٔ دین، بچه حاصل میشود؟ . گفت: بشکستگيِ دل! . بیت:

دُر تا نشکنند وجودِ لطیف   سرمهٔ چشم دلبران نشود

در[1] سنه ۹۷۹ هه به نیدای - ارجعی الي ربک راضية مرضیه - راهِ مقصد اعلي درپیش گرفته، و نفسِ نفیس در بزمگاه آرامگاه — فادخلی فی عبادی و ادخلی جنّتي — استقرار پذیرفت[2] .

مدفنِ[3] شریفش در فِنای قریه راڈدن* متصل حلج واقع است . — نور الله مرقده' .

---

[1] در حاشیه کتاب سنه ۷۷۹ ه ثبت شده است . ه: در سنه ۹۷۰ ه —
ح : فقط ۷۹ ثبت است و بعد از هفت، جای خالی گذاشته شده است .
ب : در سنه ۹۸۷ ه . تحفة الکرام: ۹۷۷ ه .

[2] هه ح : یافت

[3] ه : و مدفن شریفش در فنای قریه راڈدن . نور الله مرقده'
ح : این عبادت ندارد

* در تحفة الکرام است که : موضع معروف از مواضع لندان است — لُندُ شعب ایست از اقوام بلوچ .

ذکر بزرگوار شیخ برکیہ کاتیار* قدس سرہ

آن عارفِ محقق و مجذوبِ حق . والیِ کشورِ ولایت، سالکِ مسالکِ حقیقت . سر دفترِ مجاهدانِ راهِ ترک و فنا، سالارِ روندگان بوادیٔ مخالفتِ نفس و هوا . رائض کامل، صاحب حال اهل دل . قدوهٔ ابرار[1] روزگار، زبدهٔ احرارِ نامدار[2]. یعنی شیخ برکیہx ولد[3] شاهوکاتیار، از جملهٔ بزرگوارانِ نامدار و مشائخِ کبار و سالکِ مجذوب بود .

می گویند کہ : در اوائلِ حال ریاضتِ[4] بیشمار و مجاهداتِ بسیار کشیده و عباداتِ شاقہ و اعمالِ دقیقہ ازو بوجود انجامیده . می گویند کہ: یک روزه[5] بعد از مضی شانزده سال افطار نموده بود .

---

* کاتیار قومیست در سند و موضع ایست منسوب بنام همین قوم . در تحفة الکرام هست کہ: کاتیار از قرای قدیم پرگنه سماواتی متعلقہ نصرپور است . ج ۳ ص ۱۵۹

[1] هـ ، ح: احرار

[2] هـ ، ح: — زبدهٔ احرار نامدار — ندارد

x بسندی : پرکیو .

[3] هـ ، ح: — ولد شاهـو — ندارد . تحفة الکرام: شیخ برکیہ ولد شاهـو کاتیار (ص ۱۵۹) . در ترجمهٔ سندی پرکیو جکو ولد شاهو کاتیار (ص ۲۰۳)

[4] هـ ، ح: ریاضات

[5] هـ ، ح: روزه را بعد

و العهدة علی الراوی .

و هرگاه موسمِ زمستان می رسید، و آب بواسطهٔ فرطِ برودتِ هوا، مانند[1] سنگ صما منجمد میگردید، شبها[2] یک چادر در بر می پوشید، و در حوضِ آب در می آمد. بعد از غسل بهمان چادر مبلول[3] بساحلِ آن حوض، بنماز مشغول میگشت، تا[4] آنگاه که آن چادر برتنِ آن فرشتهٔ سیر یابس میگشت. بعد ازان باز در آب در می آمد و غسلی می زد، و بهمان چادر مبلول[5] بنماز مشغول میگشت، تا صبح میدمید. شبهای تمام[6] زمستانی برین نسق زندگانی می کرد. و چون موسم تا بستان مي رسيد ـ که از حرارتِ تابِ آفتاب چشمهٔ[7] می جوشیدی و از تفِ گرمیِ دشت، مرغانِ هوا کباب می گشتی ـ دران حین در تفتهٔ دشتی نشستی، و بعبادات و ریاضات[8] مشغول گشتی. تا[9] همگی تابستان دران دشت بپایان می رسانید. و تمامی پوستِ جسدِ مبارکش

---

1 ه ، ح : مانند صخره سما

2 ه ، ح: ـــ شبها ـــ ندارد

3 ه ، ح: ـــ مبلول بساحل آن حوض ـــ ندارد

4 ه ، ح : تا آنگاه که آب چادر بر تن یابس می شد

5 ه ، ح : چادر تر بنماز اشتغال می نمود تا

6 ه ، ح: ـــ تمام ـــ ندارد

7 ه ، ح : چشمه سراب مي جوشيد

8 ه ، ح : و اذکار پروردگار مشغول

9 ه ، ح: تا همگی تابستان بدین صفت بپایان رسانیدی آنکه تمامی پوست

سوختہ و از هم ریختہ می شد. هرگاه طلای وجودِ او از بوتهٔ ریاضت[1] و مجاهدت، خالص و بیغش و کامل العیار برآمد، جاذبهٔ محبت وی را در ربود، و بمقصد نیستی ـ کہ فنا فی‌الله عبارت ازو است ـ راه نمود. تا مشارالیه بنظرِ حقیقت و مضاف ببصرِ بصیرت گشت، و ذروه منزلتش از رتبهٔ عارفان و کاملان درگذشت.

از بعضی رواتِ ثقات چنین[2] بصحت پیوستہ کہ: در اوان مجاهدت روزی از بیخ شجره اراک نور تجلی مشاهده نمود. و ازان روز باز، از کندنِ بیخِ آن شجره، بغایت اکراه می‌آورد. و لهذا هیچ گاهی مسواک از بیخِ اراک کسی نمی توانست در مجلسِ شریف آورد.

نقل ست کہ، روزی آن عارفِ معارفِ تحقیق و برزگرِ مزرعهٔ توفیق، بر سر قطعهٔ زمین خود رسید. اتفاقاً دران روز مزارعان در وی تخم می کاشتند و دو دیگچهٔ طعام ـ چنانچہ متعارفِ انام بود ـ پختہ[3] نگاه داشتہ بودند، کہ بعد از فراغ ازان شغل، تناول نمایند. شیخ فرمود کہ: مزارعان[4] نماز فریضہ ادا نموده اندیانہ؟. گفتند: هنوز نہ!. فرمود کہ: اذان[5] بدهند!. چون اذان و اقامت

---

[1] ه، ح: ریاضات و مجاهدات

[2] ه، ح: — چنین — ندارد

[3] ه: پختہ بگذاشتہ بودند

[4] ه، ع: بزرگران

[5] ه، ح: اذان بدهند چون — ندارد

هم بر سامعهٔ ایشان رسانیدند[1] باجابت آن نشتافتند، و ازین شغل دنیاوی باز نماندند. فی‌الحال ایشان را ازان[2] بیرون کشیده و فرمود که: درمیان این قطعه چاهی کنند و آن دو دیگچهٔ طعام را دران مدفون ساختند. بعد مضي لیالي و ایام و گذشت حول تام، باز در همان موسم در همان قطعه[3] بزرگران تخم مي کاشتند که شیخ[4] در رسید. فرمود: تا آن دو دیگچهٔ طعام[5] سودهٔ را[6] بر آوردند. هرگاه بموجب اجازت وی با مارات آن موضع را یافته بشگافتند، آن دو دیگچه موضوعه بحال یافتند. چون سرپوشها وا کشودند، طعام بغایت گرم و لذیذ بود. گوئیا که همان دم از دیگدانها فرود آورده اند. ازان طعام خوش گوار، حضار[7] بمرتبهٔ شبع، تناول نمودند.

نقل است که، **حاجي ویسر*** از جمله[8] صالحان صلحاء روزگار و اتقیاء نامدار بوده. نقل کرد که: روزی برادر وی را در صغر[9]

---

[1] ه، ح : می رسید

[2] ه، ح : ازان زمین

[3] ه، ح : قطعه زمین

[4] ه، ح : درانجا تشریف می آورد

[5] ه : — طعام — ندارد

[6] ه، ح : را زمین بر آوردند. بقدرت الله تعالی آن دو دیگچه همچنان که نهاده بودند، باز یافتند. چون سر پوشها باز کردند، طعام بغایت گرم و لذیذ بود، و هیچ تغیری درو راه نیافته. گویا که

[7] ه، ح : حضار مجلس

* ویسر قبیله ایست در سند

[8] ه، ح : از جملهٔ صلحای روزگار بود. چنین روایت کرد که: روزی

[9] ه، ح : حال طفولیت

سن عارضہ صعب و تشویش مہلک روی داد. هرچند دانایان علم ابداني و واقفان حکمت یونانی بتداوی وي کوشیدندی[1]، موجب ازالۂ زحمت و مورث شفا و صحت وی نشد. مادرش التماس نمود کہ: وی را بنظر فیض اثر شیخ در آورده شود. بعد ازان مریض را همراه خود برداشتہ بخدمت شیخ بشتافتند[2]. پیش ازان کہ بخدمتش نرسیدہ، فرمود کہ: فلانی می آید و حلاوت مراد می یابد!. تا[3] بآستانۂ وي رسید و عتبۂ علیہ اش را بشفہ تبجیل و تعظیم ببوسیدہ و هدیہ را پیش نهاد. نظر شفابخش جانب آن طفلک زحمت کش بکشاد. و از ابریق خویش وی را آب[4] نوشانید. فرمود کہ: هنوز این طفلک بسرحد شباب خواهد رسید و صاحب مکنت خواهد گشت. بعد ازان لشکری کہ از طرف شمال خواهد آمدہ از دست ایشان[5]

---

1 ھ، ح: کوشیدندہ راه بصحت نہ بردند. مادرش التماس

2 ھ، ح: بشافت. چنین گویند کہ: پیش از رسیدن آن مریض، شیخ فرمود کہ: فلان کس مي آید

3 ھ، ح: تا بدان آستان راستان رسید

4 ھ، ح: آب داد

5 ھ، ح: دست آنها شهید خواهد شد. چنین از راوي مذکور باستماع پیوست کہ: همچنان آن طفل جوان شد و بہ عشرت وکامراني زندگاني مي کرد و صاحب مواشي املاک گردید. چون لشکر در سند رسیدہ وي در دشت ساکن بود. قضا از دست آنها مقتول گشت.

کشته خواهد شد. می گویند که: همچنان آن طفلک بعشرت و کامراني بسرحدِ جوانی رسید و صاحبِ مواشی و اموال گردیده. هرگاه لشکرِ هند در سند در آمده وی در گوشه از دشت که ساکن بوده همانجا از دست هندیان کشته شد.

نقل است که شخصي[1] بود از معتقدان و از حلقهء خوادمِ ایشان هارون نام سمه* که در آنروی دریا سکونت داشته. سالي[2] آب از اجوافِ انهار بیرون نجوشیده و سیلها[3] بر روی زمین ندویده وآن شخص مزارع بوده و از عملِ حراثت معیشتِ[4] زندگانی می نمود. زمینِ وی بواسطه عدم حلولِ آب و جریانِ سیلابه مطلقاً یابس گشت[5]، و از انتفاع در گذشت. فرزندانِ خویش در خدمت آن ولایت کیش فرستاد و صورتِ حال بطریق تضرع و ابتهال معروض داشت. وقتِ نمازِ دیگر در خدمتِ آن[6] سلکی سیرَ در رسیدند و بادای پیغام قیام نمودند. آفتاب نزدیک بغروب بود که ایشان را رخصت داده فرمود که: بشتابید

[1] ه، ح: شخصي بوذ از جمله معتقدان وي، هارون نام از قبیلهٔ سمه که در

* سمه قومیست لجوب و شریف در سند، که ازان شاهان سمه برخاسته اند.

[2] ه، ح: اتفاقاً سالي

[3] ه، ح: سیلابها

[4] ه: معیشت حاصل مي کرد — ح: معیشت زندگاني حاصل مي کرد. قطعه زمین وي

[5] ه، ح: یابس بماند. ازین ممر فرزندان خویش

[6] ه، ح: وي رسیدند

پدر ِ خود را بگوئید کہ: جلاءِ وطن را بخاطر ِ خود راه ندهید[1] و قلبہ و گاو طیار نموده در قطعہ خویش رسیده بعمل[2] اشتغال نمائیدہ و دران تخم بکاریدہ کہ از همان قطعۂ خویش[3] مسول او بحصول خواهد پیوست!. دران اثنا بخاطر ِ ایشان رسید کہ درین شب ِ تاریک آیا بچہ نهج از دریا عبور نموده خواهد شد؟ و حال آنکہ در روزها هم گذر ِ کشتی معین نیست. دیگر بخاطر گذرانیدند کہ: هرگاه[4] صباح پگاه از منزل برآمدند و در راه گرسنہ گشتہ اندہ اگر ماحضری باشد تناول[5] نمایند. بمجرد این خطور ِ[6] خطره و صدور ِ این خدشہ شیخ جانب ِ ایشان نگریست وگفت: هیچ وسوسہ بخاطر راه ندهید! کہ در راه هرگاه بچلنگ زار فالیز گذر خواهید[7] کردہ خاوندان ِ آن فالیز از رغبت ِ تمام و شوق ِ لاکلام شمارا تکلیف خواهد نمود و خربزها پیش شما[8] خواهد آوردہ چندانکہ اشتها داشتہ باشید ازان تناول نمائید. و هرگاه بہ لب ِ دریا خواهید رسیدہ کشتی تیار خواهد بودہ

---

[1] ه، ح: ندهد

[2] ه، ح: بعمل زراعت اشتغال نماید

[3] ه، ح: — خویش — ندارد

[4] ه، ح: — هرگاه صباح — ندارد

[5] ح: — تناول — ندارد

[6] ه، ح: خطور این خطرات شیخ جانب ایشان نگریست

[7] ه، ح: خواهید آورد

[8] ه، ح: — شما — ندارد

بران سوار شده گذار نموده، شب بمنزل خویش بیاسائید!. ایشان بنا بر فرمودهٔ آن مقتدای زمان از خدمت مرخص شده روان گشتند، تا در اثنای راه بهمان فالیز زار گذار آوردند، که در حین رفتن، کسی از خاوندان آن، بحال ایشان التفاتی نکرده بود. در حین مراجعت بمجرد که ایشان را دیدند از شوق تمام دویدند و چندان خربزها آوردند که ایشان بحد شبع تناول نمودند و ازان جا روان گشتند. وقت نماز عشا برلب دریا که رسیدند، دیدند که کشتی طیار ایستاده است، کشتیبان بمجرد دیدن ایشان ندا در داد که: بیائید و بشتابید که کشتی معطل شما ست[1]!. فی‌الحال دران کشتی سوار شدند[2]. در اثنای راه از کشتیبان استفسار نمودند که: عجب که درین شب تاریک معتاد کشتی درین جا حاضر ساخته بودید!. گفت: آنروی دریا کشتیٔ خود را به میخ و ریسمان مربوط ساخته نشسته بودم، بیکبار بقدرت پروردگار گرد بادی مسرع وزیدن گرفت و کشتی را از میخ و ریسمان آواره ساخته. بعد از ساعتي دیدم که کشتئ من برین کنار دریا ایستاده است، دانستم که بی حکمت نخواهد بود، و برای کسی کشتئ ما را باین کنار دریا آورده. اکنون که شما را دیدم یقین دانستم که خاصه برای اینها ما را بدین طرف آورده اند!. بعد ازان ایشان شتاب[3] بمنزل خویش

---

[1] ح: بشما
[2] ه: گشتند
[3] ه،ح: شباشب

آمدند و حقیقتِ راه و پیغام دلخواهِ آن سالکِ آگاه، پیشِ پدرِ خویش اظهار نمودند. و وی ازانجا کہ جانبِ شیخ اعتقادي واثق و اعتمادي صادق داشتہ، همان روز استعداد اسبابِ حراثت بهم رسانید، و صباح پگاه برسرِ آن قطعہ رسید. دید کہ از سیلابِ غیبي مبلول و پرنم شده است. في الحال دران قلبہ راند و تخم افشاند. از همان قطعہ آن قدر غلہ حاصلش گشت کہ تلافيِ فصولِ سابقہ و تدارکِ نقصانِ آن بدستش افتاد. مي گویند کہ سالی چند آب بواسطہ نقصان بہ سیلان دران زمین نمي رسید. آن قطعہ بهمان سیلانِ غیبي سرسبز مي بود. هر فصل دران غلہ پختہ مي شد.

ازین قسم اماراتِ عجیبہ و کراماتِ غریبہ ازو بظهور پیوستہ. درین مختصر بهمین قدر اختتام افتاد.

در سنہ؟ [1] ازین وحشت سراي فاني بریاضِ قدسِ جاوداني خرامید و بہ ملاء اعلیِ روحاني رسید.

مدفن شریفش در قریہ کانیهار — نورالله مرقده.

---

[1] ه، ح: تاریخ و سال ندارد. تحفة الکرام هم بدون تاریخ و سال شرح حالش دارد. در نسخهٔ ب (۳ ماه رجب ۹۹۸ ه) ثبت است.

ذکر درویش چرکس ولد دنہ* سرکی[x] قدس سره

وی از جملۂ مبارزان ِ میدان ِ دین و سالکان ِمسلک ِیقین بود. رخش ِ توفیق در مضمار ِ تحقیق از همگنان گذرانید و بجولانگاه ِ قربت و محبت رسانید. و ازانجا کہ در مقام ِمحبت ِ حقیقی و مودت ِتحقیقی، شیوهٔ غیرت و رشک، بمرتبۂ کمال داشتہ، اکثر درویشان از نظر ایشان ملاحظہ می نمودندی، و پرهیز می کردندي.

نقل ست کہ، روزي آن صاحب ِشوق و شغف مانند ماه چهارده در بیت شرف راکب ِ ثوری از زاویۂ **دشت** سیرکنان[1] می گذشت. ناگاه در راه **شیخ برکیہ کانیار** با وي دو چار شد و آغاز ِ سلام نمود. و وی ازانجا کہ مصحف در دست داشت و بہ تلاوت ِ کلام‌الله مشغول بود، جواب ِ سلام نداد. شیخ بسرعت ِ تمام ازان مقام در گذشت و بخادم گفت: الحمدالله

---

* ذ نو بمعنی خداداد

x سرکي قومیست د ر سند

[1] ه ، ح : سیرکنان در راه می گذشت

که از آسیبِ[1] نظر این اژدر سالم بر آمدیم و رختِ خویش برکنار کشیدیم!.

هرگاه وی پیشترک رفت، فرمود که: کدامین شخص بود که در راه بادای سلام قیام نمود؟. گفتندش: فلانی شیخ بود[2]. گفت: دیوانه مبارزی بود که نقدِ خزینهٔ دل از نهب و غارت و وصمتِ خسارت بسلامت باز برد.

نقل ست که، روزی آن صاحبِ حال بملازمت **مخدوم بلال** در رسید و از ایشان پرسید که: مخدوما! رتبهٔ فرض گران و یا رعایتِ ادب؟. مخدوم بحسبِ دلائلِ علومِ ظاهریه، طرفِ فریضه رجحانی اثبات فرمود. ظاهرا موافقِ مقتضای ارادهٔ او نیفتاد. مکدر خاطر برخاست. و بمجرد غائب شدن وی تمامی علوم از صفحهٔ خاطرِ مخدوم، منسي و معدوم گردید، و از افاده عاطل گشت[3]. برخاست، و درپي خدمتِ[4] وي بشتافت، و در مقام ضجرت و انکسار معذرت و اعتذار در آمد. في‌الحال به نظر فیض اثرِ وی باز صورِ علمی در مراتِ بالش و سجنجلِ خیالش کما کان مرتسم گردید.

نقل ست[5]، از **مرید** نام که از خادمِ عظامِ وی بود، که زنی

---

[1] ه: مار اژدر، ح: — این مار سالم بر آمدید

[2] ه، ح — بود — ندارد

[3] ه، ح: ماند

[4] ه، ح: — خدمت — ندارد

[5] ه، ح: نقل ست که، مرید نام که از خوادم عظام وی بود چنین روایت کرد که: در زمان آن بزرگوار زنی عقیمه در حباله نکاح رئیسی بود از روسای لار

عقیمه در حبالهٔ رئیسی از روسای لار* که باوجود سعت معیشت و وسعت مکنت از داغ بی فرزندی می سوخت و ابواب حیل میکوفت. مثنوی:

جانش بهوای پور می سوخت
شوقش بجگر بخور می سوخت

در سینه تمنی پسر داشت
دل در غم گوشهٔ جگر داشت

تا بو که رسد براحت از رنج
میزد در صد طلسم و نیرنج

اما از هیچ جا حصول این ماسول وی را دست[1] نداد. روزی از خلوص نیت و صدق عقیدت جانب درویش راه درپیش گرفته و انواع تحف و هدایا در خدمت آن مرضیه سجایا آورد. میگویند که: در مسجد نشسته بود که آن عفیفه بخدمت وی رسید. صورت حال بطریق تضرع و ابتهال[2] و استکانت تمام وکمال شرح داده و اظهار نمود که: شوهر وی ازین[3] ممر زنی دیگر بحبالهٔ نکاح میخواهد! اظهار بیقراری وی موثر و درگیر خاطر فیض پذیر درویش گشت و نهایت[4] توجه و التفات نمود. راوی میفرماید

---

* قسمتیست در زیرین سند که بنام لاڑ معروف است.

1 ه، ح: دست نداد و نیسان هم چنان عذب و صدف ستردن مانده روزی

2 ه، ح: و ابتهال معروض داشت و اظهار نمود که

3 ه، ح: ازین ممر میخواهد که زنی دیگر درحبالهٔ نکاح خود در آورد. ناگاه اظهار تضرع و زاری ضعیفه موثر و درگیر خاطر

4 ه: ـ و نهایت توجه و التفات نمود، راوی می فرماید ـ ندارد

که: آن قدر توجه[1] و مهربانی فرمود که دران اثنا بخاطرِ این ناظر رسید که، یحتمل صورتِ تولد در همین آن و مکان، متصور گردد. در حال[2] نظر جانبِ وی کرد و فرمود که: این از قدرتِ پروردگار غریب و عجیب نیست، اما این محل پاک است و ازین آلودگیها مقدس! فی‌الحال باستعجال آن ضعیفه را رخصت داد. بمجرد رسیدنِ وی بمنزل و مقام عارضهٔ دردِ زه وی را دامن گیر شد و صورت تولد ظاهر گشت. و بارادهٔ تقدیرِ حضرت[3] فرزند دل پذیر ازو بوجود آمد. و ازان، اولاد و احفاد باقی ماند. اکنون مزارِ فیض آثارِ آن بزرگوار، در موضع ونگه* است. — نور الله مرقده[4].

---

[1] ح: توجه - ندارد

[2] ه: در حال بخطور کرد و بال نظر - ح: در حال بخطور بال نظر

[3] ه، ح: حضرت قدیر

* تحفة الکرام: ونگه نام قریه معروف قدیم بالا از سرکار چاچکان، متعلق زمینی علحده است (ص ۱۶۵)

[4] ه، ح: این فقره ندارد

ذکر عارف سبحانی شیخ موسی آهیدانی قدس سره

وی در اصل از بزرگواران ِ هند[1] بوده است و در زمان ِ سلطان علاوالدین * در دیار ِ[2] سند تشریف آورده. مرشد ِ کامل و ولیِ اهل ِ دل بوده[3]. بعد از تشریف آوردن بدین دیار در اندک[4] روزگار ازین وحشت سرای بی مواسا جانب ِ سراپردهٔ انس ملاء اعلا بشتافت.

مزار ِ فیض آثارش برکنار نهر سانکره واقع است. زیارتگاه ارباب ِ حاجات و نزهتگاه ِ اصحاب ِ مرادات است. بعد از وفات ِ آن صاحب کرامات خورشید آثارش در کمال ظهور رسید. کوکبهٔ کراماتش باوج انجامید. بهر مطلب و مراد که کسی

---

1 ه، ح: هند است

* خلجی. بادشاه هند از ۶۹۵ھ تا ۷۱۵ھ.

2 ه، ح: در دیار سند رسید

3 ه، ح: بوده است

4 ه، ح: در اندک مدت ازین

بدربار فیض آثارش برسد و از وي توقیر و تبجیل خاک آستانش بلب اخلاص را[1] تقبیل نماید، لاشک عروس مراد درکنار کشد[2].

نقل ست که، در اوائل زمان بازرگانی از بازرگانان از قافله جدا افتاد. اسباب و امتعهٔ خویش بر اشتر محمول ساخته می آمد. هرگاه در محاذیٔ مزار پرانوار وی رسید، قضاءً پای اشترش بلغزید و از میان ساق بشکست. شتر بر زمین افتاد و رخت و املاک در راه خطرناک فرو ماند. آن شخص تجار[3] سراسیمه و پریشان و واله و حیران درماند. نه یارای رفتن و نه تاب ماندن. آبادانی دور و راه زنان نزدیک. بیکبار مزار شیخ بنظرش درآمد. از صدق عقیده و[4] رجا التجا بدان دربار معلا آورد[5]. شب شیخ را در واقعه دید که وي را دستگیري نمود. هرگاه صباح برخاست، دید که اشتر وي صحیح و سالم ایساده است[6]. هرچند در ساقهاي وی نظر گماشت، صحیح را از

---

[1] ه، ح: — را — ندارد

[2] ه: کشد و حلاوت شربت مقصود می نوشد — ح: کشد و حلاوت شربت مقصود چشد

[ازین جا نسخه ح ختم شد]

[3] ه: تاجر

[4] ه: — و رجا — ندارد

[5] ه: آورد . همان شب اول بود که شیخ در واقعه خواب باو دستگیری نمود چون صباح شد دید که

[6] ه: استاده است . ازین حال بغایت مبتهج و خوشحال گشت . هرچند

شکستہ باز نشناخت. یقین دانست کہ بمومیای[1] امداد و دستگیریٔ شیخ، شکستۂ وی، درست شد. فی الحال رخت و پرتال بر شتر محمول ساختہ، و نذري مقرر برخود لازم کردہ، ازانجا روان گشت. تا بمقصدِ[2] مراد در رسید و نذرِ شیخ برکشید و بہ نیت وی داد.

بعد از مدتی متمادی آن شتر را عارضہ طاري[3] شد و هم بدان مرض او مذبوح ساختند. هرگاه ازان ساق گوشت و پوست برآوردند، دیدند کہ بقدرت اللّٰه تعالیٰ بجاي استخوانِ شکستہ میخی دراز از آهنی موضوع است. همگنان[4] را از دیدنِ آن حال تعجبی تمام روي داد. از خاوندش استفسار نمودند حقیقتِ ماجرا بر ایشان مکشوف ساخت. — نور اللہ مضجعہٗ.

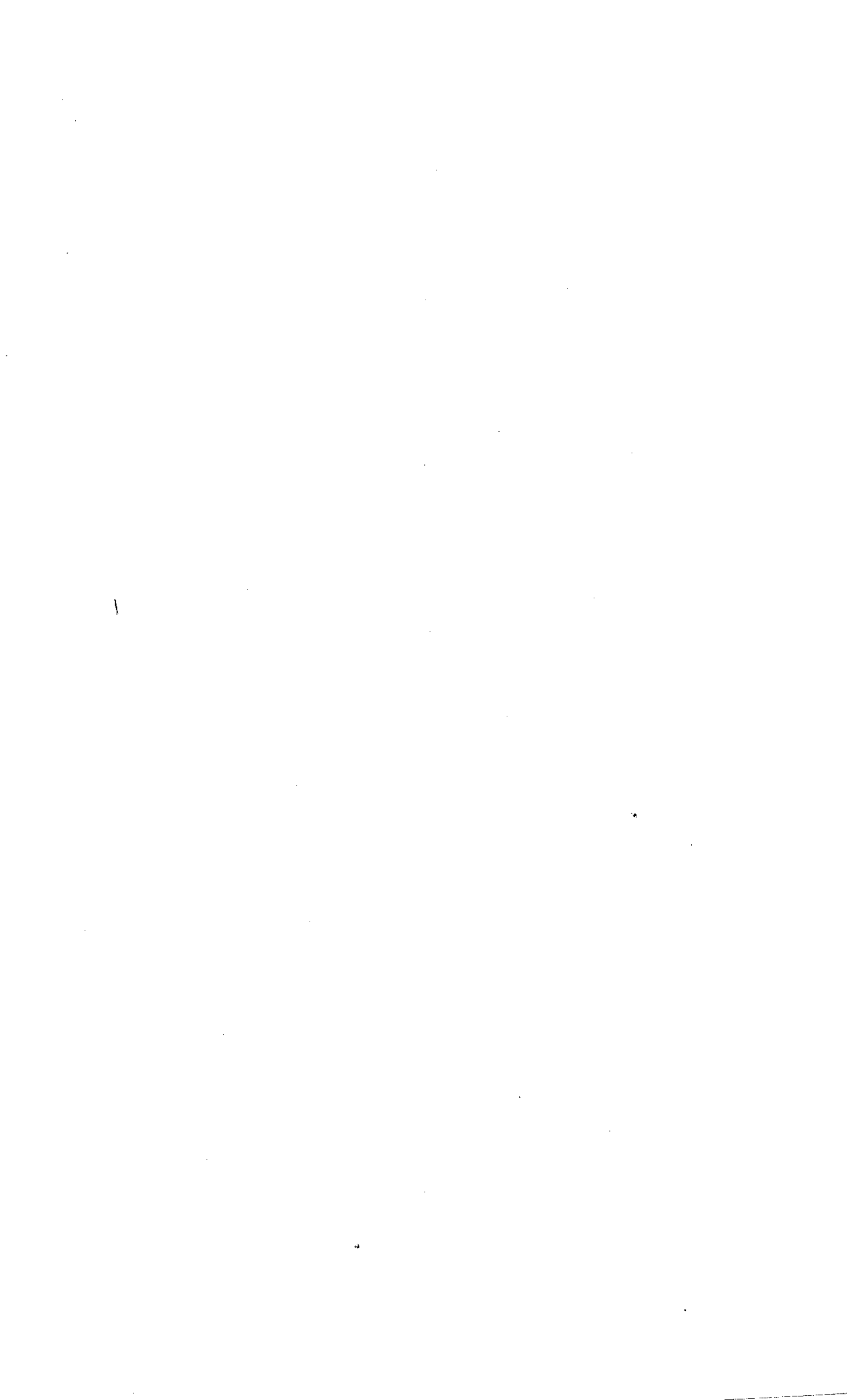
---

[1] ه: بمومیائی توجہ حضرت شیخ شکستہء وی

[2] ه: بمقصد خویش برسید و نذر شیخ برکشید و ادا نمود

[3] ه: روی داد

[4] ه: همگنان را تعجب روی نمود و حیرت افزود. از خاوندش حقیقت حال ماجرا معلوم کردند.

ذکر درویش صدر ولد کیهور اوته* قدس سره

وی از جملهٔ اولیای عظام و مشائخ کرام **سند** بوده. می گویند که[1] بر جمیع پیکر شریفش تا سر و ذقن جمیع جوارح موی نداشت و بصفت بهشتیان که - اَهْلُ الجنّةِ جُرْدٌ مُرْدٌ - موصوف بود. و از[2] طفولیت اوان تا آخر آن، زنی بحبالهٔ نکاح نیاورد و همیشه عذوبت اختیار داشت. نقلی که از و بشهرت انجامیده و بسر حدِ تواتر رسیده و بصحت پیوسته، این ست.

نقل ست که، آن سالارِ قوافلِ احرار جانبِ **ملتان** - که محطِ قوافل سالکان ست - عزیمت مصمم ساخته، روانه گشت. و از شوقِ تمام بمشیِ اقدام طی منازل نمودن گرفت، تا برکنار نهر **ملتان** که موسوم به **راوی** بود در رسید. اگرچه وقتِ شام

* اوتو: قومیست در سند. صاحب تحفة الکرام تحت موضع واهار شرح حالش ثبت کرده است (رک ص ١٦٦)

[1] ه: که در جمیع بدن شریفش تا سر و ذقن هیچ موی نداشت

[2] ه: از اوان طفولیت تا زمان خاتمت عذوبت و مجردی اختیار داشت، هیچ زنی بحبالهٔ نکاح نیاورده.

بود، اما چون شوق زیارت پیر دستگیر مزار شیخ **مشائخ کبیر** وی را دامن گیر گشت، لاجرم دران[1] مقام نیارمید و بیتوته بآن مکان مناسب ندید. بیت:

وعدهٔ وصل چون شود نزدیک
آتش شوق تیز تر گردد

خواست که شب در مزار فیض[2] آثار در آید و بار اخلاص دران مکان خاص وا کشاید. گذار ازان آب بکشتی ناچار بود، بنا بران به کشتیبان ندا در داد که: سفینه را بیار تا دران سوار شده گذار نماید. کشتیبان جانب **ملتان** بود. از وفور جهالت و طغیان، حقیقت آن گوهر گران مایهٔ عرفان[3] نشناخته، از امتثال فرمان روی اطاعت بر تافته، زبان را بجواب نا ملایم واکشاد. و هرگاه آن جواب ناصواب بر سامعهٔ آن کامیاب در رسید، عرق حمیتش بجوشید. **ویراج** نام خادم همراه داشت وی را فرمود: تا ابریق خیر رفیق، ازان آب پر سازد. خادم شفیق باجازت آن صاحب توفیق، ابریق که ازان[4] آب پر ساخت، بیکبار بقدرت پروردگار و مبدع عجائب لیل و نهار تمامی

---

[1] ه: دران مقام نتوانست آرمید و سکونت بان مکان مناسب الدید

[2] فیض آثار ملتان

[3] ه، عرفان نشناخت لا جرم از امتثال روی بر تافته زبان را بجواب نا ملایم واکشاد، و چون مز خرفات آن بدکیش بر سامعه درویش رسید

[4] از آب نهر راوي پر ساخت

آب آن نهرِ جاری در جوفِ آن ابریق بگنجید و نهر مطلقاً یابس و خشک ماند. بهمان شب در **ملتان** رسید و بزیارتِ مشائخ مشرف گردید. فردا[1] عید فریاد از نهادِ مرد و زن برآمد و مردمان را تعجب تمام روی داد. چون بخدمتِ[2] شیخ در رسید کیفیتِ واقعہ ازوی باز پرسید. حقیقتِ مامضی در[3] ملازمت پیرِ دستگیر بتقریرِ دل پذیر اظهار نمودہ و آن ابریق پُر آب پیش نهاد و در باب اعاده[4] آب ازان عالی نصاب استصلاح نمود. شیخ باعادۂ آب اجازت نداد و فرمود کہ: چون از مریدی این نوع خارق بظهور انجامیدہ کو در عالم بماند؟. عاقبت الامر آب را باستعمال فرو ریخت و نهر[5] تا الی یومنا هذا خشک و یابس مانده است.

نقل ست کہ روزی درویش **لُستم کاکرہ** بر پلنگ سوارہ از مربعِ فیض آثار آن بزرگوار گذار نمود. گوسالۂ شیر خوارہ ازانِ وی در پیش بستہ ایستاده بود. درویش لُستم از شیر فرود آمدہ و با وی ملاقات نمود و گفت: درویشا! امروز

---

1 ه: فردا فریاد از نهاد

2 ه: بخدمت پیر دستگیر در رسید

3 ه: در ملازمت شیخ اظهار نمود

4 ه: اعاده استصواب نمودہ شیخ باعاده اجازت ندادلہ فرمودلد کہ: چون مریدی این نوع کرامت بظهور انجامید

5 ه: و نهر راوی

مرکبِ ما گرسنه است و این[1] گوساله حواله طعمه او ساز!.
گفت: مادرش بچراگاه رفته است، هرگاه ازان چراگاه باز خواهد آمد و بچهٔ خود را نخواهد دید نا امیدی وی را روی خواهد داد. از سر این بچهٔ ضعیف بگذر!. هر چند آن بزرگوار اعتذار می نمود درویش لسه مبالغه می فرمود. هرگاه قیل و قال آن درویش صاحب حال از اعتدال گذشت، وی بخادم اشارت فرمود که: گوساله از ریسمان واکشاید و حوالهٔ آن شیر نماید. بمجرد بر آمدنِ آن گوساله روي بجانب آن شیر آورد. بیکبار آن شیر مردم خوار رو بفرار نهاد. شیر در پیش گریزان و گوساله در عقب دوان و شتابان میرفت، تا بعد از قطعِ مسافتِ بعید شیر خود را در بیشه انبوه کشید و از نظرِ وي غائب گردید و آن بچهٔ شیر خواره در پیشِ درویش باز رسید.

و در سنه (؟) طاوس حیاتش ازین وحشت سراي بسوي نزهتگاهِ بهجت افزاي خرامید.

مدفنِ شریفش در موضوع ولهار واقع است. — نورالله مرقده.

---

[1] ه : گوساله را طعمهٔ او ساز. گفت: مادرش بچراگاه رفته چون باز آید و بچهٔ خود را نه بیند نا امید شود. و از سر کوی این کوی بگذر!. درویش لسه بدین اکتفا نه کرده، مبالغه نمود، وی بخادم فرمود که: گوسالهٔ حواله شیر ساز!. بمجرد از ریسمان وا شدن گوساله رو بسه شیر آورد. شیر فی‌الحال رو بگریز نهاد و گوساله در عقب او دوان. تا بعد از قطع مسافتی بعید شیر خود را در بیشه انبوه کشید و از نظر وی غائب شد و آن بچهٔ گاو در پیش درویش باز آمد. درویش لسه ازان حال منفعل گشت و اعتذاد نمود.

ذکر درویش پنیہ ناریجہ* قدس سرہ

وی از جملۂ اولیای **دشت** x بوده. میگویند کہ در زمانِ وی سالی باران نبارید و وجوهِ معاشِ خلایق بغایت تنگ گردید. از **دشت** جانبِ تل عازم گشت و[1] در زاویۂ ریگ زار وحشت آثار ـ کہ هیچ دیار دران دیار سکونت و قرار نداشتہ ـ فرزندان خود را ساکن گردانید. روزها در بالای تلهای ریگ بعبادات و ریاضات میگذرانید. هرگاه شب میرسید ازانجا بیخهای شجرۂ زقوم ـ کہ اگر عیاذاً باللّٰه کسی در حلقوم می‌نهد، از مرارت[2] آن

---

* پچو یا پنیو نام، ناریجو قوم.

x دشت باران.

[1] ه: و فرزندان را در جای ویران کہ سکونت گاه هیچ حیوان نبود، در زیر تل ریگ ساکن گردانید. روزهاي بالاي تل هاي ریگ بعبادات می گذرانید. چون شب مي شد ازان جا بیغ هاي شجره زقوم

[2] ه: مرارت آن جان شیرین برباد دهد، می آورد و بہ طبخ آن امر می فرمود. هرگاه آن را شستہ در دیگ مي انداختند و می پختند، آن بیخهای مطبوخہ بقدرت خداوند بی مانند، تمامی تکہ هاي چربي مي شد.

جان بدهد ـ می آورد و به طبخ آن، امر میفرمود. هرگاه آن را شسته در دیگ می انداختند و می پختند آن بیخهای مطبوخه، بقدرتِ حکیم لم یزل، تمامی تکهای چربی می شد. فرزندان وی آن را تناول می نمودند و تا شام دیگر ایشان را تقاضای طعام نمی شد، بهمان سیر و خرسند بوده اند.

نقل ست که، شبی آن درویشِ ولایت کیش آتش درپیش داشت و خود تنها دران جا بذکرِ مولیٰ مشغول می بود. ناگاه جمعي سوار از سپاهِ گمراه ـ که شقاوتِ ابد و ضلالتِ سرمد قائدِ راهِ ایشان بود ـ برسرِ وی رسیدند و کیفیت را باز پرسیدند. آن بزرگوار ازان انکار آورد. دران اثنا یکی ازان میان تازیانه برسر آن یگانه زد، و از روی غضب گفت: برخیز و پیش شو و مارا راهي بنمای!. درویش با سینه ریش درپیش شد و گامها شمردن گرفت. بچندین قدم معدوده بیکبار پایهای اسبانِ تیز رفتار بر سنگ لاخي رسید، و آواز سنگ بر مي آمد. آن راکه شنیدند از حیرتِ تمام باز ایستادند، و بخود اندیشیدند که درین ریگ زار اصلا اثری از آثارِ احجار نبود. از درویش استفسار[1] نمودندکه: این کدام زمین است؟. فرمود که: راهِ شما نمی دانم، اما این همان کوه قاف است، که بگوشهای خود شنیده باشید!. آن جمیع سواره را همانجا آواره واگذاشته و خود بمقامِ خویش باز شتافت.

---

[1] ه: پرسیدند

و در سنہ ۹۰۰ھ طائرِ روحِ پاکش، بریاضِ رضوان و حدیقۂ جنان، طیران نمود۔

مدفنِ شریفش درکنارِ نہر رین مقابلہ[1] دیدہ* واقع است۔ طاب اللّٰہ ثراہ۔

---

[1] ھ: مقابل قریہ دیدہ

* دیدہ، قومیست در سند و بنام او قریہ منسوب است.

ذکر درویش هالہ سعتہ* قدس سرہ

وی از جملۂ مشائخِ دشت بوده. می گویند کہ: بمقتضای فحوای آیتہ کریم – و اللّٰه یحب الطاهرین و یحب المتطهرین – در طهارت و پاکی احتیاطی وافر و اجتهادی متکاثر مبذول میداشت. حتیٰ کہ اگر بر لبِ حوضی[1] از حیاضِ دشت می گذشت و نوعی لوث و آلودگی برکنارِ آن معاینہ می نمود، هرگز ازان آب وضو نمی ساخت. و همیشہ دو ابریق خیر رفیق همراه می داشت، کہ باحتیاطِ تمام خود پُر می کرد، از یکی استنجا می نمود و از دیگر وضو می ساخت. می گویند کہ: در مرضِ موت وصیت فرمود کہ: در آوان طفولیت پای چپِ وی بر وثنی آلوده شده بود، بعد از غسل بیست کوزۂ آب بران پای خواهید ریختن، کہ بدرگاه پاک، پاک رفتن اولی است.

نقل ست کہ، روزی آن صاحبِ توفیق و سالکِ[2] مسالکِ

* سهتہ، قومیست در سند

[1] ه : بر لب جوئبار و حوضی از حیاض دشت

[2] ه : سالک مقام تحقیق در ابریق خیرالتوفیق از برکہ آب پر کرده آورد، چون بر زمین نهاد

مقامِ تحقیق، دو ابریق از برکهٔ آب پر کرده آورد، و بواسطهٔ شیب و بالای جای در اثنای وضع بر زمین هر دو ابریق بهم خوردند بشکستند. فرمود که: هان بمان! بمان! و آب میریزان!. فی‌الحال بقدرتِ ذوالجلال هردو ابریقِ شکسته درست گشتند و قطرهٔ آب بر زمین نریختند.

نقل ست که، آن صاحبِ ایقان در آخر اوان چنین وصیت فرموده بود که: بعد از وفاتِ من **درویش اسماعیل** ولد **قمرالدین** ــ که از جملهٔ بزرگواران آن طرف بود ــ وی را غسل دهد و دیگری مباشرِ این امر نگردد. و قضاء در هنگامِ غروبِ آفتاب روحش باعلا علیین رسید و درویش مذکور بمسافت یک روزه راه دور بود. از ملاحظهٔ کسی بمراسمِ غسلِ[1] وی مبادرت ننمود و مباشرت نفرمود. بعد ازان وی را شباشب بر بالای نعش انداخته در مزار فیض آثار موضع **آمري** آورده منتظر گشتند. صباح پگاه **درویش اسماعیل** از راه پیدا شد و به تجهیز غسل و تکفین وي قیام نمود. و فرمود که: در هنگام شام مارا از حالتِ خویش[2] اعلام بخشید و بسرعت و شتاب طلبیده که آمده تهیا غسلِ[3] من نماید.

اکنون مدفن شریفش در مقام **آمري*** است ــــ نورالله مرقده.

---

[1] هـ : غسل وي نه پرداخت و مبادرت نه نمود . بعد ازان
[2] ه : خویش خبر داده است و بسرعت تمام
[3] ه : غسل من بکن
* آمری موضعیت قدیم در حوالي سَنُ .

ذکر درویش ابراهیم ولد ناکودر[1] تیبه* قدس سره

وی از جملهٔ اولیای و مشائخ[2] بوده. میگویند که همواره از حبوبات نباتات[3] ارضی قوت خود ساخته، از جمیع مطعومات متعارفه روی بر تافته، باذکار پروردگار مشغول بوده. گاهی در ایام حیات ذائقهٔ خود را بنوعی از مذوقات حلو و حامض آلوده نساخته[4] بود. و هر چله خود را بیکپای می کشود.

نقل ست که، بکه نام کانبار ـ که از جملهٔ خوادم کبار آن بزرگوار بوده ست ـ روزی بر صفحهٔ بال وی نقش این خیال مرتسم گشت که، هرگاه درویش از تناول اطعمه مطلقاً مبرا ست گاه

---

[1] ه : ذکر درویش ابراهیم ولد ناگور تیبه

* تیبو قومیست در سند . در تحفة‌الکرام شرح حالش تحت دشت باران ثبت شده است (ص ۱۳۵)

[2] ه : مشائخ دشت بوده

[3] ه : نباتات دشت قوت خود می ساخت و بحال مطعومات متعارفه اصلا نمی پرداخت

[4] ه : نساخته و هر چله را به تناول گیاهی می کشود

گاهی که بجهتِ تقاضا جانبِ مستراح می[1] شتابد آیا کدامین نوع از وی خروج یافته باشد!. در صددِ کشفِ این کیفیت شد. اتفاقاً روزی ابریقِ درویش برداشت و در متعاقب روان گشت. درویش در مستراح درآمد، بعد از فراغ بیرون برآمده وضو ساخته مراجع گردید. خادم[2] که بقدم گاه وی رسید دید که دو عدد بیضهٔ سفید خوشبو تر از مشک و کافور در انجا نهاده است، برداشت و در دستار خود بنهاد.

نقل ست که، در مرضِ موت وی، روزی عاجزهٔ وی، نانی از گندم پخت و دران قند و روغن انداخت و در پیشِ پدر آورد که شاید درین آخر عمر خود ازین چیزی تناول نماید که بعد از وی حسرتی در دل نماند. فرمود که: چه چیز است؟. گفت: نان گندم مع روغن و قند!. فرمود: ای نورِ دیدهٔ من! اکنون که آفتابِ حیاتِ من نزدیک بغروب رسیده است و روزهٔ عمرِ من قریب بافطار انجامید، درین وقت چون باشد که روزه خود را بدین دو سه لقمهٔ شیرین ـــ که حلاوتِ آن بر ذایقه یک نفسی بیش نیست ـــ بشکنم! و از چاشنی حلاوت مشاهدهٔ ابدی محروم بمانم!. اکنون از من چنان اذن است که هر کسی بعد از وفاتِ من همین نان را به نسبتِ من خواهد داد، هر مهم و مقصود که داشته باشد، وی را بحصول خواهد پیوست!. ازان باز درمیانِ مردم چنان متعارف

---

[1] ه : می رود کدام چیزی

[2] ه : خادم مذکور که بمستراح در آمد

است که هرگاه کسی راه مهمی[1] صعب روی دهد، از خلوصِ نیت فرماید تا یک تویه* گندم، از وجهِ حلال طیب، با یک دست مطحون سازند و ازان آرد یک نان پزند که دران[2] یک سیر قند و یک سیر روغن اندازند بعد ازان آن را به نیتِ روح مقدس ایشان بخشد، بزودی این مهم بکفایت رسد.

نقل ست که، در زمانِ وی سالی باران نبارید، و رضیعِ نبات را از پستانِ دایهٔ ابر، لب تر نگردید. حالِ خلایق بفضاحت انجامید و سختی بغایت رسید. جمعی از سکنهٔ دشت عازمِ خذمت ایشان گشت و تضرع و زاری نمودند. دران[3] اثنا درویش بجهتِ توضی بر لبِ چشمهٔ آب رسید. بهر دو دست که آب برداشت، بیکبار تمامی آب ریخته در حوض افتاد. دران حین فرمود که: بار خدایا! بحالِ برایا رحمت فرما! و همچنانکه آب از دست ما فرو ریختی همچنین آب رحمت باران بر روس لب تشنگان فرو ریزان!. شخصی که بطلبِ آب بر لبِ آن رسید این کلمات اجابت آیات از وی باز شنید. در حال سرعتِ تمام مژدهٔ این کلام بآن جمع انام رسانید. وازانجا که سکنهٔ آن[4] بیابان

---

* تویه، ظرف پیمایش.

[1] ه: مهمی صعب و دشوار پیش آید

[2] ه: دران یک سیر روغن اندازد، بعد ازان آن را به نیت روح مقدس ایشان دهد

[3] ه: دران اثنا درویش جانب حوض آب بجهته توضی رفت و در حوض در آمد

[4] آن دیار

را نسبت بآن صدق ایقان بوده، فی‌الحال فرمودند که: منازل بر بلندی های بیابان نصب نمودند. همان زمان بقدرتِ نگارندهٔ آسمان ابر متراکم گردید، و چندان باران بارید که تمامی بوادی دشت مانند دریا گشت. می گویند که: آن باران، نه بطریق تقاطر باریک، بلک بطریق میلاب آب از بالا بر زمین فرود آمد. قوای نامیهٔ اراضی نشو و نما یافت، و انواع نبات وگیاه از روی[1] عزم سر بر زده و منادی قضا و قدر از ملک علام صلای عام در داد که ـــ کُلُوْا وَارْعَوْا انعَامَکُمْ اِنَّ فِی ذَالِک لآیاتٍ لاُولِی النُّهیٰ ـــ.

نقل ست که، شخصی بود از جملهٔ معتقدان و مریدانِ وی که در آنروی دریا سکونت داشته. و چنان قرار داده بود که بعد از هر شش ماه ما شابي نفیس باحتیاطِ تمام و به پاکی و طهارت سر انجام نموده، بخدمتِ وي تحفه گویا می رسانید. یک مرتبه بعادتِ معهود ماشابی نفیس طیار ساخته بخدمت آن سعادت کیش بشتافته. بکنار دریا بجهته گذار، کشتي را انتظار می کشید که ناگاه **درویش ذکریا نیهیم**° ساکن قریه **دوري هنکوره*** ـ که از جملهٔ بزرگواران نامدار و صاحبِ کرامات و آثار بود ـ با وی[2] دور چار شد. گفت: هر بار ماشاب تحفهٔ **ابراهیم** می سازید! چه باشد که این مرتبه این ماشاب را بما بدهی! و از مشقت[3]

---

[1] ه: روی غبرا سر بر زد

° نهیم، قبیله ہست در سند.

* بسندي: ڍوري هنگورو.

[2] ه: با وي ملاقی شد

[3] ه: مشقت راه وا رهی

رفتن چندین راه وا رهی!. آن شخص برخلاف ملتمس او نتوانست راهی پیمود ماشاب را تسلیم او نمود. درویش برگرفت و برکتفتِ خویش نهاد. راوی[1] گوید که: بمجرد وضع نمودن بر دوش در آب فرو رفت. بعد از ساعتی ازان[2] آب منفعل و شرمسار برکنار آمد، و آن ماشاب را واپس داد. آن شخص را حیرتی روی نمود. از کشفِ این حقیقت از وی سوال کرد. فرمود که: بمجرد گرفتن این ماشاب زنجیري از آب بر آمد و برگردن من افتاد و کشان کشان مارا درونِ آب برد. درپیش، مجمعی دیدم آراسته، و **حضرت خضر** پیغمبر علیه‌السلام دران مجمع بر مسندِ حکومت نشسته. مارا از ستدن این ماشاب در معرضِ عتاب و خطاب در آورد که: ترا که روزهٔ خود را به برنج افطار میکنی، به **درویش ابراهیم** چه نسبت! که هر چله خود را به گیاهی وا کشاید. زنهار بعد[3] ازین بر جرات این نوع گستاخی اقدام ننمائی! اکنون برو و ازین ماجرا اعتذار بنما!.

نقل ست که، از سلالهٔ عظامِ آن بزرگوار انام **مومن** نام پسري بود. هرگاه[4] رحلتِ وی نزدیک رسید، مادرش را پیشِ خود طلبید و فرمود که: **مومن** را طلب کن که به تجهیز و

---

[1] ه : راوی می‌گوید که بمجرد وضع نمودن آن ماشاب بردوش

[2] ه : ازان آب دریا بیرون بر آمد شرمسار

[3] ه : بعد ازین ماجرا اعتذار بنما

[4] ه : چون وقت رحلت بزرگوار نزدیک

تکفین من قیام نماید!۔ گفت: فرزندت[1] در ولایتِ گجرات در فلان قلعه می باشد!۔ بعد از ساعتی دران حالتِ افتاده ندا در داد که: فرزندم مومن بیا! فرزندم مومن بیا!۔ بقدرتِ پروردگار آن گفتار دران دیار بر سامعهٔ پسرش در رسید!۔ گفت: ای والدِ بزرگوار! و ای سر دفترِ مشائخِ روزگار! من درین دیار پای بند قیدالماء گشته‌ام و چندین راه در پیش! چون توانم بخدمتِ تو رسید؟۔ بعد از شنیدن این کلام دست مبارک خویش بدان طرف دراز کرد و گفت: اینکه دستِ من بگیر و باین جانب بشتاب!۔ وی دستِ مبارکِ پدرِ خویش بگرفت۔ بقدرت الله تعالی بیک طرفة العین چندین مسافتِ راه ـ کطي السجل الکتب ـ در نوردیده شده و بهمان لحظه و آن، پسرش دران مکان حاضر گشت۔ بعد ازان آن قدسی صفات ازین سرای بی ثبات رختِ حیات بعالم ممات کشیده و به نزهتگاهِ قدس خرامید و پسرش به تجهیز و تکفین وی قیام نمود۔

اکنون مدفن شریفش موضع[2] سکریاري از مقام دشت است۔ ـــ طاب الله ثراه۔

---

[1] ه: گفت: هیهات! هیهات! فرزندت در ولایت گجرات در فلانی قلعه می باشد. بعد از ساعتی دران حالت افتاده ندا در داد که: فرزندم مومن! بیا. بقدرت الله تعالی گفتار آن بزرگوار بر سامعه پسرش دران دیار رسید. گفت: ای والد بزرگوار بر من! درین دیار گرفتار قیدالماء گشته ام.

[2] ه: موضع شکر یاري از مقاوز دشت است

ذکر درویش علاوالدین بکیہ* قدس سرہ

وی از جملۂ اولیای نامدار و بزرگواران کبار سکنۂ دشت بوده. زبان قبول مانند تیغی مسلول داشتہ. بهرچہ می راند لامحالتہ کارگر می شد، وگاهی سهم دعای وی از هدف اجابت متخلف نگشتی.

نقل ست کہ درویش جکرہ نندهوo ـ کہ از جملۂ اولیای نامدار دشت[1] بوده، و مدفن شریفش در موضع آمری است منکوحہ داشتہ عقیمہ. هر چند بوسیلۂ دعوات و مهمات، تولد[2] پسری میخواستی، میسر نمی شد. اما دست از تشبث ذیل این مطلوب کوتاه نداشتی. اتفاقاً روزی آن درویش ولایت کیش سیر کنان در بوادی دشت می گذشت. دران اثناء آن بمنزل و مقام درویش جکرہ المام فرمود و بر بستر تراب سر بخواب فرو برد. درویش بمنکوحۂ خود فرمود کہ: کار تو ازین مرد

---

* بکهیو، قومیست در سند

o غالباً ننڈو یعنی کوچک

[1] ه : دشت بوده، زنی داشتہ عقیمہ

[2] ه : توالد پسری خواستی . دست از تشبّث ذیل

سرانجام خواهد یافت !. آن عفیفه از صدق ِ عقیده با قدحی شیر بنظر ِ فیض[1] پذیر آن پیر در رسید . درویش جکره گفت که : این ضعیفهٔ نیازمند بطلب فرزند بخدمت تو رسیده[2] !. درویش جانب ِ شیر در نگریست و آن مستوره را فرمود که : یگان یگان دم ازان شیر مي خورد و در مقابلهٔ هرکدام[3]، پسري را نام می برد . بعد از چهار پسر زبانش بدختر سرائید و همچنان بمقابلهٔ هرکدام[4] دم ِ شیر به نام ِ دختر بر زبان میراند . تا بمرتبهٔ چهارم که رساند، **درویش جکره** بمنکوحهٔ خویش گفت : اکنون برخیز که درویش زبان ِ خویش بدختر کشوده است . آن مستوره برخاست[5]. گفت : غلط برخاستی و همت[6] مقصوره داشتي که باز نوبت به پسر رسیده بود . عاقبت الامر بقدرت ِ صانع ِ بیچون و نگارندهٔ صوَر ِ بطون[7]، وی را موافق ِ گفتار[8] آن ولایت شعار

---

[1] ه : بنظر فیض پذیر وی نهاد. دران محل

[2] ه: رسیده است. آن بزرگوار جانب شیر نگاهی گرم کرده. الفور آن مستوره

[3] ه : هرکدام نوبت پسری

[4] ه: هرکدام شربت نام دختر بر زبان مي راند، تا بمرتبه چهارم که رسید درویش جکره منکوحهٔ خود را گفت که: چون بحصول مسئول فائز گشتی اکنون برخیز

[5] ه: برخاست. درویش فرمود که: غلط برخواستي

[6] ه: همت خود را

[7] ه : بطون آن ضعیفه را

[8] ه: گفتار آن بزرگوار

چهار پسر و چهار دختر متولد شد. و هر کدام[1] ازان، بهمان اسم موسوم گشت. و این نقل از ایشان بصحت پیوسته و بحدِّ تواتر رسیده است.

در سنه ۹۰۰ ه طائرِ روحِ پاکش از نشیمنِ خاکدان بریاضِ جاویدان طیران نمود. و در زاویهٔ **دشت** نزدیک **برهمنا باد** آسوده است. — طاب الله ثراه.

---

[1] نسخه ه که ناقص الآخر است تا اینجاست.

ذکر قاضي صدهو ولد حماد قدس سره

وي از جملهٔ اولیای **دشت** است. و نسبت نسب وی بسلک قضاة قریهٔ **سوره خطیب** انتظام مي یابد. از صغر سن به خلوات فلوات به عبادات و ریاضات کوشیده، و به مقصد ولایت رسیده، و صاحب کشف و کرامات گشته.

نقل ست که، شخصي مادیان فرسي داشته که در سرعت تگاپو از باد مسرع گرد مي برد و در حدت جولان از برق یمان گام پیش مي سپرد. اما از زادن سترون بود و راه آبستن نمي پیمود. روزي آن شخص صورت این مطلب را در آئینهٔ بال و مرآت خیال متنقش ساخته بخدمت وي شتافته. بعد از مشرف شدن بملازمت صورت حال درپیش آن رائض توسن نفس محتال معروض داشت. فرمود: تا مادیان را بنظر کیمیا اثر وي در آورد. یک عدد لیموي بدست داشت. فرمود: تا آن را بمادیان بوکنانند. در حال بقدرت حي متعال از نفحهٔ آن لیموي مادیان آبست گشت. آن شخص نذري مقرر بر خود لازم کرده، از خدمت

مرخص شده بوطن مراجع گردید. بعد از مضي مدتِ حمل، آن
مادیان کرهٔ زائید که در صباحت و نجابت عدیم‌المثل بر آمد.
بعد از مدتِ یکسال آن تازي نژاد فوج نهاد در اطراف و اکنافِ
عالم شهرت یافته. و از هر بقعه و مکان خریداران با مبلغی
فراوان بشتافتند. اتفاقاً درویش را دران دیارگذار واقع شد. آن
شخص شقاوت شعار از شنیدنِ قدوم آن بزرگوار، فرار نموده
خود را بگوشهٔ کشید و در قطعهٔ مزرع خزید. تخیلِ نفساني
و تسویلِ شیطاني وي را از راه برد و بمقصد شقاوت سپرد.
آن صاحبِ ولایت کیش از نورِ درایتِ خویش، حالِ آن
بدسگال معلوم نمود. پرچهٔ از دستار خود بریده بدان جانب
اشاره فرمود. بقدرت پروردگار ازان پرچهٔ دستار مارِ مردم خوار
پیدا شد، و آن شخص را درهمان قطعه در انگشت گزید. همرهانِ
وي آن مار را کشتند و آن شخص را برداشته بمنزل آوردند.
في‌الجمله دانست که ازان بزرگوار آسیبِ این مار بود. بمقدم
وي افتاد و تضرع و زاري نمودن گرفت. درویش دستِ مبارک
خویش بر عضو آن بدکیش بسود. ببرکت آن ازان ضرر بیاسود
و از گردابِ هلاکت بساحلِ سلامت بر آمد. اما از وفورِ
جهل و ناداني و توغلِ نفساني، سؤت ظن او همچنان باقي بود.
و ازانجا که اهل‌الله را نظر بر دلها است، عقیدهٔ بال آن محتال
را دریافت. بخادمِ خویش فرمود که: درپیش آن کرهٔ اسب برو،
و بگوکه: امانتِ مارا باز بما بسپار!. خادم باجازتِ درویش
در پیش کرهٔ اسب رفت و با بلاغ پیام قیام نمود. در حال
بقدرتِ حضرت محول‌الاحوال آن کرهٔ اسب لیموي از دهان

خویش بیرون برتافت، و خود جانب مَتربَعِ عدم بشتافت.
بعد ازان فرمود که: مار کشته را بیاورند. هرگاه رفته دیدند
همان پارچهٔ کرپاس بود. آن را آورده بدرویش سپردند.

نقل ست که، وي از مردم هالہ پوتره* که قسمی از مردم
سمیجه مي باشند، خواستگاري نموده متاهل شده بود. و ازان جا
که، در نسوهٔ مردمِ سمیجه متعارف است که داماد را بانواعِ مزاح
و لطائف، شایق میگردانند و راغب مي سازند، ظاهرا در شب
زفاف جمعي نسوه بعادتِ خویش درپیشِ آن سعادت کیش به
هزل و مطائبه شاغل گشتند. چون آن صاحبِ صفا بیادِ خدا
و بذکرِ مولي مشغول بود، وي را ازین ترهات و مقولات
وحشت افزود، و در مقامِ حضور و موانست، ویرا نفرتي روي
نمود. ایشان را منع فرمود. آن نسوه از سفاهت و بلاهت – که
مجبول اند – منزجر نگشتند، بلک در هذیان همچنان شاغل
بوده اند. آن گوهر دُرِّ مکنون در خانه اندرون شد و در را
فرو بست. دران حال هم – پیرامونِ خانه – طُرّه کنان و مطائبه
گویان مي گشتند. فرمود که: مگر گلهٔ ماده خران اند که سخن
مارا نمي فهمند و اصغا میکنند!. بمجرد گفتهٔ آن صاحبِ ایقان
جمعي زنان گلّهٔ اتان گشتند و در پیرامونِ خانه بر رنگ خران
نعره زنان میگذشتند. شوهران ایشان را از فضاحتِ حال و
مسخِ صورتِ آنها اطلاع شد. همه آمده در قدمِ آن مرضیة الشیم
افتادند و تضرع و ابتهال بمرتبه کمال نمودند. باز رفتش در

* قبیله ایست از قوم سمیجه.

دل پديد آمد. بران كلهٔ اتان نطرِ خويش گماشت. هنوز شب باقي بود كه بقدرتِ بديع العجائب آن كلهٔ اتان بحال خويش زنان گشتند و شرم زده جانب خانهاي خويش راه درپيش گرفتند.

در سنه ٩٠٠ هه ازين وحشت آبادِ فنا بمقامِ راحت افزاي بقا خراميد و بمقصدِ اعلي رسيد.

مدفن شريفش موضع **وهيره**[1] — طاب الله ثراه.

[1] تحفة الكرام فارسى: وهيرو (١٣٩) و ترجمه سندي: ولهيرو (٣٤٣) شايد واهيرو باشد.

ذکر درویش یحیٰ ولد عالم البکری القریشی قدس سره

وی از جملهٔ اولیای نامدار بوده و در نواحیٔ **ریل*** سکونت داشته. صاحبِ ولایت و کرامت بوده.

نقل ست که، شبی از شبها ابر متراکم گردید و باران می بارید. مخدرهٔ شبِ ظلمانی در عزای عروسِ روزِ نورانی، لباسِ قیرگون پوشیده. از اجفانِ غمام قطرات بر وجنات خویش می ریخت. درویش در حجرهٔ معبدِ خویش بعبادت مشغول بود، اتفاقاً قطره از سطحِ حجره ترشحی کرد و به ردای مبارکش رسید. بخادم فرمود که: آن چادر را شسته خشک کرده، بیارد. خادم گفت که: شب تاریک و باران در پیش، چگونه توانم برآمد. فرمود که: یک مرتبه ازین حجره بیرون برار. بمجرد که خادم چادر را گرفته از حجره پای بیرون نهاد، دید که بقدرتِ آفریدگار ازان شبِ تار، روشن نهار پدیدار گشته است و آفتابِ جهان تاب در غایت روشنای ست. بر سرِ دریا رفت و آن چادر

* قصبهٔ ریل در نواحی سیوستان (سیوهن) تاکنون موجود است. اجداد علامهٔ فیضی و ابوالفضل ازینجا بوده اند.

را بشُست، و در تابِ آفتاب خشک کرده مراجعت نمود. بمجرد که قدم دران حجره نهاد، دید که همان شبِ تار و بارانِ بسیار بحالِ خویش بی کم و بیش موجود است.

نقل ست که، سفیهی از سفاهت و بلاهت بجهت امتحانِ آن کامل العیار، از مایهٔ آزمایهٔ شبهات، ظرفی مملو از شیر آورده جغرات ساخت. و فردا علی‌الصباح تحفهٔ گویا در خدمت آن صاحبِ صدق و صفا حاضر کرده. درویش بی فکر و اندیشه ازان تناول فرمود. بجهتِ توضی جانبِ دریا متوجه شد. آن سفیه متعاقب وی میرفت، تا برکنار دریا رسید. درویش بتوضی مشغول گشت. اتفاقاً از بالای سفینه در دریا، سگی در آب درآمد، و خود را بشست و شوی میکرد. درویش جانبِ آن بدکیش نگریست و فرمود که: آب از آلودگیٔ سگ پلید شد، هشدار؟. گفت: درویشا! دریایِ پاک را آلودگی سگِ ناپاک چه نقصان؟. درویش فرمود: اي سفیه لایعقل! و ای نادان مغفل! درونهٔ بزرگان و خدا پرستان مانند دریاست، از زعمِ فاسد و گمانِ کاسد، مپندار که بآلایشِ شبهات در طهوریة و طهارتِ آن، شائبهٔ کدورت و نقصان راه خواهد یافت!. گمان فاسد بود، آن مرد را ازین سخن دهشت افزود، و از سؤت ظن درگذشت و از صدقِ دل تائب گشت.

ذکر قاضی خیرالدین قدس سره

وی از جملهٔ مشائخ و بزرگواران بوده است. مردی اهل حال و صاحبِ لفظ و قال بوده است.

نقل ست که در زمانِ وی مردی عارضهٔ اسهال بمرتبه کمال طاری گشته و هیچ داروئ امساک موجب سد ممر باین خلل وی نمی شد. هرگاه از تداوئ وی مایوس ماندند، ویرا از منزل بر آورده، در قطعهٔ جواری، چار چوبه* از خس و خاشاک آراسته ساخته، بالای آن نشاندند. حال آنکه شکمش مانند مشک آب، کشاده دهان، جاري بود. روزی ناگاه ازان راه درویش عبور آورده و نظرِ پر نور بران رنجور انداخت. چون نزدیک وی رسیده از فضاحتِ حالش باز پرسید. حقیقتِ عارضه معروض داشت. در حال رقتش در دل پدید آمده و بنظرِ شفا بخش جانبِ او نگریست. بعد ازان فرمود: تا در منزلِ خویش باز رسانید. و همان لحظه و آن و لمحه و زمانه شکمِ آن مبطون حیرانه باز استاد. از راوئ ثقه چنین منقول شد — و العهدة

---

* منڈی : پھو یا منجَڑ .

علی الراوی ـــ که : آن شخص بعد ازان، چهل سال بصحت حال و فراغت بال زندگانی نمود و از خورش و خوراک حسب اشتهای نفس و تقاضای طبع، تناول نمود. و یرا درین مدت حیات راه غایط مسدود گشت و بصفت بهشتیان از تقاضای متعارف ضروری، مطلقاً در گذشت.

مدفن شریفش یک کروهی راه از شهر **نصرپور** جانب جنوب واقع است.

ذکر درویش یعقوب پلیجہ * قدس سره

وی از جملۂ اهلِ حال و صاحبِ کمال و عارفِ کامل و اهلِ دل بوده است.

نقل ست کہ در زمانِ وی شخصی کہ از شعارِ شعائر اسلام معرا بود. دختری داشت کہ بحد مناکحت رسیده و چون دست از اسباب تهیا تزویج آن کوتاهش بود، لاجرم جانبِ اقربای خویش راه درپیش گرفت. و بآن طرفِ دریا عبور آورد و از ابنای جنس بنیم خروار شالیx بہ نرخِ غالی قرض کشید، و از جائ گونی و از مکانِ دیگر گاو بهم رسانید. غلہ بر بالاي گاو محمول ساختہ برکنار دریا، بجهت گذارکہ رسید، ناگهان بقضای آسمانی تبہ ساحل دریا در افتاد، و آن گاو مع گونی در آب فرو رفت، حتی کہ اثري از آثارِ آن بظهور نہ پیوست. آن شخص را آتش حرمان درکانون جنان شعلہ زنان گشت و چون ماهی برکنار دجلہ طپان و افتان و خیزان میگذشت. ناگاه

---

* پـَلیجو قبیلہ ایست در سند.

x برنج کہ صاف نشده باشد. (شلتوک)

آن غواصِ بحر شهود، چون ماه از مطلعِ سعود، چهره کشود، و آن سرمایهٔ خسران را بدان حال مشاهده نمود. کیفیت استفسار فرمود. بر غربتِ حالِ آن شکسته بال رقتش در دل پدید آمد. فرمود که: ازین راه در آب غوطه بزن، بعد ازان معرکه ترا پیش آید، به سالارِ آن بگو که: **یعقوب** گونی و گاو میطلبد!. آن شخص بیکبارکه در آب غوطه خورد، دشتي یابس بنظر وی درآمد. پارهٔ مسافت که قطع کرد، مشاهده نمود که، شخصی بر مسندِ حکومت نشسته و جمعی دست بسته پیشِ وي ایستاده. دران مجمع درآمد و پیغامِ آن ملاذِ انام ادا نمود. آن شخصِ سالار بجمعی خدمتگاران نظر کرد و فرمود که: ما نگفتیم که اینک شخصی از **یعقوب** بطلبِ مرکوب می آید!. بعد ازان گاو را مع گونی بآن شخص تسلیم نمودند. بیکبارکه در دست گرفت خود را برکنارِ دریا درهمان مقام و جای معاینه نمود. میگویند که: ازان روز باز، آن شخص صاحب مکنت و دولت گردیده و بسرحدِ غناء رسیده.

نقل ست که، یکي از عرفا و روساء نسبت بآن مقتدای، دعوي خدمت و ارادت داشت. اتفاقاً **میرزا شاه حسن ارغون** ـ که واليِ ولایتِ آن عصر* بود ـ جانب آن شخص غبارکینهٔ دیرینه در سینه متمکن داشته. روزی **میرزا** از راهِ دریا عزیمتِ مصمم ساخت و سفائن به لشکر و خزائن بیاراست. هرگاه مقابلِ دیه ایشان رسید، آن شخص را مع برادرش طلبید و بقتلِ هردو فرمان

* از ۹۲۸ه تا ۹۶۲ه.

داد. برادرش را که مقتول ساختند، آن شخص از غایتِ خوف و ترسِ خطر جان، جانب درویش دوانید، و ازان فضاحتِ حالش اعلامی بخشید. آن ولایت کیش فرمود که: ترا نتوانند کُشت و راهِ گریز درپیش گیر!. بعد از قتل برادرش آن شخص را دست جانب پشت بسته پیشِ نظرِ **میرزا** آوردند. فی‌الحال بقتلِ وی اشارت فرمود. سفاک بیباک قصد آن مظلومِ بی‌گناه کرد. شمشیرکه جانب سر وی انداخت، درحال بقدرتِ حضرتِ ذوالجلال، شمشیرکه بر ریسمان رسید و عقدهای رشته ــ که به آن دستهای او بسته بودند ــ از هم گسسته گردید. بیک مرتبه خود را در آب انداخت. هرچند وی را هدفِ سهام و توفنگ ساختند، امّا ملاحِ تقدیرِ حضرتِ قدیر، کشتیٔ وجودِ او را، ازان دریای خطر، سالم بر ساحلِ نجات رسانید. بعد ازان بخدمتِ درویش صورت احوال خویش بوسیلهٔ عریضه معروض داشت. وی فرمود که: اکنون بهمه ابواب خاطر جمع دار! و بخدمتِ **میرزا** بشتاب که ترا پنج نوبت سروپا خواهد داد، و مقدار سی خروار شالی از مد آب و آش، برادر تو، ارزانی خواهد داشت. آن شخص از صدقِ عقیدت و خلوصِ نیت بموجب ایمای درویش عازمِ خدمت **میرزا** گردید. شمشیر در گردن انداخته خود را منظورِ نظرِ **میرزا** ساخت. **میرزا** بمجرد دیدنِ وی فرمود: تا وی را پنج نوبت به تشریف خسروانه معزز گردانید و عاطفت و مهربانی بحالِ وی مبذول داشت، و همان مقدار سی خروار شالی باو دهانید.

نقل ست که، بعد از وفاتِ وی، در شبی از شبهای زمستان، جمعی رهزنان راه زنی نموده در روضهٔ وی درآمده غنودند. در واقعه خواب خود را بر ایشان نمود و بطریقِ تهدید و وعید فرمود که: چون کاری ذمیمه کرده گستاخانه در آستانه درآمده اید!، میخواهم که یک مرتبه شما را بعالمِ عدم فرستیم و شجرهٔ خبیثهٔ وجودِ شما را از بیخ و بن براندازیم!، امّا این مرتبه هم درگذشتیم! بشتابید و بیرون بیائید. اگر بارِ دیگر، باین وضع نکوهیده تر، برین گستاخی اقدام خواهید نمود، همه را بسرای ممات و به درکات بلیات حواله خواهم نمود!. هرگاه آن جمعی گمراه ازان خواب بیدار گشتند، از دهشت و هیبت، همان زمان راهِ گریز درپیش گرفتند. بعد از مضی دوازده ماه، باز آن جمعی اشرار بدین دیار گذار آوردند، و چون زنگِ غفلت و شقاوت صورتِ معاینه واقعه را، از آئینه دلهای ایشان تیره ساخته بود، راهزنی نموده، شب باز بعادتِ معهود از شدتِ سرما در روضهٔ مقدسِ وی درآمده، سر بخواب غفلت فرو بردند. درحال بر ایشان ظاهر گشت وگفت: ای جمعی مغفل! و ای گروهِ لایعقل! اکنون باز نقضِ عهد کرده بی ادبانه در روضهٔ ما درآمده اید! شمارا حکم قتل رسیده است. مگر یکی از شما که او خلاص خواهد شد، از برای آنکه، تا قصهٔ شما را وکیفیتِ این واقعه را بمردم باز گوید!. چنین گویند که: آن جماعه همگی نُه نفر بودند از اضطرابِ تمام ازان مقام برآمدند. بمجرد برآمدن جمعی جاسوس که تمامی شب درپی ایشان جویان بودند، همه را در یک جا

یافتند. هشت نفر را همان جا سرها بریدند و یک نفر گریخته رفت و بمردمان حقیقتِ ماجرا باز گفت.

اکنون مدفن شریف آن بزرگوار و مزار فیض آثار در قریه ... [1]واقع است*. — طاب الله ثراه و جعل الجنة مثواه.

---

[1] اینجا در هر دو نسخ نام قریه نوشته نشده است.

* در تحفة الکرام نام قریه ذکر نشده. ولی در شرح حالش آورده است که: مخدوم یعقوب پلیجه عارف زمانه ساکن موضع ناره از مواضع پرگنه ستهار است (ص ۱۷۹).

ذکر شیخ مغل چاچک قدس سره

وی از جملهٔ اولیای اهلِ دل و عارفِ کامل بوده. سر خیل رایضان و زاهدان و سر دفتر متعبدان و متجاهدان گشته، همواره پاسِ جواهرِ انفاسِ نفیسه می داشت ـ و من اناء الیل و اطراف النهار ـ باذکارِ حضرتِ آفریدگار مشغول بوده و یک لحظه و لمحه بر بسترِ فراغت نیاسوده. صاحبِ وجد و حالات و مظهرِ کشف و کرامت بود.

نقل ست که در ایامِ خجسته فرجامِ وي مرزا شاه حسن ارغون ـ که والیٔ ولایت آن عصر* بود ـ رئیسی از روساي شهر نصرپور را در قید بند محبوس ساخت. و صدقِ ایشان را نسبت به شیخ برکیه کانیار دعوي سبقت خدمت و صدق و ارادت بود. جمعي عزیزان وی که ازین واقعه خبر یافتند، زنان و مردان در خدمتِ شیخ بشتافتند و از وی دعای مخلص ملتمس داشتند. ظاهرا شیخ با حضار یک راس گاومیش شیر دار امر

* از ۹۲۸ھ تا ۹۶۲ھ

فرمود، و از ایشان نذر گویان طلب نمود. از خدمت شیخ مرخص شده بشهر رسیدند. و ازان جا گاومیش شیر دار همراه کرده عازم دربار فیض آثار آن قدوهٔ احرار گشتند. ظاهرا در اثنای راه کولابی بود از مردم ناحیان، که درکنار آن، سبزه زاري و مرغزاری طرب افزا و دلکشا بود. شیخ مغل رحمة الله علیه هر صبح پگاه دران آب در می آمد و مراسم غسل بجا می آورد، و بکناره آن سبزه زار باذکار و اوراد مشغول می گشت، تا پاس از روز می گذشت. وقت فجر، گاومیش درپیش و جمعی نسوه سواره در عقب، ازکناره آن سبزه زار گذار آوردند. بیک مرتبه بنظر فیض اثر شیخ در آمد. خادم خود را فرستاد که ازینها خبر باز آرد. خادم بعد رفتن و اطلاع حقیقت یافتن بخدمت شیخ آمد و کیفیت تمامی بسمع وی باز رسانید. شیخ را از شنفتن آن مقال غیرتی کمال در دل پدید آمد و عرق حمیتش تحریک نمود، اما بسکوت گذرانید. چون آن گاومیش در ملازمت شیخ حاضر ساختند فرمود که: طلسمی که مابسته بودیم، مردی که در راه شما را دید و از کیفیت حال باز پرسید، بنظر خویش بشکست. اکنون سر رشتهٔ کار از دست برفت. گاومیش را گردانیده بایشان داد. در همان روزها میرزا آن رئیس محبوس را بقتل رسانید.

و هرگاه آن شیخ بزرگوار رخت ازین سرای فانی جانب ملک جاودانی کشید، پسر وي شیخ موسی بر سجادهٔ وی

بنشست. و وی نیز از جملهٔ بزرگواران نامدار و اتقیاء روزگار بسر آمد. همواره در ضیافت اخوان صفا کمر خدمت درمیان بسته، در مراسم مهمان نوازی مساعی جمیله مبذول میداشت.

اکنون مدفن شریفش **شیخ مغل** در **مکلي** است و مدفن **شیخ موسی** در قریهٔ **چاچک**. — نورالله مرقد هما.

ذکر طائفهٔ مجذوب از جملهٔ آن شیخ پریهٔ ویر داس رحمه

وی از جملهٔ مجذوبانِ مطلق است. میگویند که: در اصل برهمن بوده است. عنایتِ ازلی و مرحمتِ قدیمِ لم یزلی، شمعِ هدایت و معرفت، در شبستانِ سویدای دلِ ایشان افروخت، و خس و خاشاکِ تعلقاتِ بشریت بآن سوخت، جاذبهٔ محبتِ وی را محرکِ مقصدِ اعلا گردید. همگی مواجه بمطلوبِ حقیقی گردانیده، همواره در بوادی نامرادی کوهستان، با دیدهٔ خون افشان و دلِ بریان، نالال و زمزمه کنان، همراهِ وحشیان می ساختی. و همیشه از استیلای شوقِ مولا و غلبهٔ جاذبهٔ ولا جوش و خروش داشتی. و ازانجا که در خلوت سرای انس و در سرا پردهٔ قدس مقامِ حضور داشت، بمجرد که مردم دیدی، مانند وحش از ایشان می رمیدي. نه دو روز یک جا آرام و نه دو شب در یک منزل مقام نمودي. و در آخر آن اوان بر دامنِ کوه گلانجه* سکونت قرار گرفت. یگان یگان مردم بزیارتِ

* کوه گنجه متصل شهر حیدرآباد است.

وی می‌گشتند، بمجرد رسیدن و دیدن صورتِ حال و حقیقتِ مال بر ایشان مکشوف می ساخت. حتیٰ که هیچ فردی از واردانِ آن صوب را، مطلبی مشهود مآل و منظورِ خیال نگشت که، در حال کشفِ آن نفرمود. و مولف این کتاب نیز شرفِ ملازمت ایشان مشرف گشته بود. در آن اثنا بیتی سندی متصوفانه بالحان میخواند. در دل فقیر گذشت که آیا این بیت از آن اوست یا از دیگر؟. بمجرد خطورِ این معنی، رو جانبِ این فقیر آورده گفت: این بیت از **اسحاق آهنگر** است!. و چند چیز دیگر نیز در ضمیر گذرانیدم، هر کدام را جوابِ شافی داد.

نقل ست که، شخصی که بلباسِ صلاحیت ملبوس و از جمیعِ وسواسِ نفسانی محروس بود، در پیش این مولفِ حقیر چنین تقریر فرمود که: روزی او را جاذبهٔ خدمتِ آن سالکِ مجذوب باعث محرک گردید. بسیار بوادی کوه را پیموده و قطع منازل نمود. بعد از طی مراحل حیل آن یگانهٔ بی بدل را مانندِ گوهر از کان بازیافت و بخدمت وی بشتافت. بعد از مضی ساعتی فرمود که: از فلان درختِ زقوم دیگچهٔ موضوعه را بیار! و باز کن!. و بعد از باز کردن و آتش افروختن، دوسه مشت از سنگ ریزها پاک کرده دران دیگ انداخت. وي سرپوش سنگی بالاي آن نهاد. بمجرد جوشیدن بوئ برنج ازان رسیدن گرفت. بیکبار از دامنِ کوهسار گلهٔ ماده آهوان و بچگان ایشان در عقب دوان نزدیک آمده ایستادند. از شوقِ تمام ازان مقام برخاست و ازان آهوان قدحِ شیر دوشیده آورد. و

سر پوش که از دیگ وا کرد، بقدرت حضرت جهان آفرین، ازان ریزه هاي سنگی برنج سفید بغایت لذیذ و شیرین بر آمد. و ازان شیر باین فقیر هم داد، که آن را تناول نموده از خدمت مرحض شد.

در سنه ۹۳۰[1] ازین فضای فانی جانب سرای جاودانی انتقال نمود. و در دامن **کوه گنجه** آسوده. — نورالله قبره.

---

[1] ن: سنه ۹۲۰ ھ – تحفة الکرام: نهصد و سه (۱۲۹).

ذکر درویش عمر بودلہ قدس سرہ'

از جملۂ مجذوبانِ مطلق و واصلانِ حق بود. در اوائلِ حال ـ کہ جذبۂ محبت وی را در ربود ـ شب و روز در بوادیٔ کوه و ویرانیها همراهی وحشیان راه می پیمود. و بعد ازان آمده در قریہ **اکہم**[1] مسکن گاه خود ساختہ. گرد آلوده موئ ژولیده نہ از وجودِ خویشش خبری و نہ از آثارِ بشریت در وی اثری.

بیت:
در خاک شگفتہ بوستانی
در گرد نهفتہ دلستانی

و ازانجا کہ کسوتِ معرفت ملبوس بودہ از ملبوساتِ ظاهری مطلقاً برهنہ و عور بود. اهلِ حوائج از مقامات در خدمت می رسیدند و انواع تحفہ و هدایا می آوردند. اکثر از آنها با حصولِ مطالب مآرب مراجعت میفرمود.

نقل ست کہ روزی ولایت کیش **درویش وهیہ** بدیدن وی عازم گشت. در حینی کہ ولایت کیش از منزلہ نیت برآمدن

[1] تحفة الکرام: قریہ آ گهم. یعنی اکهم کوت کہ موسوم بہ اسم اکهم لوهانہ است. (۱۶۲-۱۶۳)

کـرد، آن مجذوب بخادمِ خـود فرمـود کـہ: سـردی متشرع درینجا می آید، چادر بمن بدهید کہ آن را بپوشم!. چادر در بر پوشیده بنشت. هرگاه آن ولایت کیش در پیش وی رسید، چادر کہ پوشیده بـود، فی‌الحـال آن را از بـدنِ خـود نزع ساخت و همچنان بـرهنہ بنشست. بعـد از ساعتـی کہ درویش از ملازمت وی برخاست، از **درویش وهیم** پرسیدند کہ: عجب کہ بہ شنیدن قدوم سعادت ملزومِ تو، چادر طلبیدند و در بر پوشیدند، و بوقتِ مواجهہ از خود دور ساختند. آن ولایت کیش فرمود کہ: من او را بہ لباس ملبوس دیـدم و هـرگـز او را بحـالِ برهنہ معـاینہ نـکرده بودم.

نقل ست کہ، شخصی بود ساکن قریہ **اکبهر** و بہ زنی نَجّاره رابـطۂ محبت پنهان داشتہ. و هـمیشہ بمنشارِ عشقِ او دل دونیمش بود، و بہ تراشِ تیشۂ مجاهدت محبتِ او، تختۂ سینہ‌اش زیر لکدکوب بود، و از شرمِ سودای محبتش با دلِ سوراخ سوراخ و جانِ شگاف شگاف میزیست. امّا همواره درکـتمان می کوشید، و سرِّ این معنی را بہ پردهٔ اخفـا می پوشید. چـرا کہ اظهارِ آن، باعثِ استخفاف و شکستنِ ننگ و ناموسِ وی بود. بر محبتِ او هیچ احدي را اطلاعی نبود. ظاهرا آن شخصِ معهود جانب آن مجذوب عقیـدهٔ فاسـد داشتہ. روزی بملازمت وي بشتـافتہ. بمجرد کـہ بآن مجذوب مواجهہ نمود، فرمود کـہ: بابا فلانی زنِ نجّاره چونست؟ و چہ حال دارد؟. آن شخص را از شنیدنِ این

کلام، تعجبی تمام و انفعال تام روی داد، و از سوئت ظن تائب گشت.

کرامات وي بسیار و بی شمار است، امّا درین تذکره بهمین قدر اختصار نمود.

اکنون مضجع شریفش در قریهٔ **اکهم** * است. طاب الله ثراه.

---

* تحفه‌الکرام : مدفنش آنجا (قریه اگهم کوت) است. (۱۶۳)

ذکر درویش آلـــو قدس سره

مجذوبِ مطلق و عارفِ محقق. زاد بومِ او از ولایتِ هند بوده. همیشه خاموش و ساکت در کوچهای شهر می گشت و هیچ جا مقام و منزل نداشت. یگان یگان حرفی که میگفت کم معلوم می شد. و همیشه در کدِ ریاضت بوده. در صحراها میرفت و پشتارها هیزم و نی می آورد، و بمردمان می داد. اما صاحبِ ولایت و اهلِ کشف و کرامات بوده و بسیاری کسان را از یمنِ توجه او مقاصد و مرادات بحصول می پیوست.

نقل ست که، طفلی را عارضهٔ سوزاکِ بول طاری شد و مدتی بآن مرض مبتلا بود و هیچ تداوي سود مندش نیفتاد. و آن طفلک در وقتِ تقاضای بول، فریاد و زاری می نمود، تا بهزار مشقت قطرهٔ چند از راهِ بولِ او بیرون بر می آمد. روزی آن طفلکِ گهواره با دلِ آواره، بهمان حالت در گریه و زاری و در تب و تاب می بود، که وی از راه گذر آورد و نظرش برآن طفلک افتاد. پارهٔ بایستاد و بطریق اشفاق فرمود که: آب را

بریزانید! آب را بریزانید!. در حال بمجرد که آب بروی ریختند آن طفلک تسکین یافت و راه بول وی وا شد. همان ساعت بود که عارضهٔ وی بصحت پیوسته و ازان باز هرگز آن سرض بر وی مستولی نگشت.

مدفن شریفش در کنار سادکره واقع است. — نورالله مرقده.

خاتمه

بحمدالله که جوهر های آذکار
که ماند از خازنان گنج اسرار
بنوک فکر سفتم سمط تحریر
کشیدم هر هم در سلک تقریر
به تائید عنایات الٰهی
رسید این نامه در حد تناهی
ز هجرت بود الف و شانزده سال
که شد آراسته این شاهد قال
همانا ماند از من یادگاری
چو نبود دور گردون را مداری
مگر صاحبدلي اهل صفائی
کند در حق این مسکین دعائی
خداوندا! بفضل و رحمت خویش
کرم فرما برین مسکین دل ریش

چو در ذیلِ قوی دامان، زده چنگ
فراچنگ آر مقصودِ دلِ تنگ
برحمت بشگفان باغِ امیدم
رسان از مقدمِ راحت نویدم
باهلِ درد خود هم ماتمم کن
بایمانِ سلامت خاتمم کن

تمت الکتاب المستطاب الموسوم بہ حدیقة اولیاء سنذ . لکاتبہ:

بکاتب نیز حاصل کن بایشان
رسانی جانِ پاکش را بدیشان
بعشری ربیع الاول سنہ ۷۸ غح
تمام آمد ز دستِ او برو رح
خدایا حرمتِ اصحاب و احباب
رسانی جانش را با آل و اصحاب
بحقِ صدق و عدل و حلم و دانش
هزاران رحمتِ حق بر روانش
مطرز ساز ذاتش را باوصاف
بحلم و علم و صدق و عدل انصاف
درین عالم بعلم آباد گردان
دران عالم بحقش شاد گردان

در بلده تهتا تاریخ ۲۹ شهر ربیع الاول سنہ ۱۱۷۸ھ مجرم محمد شفیع تحریر نمود ۔ (تاریخ اتمام طبع ۲۹ اپریل ۱۹۶۵ع - کراچی)۔

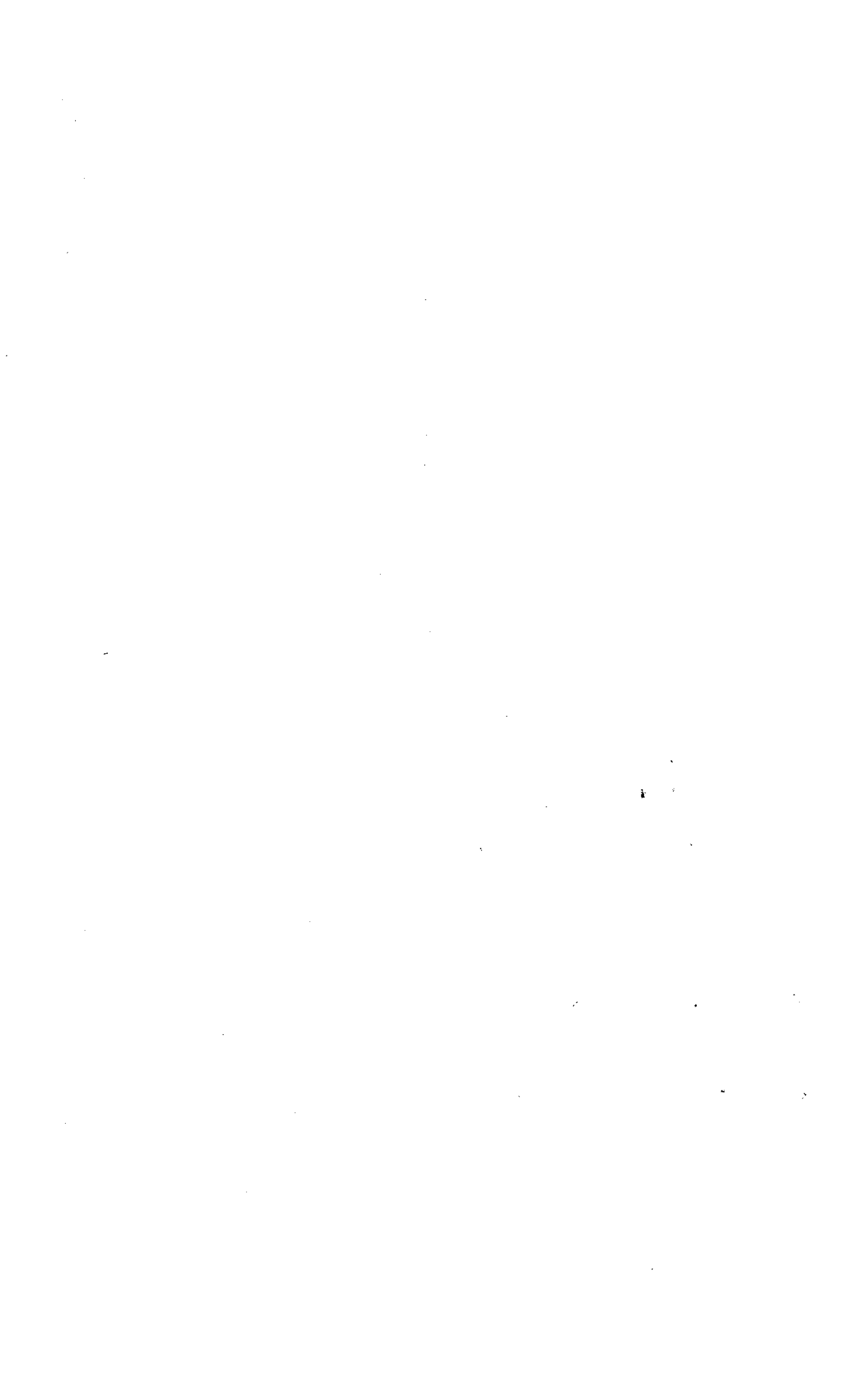
رسالـه

در شــرح حــال

سید عبدالهادی معروف به جمیل شاه گرناری

تـالـیـف

سید عبدالقادر بن هاشم الحسینی تتوی

بسم الله الرحمٰن الرّحیم

حمد و ثنا و سپاس بی منتها خداوندی را ست - جلّ و علا - کہ شمع هدایت و معرفت در شبستان جنان انسان افروخت، و نقد شناسائ و عرفان در خزینۂ خانۂ دل ایشان انداخت. مرایای قلوب دوستان را از زنگ کثرت ماسوا و تدلیس کدورت نفس و هوا، بصیقل ذکر و صفا و محبت و ولا، مصفا ساختہ، محل ارتسام صورت و حدت گردانیده. از نفحات ریاحین حدائق معرفتش مشام روحانیان معطر، و از شعشعۂ لمعات جمال و جلالش مناکب صوامع قدوسیان منور. کہ بر هر ذره از ذرات و بر هر کاهِ برگی از نباتات، پر تو خورشید معرفت او تافتہ و از فیضان رحمت او تربیت یافتہ، بیت:

برگ درختان سبز، در نظر هوشیار
هر ورقی دفتریست معرفت کردار

کہ خامۂ حکمت و قلم قدرت، نگارخانۂ افلاک را بی واسطۂ

زیادت آلت تصویر و تحریر، با نواع نقوش عجیبہ و صور غریبہ از ثوابت و سیار و بروج دوّار، بیاراست۔ و مشاطہ صنعش عروس زمین را بحلیہ شقائق و ازهار و حلل اوراق اشجار مزین ساخت۔ صانعی کہ در غرائب صنعش و عجائب قدرتش، افکار باریک بینان روشنضمیر و موشگافان صاحب تدبیر، در مقام سفہ و نادانی و ولہ و نگرانی :-

سُبْحانَ مَنْ تَحَیَّرَ فِیْ ذاتِہ سِواہ
فہم و خرد بکُنہ کمالش سپرد راہ

جَلّت وعظمت سرادقات کمال جلالہ، و عمت سحائب افضال نوالہ۔ و صلواۃ زاکیات و تحیات طیبات! بر روح اقدس عندلیب گلبن رسالت، و نوباوہ گلشن جلالت۔ اختر برج شرف و سروری، گوهر درج کرامت و مهتری۔ خلاصہ اجل آفرینش موجودات، مقصود اعظم تکوین کائنات۔ خازن خزائن ملک و ملکوت، فارس مضمار مقام لاهوت۔ (ابیات) :

قصر جبروت آستانش	بام ملکوت لامکانش
ده عقل چراغ منظر او	نہ چرخ (فراز) منبر او

مرکز دائرہ هفت جدول، نقطہ نقوش جُمَل۔ سرخیل انبیا و رسل، و پیشوای هادیان سُبُل۔ صدر نشین مسند قرب او ادنی، محرم اسرار ما یوحی۔ دانای رموز حقائق۰۰۰هادي مظهر انوار عرفان، کنوز اسرار۰۰۰ رحمان۔ کافہ برایا و امم، مرضیہ سجایا و شیم۔ **محمد مصطفی صلی اللہ علیہ و سلم**۔ کہ ایجاد موجودات بواسطہ وجود او، و استحکام سبعہ شداد ببرکت ورود او کما قال ـــ لَولاکَ لَمَا خَلَقْتُ الافلاکَ ـــ

و بر آل خیر مآل و اصحاب هدایت انتساب او ـــ که نجوم هدا و قنادیل اهتدا اند ـــ باد!۔ صلواۃ دائمۃ فائضۃ الی یوم التناد!۔

اما بعد می گوید: عبد حقیر و بندهٔ پر تقصیر، **عبدالقادر بن هاشم الحسینی** ـــ غَفَرَاللّٰه لَہ وَلِوَالِدَیْہ ـــ که بر ضمائر ارباب بصائر پوشیده نماند که بالفعل بر تطابق کلام خیرالانام عَلیه التحیۃُ وَالسّلام ـــ تنزِلُ الرّحمۃُ عِنْدَ ذِکْرِ الصّالحین ـــ یعنی ذکر مشائخ کرام سبب افاضۂ تنزیل رحمت ملک علام است۔ جامع این اوراق چند و ناظم عقد این جواهر ارجمند، از صدق نیت و خلوص عقیدت خواست که برخی ذکر، سر دفتر اولیای کرام و مقتدای طوائف عظام، مرکز دائرهٔ وجود وگوهر قلزم شهود، مخزن اسرار لاهوتی و مطلع انوار ملکوتی **سید عبدالهادی عرف جمیل شاه گرناری** علیہ الرحمہ، در سلک تقریر و سمت تحریر در آورده، آن را وسیلۂ افاضت سحائب رحمت گرداند۔ لاجرم از روح پر فتوح آن سرمست جام قربت و غریق لجۂ معرفت، استمداد نموده، ابواب تتبع و استقرا بر خود کشود۔ بعد بذل مجهود و صرف مقدور، در مدت یکسال کامل، از ثقات این دیار و روات صداقت شعار نقلی چند از مشائخ ارجمند ـــ که متحقق گشته و بصحت پیوسته ـــ در این اوراق مندرج ساخته، که تا آثار علیۂ آن ذات قدسیہ بر صفحہ روزگار و صحیفہ لیل و نهار ـ علی الدهور والعصور ـ مذکور و مسطور بماند۔ و این مستمند و ملتجی نیازمند را که ـ باغبان این حدیقہ است ـ بگلدستۂ دعا یاد آورند۔ و باین ذریعہ

در حلقۂ صفِ نعال خویش شمارند ـــ و بِاللّٰه التّوفیق و بِیَدِہ ازِمۃُ التّحقیق ۔

منتظمان جواهر اخبار و منتشران لآلی آثار، چنین آورده اند کہ : ولادت آن سرمایہ سعادت **شب جمعہ بیست و هفتم ماہ رمضان المبارک در سن پنج صد و هشتاد هجري (۵۸۰ھ) در مشهد مقدس**۔ و در ایام رمضان شیر نمي نوشید۔ هرچند مادرش پستان در دهانش مـی داد هرگز پستان را نمی مکید۔ و در هفت سالگی هر سی پارۂ قرآن را حفظ نموده، بعده در اکتساب علوم ظاهریہ و تصفیۂ باطن کوشیدن گرفت۔ از کمال حذاقت و فطانت و سلامتِ طبیعت و صفای طویّت، بعد از مضیّ پانزده سال، بجمیع علوم، فاضل و یکتای زمان گشت۔ بعد ازان چون جاذبۂ زیارت **بیت اللّٰہ** و قیام مبارک حج و زیارت قبر شریف آن **سرور علیہ السلام** باعث و محرک گردید، بدان مقصد اعلیٰ عزیمت مصمم ساخت۔ بعد از انقضای مطلبِ دلخواہ مراجعت نموده، بالای **کوہ گرنار ملک سورتهہ**، در بُن غار، بعبادت الٰهی و ریاضت و چلہ کشی مشغول شدند۔ کَما قَالَ الشاعِر بِالفارسی :

عبد هادی سید و سلطانِ دین — فارسِ میدانِ عرفان و یقین
واصل حق صاحب صدق و صفا — پیشوائ اولیا و ازکیا
مخزن گنجینۂ اسرار حق — مظهر مجموعہ انوارِ حق
عارف کامل ولیّ اهل حال — سالک مقبول حی ذوالجلال
کو چو جام از عشق وحدت نوش کرد — هستی کونین افراموش کرد

جذبهٔ عشقش ز هستی در ربود ... ...
اندرین غار جبل ماوا گرفت روزوشب دوسنگ خارا جا گرفت
از خلائق دور و باحق در حضور مختفی در چشم چون در دیده نور
در ریاضت برد گو از رایضان در تعبد برگذشت از عابدان
مختفی بود از خلائق ماه وسال منزوی درکنج غاری لایزال
کس نبوده مطلع برحال شان گوهری بوده نهان درجوف کان
بعد زان آن گوهر بحر شهود از نقاب اختفا چهره کشود
زائران آستانش صد هزار میرسند از هرطرف لیل و نهار
سرفرازان و خداوندان جاه سروران و صاحب تخت و کلاه
سر، براه بارگاهش، می نهند جبهه را، برخاک راهش، می نهند
هریکی حاصل کند مسئول خویش درکنارخود کشد مامول خویش
بحرجودش گوهرافشان موج زن می برد هریک نصیب خویشتن
هرکسی کو نزد او شد سرفراز تا ابد گشت از خلائق بی نیاز
بهر هرمطلب کسی کانجا رسید گوهر مقصود در دامن کشید
هر مریضی کز تداوئ طبیب آئس و محروم گشت و بی نصیب
درحریمش کان بود دارالشفا چون ز صدقِ دل نماید التجا
میشود، امدادِ پیرش، دستگیر بی شکی یابد شفای دلپذیر
میرسند از اهل حاجت هر زمان درحریمش کاروان بر کاروان

بعد ازان زیر کوه برکنارهٔ تالاب عالی ایشان ـ که مشهور است بنام آن بزرگوار ـ صومعهٔ معبد خود ساخت، و بارشاد مسترشدان و تلقین سالکان محرم اسرار، شاغل گردید.

گویند: چون رتبهٔ ولایت و طمطنهٔ ارشادش از کرهٔ افلاک

درگذشت، ازان روز باز، طالبان راه و سالکان با آگاه، ازخلوات فَلَوات، از روی شوق و غرام و بعطش و اوام، منازل بعیده و مراحل و اماکن کثیره، طی نموده، بدربار فیض آثار آن قدوهٔ احرار می رسیدندی. و دولت ارادت و خرقهٔ از ایشان گرفته وسرمایهٔ فیض یافته بـاوطان مـالوف و مساکن معروف بشتافتندی. حتی که همگی سلسلهٔ ارادت جمیع مشائخ **سند** و اکثر **هند** انتظام بوی یافته. شعر:

آن بلند آوازهٔ عالم پناه — سرور عصر افتخـارِ صدرگاه

صدردین و دولت آن مقبولِ حق — نُه فلک برخوان بودش یک طبق

الغرض، آن هر دو مکان چله گاهش بالا و پائین، مرجع آمال علیلان و دارالشفای مریضان و مقصودگـاه امید واران است. و هرکس موافق عقیدهٔ خود فیض یاب گردیده بوطن مالوف عازم و راجع شونـد. و در تاریخ **دوازدهم ربیع الاول** عـرس شریف به هر سال خواهد شد. دران ایام قوافل اقطار و رواحل از هر دیار از بحار و قفار و زُوّار و تُجّار مجتمع می شوند. با حسن وجوه بقیام عرس شریف در هردو معبد منیف پرداخته، بعده زوار و تجار بدون توابع و لواحق مکان شریف، راه صحاری و طریق براری گرفته، بوطن گاه راهـی شوند. و مکان مسند نشین، آن محرم اسرار لاهوت و واقف سرا پرده ملک و ملکوت، درون حصار **مصطفی آباد** است یعنی عـرف **جوناگره**. و مختـار هـر دو معبدگـاه اصلاً و نسلاً تـابعدار او هستند، و موافق حـکـم آن

سجاده نشین بامتثال اوامر و اطاعت و فرمان داری بجان و دل کوشیده بقیام آن می پردازند، وگاهی ابا و انکار را در آن دخل نہ دهند۔

این هم اعتقاد و رسوخیت عقیده شان، ازیمن توجهات ذات قدسی صفات مَحط" رجال اقاصي و ادانی ـ آفاض الله عَلَینا بَرَکاتِهِمْ و شآبیب فُیُوضاتِهِم، ع:

اوست چون آفتاب عالم تاب

وجود شریف سپهر مکرمت و جلالت، قطب فلک بلندی و ابهت۔ بلبل گلستان جبروت و قمری جنان لاهوت۔ مرکز دائرهٔ اسلام، زینت بخش شرائع علیہ السلام۔ بمطالع **سلف** بالائ **کوه پیر پٹهه** علیہ الرحمه تابان و درخشان شده۔ همواره صفحات اوقات و وجنات شواهد آنات را بہ نقوش عبادات و مجاهدات مزین میساخت، و عرائس انفاس را بجواهر زواهر افکار حضرت پروردگار، می آراست، و طالبان را بذکر جلی و خفی تلقین می داد و راه هدایت و ارشاد بر ایشان می کشاد۔ و بسیاری از مریدان و معتقدان کہ از میامن فیض ایشان بفوز سعادت توفیق و مقصد تحقیق رسیدی۔ و هر کہ در نظر فیض اثر می رسیدی و مطلبی در دل کردی، فی الحال بر وفق خواهش بال او آیت مي خواندی و معنی آنرا بیان فرمودی و موافق حال هر فردی از رجال، مکالمہ می نمودی ۔ و از فیضان فضل سبحانی آنچنان باطن ابیض و نورانی داشت، کہ آیات قرآني و مفصلات کلام ربانی بر نهجی

بیان می نمود و ادا می فرمود کہ علمای تقریر و تحریر و قاریان تفاسیر ازان تقریر عاجز می ماندند .

نقل است کہ بعد از تولد آن بزرگوار هفت روزگذشتہ و وی درگهواره آسوده کہ موذن محلہ وی بانگ نماز شروع نمود . هرگاه از اذان فارغ شد آن مسیح زمان با فصح زبان متصل خاتم اذان بر زبان راند کہ : ـ نم لاَ الٰہَ الاالله لاَ نَعبُد الا اِیّاہُ مُخلِصین لَہُ الدین ـ . چنانکہ از حاضران و از راویان مروی است کہ : **حضرت** علیہ السلام هفت سطر بر تختہ نوشت و ویرا داد . سطر اول را ازان بزبان مبارک خویش تعلیم داد و سطر دیگرش از خدمت حضرت **خضر** علیہ السلام و **علي** کرم الله وجہہ استفاده نمود . وگویند : هرگاه بہ بیت هفتم رسید یکبارہ ویرا شوق مشاهده عالم ملکوت جاذب گشت ، از رعایت ادب استاد بزرگوار ادیب خودہ وجود جسمانی و هیکل هیولانی خود را همان جای گزاشتہ بوجود روحانیہ بعالم بالا بشتافت ، و تمامی عالم افلاک مشاهده کرد و بنفوس قدسیہ ملاقات نمود . بنظر فیض اثر او هفتصد آسمان درآمده و **اسماعیل** فرشتہ موکل آسمان ، بعد ملاقات باوی گفت : از این جا چون توانی فرو شدن بزمین ؟ . بیک مرتبہ حضرت رسالت پناه **محمد مصطفیٰ** صلی الله علیہ وسلم دست ویرا بگرفت . بیکبار دید کہ در همان صومعہ بالای جایِ استاد کہ کلام ربانی پیش استاد نهاده بودہ رسید .

وگویند : در مقام جذبہ محبت و غلبہ شوق رتبہ عالی داشت

و همواره تخم دوستي آلِ **محمد** علیه‌السلام معناً و ظاهراً، یعنی سادات کرام و علماي عظام، در مزرعهٔ دل می‌کاشت. بمجرد تذکره نام **خیرالانام محمد** علیه‌السلام گونهٔ بشره تغیر می یافت. مدتی مدید حال عجیب بروي طاری میگشت. و همیشه بر استقامت شرائع خیرالبشر و در متابعت سنن پیغمبر که بمقتضای فحوائی آیهٔ کریمه ـ قُل اِن کُنتُم تُحِبُّونَ اللّٰه فَاتبِعونی یُحبِبکُمُ اللّٰه ـ وسیلهٔ محبت اللّٰه است، قیام می نمود. و برائ اشاعت احکام شریعت و انهدام اساس بدعت ثابت قدم می بود، حتی که اگر سرموئ خلاف مقتضای شریعت غرّا برسامعهٔ آن صاحب صدق و صفا می رسید، قرار و آرام بر وی حرام می گردید، و در تدبیر اصلاح آن میکوشید. اگرچه آن منکر از اماکن دور بظهور می آمد. و حضرت خلاق خلائق نوعی اصابت و مهابت در ذات قدسی صفات وی نهاده بود که، گردن کشان جبّار و متمردان حکومت شعار، هم گردن اطاعت در جیب اجابت در آورده، در امتثال فرمان واجب‌الاذعان، بجان قیام مي نمودند. و در زمان حیات سرمایهٔ برکات وی، هیچ حاکمي از حکام، برخلاف امر اسلام نمي توانست قیام نمود. و در هیچ جا اثری از آثار ظلم و بدعت ظاهر نبوذ. از رواة ثقات منقول است که: هرده تفاسیر قرآن از اول تا آخر بمطالعهٔ او در گذشته بود، و اکثر حقائق و معاني قرآني مستحضر خاطر داشت. و می گویند که: ذر استقامت شرائع دین و رعایت شعائر اسلام و پرهیزگاری، قولا و فعلاً،

ثابت دم و راسخ قدم بود، حتّٰی که در ایام حیات شریفش سرموی خلاف مقتضای شریعت غـرّا ازو بوجود نیامد۔

وکار آگاهان اظهار می نمایند که: آن سالک آگاه بسفر خیر اثر عازم میگشت، و در اثنائ آن، بهر بلده می گزشت، از سکنای آن بلده استفسار می فرمود که: کتب شرعیۃ الاسلام درین شهر خواهد بود یا نه؟۔ اگر تحقیق می پیوست که کتب مذکوره دران بلده هست، داخل آن می شد، و اگر نمی بود، ازان کناره میگرفت و میگزشت، و میفرمود که: سکنۂ این مقام از شرائع الاسلام غافل خواهد بود، چگونه توانم درآن آسود!۔

و آورده اند که: هنگام پیری چون ضعف طاری شده، پس بالائ کوه ڈبر پتّهر را ماوا و مسکن خود ساخته، از جمیع ماسوی اللّٰہ روئ تافته، بعبادات و مجاهدات می کوشید، و در بوتۂ ریاضت و نیران مجاهدت می جوشید، و جمیع ساعات و آنات لیالی و ایام، به اوراد و اذکار ملک علام می پرداخت، و یک لحظه و لمحه خود را از عبادت فارغ نمی ساخت، و از شغل باطنی بزوائد عبادات ظاهریه نمی پرداخت۔ حتیٰ که بتاریخ **دوازدهم ماه ربیع الاول سن ششصد و چهل و دو (۶۴۲هـ)** بندای ـ ارجعی الی ربک راضیۃ مرضیۃ ـ مقصد اعلیٰ در پیش گرفت و به نفس نفیس در بزمگاه ـ فادخلی فی عبادی و ادخلی جنتی ـ استقرار پذیرفت ـ إنا لله و انا الیه راجعون ـ۔ و مدفن شریفش همانجاست۔ چنانچه شاعری گفته :ـ

برسرِ آن کوه مدفن ساختہ (در) زمین ماسوی پرداختہ
مدفن پاکش شد اکنون آن‌مقام خوش بیا سوده دران دارالسلام
خوش‌مزاری فیض‌بخش و جانفزا دیده و دل را ازو نور و ضیا
قلۂ کوهش بگردون برده سر شمسۂ قصرش محاذی با قمر
نردبانش از گچ و سنگ پرداختہ مہرۂ مہرش مصقل ساختہ
سُلّم است یا منبرِ نور است این یا کہ موجِ بحر کافور است این
شب چو اجرامِ فلک تابان درو شمع و قندیل و مشاعل روبرو
می نماید هم بچشمِ ناظران سطح گردونی پر از سیارگان
روضۂ نی بلکہ قصری از بہشت کز گلاب و عود و از عنبر سرشت
از بخور عود و عنبر فی‌المثل جُملۂ عود است گوئی آن محل
از سوادِ صحن او از هرطرف سایہ دار اشجار بینی هرطرف
چشمۂ آب روان چون سلسبیل کاب او باشد شفابخش علیل
تا بود از گنبدِ گردون نشان تا بود معمورۂ کون و مکان
فیض بخش گنبدش پر نور باد آرزوئ زائران معمور باد

رحمتِ ایزد تعالیٰ پی بہ پی
ز آسمان مُنزَل بود بر روح وی

در بعض کتب تواریخ مرقوم و مسطور است کہ: اسم شریف آن گوهر کان منیف **سید عبدالوهاب** و لقب پدر بزرگوارش سید **ابوالعطاس** در بلاد شمالیہ و جوانب غربیہ اشتهار یافتہ۔

و از اولاد حضرت امام همام **موسیٰ کاظم** علیہ السلام است۔
و اصل طریقہ آبا و اجداد او چشتیہ است و او از کمال تتبع
شریعت غرا و ملت بیضا، از طریقۂ مذکوره منحرف شدہ، مطابق
قادریہ خصوصاً و نقشبندیہ عموماً، ارشاد می‌فرمود۔ و رہ نمائی او
اکثر بر حدیث نبوی علیہ السلام می بود۔ و مدام بمطالعہ
صحیح البخاری اوقات شریفہ بسر می برد۔ و هنگام مطالعہ، آب
از چشم جریان، و دل از شوق **حضرت** صلی اللہ علیہ وسلم بریان۔

و مزار آن برگزیده احرار در جوار **شاه عالم** یعنی **پیر پٹھہ**
علیہ الرحمہ واقع است۔ و گنبد آن هر دو گوهر درج معرفت و
اختر برج حقیقت، مقابل یکدیگر اند۔ بمعہ قرب و نزدیکی، آواز
نقاره ایشان باستماع یکدیگر نمی آید و طنطنۂ کوس هر یک
یوم عرس اهل جوانب و سواحل قلزم شیرین می شنوند، و
اشتهار این امر کالشمس فی نصف النهار است۔

و خلفای کرام آن عالم رموز شریعت، و عارف حقائق
طریقت، در خط **سند** چهار اند۔ هر یکی کامل و مکمل و
عدیم المثل اند۔ چنانچہ احوال اوشان **در حدیقۃ الاولیاء**
مذکور است۔ و نام آن بزرگواران این است: یکی **شاه**
وجیہ الدین کہ از اولاد جناب **امام محمد تقی** است،
دوم **شیخ زکریا**، سیم **شیخ میمون**، چهارم **کریم قتال**۔
و احوال کشف و کرامات آن عارفان باللہ و تارکان ماسوی اللہ

در حدیقة الاولیاء وغیره[1] کتب تاریخ بہ بسط انجامیده، باختصار آن پرداخت، و عازم بطوالت کہ باعث ملالت است، نگردیده.

تمت

الحمدللہ و المنہ کہ برخی احوال آن صاحب کشف و عرفان، برگزیدهٔ ذی‌الجلال و السبحان، سید جمیل شاہ داتا گرناری بتقریب دلپذیر و تفسیر بینظیر بوجود انجامیده و بعبارة اوضح واخصر و ابین در یکهزار و یکصد هجري ماه شوال المکرم باختتام رسید.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَالصَّلٰوةُ عَلٰی نَبِيِّہٖ مُحَمَّدٍ وَآلِہٖ وَصَحْبِہٖ وَسَلَّمْ — تمام شد.

---

[1] ۔— در حدیقة الاولیاء (*) مذکور است کہ: چون تشریف آوردن بکوه گرنار ولایت سورٹھ مامور شد، شب اول کہ آن ماه برج ولایت و گوهر درج مکرمت دران کوهِ مامور نزول اجلال فرمود، بمقتضاي فحواي — جَآءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ — جمیع از عباد اصنام نافرجام از شیوهٔ

(*) هیچ نسخهٔ حدیقة الاولیاء کہ در دست این بنده است، داراى این شرح حال (شاه گرناری) نیست . و فهرست مضامین حدیقة الاولیاء مملوکہ ایلیت (برتش میوزم نمبر O. R. 2073) کہ از حدیقة الاولیاء مکتوبہ تاریخ بیست و یکم شهر ذیقعده سنہ ۱۰۶۸ ھ استنساخ شده است، نیز داراي این شرح حال نیست.

معلوم نیست کہ این شرح حال از کدام نسخہ گرفتہ شده است.

بت پرستی عاجز ماندند و هیچ کدام را قدرت بت پرستی
دران شب نماند. چون روز شد هرکدام حقیقت و ماجرا پیش
دیگری القا نمود، و از وی همان واقعه بعینه باز شنود، و همگنان
متعجب و حیران باز ماندند. بعد تفکر بسیار و اندیشه بیشمار
دانستند که: از اثر قدوم سعادت لزوم این فقیر است که، از نو
درین دیار رسیده است. زنان و مردان از کفار بت پرستان آمده
در قدم وي افتادند. و از تاثیر اثر وی، هرهمه از صدق دل تائب
گشتند، و از آن نکوهیده خصال و ذمیمه افعال در گزشتند و
غاشیهٔ خدمتگاری ببر و دوش افگنده، بدربار فیض آثار آن ولایت
پناه، صباح و پگاه می رسیدندی، و بجای ادب گیری آن آستان
راستان مشغول گشتندی. و خس و خاشاک آن سده پاک، بجای
مرهم، بر دل ریش دردمند خویش، نهادندی. و غبار آن دربار،
مانند کحل الجواهر، در دیده کشیدندی. تا زمان وجود مسعود،
بدین نسق خدمتگاری از ایشان بظهور می رسید.

* * *

●ــــ در کتاب **معیار السالکین طریقت**[1] مذکور است که: **شاه جمیل گرناري**، **سید عبدالهادي** نام، اولاد جناب مستطاب انام **موسي کاظم** علیه السلام - باستدعای و اخلاص در جوار **سلطان شاه عالم** عرف **پیر پٹھہ** ایوبی[2] (دیوره) علیه الرحمه علحده در

---

[1] 'معیار سالکان طریقت' نام تاریخی است که ازو سال تالیف ۱۲۰۲ هـ
بر می آید (رک: شرح حال مہر علی شہر قانع نوشتہ راقم الحروف
در مجله مهران).

[2] دیولی باشد - ایوبی و دیوره سهو کاتب است.

مقابر خاص مدفون. در گرنار ولایت سورتهم چلهٔ گاهش، مرجع طوائف انام و محل رفع حاجات خاص و عام، بر کوه بس مرتفع جای با صفا و حضور است. هر که در آن چلهٔ گاهش بجای نشیند، مهمان غیب باشد، تا حاجتش بر آید. و چهار خلیفهٔ کامل داشت. **شاه وجیه‌الدین - شیخ زکریا - شیخ میمون - کریم قتال.**

و **شاه وجیه‌الدین بن سید فتح شاه** از اولاد جناب **امام محمد تقی** علیه السلام. مزارش پائین محوطهٔ **سید جمیل شاه**، جای با حضور و صفا معروف. از و چهار فرزند مخلف. منجملهٔ **شاه حسن** بالای کوه... **(بمبوں)** آسوده و اولادش باقی. **شاه گوریه** در **جهول** و اولادش موضع بزرگ دارد. و **شاه آری** مدفنش پشت درگاه **سید جمیل شاه** طرف شمال. گویند: وی مسواک و شانهٔ پیر در تحویل خود داشت، بعد واقعهٔ پیرِ خود را زنده در گور ساخت و درخت اراک از مسواک از قبرش رسته که بیادگار باقی است. و **شاه لال چهته** در طفلی خود را درمیانِ آب متواری ساختهٔ، مزارش بجاهای متعدده و در بلاد مکرر. هر جا وقتی سر کشیده، مدفن ساخته اند.

و **شیخ میمون**[1] خلیفه و مرید **شیخ جمیل گرناری** در موضع **دذدی** مدفن معروف دارد، و مجمع معهود بر او مقرر است.

و **شیخ بالہ لونگ - سید جمیل شاه گرناری** در حین

---

[1] شاید شیخ ممون — که در سندی مخفف محمد است — باشد.

احتضار وصیت کرده بود که: طفلی شش انگشت را دو کس حاضر سازند، جای نشین من، وی است! . پالهلونگ عبارت ازان طفل بود. مدفنش شرقی لنگر ڈهتم کنار دریای شیرین . و جمیع سجاده نشینان **شیخ جمیل شاه**، خود را بوی نسبت می دهند، و ویرا پسر **سید جمیل شاه داتار** خوانند.

و **شیخ جمیل شاه** ابتداءً طریقهٔ چشتیه داشت، وفات او در سن **ششصد و چهل و دو** (۶۴۲ هـ)، بالای کوه پیر پتهه علیه الرحمه که بالفعل مدفن گاه اوست، واقع شده.

* * *

• — در تحفة الکرام مذکور است که: **شیخ جمیل شاه گرناری** سید حسینی[1] علیه الرحمة و الغفران[2]، قبل **سید عبدالهادی** نام، ابن **سید ابوالعطاس**، اولاد جناب (حضرت) امام **موسی کاظم** علیه السلام.

گویند: وی بصنعت[3] و حرفت، داوری و کمال دسترس داشت. بالجمله عجیب صاحب والا دستگاه است. چله گاهش برابر کوه **گرنار** در ارض **سورتهه** برکوه معروف شایع. مزارش در **سند** مشهود اهل شهود. تا امروز بر چله گاهش عالمی بفیض گوناگون مستفید میشود. وکراماتش اظهر و مستغنی از بیان. و باستدعای **پیر پتهه** علیه الرحمه وارد کوه معروف و درآنجا مدفون. چهار

---

[1] نسخهٔ خطی: چشتی [illegible]

[2] نسخهٔ خطی: این کلمه ندارد

[3] نسخهٔ خطی: بحرفت آهنگری معروف بوده است، بالجمله

خلیفه داشت. یکی **شاه وجیهه الدین** که مذکور شود، پائین محوطه **شیخ جمیل شاه** مذکور آسوده است. دویم **شیخ زکریا** که طرف زمین **اودیچه** آسوده است[1]. سیوم **شیخ میمون**، چهارم **شیخ گریه قتال**[2] که پهلوی پیر مدفون است.

و گویند **شیخ جمیل** در حین احتضار وصیت کرده که: دوکس، طفلی شش انگشت را، حاضر میسازند، جانشین من آنست. بعد فوتش دوکس، پسری را بدان نشان آورده اند. **پاله لونگ**[3] عبارت ازان طفل بوده و ویرا **شاه جمیل** پسر خود خوانده[4]، و صاحب سجادگان[5] اهل **سنده** نسب خود بوی میرسانند. درین وقت **شیخ میمون** بانتقال **شیخ براق**، مرجع ارادتمندان[6] است. و بکمال شفقت پیر معروف[7].

---

1 نسخه خطی: فقط نامش ثبت است — این عبارت ندارد

2 صحیح کُهوریو یعني قربان شده — در ترجمه سندي شاه کَهُور؟

3 نسخه خطي: پاله لونکه؟ (۲۲۳) در ترجمه سندي پاله لونگ (۶۳۰). تحفة الکرام در باره این بزرگ نیز دارد که: میان پیر پاله لونکه از اجل مشائخ و اکمل اولیای ساکن ارض موضع بیه لائی (؟) شرقی تته بمسافت یک کروه بوده. مدفنش آنجا بر آرنده مراد مریدین و کشاینده معضلات سائلین میباشد. بعضی پسر شیخ شمرند و صاحب سجادگان شیخ مذکور، نسب خود بوی رسانند. و اصح انکه پسر خوانده شیخ مذکور است. چنانچه ذکر رود. و قبرش آنجا است و اینجا، محل ظهور اوست. (خطي ورق ۲۱۹)

4 نسخه خطي: بود که ویرا ... خوانده بود

5 نسخه خطي: شیخ نسب خود بوي می رسانند

6 نسخه خطی: موصوف

7 نسخه خطی: ورق (۲۲۳ - ب)

شاه وجیه‌الدین بن **سید فتح شاه** از اولاد جناب **امام محمد تقی**[1] علیه‌السلام. نواختهٔ نظر فیض **شاه جمیل گرناری**[2]. مزارش بائین محوطهٔ **شیخ جمیل**، مطاف اهل‌الله شایع. ازو چهار فرزند مخلف. منجمله **شاه حسن** که بالای کوه **بهنبور**[3] برچهار کروهی کوهستان آسوده است. اولادش باقی. و **شاه گودریه قتال** در **جهول**، اولادش موضع بزرگ آباد دارد. **شیخ میمون** امروز کُلِ سرسبد شان اند. و **شاه آری** مدفون پشت درگاه **شاه جمیل** طرف شمال. گویند: وی مسواک و شانهٔ پیر در تحویل خود داشت و بعد[4] مرگ پیر، خود را زنده بگور ساخته. و درخت اراک از مسواک[5] پیرش، بالای قبر وي رسته، به نشان یادگار باقی است. و **شاه لال چهتم** این بزرگ را مدفن معین نیست. در بلاد غیر مکرر هرجا سری کشیده مدفن ساخته اند. و گویند: وی خود را میان دریا متواری و

---

[1] نسخهٔ خطي: آمام‌محمدتقي بن امام همام علي‌موسيٰ رضا علیهماالسلام

[2] نسخهٔ خطی: موصوف است

[3] نسخهٔ خطي: بالای بهنبور بر چارکروهی-چاپ سندي نام بنبور-ندارد و ثبت است که: بر چهارکروهي از کوهستان بالاي هِنوَر آسوده است (۶۲۰)

[4] نسخهٔ خطی: بعدِ پیر

[5] خطی: ازمسواک از قبرش رسته

مختفی ساخته بود[1]، الان مزارش مشهور، برکنار تندسر واقع است[2].

تمت

منقول از قلمی کتاب بشکل چوہره که در قبضه سید محمود میان بخشو بن میان خلیفه - مجاور حضرت داتا علیه الرحمه- موجود است. از ورق ۱۷ تا ۳۰ - ۱۹- جنوری سنه ۱۹۴۵ع - صفحات ۲۷ ورق ساڑھی چوده (چهارده نیم ورق).

کراچی
۲ ربیع الاول ۱۳۸۰ھ
۲ جولائی ۱۹۶۰ع

---

1 نسخه خطي: مزار وي بر تندسر (چشمهٔ تند سر بر کوهچه مکلي بود که فعلا خشک و ویران شده است —)

2 رک: تحفة الکرام نسخه خطي، ورق۲۲۳. چاپي فارسي (ج ۳ ص ۲۰۳) عبارت ناقص دارد.